Rens Schendelaar

Den Helder in de Tweede Wereldoorlog

1940 1945

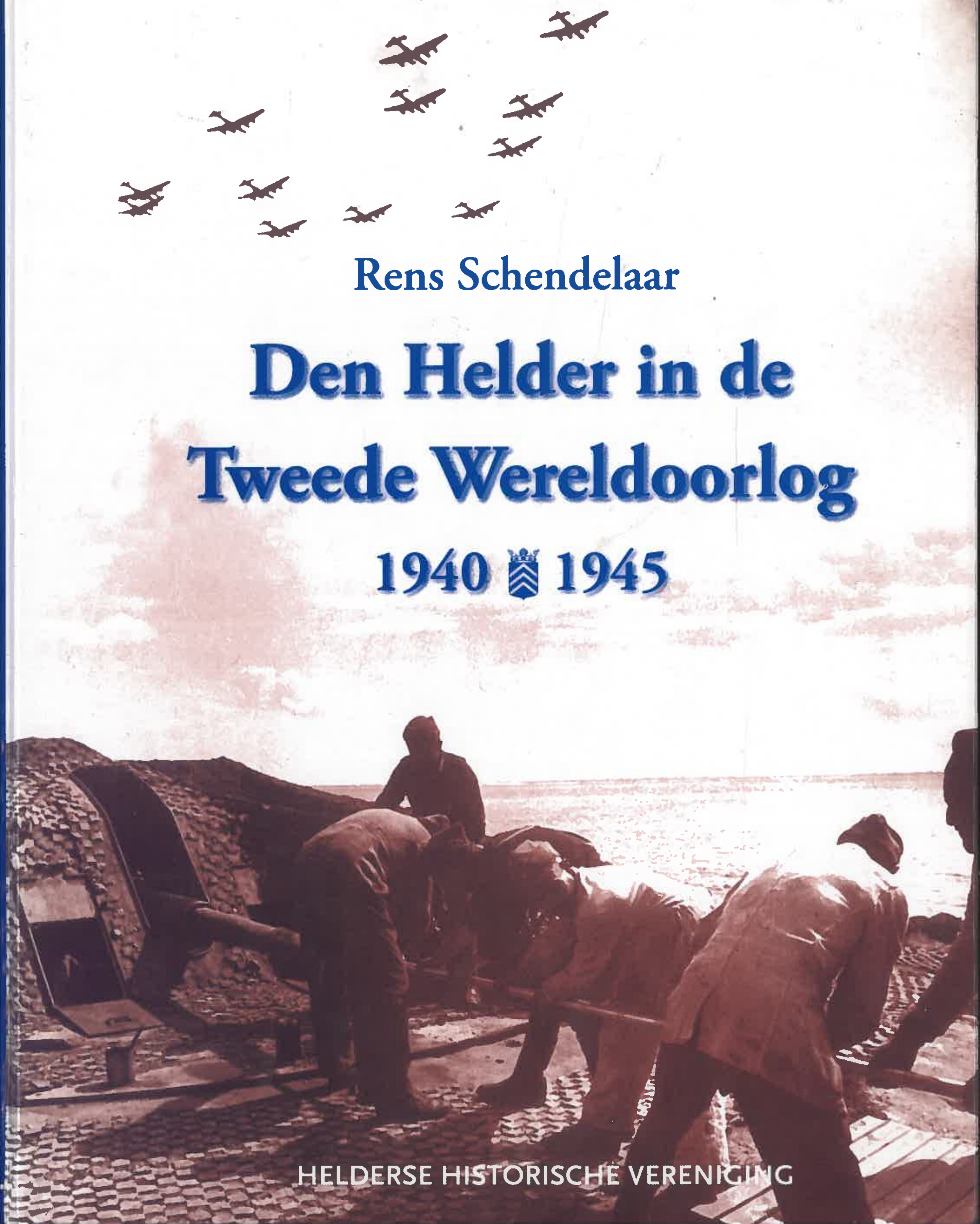

HELDERSE HISTORISCHE VERENIGING

Rens Schendelaar

Den Helder in de Tweede Wereldoorlog

1940 1945

Helderse Historische Vereniging

Inhoud

4 Inhoud
6 Inleiding
8 Woord vooraf
9 De mobilisatie
12 De zeegaten
14 De landmacht in mei 1940
14 Inundatie
17 Marine Vliegkamp De Kooy
19 Marine verdediging
20 De Marine
23 Luchtbescherming
25 Capitulatie mei 1940
27 Den Helder gebombardeerd en bezet
29 Gevorderde kazerneruimte
31 Paarden
31 De Forten
36 De gevolgen voor Den Helder
37 Noodgeld
38 Het grote bombardement
42 Op de begraafplaats
44 Tegemoetkoming bomschade slachtoffers
45 Werkverschaffing opruimen bomschade
47 De Rijkswerf
53 Evacuatie uit Den Helder
56 Nieuwediepers in Anna Paulowna
57 Julianadorp en het Koegras
60 De veehouderij
62 Land- en tuinbouw
64 Bloembollenteelt
66 De kerken
69 Medische voorzieningen
73 Huisduinen
77 De Middenstand
78 Postduivenhouders
79 De reddingsboot
82 Zeemijnen
83 De scholen
86 Visserij in oorlogstijd
88 Burgemeester en bestuur tijdens en na de oorlog
91 Duitse V-actie
93 Tehuizen en pleeggezinnen
94 De ontruiming
97 Naar Friesland
100 Van Joodse komaf
104 De Spoorwegen
107 Arbeidsinzet in Duitsland
109 Arbeidskrachten in Nederland
110 De Atlantikwall
112 De Tankgracht
114 Naar Indië
116 De slag in de Javazee
119 Vluchtelingenwoningen
120 De bioscoop

122 Distributiekring Den Helder
124 Camouflage in de winter
125 Uit het dagblad voor Noord-Holland
126 Radio's inleveren
127 Klokkenvordering
129 Dorus Rijkers borstbeeld
130 Gemeente gebouwen
131 Royal Air Force boven Den Helder
139 De Kroontjesbunker
140 Militaire Begraafplaats
141 Centrale Keuken
142 Gevorderde woningen
143 Operatie Overlord – de landing in Normandie
145 Het Verzet
147 Spergebied Den Helder
149 Woningstichting
150 Sloopbedrijven
154 Het laatste bombardement
155 Voedsel dropping – Operatie Manna
156 De bevrijding
161 Inkwartiering van de Geallieerden
167 De bunkers
168 Munitiegevaar
169 Duitsers afvoeren mei 1945
171 Na de oorlog
173 Henk Mazairac
174 Herevacuatie naar Den Helder
175 Rode Kruis
177 De kranten
179 NSB-ers
180 Fout in de oorlog
180 Zuiveringen
181 Gevangenkamp Erfprins
184 Oorlogsschade aan huizen en gebouwen
185 Burgemeester Ritmeester
187 Buitenhaven Het Nieuwediep
189 De Dijk
191 Bos, duinen en strand
193 Bevrijdingsfeesten
195 Amusement in 1945
196 Het ANP over Den Helder
198 Raadsvergadering 1940 en 1945
199 Sport
201 De gemeente financiën
203 Oostenrijkse woningen
204 Wederopbouw
205 Grootboekinschrijving
206 Stedelijk Muziekkorps
207 Opdat wij niet vergeten
214 Urn in Monument op de Dam
215 Oorlogsgraven
216 Bronnen

Inleiding

Op dinsdag 14 mei 1940 capituleerde Nederland. En vol ongeloof van iedere Jutter die het heeft meegemaakt werd de binnenstad na de officiële capitulatie gebombardeerd. Het was voor de Nieuwediepers de grootste catastrofe ooit, de zwartste dag in de geschiedenis van onze stad, en het begin van vijf jaar oorlog. De Duitse bommenwerpers waren voor de Nederlandse overgave opgestegen en konden niet meer worden teruggeroepen, zo werd later verteld. Dit tot grote ontzetting van de radeloze Helderse bevolking. Voor het eerst richtten bommen dood en vernieling aan in de stad en voor het eerst vluchtten duizenden inwoners in panische schrik naar buiten.

In de daarop volgende vijf jaren bleven de luchtaanvallen voor grote angst zorgen. Bombardementen, vrijwillige evacuatie, terugkeer en opnieuw een vlucht na opnieuw een luchtaanval. Niemand wist nog waar hij veilig was. Den Helder werd regelmatig bestookt als doelwit van bommenwerpers. Want de stad was een alternatief doel, met andere woorden als een bombardement op een elders gesteld doel niet uitvoerbaar was konden de vliegtuigen hun bommen ten alle tijde boven de militaire doelen van Den Helder loslaten. Het waren hele woonwijken die zwaar te lijden hadden en soms betrof het slechts enkele huizen. Er waren vele doden en gewonden te betreuren en soms kwam de bevolking er met de schrik af en was er materiële schade.

Het verenigingsleven stond stil, het onderwijs werd totaal ontwricht, de middenstand had de grootste moeite rond te komen, terwijl de gemeentelijke schatkist leeg raakte. Scholen, gebouwen en huizen werden gevorderd, de forten werden als ware vestingen versterkt met zwaar luchtdoelgeschut. Er kwam zelfs geschut op een aantal scholen en steeds meer gezinnen gingen gebruik maken van het eten uit de Centrale Keuken. De Helderse joden werden op een aantal na, die wisten onder te duiken, weggevoerd naar de concentratiekampen. De kranten die van de Duitsers mochten verschijnen brachten alleen maar propaganda nieuws. Er kwamen verplichte evacuaties, veelal naar Friesland en soms nog verder. Radio's moesten ingeleverd worden, postduiven moesten in de hokken blijven, de Atlantikwall werd gebouwd en er kwam de tewerkstelling van Helderse jongens en mannen in Duitsland. In Nederlands Indië vond de dramatisch verlopen Slag in de Javazee plaats en de Nederlanders werden daar opgesloten, als dwangarbeiders te werk gesteld of gemarteld en vermoord. Er kwamen vluchtelingenwoningen voor de Nieuwediepers in Julianadorp, in Hippolytushoef en in Alkmaar. De kerkklokken werden uit de torens geroofd om omgesmolten te worden voor het koper, het borstbeeld van Dorus Rijkers liep daarom ook gevaar maar kon in veiligheid gebracht worden. Er was een verzetsploeg actief in Den Helder en het verzet voerde met vijf man een dramatisch verlopen overval uit op het Helderse bijkantoor van het Gewestelijk arbeidsbureau om het kaartsysteem met namen van mannen te vernietigen die in aanmerking kwamen voor de arbeidsinzet in Duitsland.

In de duinen stonden enorm grote radarinstallaties en er stonden op de forten kanonnen

van wel elk kaliber. Op het platteland, in de omgeving van de stad en in de duinen tussen de Zandloper en Huisduinen lag het bezaaid met bunkers, stellingen en mijnenvelden. En Den Helder werd spergebied. Eerst een aantal straten, dan een aantal wijken en vanaf november 1943 geheel Den Helder. Bijna iedereen moest weg. Om in de stad te mogen zijn had men een ausweis nodig. De marinewerf werd vijf jaar lang herhaaldelijk zwaar gebombardeerd en om een vrij schootsveld te krijgen sloopten aannemers een complete woonwijk en prachtige straten. En dan de bevrijding, de komst van de Engelsen en de Canadezen, de straf voor de foute landgenoten, en het grote verdriet in de gezinnen van Helderse oorlogsslachtoffers en het grote verdriet in de gezinnen van de verzetsstrijders wiens heldendaden hun fataal waren geworden. Voor hen geen bevrijdingsfeest maar diepe rouw.

Natuurlijk, de Jutters bleven altijd geloven dat Den Helder zich opnieuw zou bevolken. Iedereen had vertrouwen in een goede toekomst voor de stad. Dat Den Helder weer bevrijd zou worden en weer zelfstandig zou worden en dat iedereen weer zou kunnen genieten van de vrijheid die we boven alles liefhebben. Geen mens kon daarom de waanzin van de bezetter begrijpen. Zij hadden op hun geweten dat de stad zwaar werd getroffen. En niet alleen in kille cijfers van 3700 beschadigde, vernielde of afgebroken huizen. Nee, Den Helder was een eeuwenoude en historisch belangrijke woonwijk ontnomen, gelijk met de deftige winkels en monumentale panden aan de Kanaalweg, de Hoofdgracht en de Weststraat. Als deze zinloze verwoesting niet had plaats gevonden zou Nieuwediep een andere stad zijn geweest.

Aan dit boek heb ik met buitengewone interesse gewerkt. Ik wil een ieder die behulpzaam is geweest met het verstrekken van gegevens daarvoor hartelijk bedanken. Veel dank ben ik verschuldigd aan Max Spetter, Maarten Noot, Piet Riteco en Rein van Meer voor de raadgevingen en suggesties en aan het bestuur van de Helderse Historische Vereniging die bereid was het boek uit te geven. Voor het beschikbaar stellen van hun bijzondere foto's en materiaal bedank ik Jan Leen, Piet Riteco, Dick van Loon, Lou Berg†, R. Pieterse, Rein van Meer, Dick Abbenes, Joop Kreté, Henk Cruijff, Wim Tiel en Kees Bremer. Onmisbaar waren de aanwijzingen van Mevrouw T. Verschuur-Roos, van P. Bot, P. Vreugdenhil, Maarten Bakker, Loek Deugd (stichting Wraksys), H.M. Jimmink, P.H. Brouwer en Klaas Brands. Mijn dank gaat ook uit naar de afdeling documentaire informatie voorziening van de heer Wil Vaars in het stadhuis voor het verstrekken van de gegevens uit het Helders gemeentearchief en naar al die vele onbekende fotografen die hun fotocollectie aan de Helderse Historische Vereniging hebben afgestaan, ik heb daar dankbaar gebruik van gemaakt.

Rens Schendelaar,

Den Helder, november 2004.

Woord vooraf

Er is al veel gepubliceerd over de jaren '40 – '45 en nu 60 jaar na dato heeft de Helderse Historische Vereniging toch gemeend dit deel in de historische reeks het licht te doen verschijnen. Dit heeft echter een voorgeschiedenis:
Tijdens het opruimen twee jaar geleden kwamen bij heer R. Pieterse, woonachtig te Rotterdam, zijn lang vergeten fotorolletjes weer te voorschijn. Dit waren opnames uit de jaren '40 – '45, waarschijnlijk genomen door de toenmalige Duitse directeur van de Rijkswerf. Unieke foto's van situaties en plaatsen die in die periode verboden waren of niet gezien mochten worden. De negatieven werden door de heer Pieterse spontaan afgestaan aan de Helderse Historische Vereniging. Na het bekijken van de foto's stelde Rens Schendelaar voor om te proberen de achtergronden te achter halen die bij deze foto's horen. Na verloop van tijd ontstond het idee om met aanvulling van andere beschikbare fotocollecties en met de gegevens uit het gemeente archief een boek samen te stellen over de Tweede Wereldoorlog in Den Helder. Ruim een jaar heeft hij speurwerk en research verricht om rond deze foto's, maar ook met aanvullend fotomateriaal van de heren Riteco en Leen en vele anderen, een gedetailleerd historisch overzicht te geven van de oorlogsjaren in Den Helder. Hij is daar schitterend in geslaagd en wij wensen U bij het lezen van dit deel uit de Historische Reeks veel genoegen.

Max Spetter

Den Helder, november 2004

De Rijkswerf in oorlogstijd, uit de collectie van R. Pieterse.

De mobilisatie

Voordat op 28 augustus 1939 in Nederland de algemene mobilisatie werd afgekondigd vond in Den Helder een grote luchtbeschermings-oefening plaats. Daarbij werd er een geslaagde verduisteringsproef gehouden waarbij niemand op straat te zien was en werden er zeer regelmatig oefeningen met loeiende sirenes gehouden. Verder kreeg de gemeente financiële steun voor de luchtbescherming en voor de aanleg van loopgraven waaraan honderden loopgraafspitters aan het werk waren. Dat dit noodzakelijk was, bleek uit de activiteiten op 21 november 1939 als zoeklichten en het luchtdoelgeschut naar een vreemd vliegtuig boven de Stelling van Den Helder zoeken.

In juli 1939 schreef de Commandant der Stelling Den Helder aan het gemeente bestuur een bericht over het voorkomen van geheime publicaties in de pers: "Hierbij doe ik u toekomen een overzicht van datgene, waaromtrent, in het belang van de Staat, geheimhouding is geboden; de mogelijke voorbereiding of uitvoering van een buitengewone oproeping, de sterkte en samenstelling van onderdelen, van verplaatsingen en standplaatsen en wijze van onderbrenging en duur aanwezigheid. De namen en rangen van de bevelvoerende militairen. De toestand waarin onze stellingen en verdedigingswerken verkeren. Het samenbrengen of het vervoeren van onze krijgsvoorraden. Geheimhouding is niet slechts verplicht ten aanzien van uw kennis, maar eveneens ten aanzien van plannen of geruchten", aldus de Commandant.

In de tweede helft van augustus 1939 verscherpten zich de internationale verhoudingen door de spanningen tussen Duitsland en Polen. Op 23 augustus werd door de regering een waarschuwingstelegram uitgezonden en op 24 augustus werd de voormobilisatie afgekondigd met 25 augustus als opkomstdag voor de zeemacht. Op 28 augustus besloot de regering tot algemene mobilisatie. Als eerste mobilisatiedag werd 29 augustus 1939 bepaald. Gelijktijdig werd door de marine marinekustwacht ingesteld. Langs de gehele kust werden bij de marinekustwachtposten detachementen van de landmacht geplaatst om het aan land komen van vijandelijke militairen te beletten. Landmachttroepen kregen onderdak in gevorderde gebouwen als Molenstraat ULO school, Van Foreestweg 11a, Buitenhaven havenkantoor, Huisduinen villa Zeezicht en het

Een zoeklicht op het erf van boerderij Liesjeshoeve aan de Middenvliet tijdens de mobilisatie in 1939.

14 mei 1940 de Kanaalweg met een Nederlandse militair.

Rode Kruisgebouw (nu restaurant Nogal Wiedus), in een barak op de hoek Van Foreestweg met de Zanddijk, in Fort Dirksz Admiraal en Fort Kijkduin, Tillenhof 1 (watergebruik) en er werden paarden gestald in de Tweede Vroonstraat.

De Marineluchtvaartdienst hield verkenningsvluchten boven zee en de mijnendienst begon bij aanvang van de mobilisatie met het leggen van de nodige versperringen in de Nederlandse territoriale wateren, het vegen van bepaalde scheepvaartroutes welke mogelijk met vijandelijke mijnen versperd waren en het opruimen van drijvende en aan de kust aangespoelde mijnen door de mijnenopruimingsdienst. De marine beschikte over zo'n 20 mijnenleggers. Daarbij werden op 24 augustus 1939 tien vistrawlers gevorderd welke tot hulpmijnenveger of boeienschip werden omgebouwd. Het bemannen van deze schepen was niet gemakkelijk. Het personeel werd zo veel mogelijk betrokken uit het personeel van de trawlervisserij die zich bij indienstreding voor vijf jaar aan het rijk als koninklijke marinereserve wilden verbinden. Daarbij had de marine een bewakingsdienst om verrassingsaanvallen van vijandelijke vaartuigen te voorkomen en om de territoriale wateren en de zeegaten te bewaken.

Op 24 augustus 1939 werd met de uitvoering van de oorlogsbetonning- en verlichting begonnen. Met deze maatregel werd het aanlopen van de kust en van het binnenvaren van de zeegaten door vijandelijke schepen bemoeilijkt. Door deze bepalingen werden verboden gebieden ingesteld en er kwam een versperringsloodsdienst voor op de scheepvaart opengestelde vaarwaters. Wel moest er de mogelijkheid zijn dat 's nachts de scheepvaart in de hoofdvaarwateren kon blijven doorgaan. Marineschepen moesten zich ook 's nachts binnendoor kunnen verplaatsen naar strategisch belangrijke punten. Het opnemingsvaartuig Hydrograaf werd aangewezen voor de controle van de juiste ligging van de oorlogsbetonning. Op 3 september 1939 werd door de Nederlandse regering de neutraliteitsproclamatie afgekondigd en met ingang van 18 september werd het Algemeen Stellingpark in de H.A. Lorentszstraat achter de BLO school in gebruik genomen voor het aanvragen en herstellen van materieel. Depots bevonden zich op de forten Erfprins en Westoever en in de Janzenstraat.

Op 10 mei 1940 gaf de regering een bekendmaking uit: "De regering doet in deze voor Nederland ernstige tijden een beroep op den moed en de kalmte der bevolking. Bij nadering van den vijand blijve de niet onder de wapenen geroepen burger rustig in zijn woonplaats en bescherme door zijn tegenwoordigheid huisgezin, have en goed. Door het verlaten van zijn

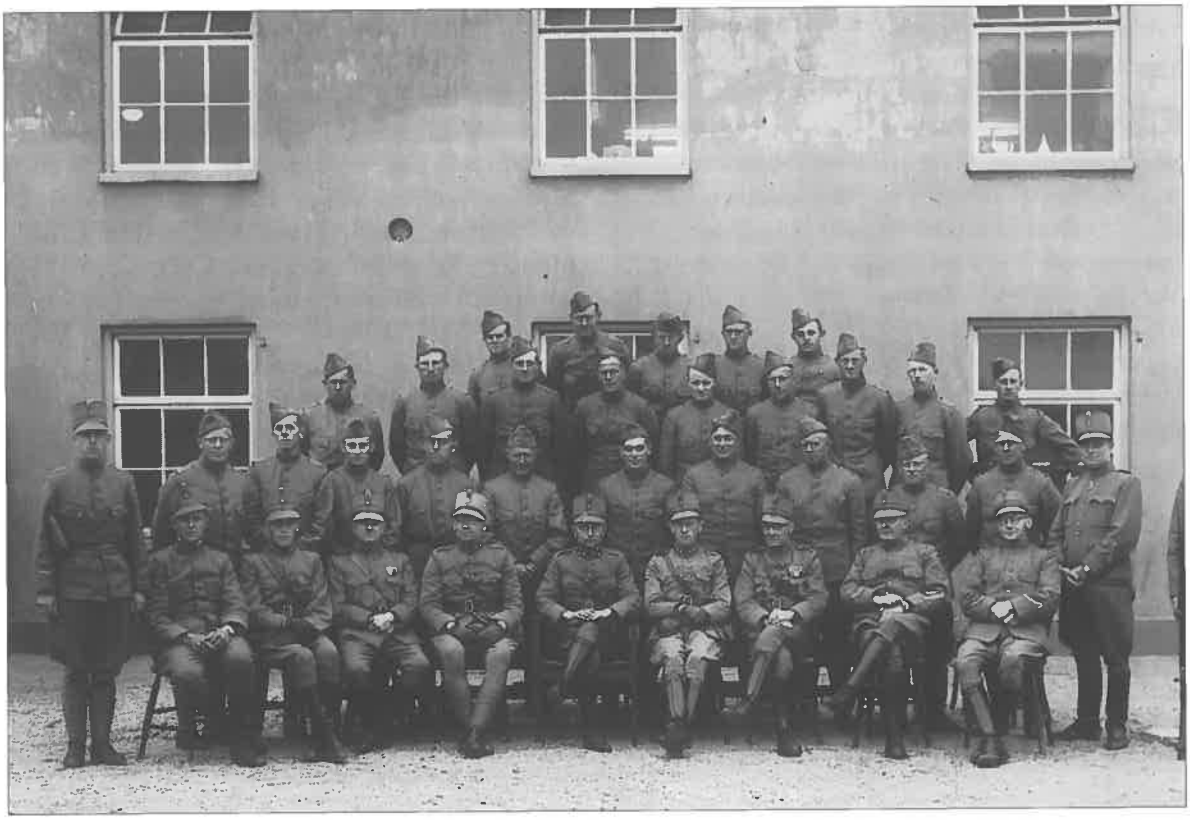

De Kazerne aan de Langestraat (nu Jacob van Heemskerckstraat) met een eenheid van de Nederlandse kustartillerie.

woonplaats stelt hij zich aan het gevaar bloot om tussen de strijdende partijen te geraken en loopt hij grote kans elders noch voedsel, noch onderdak te vinden. Het overschrijden van rivieren zal in den regel onmogelijk blijken. Ook bij gevaar voor aanvallen uit de lucht blijve de bevolking rustig en neme zij nauwkeurig in acht de bij "Openbare bekendmaking" voorgeschreven gedragsregels voor geval van dergelijke aanvallen. De regering verbiedt aan alle Nederlanders, die niet behoren tot de krijgsmacht van den Staat, met de wapenen aan den strijd deel te nemen. Niemand late zich door woord of bedreiging overhalen om trouw te beloven aan den vijand, om inlichtingen te geven over onze strijdkrachten of om arbeid te verrichten waardoor hij aan krijgsverrichtingen tegen zijn vaderland zou deelnemen. De vijand heeft niet het recht daartoe te dwingen. Ieder blijven zooveel mogelijk rustig aan zijn gewone bezigheden, blijven trouw aan de eigen regering en volgt stipt haar bevelen op", aldus de voorzitter van den Raad van de Ministers.

De zeegaten

Bij de verdediging van de zeegaten namen de Waddeneilanden een voorname rol in zodat deze onder de Commandant der Marine te Willemsoord, de schout bij nacht H.Jolles, ressorteerde die tevens Commandant van de Stelling van Den Helder was.
Hij stond rechtstreeks onder bevel van de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht. Het hoofdkwartier van Jolles was gevestigd in het Directiegebouw van de Koninklijke Marine te Willemsoord en was verdeeld in een afdeling Landmacht en een afdeling Zeemacht. Een commandopost was gereed gemaakt in Oostbatterij achter de Kanaalweg.

Tijdens de mobilisatie in 1940 luidde de opdracht van de Commandant van de stelling van Den Helder onder andere het voorkomen van het binnenvaren in het stellinggebied van vijandelijke oorlogsvaartuigen, het kustfront bewaken en pogingen tot landingen tegengaan. Daarbij moest de marinebasis Den Helder beschermd worden tegen aanslagen. Hiervoor moest de scheepvaart en het zeeverkeer gecontroleerd en de kust en de zeegaten bewaakt worden door bewakingsvaartuigen en door kustbatterijen. De navigatie voor vijandelijke aanvallers moest onmogelijk gemaakt worden door het staken van de loodsdienst en het instellen van oorlogsbetonning en verlichting. Andere maatregelen waren onder andere het leggen van mijnversperring en mijnenvelden vóór en in de zeegaten van Texel, Terschelling, en Ameland en bewaken van deze versperringen. Het gebied waar de Commandant van de Stelling Den Helder het militair gezag uitoefende omvatte te water het territoriaal zeegebied benoorden de lijn getrokken van het punt waar de grens tussen de gemeenten Zijpe en Callantsoog de kust ontmoet, in de richting recht wijzend west. Het watergebied van het IJsselmeer en de Wadden tussen de lijn gevormd door de zuid-oostgrens van de gemeente Wieringen en de zuid-oostgrens van de gemeente Wonseradeel waar de grens tussen de gemeenten Uithuizermeeden en 't Zand de kust ontmoet.

Op 9 mei 1940 werd de eerste graad van paraatheid afgeroepen om het bevaren van de toegangen te bemoeilijken. Dit hield in het doven van de gehele kustverlichting, het sluiten der havens en het stationeren van mijnenleggers nabij de sluitversperringen in de zeegaten.
De zeegaten waren versperd door mijnen en werden bewaakt door de bewakingsdienst van de Koninklijke Marine in samenwerking met de marine-kustwachtposten en de kustartillerie. Open voor de algemene scheepvaart waren alleen het Schulpengat en de Oort, een zijarm in het Friese zeegat voor de doorvaart over de Wadden uit de Eems. Mijnversperringen bevonden zich in alle zeegaten, uitgezonderd het Eierlandschegat, het Amelandergat en het Friesche gat. De

Een 24 cm kanon op het Zeefront van Fort Erfprins met personeel van het Nederlandse detachement Kustartillerie Den Helder.

versperring in het Schulpengat was voorzien van een doorvaartopening zodat dus geheel waren afgesloten Westgat, Molengat, Stortemelk en Boomkensdiep. Bewakeningsvaartuigen waren permanent gestationeerd in het zeegat van Texel, het zeegat van Terschelling, het Amelandergat en het Friesche Gat. Een Engels mijnenveld sloot buiten de territoriale wateren tegen de gronden bij Terschelling aan. Het territoriaal zeegebied tussen de Haaks en Terschelllingergronden werd geheel voor de scheepvaart verboden.

Aan al deze maatregelen gaf de kustartillerie ondersteuning met geschut vanaf verspreid liggende batterijen die in de kop van Noord Holland waren opgesteld zoals:
batterij Helsdiep, batterij Begraafplaats, batterij Erfprins Noord, batterij Vrede en Vrijheid, batterij Duinrand Noord, batterij Falga en batterij Zanddijk. Al deze batterijen stonden opgesteld om doelen te beschieten in het Molengat, het Westgat, Breewijd, Schulpengat en het Marsdiep. De kustbatterijen bestonden uit voormalig

Nederlandse leger eenheden tijdens het laden van het kanon op Fort Kijkduin.

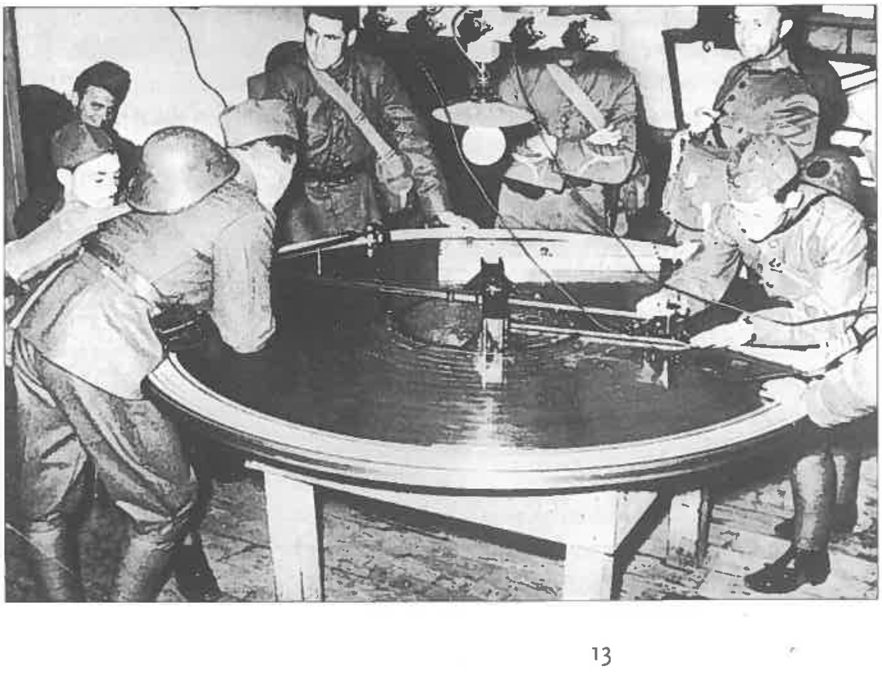

Vuurleidingtoestel in Fort Dirksz Admiraal, met de telefonische gegevens vanuit de meetposten langs de kust werden op dit toestel de coördinaten van het geschut berekend.

marinegeschut dat voorzien was van nikkelstalen schilden. Er vonden nog werkzaamheden plaats om stalen afdaken te maken ter bescherming tegen vliegtuigaanvallen. De munitie was opgeslagen in nabijgelegen betonnen munitiebergplaatsen. Bij alle batterijen waren in de onmiddellijke nabijheid schuilplaatsen voor het personeel aanwezig. De batterijen en bijbehorende inrichtingen waren zo goed mogelijk gecamoufleerd. Zoeklichten stonden opgesteld bij Kaaphoofd nabij Fort Erfprins, bij Fort Kijkduin, tussen paal 1,5 en paal 7,5 stonden zes zoeklichten opgesteld. Voor de bewakingsdienst stonden onder andere kustwachtposten nabij de lichttoren Kijkduin te Huisduinen en nabij paal 8 aan de kust.

De landmacht in mei 1940

De Stelling van Den Helder beschikte voor de landmachtonderdelen in de stad over een aantal voorraadmagazijnen. Hierin lagen voedselvoorraden voor de troepen opgeslagen die in tijden van nood voldoende waren voor een periode van acht weken. Voor het overige betrok de landmacht dagelijks het benodigde uit haar magazijnen. Hun brood werd verstrekt uit de marinebakkerij, vlees werd betrokken uit de voorraad van de marine terwijl zij ook gebruik maakten van het slachthuis te Alkmaar. Bij de detachementen Kornwerderzand en Den Oever, waarvan te verwachten was dat in geval van oorlog de geregelde voorziening kon worden verstoord, lagen voedselvoorraden van conserven. De was werd gedaan door een wasserij te Alkmaar, de kleding werd verstrekt door het kledingmagazijn in de Ouwe Helder. Naar de toestand wanneer de vijand de stelling langdurig zou hebben afgesloten en er voor Den Helder geen aanvoer van buiten meer had kunnen plaatsvinden kan alleen maar gegist worden. Maatregelen om aan een langdurig beleg het hoofd te kunnen bieden waren niet genomen.

De positie van de Helderse burgerbevolking zou al gauw moeilijk zijn geworden omdat maatregelen voor distributie op zo'n grote schaal niet waren voorbereid. Het Algemeen Stellingpark aan de H.A. Lorentszstraat had gedurende de gevechtsdagen een bijzondere taak. Onmiddellijk na de eerste oorlogshandelingen deden de onderdelen een beroep op het park om materieel te verkrijgen voor de gevechtsstellingen. In het bijzonder de luchtdoelartillerie die in het open veld was opgesteld vroeg grote hoeveelheden zandzakken aan zodat de voorraad van 30.000 stuks spoedig was uitgeput. De directeur van het Stellingpark vorderde te Den Helder alle beschikbare kunstmestzakken en dergelijke, het prikkeldraad werd in vrachtwagens met 130 tot 200 rollen tegelijk vervoerd. Bij het Stellingpark waren munitieploegen ingedeeld die de munitietransporten verzorgden. Deze transporten gingen dikwijls met grote moeilijkheden en gevaren gepaard. Op de Afsluitdijk stonden de auto colonnes herhaaldelijk bloot aan beschietingen met mitrailleurs door vijandelijke vliegtuigen.

Inundatie

De Minister van Binnenlandse zaken gelastte tijdens de mobilisatie in 1939 voorbereidingen te treffen voor militaire inundaties. In Stelling Den Helder werd daarvoor een kapitein van het leger

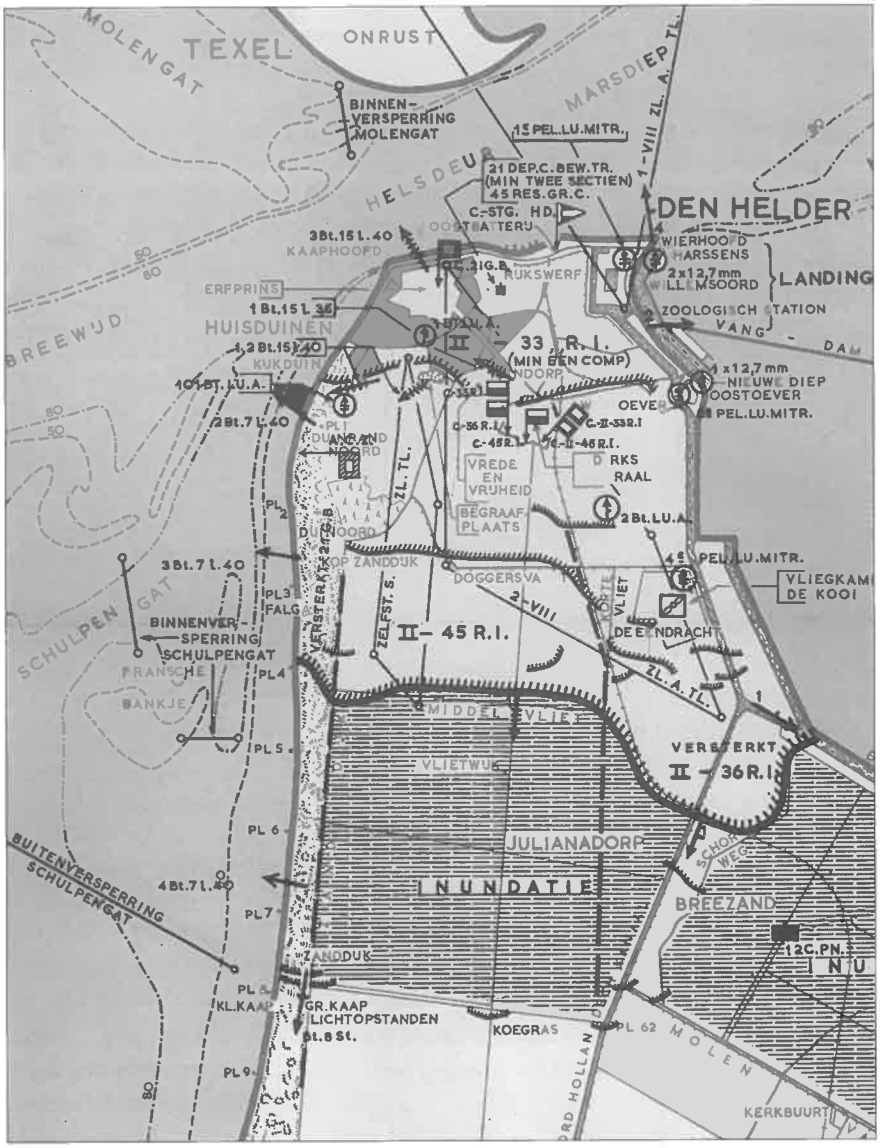

Het gearceerde gedeelte geeft de inundatie op 14 mei 1940 aan.

tot Chef der inundaties aangesteld: "Ik verzoek u daaraan vooral geen ruchtbaarheid te geven, doch de eigenaars of beheerders, alsmede de Rijks- of gemeente politie daarmede in kennis te stellen", schreef hij aan de Helderse burgemeester. Om de Duitse opmars te stuitten werd door het Hollandse leger op 14 mei 1940 een deel van de Koegraspolder die begrensd werd door de Zanddijk, het Noord-Hollands kanaal, de Middenvliet en de Callantsoogervaart onderwater gezet. Het gebied van vliegveld De Kooy bleef gespaard, de waterlinie liep met een bocht om het vliegveld heen. Voor de inundatie werden onder andere de schutsluizen aan het einde van de Doggersvaart en van de Callantsoogervaart gebruikt, de uitwateringssluis bij Fort Oostoever en de duiker aan het einde van de Schoolvaart.

De bevolking van het Koegras heeft de gedwongen onderwaterzetting van hun land met schijnbare gelatenheid ondergaan. Maar het was zwaar en het vee moest geëvacueerd worden en niemand wist met zekerheid of dit de Duitse opmars wel zou tegenhouden. In de kranten werd geschreven dat onze plattelandsbevolking dit offer heeft gebracht in het besef dat het nodig was voor de verdediging

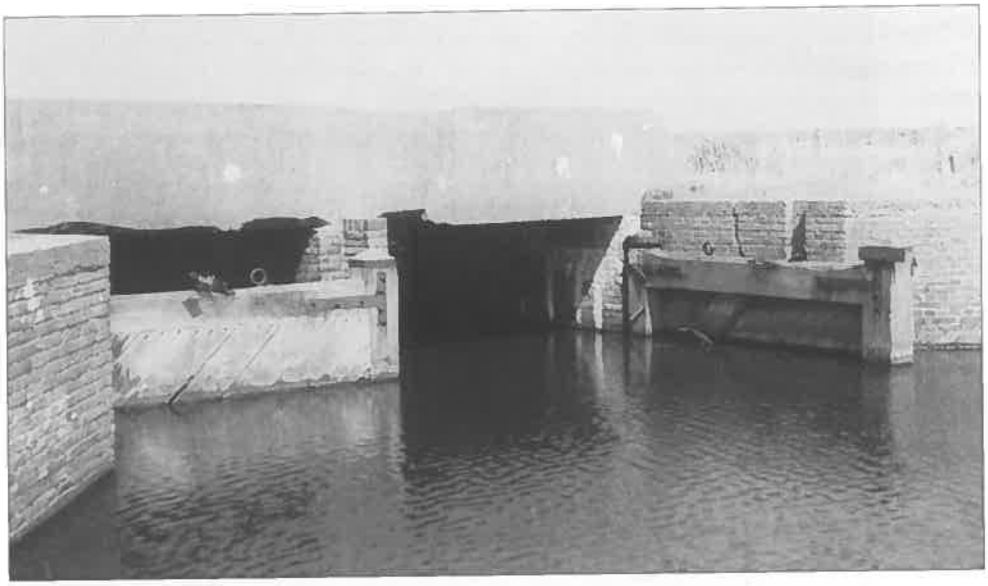

Inundatiesluisje van de Fortgracht achter het Geminiziekenhuis.

van ons vaderland. Ondanks dat het onderwater zetten van het land de vernietiging betekende van jarenlange arbeid. Want menigeen stond met ontroering naar het water te kijken dat boven de sloten uitkwam en het land overstroomde. Goed land werd met vernietiging bedreigd. In de Kop van Noord-Holland enige duizenden hectaren. Wie toen door de polders reed, zag de troosteloze watervlakte waar verlaten boerderijen uit oprezen, met vee dat nog niet tijdig geborgen kon worden. Uiteindelijk kwam het nog goed met het vee want het werd overgebracht naar de Zijpe, naar Wieringerwaard en naar de Schermerpolder.

Vooral de maatregelen die de laatste 24 uur voor de wapenstilstand genomen waren, hebben het land grote schade toegebracht. Want aanvankelijk kwam het water niet hoger dan ongeveer 25 cm boven A.P. Door de oostelijke wind en waarschijnlijk het indrogen van het land viel de schade misschien nog mee. Het laatste etmaal voor de wapenstilstand werd er echter veel water binnengelaten. Honderden hectaren grond liepen toen onder terwijl het zoutgehalte door de invloed van het binnengeschutte zeewater alleen nog maar steeg. In de polder het Koegras waar bij algehele inundatie van de 4000 ha er ongeveer 2500 onder water gezet kon worden waren enige honderden hectaren ondergelopen. De gevolgen daarvan waren goed te zien, het grasland was zwart en stierf af, de opkomende jonge gewassen waren verkleurd en de bollenvelden stonden er verloren bij. Vooral in Breezand en Anna Paulowna waar het water hoger was geweest dan in het Koegras was de toestand dramatisch. Daar was het water ook huizen binnengelopen. Na de capitulatie van Nederland werden de polders drooggemalen. Na ongeveer acht dagen viel het land weer droog, waarna het land zo snel mogelijk bewerkt moest worden. Het enige dat volgens de boeren zou helpen waren flinke stortbuien want dan zou het land uitgeloogd worden en daarna moesten zij flink strooien met kunstmest. Maar de schade was zo groot dat velen niet in staat waren om de meststoffen aan te schaffen. De kranten riepen op om hulp te geven: "Dat het nodig is voor het land, voor ons volk, dat zijn land straks zo dringend nodig zal hebben voor het levensonderhoud".
En de regering moest helpen. Alle maatregelen waren nodig voor het behouden van het land en de regering moest de boeren niet laten opdraaien voor de gevolgen van de inundatie. Zij hadden hulp nodig, onze landbouwers, onze veeboeren en onze bollenkwekers om hun land weer in bruikbare staat te brengen, aldus de kranten.

Marine Vliegkamp De Kooy

Het vliegkamp diende tot aan de mobilisatie voor het opleiden van de bemanning van marinelandvliegtuigen. Wegens de oorlogsdreiging stonden er sinds april 1940 onderdelen van het luchtvaartregiment op het kamp gestationeerd en een jachtvliegtuigafdeling bestaande uit Fokkerjagers. Het vliegkamp werd bewaakt door de sectie van 21^{e} depotcompagnie bewakingstroepen en door het eigen personeel met lichte mitrailleurs. De beveiliging tegen luchtaanvallen geschiedde door twee batterijen luchtdoel artillerie en een peloton luchtdoelmitrailleurs.

Op 10 mei ontvingen de commandanten van de jachtvliegtuigen het bevel: "Alle gevechtsgerede vliegtuigen gereed voor onverwijld opstijgen, daartoe op de juiste plaats opgesteld, van 3.00 af. Opstijgen wordt gelast door commandant luchtverdediging, dan wel op eigen initiatief naar

Vliegveld De Kooy tijdens de mobilisatietijd in 1939.

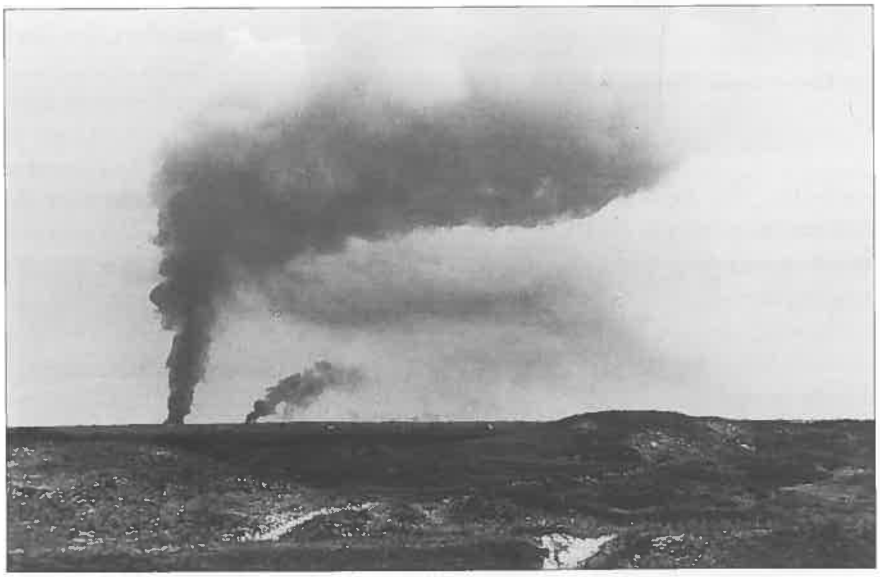

Vrijdag 10 mei 1940, op de eerste oorlogsdag staat vliegveld De Kooy in brand na een Duitse luchtaanval.

De Kooy 10 mei 1940, een Messerschmitt liep tijdens het luchtgevecht boven het vliegveld een treffer op in het koelsysteem. De Duitse piloot maakte een noodlanding op De Kooy en werd gevangen genomen en naar Engeland overgebracht.

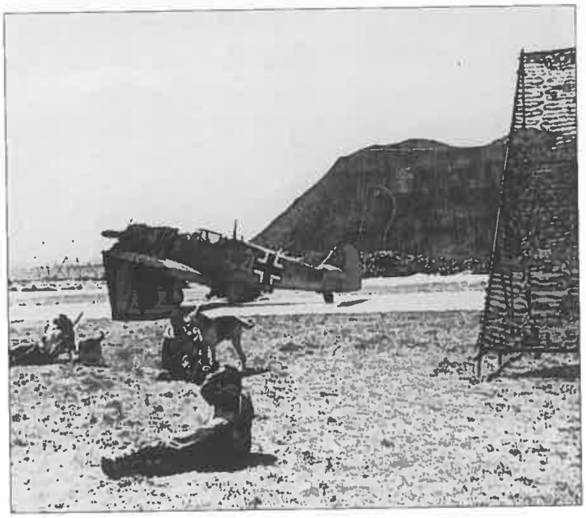

De Kooy met een Duitse eenheid.

aanleiding van eigen waarneming of belangrijke luchtwachtmeldingen, welke per radio in voorkomend geval zullen worden omgeroepen. Bij landing na volbrachte vlucht (normaal ± twee uur) onverwijld voor de volgende gevechtsactie gereed maken", aldus het bericht. Bij het bevel opstijgen luidde de opdracht om vliegtuigen van vreemde nationaliteit aan te vallen, de jachtvliegtuigen moesten zich daartoe binnen een gebied van 25 km rondom het vliegveld ophouden. De op het vliegkamp gestationeerde jachtvliegers stonden op 10 mei te 3.00 uur startgereed. De vliegers zaten in de cockpit, de motoren waren warm gedraaid en het grondpersoneel stond op zijn post. Kort nadat het bevel was gegeven om op te stijgen werd het vliegkamp om circa 4.00 uur aangevallen door een aantal Duitse vliegtuigen, die echter weinig schade veroorzaakten. De jachtvliegers kruisten in een grote boog om het veld in drie patrouilles van drie, terwijl twee toestellen als reserve op de grond waren gebleven. Toen De Kooy opnieuw werd aangevallen gingen de Nederlandse vliegtuigen het gevecht aan, de Duitse Messerschmitts waren sneller, waartegenover stond dat de Nederlandse D XI jagers wendbaarder waren.
De Duitsers verloren vier vliegtuigen tegen de Nederlanders één, doch verscheidene Nederlandse vliegtuigen waren beschadigd. Te 8.20 uur ontving Commandant van de Stelling van Den Helder het bevel om in verband met mogelijke hulp van bondgenoten twee startbanen op De Kooy vrij te maken. Een volgende aanval kwam toen de toestellen aan de grond stonden om te tanken en munitie bij te laden en het gevolg was dat te 8.45 uur alle vliegtuigen buiten gevecht waren gesteld. Het vliegkamp kreeg in totaal vijf aanvallen te verduren. Bij één daarvan werd een hangar vernield waarbij de brand die ontstond oversloeg op een bureau en een barak. Op last van de opperbevelhebber van land- en zeemacht werd het vliegkamp door de jachtvliegtuigafdeling verlaten. Nadat een aantal toestellen vlieggereed waren gemaakt vertrokken ze in de avond van 10

mei en de morgen van 11 mei naar Buiksloot, de grondploeg verliet in de morgen van 11 mei het vliegkamp. Op De Kooy werden tot aan de Hollandse capitulatie geen vliegtuigen meer gestationeerd. Vanaf de bezetting tot aan de bevrijding was het gebied als spergebied afgezet, stonden er bewakingsposten langs de verbindingsweg naar het vliegveld en stond er ten zuiden van De Kooy een radiopeilstation. Het vliegveld was door de slechte waterafvoer slechts alleen in de droge maanden te gebruiken en werd dan ingezet voor de bescherming van de Hoogovens, de Rijkswerf en langsvarende Duitse konvooien onder de Hollandse kust. In de eerste oorlogsjaren stonden er Messerschmitts jachtvliegtuigen van de I Gruppe Jagd Geschwader 1 gestationeerd, daarna de II Gruppe Zerstörer Geschwader 76. Hun taak was het geven van bescherming en het onderscheppen van RAF bomberflights die vanuit Engeland naar de Duitse industriegebieden vlogen. Het vliegveld is door de RAF tientallen keren gebombardeerd. Om de aanvallen met Duitse jachtvliegtuigen vanaf De Kooy uit te schakelen werd het vliegveld in de nacht van 1 op 2 januari 1944 door enkele RAF bommenwerpers, op weg naar Duitsland, aangevallen. Een half jaar later werd het vliegveld door de Duitsers tot geulen omgeploegd en onbruikbaar gemaakt. Daarbij werd er een versperring van staande palen met prikkeldraad aangebracht om parachutistenlandingen van de geallieerden te voorkomen.

Marine verdediging

Tijdens de meidagen van 1940 werd de marinehaven en de Rijkswerf verdedigd door landingsdivisies. Dit waren afdelingen matrozen en of mariniers die op een schip werden ingedeeld en gereed werden gehouden om ingezet te worden. Daarbij waren er stoottroepen aanwezig om te kunnen optreden tegen parachutisten. De haven werd verdedigd door het luchtdoelgeschut op havenbatterij Wierhoofd, op het pantserfort Harssens, op Oostoever en door twee kanonnen bij het Zoölogisch station aan het Nieuwediep. Er stonden mitrailleurs nabij de Onderzeedienstkazerne aan de Bassingracht. Dagelijks werden hulpvaartuigen aan de havenverdediging toegevoegd en 's nachts werd de haven door een balkenversperring afgesloten. Op tien mei werd te 3.00 uur algehele paraatheid voor de schepen en inrichtingen bevolen. Als gevolg

Een onderdeel van de Nederlandse marine tijdens een gasmaskeroefening op de dijk nabij het Wierhoofd.

daarvan waren alle schepen gevechtsgereed en klaar voor luchtafweer, op enkele uitzonderingen na verbleven zij bij het aanbreken van de dag buiten de haven, het personeel aan de wal was op zijn post. De havenverdediging stond onder het bevel van de Commandant van het Wachtschip in de Buitenhaven. Er was een Algemeen Commandant alarmtroepen aangewezen die kon beschikken over het daartoe aangewezen personeel van de verschillende inrichtingen.

Op het Wachtschip werden stoottroepen gereedgehouden. Op het opleidingsschip Van Speyk dat op de Rijkswerf lag, werd een landingsdivisie en een anti parachutistenwacht in gereedheid gehouden. Aan boord van het logementschip Schorpioen werd eveneens een landingsdivisie gereed gehouden terwijl uit de vaste bemanning een stoottroep van 30 man en een landingsdivisie werd gevormd. De marinekazerne vormde met het logementschip Buffel ongeveer 600 man. Op 11 mei vertrok hiervan een compagnie van ongeveer 180 man naar Durgerdam terwijl bovendien nog enige stoottroepen werden gevormd. Voorts werden landingsdivisies gevormd uit de adelborsten en uit het personeel van de onderzeedienstkazerne. Het terrein van deze kazerne werd tegen luchtaanvallen beveiligd door de mitrailleur van 40 mm van de op de Rijkswerf liggende onderzeeër O12 en door twee buitgemaakte vliegtuigmitrailleurs, afkomstig uit een Duits vliegtuig.

Op de avond van de 15^{e} mei bereikten de eerste Duitse troepen Den Helder. Vanaf die datum werd Stelling Den Helder een Duitse Stelling en de haven van Nieuwediep een Duitse oorlogshaven. Op 15 juli werd het Commandement der Marine te Willemsoord officieel opgeheven en had de bevolen demobilisatie van de gehele Nederlandse defensie plaats. De haven werd een uitvals- en reparatiebasis voor Duitse motortorpedoboten, voorpostenboten en kleine schepen.

De Marine

Dat de oorlog was uitgebroken bleek uit het nachtelijk overvliegen op 10 mei van zes Duitse watervliegtuigen die magnetische mijnen afwierpen in het Marsdiep. Vanuit het Wierhoofd kon worden vastgesteld dat het vaarwater onder de dijk nog vrij was gebleven. Van de oorlogsschepen die te Den Helder en in het Zeegat van Texel lagen, bevonden de divisie onderzeeboten O9, O10 en O13 zich op 10 mei in het territoriaal zeegebied ter hoogte van Bergen. Het bewakingsvaartuig B.V. 3 lag in het Schulpengat vóór de mijnversperring. De mijnenlegger Medusa lag in het Schulpengat gereed om zo nodig onmiddellijk de sluitversperring te kunnen leggen. De torpedoboot G 13 lag in de Texelstroom om eventuele aanvallen van klein materiaal door de Doove Balg (oostelijk van de Texelstroom) te bestrijden. De kanonneerboot Brinio vertrok naar het IJsselmeer. Op de rede of in de Texelstroom lagen de mijnenleggers Jan van Brakel, Willem van der Zaan en Nautilus met de torpedoboten Z 6 en Z 7 en het bewakingsvaartuig B.V.1, daarbij lag de verouderde onderzeeboot O8 die overdag onder water bleef. In de Buitenhaven (het Nieuwe Diep) lagen de divisie mijnenvegers, bestaande uit Pieter Florisz en Abraham van der Hulst met twee boeienschepen, de torpedoboot G 15 en een aantal sleepboten en hulpschepen en de Jan van Gelder. In de loop van de morgen van de 10^{e} mei werd de torpedobootjager Van Galen naar Rotterdam gezonden. Nadat bericht was ontvangen dat de Engelsen een mijnenveld legden ter hoogte van Camperduin werd de opstelling van de onderzeeboten gewijzigd in drie tot tien mijl bewesten de Haaksgronden. In overleg met de Britse admiraliteit, die vreesde dat de aanwezigheid van Nederlandse onderzeeboten in de Noordzee aanleiding tot misverstanden zou geven, werd besloten de divisie onderzeeboten naar Engeland te zenden. Daarna gaf de Commandant van de Stelling van Den Helder per telegram de order dat de schepen zich bij de

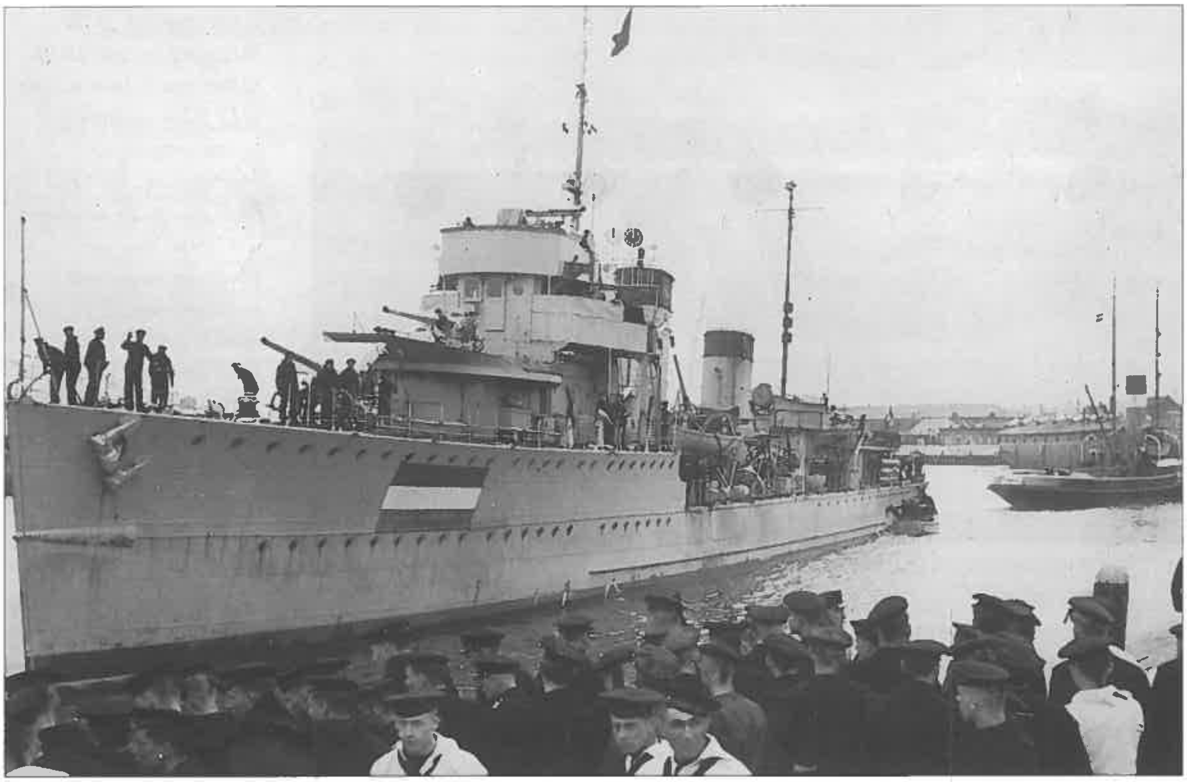

Het Nieuwediep op 7 mei 1940, de torpedobootjager Van Galen keert terug uit Nederlands Indië. Op 10 mei werd het schip naar Rotterdam gezonden voor het uitvoeren van artillerie beschieting. Ten gevolge van Duitse luchtaanvallen zonk het schip in de Rotterdamse Merwehaven.

lichtboei van de Zuiderhaaks moesten verzamelen waar de Jan van Gelder zich zou bevinden. De onderzeeboten moesten daarna onder escorte van de Jan van Gelder naar Engeland vertrekken. De O9 en O10 vingen de order niet op zodat slechts de Jan van Gelder en de O13 naar Engeland vertrokken terwijl de beide andere onderzeeboten naar Den Helder terugkeerden.

Op 12 mei te 1.00 uur ontving de Commandant van de Stelling van Den Helder bericht van de Detachementcommandant te Kornwerderzand dat Stavoren door Duitse troepen was bezet en omdat hij vreesde dat de Duitsers met vaartuigen troepen in de rug van Kornwerderzand zouden brengen gaf hij aan de schepen Friso en Z 3 opdracht dit te beletten. Hij gaf opdracht aan de mijnenvegers Abraham van der Hulst en Pieter Florisz onmiddellijk naar het IJsselmeer te vertrekken en met de daar aanwezige schepen samen te werken bij het verhinderen van een overtocht van Duitse troepen van Stavoren naar de Hollandse kust. In de vroege morgen van 12 mei verscheen de Britse destroyer Griffin voor de kust van Den Helder. De commandant vroeg, in opdracht van de admiraal te Chatham, waarmee deze de Nederlandse marine behulpzaam kon zijn. Nadat hem verzocht was om steun van jacht- en bombardementsvliegtuigen, waarvoor een landingsterrein in de Wieringermeer in gereedheid kon worden gebracht, vertrok het schip weer. De onderzeeboten O 9 en O 10 vertrokken onder geleide van het bewakingsvaartuig B.V. 5 naar Engeland.

In de morgen van 13 mei kwam de kanonneerboot Johan Maurits van Nassau te Den Helder aan. Ongeveer tegelijkertijd kwam ook het Britse schip Valorous aan en deze schepen werden de Texelstroom ingezonden teneinde vuursteun te geven aan Kornwerderzand om de Duitse artillerie bij de kop van de Afsluitdijk onschadelijk te

Het Natte dok op de Rijkswerf in juni 1940 tijdens het lichten van de O12 (O = onderzeeër), gezien richting de Hoofdgracht. De O12 werd tijdens de meidagen van 1940 door de Nederlandse marine onklaar gemaakt en tot zinken gebracht. Het schip werd na het lichten in Schiedam verbouwd en in 1943 bij de Duitse vloot als U-boot in Bergen (Noorwegen) gestationeerd.

maken. De mijnenlegger Hr. Ms. Willem van der Zaan vertrok vanuit de Buitenhaven met een groot aantal personeelsleden op 13 mei naar Engeland.

Op 14 mei werd de kanonneerboot Gruno naar het IJsselmeer gezonden. Om 15.46 uur ontving de Commandant van de Stelling van Den Helder echter het volgende telexbericht van de Chef van de marinestaf: "Havens versperren, vernielingen uitvoeren, zooveel mogelijk personeel en materieel, behalve wat nodig is voor handhaving orde en bewaking, naar Engeland zenden, meeste spoed, dit is de laatste telexorder, wij verbreken verbindingen en vernietigen telexmachines". In een telefonisch gesprek met de Opperbevelhebber van land- en zeemacht deelde deze ontroerd mee, dat hij tot capitulatie had moeten besluiten, waarbij het bombardement van Rotterdam de doorslag had gegeven. Schriftelijke bevelen over de wijze, hoe verder gehandeld diende te worden, konden over een uur tegemoet worden gezien. Om ongeveer 17.00 uur ontving de Commandant van de Stelling van Den Helder het telexbevel voor de capitulatie waarin stond dat Duitsland hedenmiddag Rotterdam heeft gebombardeerd. Hij had de evacuatie van personeel en materieel reeds in gang gezet. Als gevolg daarvan vertrokken het eerst naar Engeland de Jan van Brakel, Johan Maurits van Nassau, Nautilus, Douwe Aukes en Medusa (met een groot aantal adelborsten aan boord). De Johan Maurits van Nassau werd ten westen van Callantsoog door een luchtaanval tot zinken gebracht. Andere schepen verleenden hulp en de schipbreukelingen werden overgegeven aan de reddingsboot Dorus Rijkers. Naar Engeland vertrokken uit Nieuwe Diep de G 13, G 15, Z 6, Z 7 en B.V. 3. Van Terschelling voeren de Z 8 en Mok 1 naar Engeland terwijl de Grunno uit het IJsselmeer ontkwam en eveneens Engeland bereikte. Op last van de Commandant van de Stelling van Den Helder werd bij de verschillende inrichtingen aan de wal aangevangen met de uitvoering van een groot aantal vernielingen, daarmee werd gestopt nadat de Commandant van de Stelling van Den Helder van zijn bespreking met de Duitse divisiecommandant te Sneek was teruggekeerd. Van de marineschepen op het IJsselmeer werd de Friso op 12 mei zodanig getroffen door Duitse bommenwerpers dat het schip moest worden verlaten, Hr. Ms. Pieter Florisz schoot de Friso in de grond. Door allerlei misverstanden en tegenstrijdige orders mislukte op 14 mei de evacuatie van de schepen uit het IJsselmeer. Slechts Hr. Ms. Gruno slaagde er zich bij Den Oever te laten overschutten en voer in de duisternis langs Den Helder en wist Engeland te bereiken. De marine schepen op het IJsselmeer: Pieter Florisz, Abraham van der Hulst en Brinio werden met uitzondering van de motorboten door de eigen commandanten tot zinken gebracht. Van de motorboten werden de wapens, munitie en radiotoestellen vernietigd. De havens aan de Noord-Hollandse IJsselmeerkust waren intussen door personeel van de Koninklijke Landmacht versperd.

Luchtbescherming

"1 april 1940. Weer vliegtuigen boven Den Helder. Na enige kalme dagen werd gisteravond Den Helder wederom opgeschrikt door de salvo's afgevuurd door enkele batterijen rondom de stelling. De eerste maal te omstreeks 9 uur waren het diverse zoeklichtbundels die de vrij heldere hemel aftasten. Het geluid van een vliegtuig werd, voor zover ons bekend, niet vernomen. Geschoten werd er evenmin. Om kwart over 11 echter donderde van verschillende kanten het geschut. Een groot aantal zoeklichten zocht de duistere hemelkoepel af; kruisende en elkaar snijdende lichtbalken, die zich soms in elkaar vlochten en zo vereend van wolk tot wolk afzochten. De granaten van het afweergeschut zag men als vurige flitsen omhoog vliegen. Daar tussendoor donderde enkele malen het zwaardere geschut. Vaag hoorde men het geronk van vliegtuigen. Van welke nationaliteit deze zijn viel uiteraard niet te bepalen", aldus meldde de Heldersche Courant.

Tijdens de mobilisatie werd de bevolking van Den Helder door de gemeente geïnformeerd over de luchtbescherming. Zo vond er in april 1940 een luchtbescherming tentoonstelling plaats in Musis Sacrum in de Koningstraat nabij de hoek met de Koningdwarsstraat. Met onderwerpen als het doven en temperen van licht en het afschermen van ramen, het inrichten van schuilplaatsen en het treffen van maatregelen ter beperking van brandgevaar. Hierbij gaf het personeel van de luchtbeschermingsdienst uitleg en toonde verschillende gasmaskers. Musis Sacrum lag toen voor die gelegenheid achter een barricade van zandzakken. Het was een periode vol tegenstrijdigheden voor de Nieuwediepers want in de krant verschenen berichten dat het Duitse nieuwsbureau de geruchten over Duitse aanvalsplannen op Nederland Engelse verzinsels noemde. Maar de oefeningen gingen door en regelmatig stonden er berichtjes in de krant als:

Een schuilloopplaats aan de Bankastraat, op de achtergrond de Ambonstraat.

"Maandagmiddag sirenegeloei, maar maakt u niet ongerust, wij vestigen er de aandacht op, dat a.s. maandagmiddag om 5 uur gedurende 5 minuten, een beproeving zal plaatsvinden van de sirenes van de gemeente".

Een ander aandachtspunt was het verduisteren zodat tijdens nachtelijke vijandelijke aanvallen Den Helder vanuit de lucht niet zichtbaar was. Niet iedereen was daarvan doordrongen. Daarom richtte de gemeente zich met berichten tot de bevolking: "Het feit, dat de laatste avonden nog van verschillende huizen licht uitstraalde uit dakvensters of ramen is aanleiding, dat de burgemeester ons verzoekt er alle stadgenoten er nog eens ernstig op attent te maken, dat krachtig tegen ieder zal worden opgetreden die niet voor voldoende verduistering zorgt. Van heden af, zal bij een ieder, uit wiens woning 's avonds licht uitstraalt, onverbiddelijk, de lichttoevoer worden afgesneden voor het gehele jaar. Men zij dus voor het laatst gewaarschuwd. Door het laten uitstralen van licht brengt men niet alleen zichzelf, maar ook het leven van zijn medeburgers in gevaar en daar kan niet krachtig genoeg tegen opgetreden worden".

Dat de maatregelen en oefeningen niet voor niets waren werd op 10 mei 1940 duidelijk. De radio meldde dat Nederland in staat van oorlog is met Duitsland en het Algemeen Hoofdkwartier deelde in een bericht mee dat: "Van drie uur af hedenmorgen hebben Duitsche troepen de grens overschreden. Vliegaanvallen zijn geprobeerd op enkele vliegvelden. Weermacht en afweer zijn paraat bevonden. Inundaties voltrekken zich volgens plan. Voor zoover bekend zijn minstens 6 Duitsche vliegtuigen neergehaald". De volgende dag schreef burgemeester Ritmeester in de rubriek stadsnieuws: "Aan de Burgerij. Een verraderlijke vijand tracht ons vrije Nederland te overrompelen. Men dreigt met algehele vernietiging. Onze weermacht biedt overal op de krachtigste wijze tegenstand: onze bondgenoten snellen ons te hulp. De burgerbevolking heeft tot taak met rust en vastberadenheid onze mannen te steunen, alles te doen wat in haar vermogen ligt. Ik reken op u. Door onze Koningin, die u tot lichtend voorbeeld zij, en door een doelbewuste Regeering geleid, zal Nederland niet ten ondergaan. Vrouwen en mannen, het uur der beproeving is daar, moge God u steun en kracht geven"

Daarbij werd het bericht herhaald dat al herhaaldelijk in de krant had gestaan:

"Luchtbescherming

1e luchtalarm wordt gegeven door afwisselende hooge en lage janktoon van sirenes.

2e Het einde van het luchtalarm wordt aangegeven door een langgerekte hooge toon der sirenes.

3e Bij luchtgevaar moet iedereen zich van de straat verwijderen en dekking zoeken in het dichtstbijzijnde huis, waar men moet worden toegelaten.

4e Tijdens luchtgevaar moeten auto's rechts van de weg geplaatst worden; paarden moeten met de leidsels worden vastgebonden aan een wagenwiel.

5e Ingeval men parachutisten ziet dalen, geve men oogenblikkelijk daarvan kennis aan de dichtstbijzijnde troepencommandant en aan de politie.

Den Heldere 10 mei 1940, Burgemeester Ritmeester".

Op vrijdag tien mei trad de luchtbeschermingsdienst in werking. De gehele dag werd er om het uur luchtalarm gegeven. Het publiek dat op straat was, begaf zich dan grotendeels onmiddellijk in woningen of winkels. Dat moest, men mocht niet op straat blijven staan. Er werd in berichten herhaaldelijk de aandacht op gevestigd, dat het op straat verblijven bij luchtalarm, terwijl dus vijandelijke vliegtuigen boven de stad zijn, levensgevaarlijk is: "Er zijn stadgenoten, die daarvan nog steeds niet doordrongen schijnen en menen hun weg rustig te kunnen vervolgen. Tegen hen zal streng worden opgetreden. Zij stellen hun eigen leven en dat van anderen in gevaar. Zodra luchtalarm klinkt moet men zich bergen. Ieder is verplicht de deur te openen en mensen schuilplaats te verlenen, tot het alarm voorbij is. Trouwens niet één enkele stadgenoot zal dat weigeren". De interne mededelingen van de luchtbeschermingsdienst werden 's nachts via de distributieradio doorgegeven over de golflengte van het gewone radioprogramma. Uiteraard waren deze berichten niet bestemd voor de Nieuwediepers maar veel inwoners lieten 's nachts hun radio aan om op de hoogte te blijven van de situatie.

Een kostenoverzicht van de luchtbescherming uit 1940 in het gemeentearchief beschrijft onder andere dat de luchtbeschermingsdienst geitenleren jekkers droeg. De dienst had posten bij garage Manshanden, in de Vroonstraat, in Julianadorp, de B.L.O. school, aan de Spoorgracht, de Van Galenstraat, Oostslootstraat, in "Stella Maris", Parkzicht aan de Huisduinerweg en aan de Ruyghweg. De dienst beschikte over een pakhuis in de Keizerstraat en over een ontsmettingsgebouw en een keet van de gemeente. Hun werkzaamheden bestonden uit het zandzakken vullen en vervoeren, het plaatsen van borden en hekken en het afzetten van straten, het aanschaffen en plaatsen van sirenes. Het maken van schuilgelegenheden en loopgraven, het maaien van het gras op de loopgraven, trottoirbanden wit schilderen voor nachtelijke oriëntatie, het plaatsen van verduisteringslampen en het aansteken daarvan, het inrichten van noodopvangplaatsen met tafels, stoelen en bedden. Daarbij werd de luchtbeschermingsdienst ingezet bij het opruimen van gebombardeerde woningen en gebouwen.

In 1944 maakte de Helderse luchtbeschermingsleider bekend dat indien de elektrische sirenes door gebrek aan stroom uitvallen, het signaal "luchtalarm" zal bestaan uit drie korte stoten op hoorn of trompet. Het signaal werd geëindigd door een lange stoot op hoorn of trompet.

Capitulatie mei 1940

In Stelling Den Helder hadden de oplopende spanningen al in de zomer van 1939 geleid tot het in dienst stellen van een eenheid die belast was met patrouillediensten en wachtlopen. De militairen waren voorzien van een witte band om de linker bovenarm met de letters M.P. en gewaarmerkt met een officieel Rijksstempel onder de beide letters. De eenheid was gelegerd aan de Parallelweg op het stationsemplacement. De Nieuwediepers voelden de onrust. Steeds meer scholen en gebouwen werden gevorderd voor de inkwartiering, er werden oefeningen gehouden en er werden zeemijnen gelegd waarvan de losgeslagen projectielen gevaar opleverden als zij het Marsdiep binnen dreven. De dienstregeling van de trein was aangepast wegens het militair vervoer naar Den Helder. Voor de Helderse bevolking lag een evacuatieplan klaar. En in de krant verschenen berichten als: "Nederland paraat, voorzichtig in uw uitlatingen, ook wij liggen in de stormhoek van Europa", en dat het dwaas zou zijn de ernst van de toestand waarin ons land verkeert te ontkennen.

Om 3.55 uur precies trokken op 10 mei 1940 Duitse troepen de Nederlandse grens over. Vanuit zee trokken honderden vliegtuigen het

Het anker van de kanonneerboot Johan Maurits van Nassau ligt bij het Marinemuseum. Het schip beschoot in de meidagen de Duitse stellingen op de Afsluitdijk. Op 14 mei werd het ten westen van Callantsoog tijdens een Duitse luchtaanval tot zinken gebracht.

land binnen. In het hele land werden vliegvelden en legerplaatsen gebombardeerd. De chaos was groot en de vijandelijke opmars kon bijna niet tegengehouden worden. In het noorden lukte dat wel, op de Afsluitdijk was de verdediging goed georganiseerd. De Afsluitdijk die deel uitmaakte van de Stelling Den Helder bleek onneembaar. De forten bij Kornwerderzand waren bestand tegen luchtaanvallen en het marineschip Johan Maurits van Nassau beschoot vanuit zee de Duitse artillerie. Dagenlang hielden de troepen stand. Maar op woensdag 14 mei deelde de Opperbevelhebber van land- en zeemacht telefonisch aan de Commandant van Stelling Den Helder mee dat hij in verband met het bombardement op Rotterdam en de algemene toestand in Nederland gedwongen was te capituleren en dat schriftelijke bevelen ongeveer een uur later zouden volgen. Er werden daarna door de Commandant van de Stelling van Den Helder bevelen gegeven voor de evacuatie van personeel en materieel van de marine en voor de uitvoering van vernielingen op de Rijkswerf en andere maritieme inrichtingen. Terwijl de uitvoering daarvan aan de gang was, werd om ongeveer 17.00 uur onderstaand telexbevel van de Opperbevelhebber van land- en zeemacht ontvangen: "Duitschland heeft hedenmiddag Rotterdam gebombardeerd, terwijl Utrecht met vernietiging wordt bedreigd. Ik meen derhalve, ter sparing van de burgerbevolking en ter voorkoming van verder bloedvergieten gerechtigd te zijn aan de troepen onder uw bevelen het bevel te geven onzerzijds den strijd te staken. Ik verzoek daarom aan de daarvoor in aanmerking komende troepencommandanten onder uw bevel den strijd te staken". De detachementcommandant te Kornwerderzand ontving daarna opdracht zich met de Duitse commandant in verbinding te stellen en hem mee te delen dat de wapens werden neergelegd. Het was een tragisch ogenblik, dat door commandanten en troepen slechts met moeite werd verwerkt. Voor het Detachement Kornwerderzand in het bijzonder was het bevel tot het neerleggen van de wapens een harde slag en allen kregen het te kwaad toen de kapitein, vergezeld door twee sergeanten, met de witte vlag de vijand tegemoet ging.

In de nacht van 14 op 15 mei reisden schout bij nacht H. Jolles, Commandant van de Stelling van Den Helder en de kapitein van de generale staf I.L. Uyterschout, chef van de staf Afdeling Landmacht voor de voorwaarden van overgave naar Sneek waar in hotel de Wijnberg het vijandelijk stafkwartier was gevestigd. Hier werden in uitgebreide onderhandelingen de voorwaarden voor overgave van het noordelijk deel van de Vesting Holland vastgelegd en om 4.35 uur ondertekend. Jolles schreef onder meer in zijn verslag over de capitulatiebesprekingen te Sneek: "Bij het opmaken van het protocol kwam als eerste punt het inleveren van de wapens. – ik zegde dit toe. Daarna de overgave van alle oorlogsschepen. – Ik zegde dit toe, voor zoverre deze aanwezig waren en niet tot zinken waren gebracht. Op de vraag, waar de oorlogsschepen dan thans waren, deelde ik mede, dat die op zee niet meer te achterhalen waren. Dit wekte begrijpelijkerwijs enige beroering. De mijnversperringen moesten worden aangegeven. – ik verklaarde mij bereid met enkele potloodstrepen op de kaart de versperringen aan te geven. Alle vernielingen moesten onmiddellijk gestaakt worden. De Duitse generaal verlangde dat dit dadelijk telefonisch door mij zou worden bevolen. Ik weigerde een telefoongesprek te voeren uit het Duitse Hoofdkwartier, doch zegde toe, dat de vernielingen zouden worden gestaakt onmiddellijk na mijn terugkeer in Den Helder".

Op 21 mei 1940 schreef de Schout bij Nacht, Commandant der Marine, tevens Commandant van de Stelling van Den Helder H. Jolles de dagorder: "Na maandenlange voorbereiding is helaas toch het ogenblik moeten komen, dat op hoog bevel de wapens moesten worden neergelegd. Mij rest nog U allen van hoog tot laag mijn grote dank en erkentelijkheid te betuigen voor Uwe trouw, voor Uwe bereidheid tot verdediging van ons grondgebied, voor Uwe plichtsbetrachting en voor Uwe discipline, toen het onvermijdelijke bekend werd. Blijft deze dag van saamhorigheid Uw leven lang gedachtig en blijft vertrouwen in de toekomst in de vaste overtuiging, dat eenmaal voor ons Vaderland de zon weer zal schijnen".

Den Helder gebombardeerd en bezet

Nederland had gecapituleerd. Het nieuws werd in de vooravond van 14 mei door het ANP op de radio bekend gemaakt. Terwijl de Helderse bevolking nauwelijks de situatie kon bevatten verschenen er 's avonds rond 20.00 uur drie Duitse bommenwerpers boven de stad. De vliegtuigen waren voor de overgave opgestegen en konden niet meer worden teruggeroepen, zo werd later verteld. Tot grote ontzetting van de radeloze bevolking wierpen de angstaanjagende toestellen brisantbommen uit. Doelwit was de Rijkswerf met omgeving en het Commandement van de marine in Oostbatterij op de dijk achter de Kanaalweg. De bommen hadden een verwoestende uitwerking en er klonken oorverdovende explosies. Rook en stof vormde zich boven de getroffen doelen, de marinebasis trilde op zijn grondvesten. Er vielen die avond veel dodelijke slachtoffers. Een groot aantal huizen werden verwoest en beschadigd.

Op 15 mei 1940 in de vroege ochtenduren verschenen voor het eerst Duitse (wielrijders) troepen in Den Helder. Alle bruggen vielen onbeschadigd in handen van de vijand. Aan de pers werd voorgeschreven vooral te wijzen op het verzorgde uiterlijk van de binnentrekkende troepen en op hun uitstekend moreel. In mei kwamen gedrilde troepen, strak en stram. Het was alles parade, de pas, de houding, het gezicht. Dat moest indruk maken. De eerste inkwartiering van Duitse militairen vond plaats in de christelijke U.L.O. aan de Vismarkt, hun militaire goederen werden in de christelijke school aan de Kanaalweg opgeslagen. Door de chaos verliep de dienstregeling van de trein onregelmatig, de oversteek met de Texelseboot werd pas op dinsdag 21 mei hervat.

De uittocht van de Nederlandse soldaten gelegerd in en bij de Stelling Den Helder vond plaats op 17 mei. Vanaf tien uur 's morgens trokken de groepen militairen de stad uit met als bestemming de interneringskampen waarin zij voor onbepaalde tijd moesten verblijven. Er stonden veel Nieuwediepers langs de kant van de weg. Het was die dag prachtig voorjaarsweer. Op de velden stonden boterbloemen, een beeld van lente en komende zomer. Het was een lange rij die over de Helderse wegen trok.

Tijdens het Duitse bombardement in de avond van 14 mei 1940 kwam er een voltreffer op de Westgracht.

In het gebouw van de christelijke Ulo aan de Vismarkt vond in mei 1940 de eerste Duitse inkwartiering plaats.

Een Duitse vlooteenheid in Het Nieuwediep.

Tijdens de bezetting inspecteerde de Duitse militaire bevelhebber veldmaarschalk Erwin Rommel (5e van rechts) de verdediging van Den Helder.

Niets dan mannen in het Nederlandse veldgrijs, lopende, fietsende, in auto's en in bussen. Duizenden soldaten. Dit was het einde van het leger dat voor enkele dagen nog vol moed en optimisme de toekomst tegemoet ging. En nu, soldaten op de terugweg. Maar zij hoefden het hoofd niet te buigen, zij konden de Nederlandse burgers recht in de ogen kijken. De soldaten van Den Helder. Vele maanden waren zij in Nieuwediep.

In Den Helder zijn achtereenvolgens de Duitse onderdelen gelegerd geweest: Kriegsmarine, Luftwaffe, Heeres eenheden (landmacht) en SS. De Kriegsmarine was hier gedurende de gehele bezetting. De Luftwaffe tot september 1944 en een SS afdeling verbleef gedurende de maand september 1944 in de gemeente. Deze troepen hadden de Duitse, Oostenrijkse en Poolse nationaliteit. In Den Helder waren gedurende de bezetting de volgende Ortkommandanten: Hauptmann Böhmer, Hauptmann Puderbach, Hauptmann Dr. Stemmer, Kapitän-Leutnant Mindermann, Oberleutnant Brandes en Georg Meinhardt, tevens verbleef in Den Helder de "Kommandant Seeverteidigung Nord-Holland".

Gevorderde kazerneruimte

Direct na de Duitse bezetting moest de gemeente een opgave maken van de beschikbare kazerneruimte. Op 17 mei 1940 werd aan de Duitse militaire autoriteiten de lijst overhandigt:

Landmacht	man
Fort Harssens	100
Wierhoofd	40
Oostbatterij	400
Vischmarkt Langestraat	25
Kaaphoofd	50
Fort Erfprins	800
Gemeenschapslinie kleine gebouwen	200
Fort Dirksz Admiraal	150
Fort Westoever	100
Fort Oostoever	400
Fort Kijkduin	300
Langestraat kazerne	100
Barak Galgenveld Huisduinen	50

Zeemacht	
Marine kazerne Buitenhaven	200
Kazerne Onderzeedienst Bassingracht	200
Wachtschip voor het Paleis	200
Wachtschip van Speyk	100
Wachtschip Schorpioen Zuidstraat	100
Wachtschip Buffel voor marinekazerne	100
Koninklijk Instituut voor de Marine	500

Gedurende de oorlog zijn onder andere onderstaande terreinen en gebouwen door de Duitsers in gebruik geweest:

Vliegveld De Kooy
Batterij Falga
Kledingmagazijn Van Heemskerckstraat
Tuindorpschool
ULO Molenstraat
ULO Vismarkt
BLO school Hector Treubstraat
Rehobothschool Keizersgracht
Christelijke school Keizersgracht
Christelijke school Kolensteeg
Christelijke school Koningdwarsstraat
Christelijke school Kortevliet Julianadorp
Christelijke school Vismarkt
Openbare school Langevliet Julianadorp
Openbare school Badhuisstraat Huisduinen inkwartiering, later magazijn
School 5 Parallelweg
School 6 Goverdwarsstraat
School 7 Weststraat
School 8 Hertzogstraat
School 10 Vismarkt
School 14 Oostslootstraat
RK meisjesschool Javastraat
RK jongensschool Polderweg
RK fröbelschool Javastraat

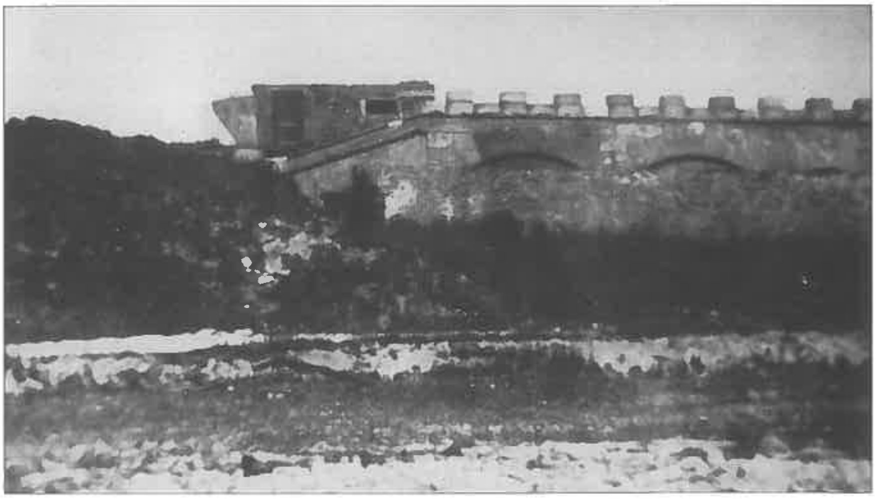

Fort Vischmarkt Langestraat gevorderd door de Duitsers.

Comeniusschool Vlamingstraat
Lyceum Hoofdgracht
Zeevaartschool Ankerpark
Zeevaartschool internaat Buitenhaven
Zeevaartschool schiemansloods Buitenhaven
Gymnastieklokaal lyceum Hoofdgracht
Gymnastieklokaal ULO Molenstraat
Gymnastieklokaal BLO school Hector Treubstraat
Gymnastieklokaal Tuindorpschool
Zoölogisch Station Buitenhaven
Wijsmuller magazijn Buitenhaven
Visafslag Buitenhaven
Zwembad Pierebadje Dijkweg
Synagoge Kanaalweg

Duitse wacht bij Fort Dirksz Admiraal ter hoogte van de Nieuweweg.

Het Zoölogisch Instituut aan de Buitenhaven.

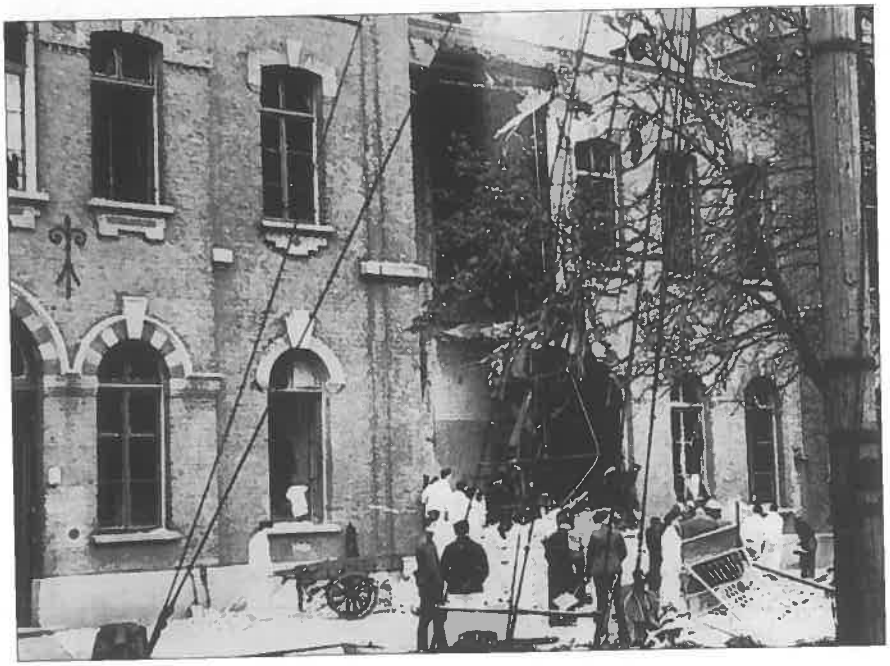

Tijdens een luchtaanval op 29 oktober 1942 werd het KIM gebouw aan Het Nieuwediep door een Mosquito van de RAF vanaf een vlieghoogte van 1000 meter door een bom getroffen.

Paarden

De rijkspaarden van het Hollandse leger die na de capitulatie door de gemeente bij boerenbedrijven in bewaring waren gegeven moesten in augustus 1940 aan de Duitse autoriteiten overgedragen worden. De controle en keuring vond plaats op het terrein aan de Sportlaan tussen het Helder en HRC voetbalveld. Tijdens de registratie werden 38 legerpaarden voorgeleid, daar werden nog 4 paarden uit Wieringen aan toegevoegd. Alle 42 paarden werden enige maanden later op bevel van de Duitse weermacht aan de Beutepferdesammelstelle te Heiloo geleverd. In oktober 1942 werd op verzoek van de Voedselcommissaris te Alkmaar nabij café Doorn (nu Prins Hendrik) aan het Loopuijtpark te Julianadorp een registratie van veulens en paarden uit het Koegras gehouden, hierbij was politietoezicht aanwezig. Na de oorlog vond in het Loopuijtpark de registratie van gevorderde paarden plaats van eigenaars, die deze volgens de voorschriften te veel hadden en wel konden afstaan. Er waren een groot aantal paarden aanwezig, waarvan het grootste gedeelte werd toegewezen aan bedrijven die geen of te kort paarden bezaten.

Mobilisatie 1939, paarden van het Nederlandse leger in de Hoogstraat.

De Forten

Den Helder was door de ligging aan het Marsdiep en de toegang tot de Noordzee voor de Duitsers van strategisch belang. Daarbij beschikten de bezetters over de marinehaven en over de marinewerf. Nieuwediep werd door hen dan ook verdedigd met veel geschut, met luchtafweer en infanterieverdediging. In de gemeente bouwden zij vier kustbatterijen: de batterij Kaaphoofd, batterij Duinrand ten zuidwesten van Fort Kijkduin, batterij Falga ten zuiden van strandslag Duinoord en batterij Zanddijk ter hoogte van strandslag 5 (de Zandloper). Drie zware Flak luchtdoelbatterijen (Flak: Flieger Abwehr Kanone) ter bestrijding van vijandelijke luchtaanvallen kwamen op batterij Vangdam op het huidige Nieuwe Havencomplex, op Fort Erfprins en op Fort Dirksz Admiraal. Van de verdedigingslinie die rondom de stad stond opgesteld zijn nog een aantal bunkercomplexen aanwezig. De 19^{e} eeuwse forten, die in de oorlog voor de verdediging van

de haven en de werf werden ingericht, staan op de monumentenlijst.

Fort Kijkduin

Met het bevel van de regering in 1939 tot mobilisatie van leger en vloot werd de landmacht in Den Helder in de forten gelegerd. De landmacht werd voornamelijk ondergebracht in de forten Erfprins, Dirksz Admiraal, Kijkduin, Westoever en in Oostbatterij. Het Fort Kijkduin op Huisduinen was tot die tijd zelfs buiten gebruik geweest. De eenheden van dit fort werden onder andere ingezet bij de bediening van batterij Begraafplaats aan de Jan Verfailleweg op de hoek met de Duinweg. Het geschut van deze batterij moest het demonteren door de Duitsers van de zeeversperring verhinderen dat in het Schulpengat was aangebracht. Daarbij moest het vijandelijke schepen beschieten die in het Westgat en Breewijd voeren. Tussen de dorpen Huisduinen en Callantsoog stonden in de duinen meetposten opgesteld, deze posten moesten vijandelijke schepen en vliegtuigen waarnemen. De meetkamer en de instrumenten van de vuurleiding stonden in het Fort Kijkduin. Tijdens het Duitse bombardement op Den Helder op de avond van 14 mei 1940 diende het fort voor de bevolking van Huisduinen als schuilplaats. Daarna vorderde de Duitse Kriegsmarine Fort Kijkduin en gaf er onder andere artillerieopleidingen. Het was oorspronkelijk geen bomvrij onderkomen, de Duitsers gingen tot versteviging over door het fort te voorzien van een zware kap van gewapend beton. De koepel die gebruikt werd voor de afstandsmeting bleef behouden en werd uitkijkpost.

Oostbatterij

Commandant Stelling Den Helder, schout bij nacht H. Jolles betrok met zijn staf op 9 mei 1940 de commandopost in Oostbatterij op de zeedijk aan de Kanaalweg. In dit fort bevond zich ook de chef staf landmacht en een verbindingscentrale. Na de oorlog werden de karakteristieke radarmasten geplaatst. De oostvleugel van de bomvrije kazerne was vanaf 1948 in gebruik bij de Koninklijke Marine als Artillerie Gevechtsinformatieschool (ARGIS) en later als Navigatiegevechtsinformatieschool (NAVGIS). Op 16 augustus 1976 werd de vlag voor de laatste maal neergehaald, een jaar later werd het fort gesloopt voor de dijkverzwaring tot op Delta hoogte.

Fort Dirksz Admiraal (Marineflakbatterie)

In zijn verslag aan het Departement van Binnenlandse Zaken schreef burgemeester Ritmeester op 30 september 1940: "Tot nu was het reeds een drietal dagen rustig in Den Helder, wel verschenen er zo nu en dan vliegtuigen en

Marineflakbatterie Fort Dirksz Admiraal met Duits luchtdoelgeschut. De witte strepen op de loop symboliseren de voltreffers.

werden bommen op of nabij militaire werken geworpen, maar de bevolking bemerkte daarvan weinig. Gisteravond ruim halftien verscheen een vliegtuig, dat drie bommen liet vallen bij de Gemeenschapslinie aan het Timorpark (nu Churchillpark), er waren veel ruiten stuk, verder geen schade. Gisterenmorgen echter, om 6.30 uur, liet een vliegtuig twee bommen vallen, kennelijk bestemt voor Fort Dirksz Admiraal. Ze kwamen in Tuindorp terecht, twee huizen werden daardoor geheel vernield, niemand raakte gewond". Omdat de forten stelselmatig werden versterkt met geschut waren ze vaak doelwit voor de RAF vliegtuigen. Erg genoeg vielen op de omliggende woonwijken de missers. In 1941 werd begonnen met het plaatsen van een zwaar luchtdoelbatterij op Dirksz Admiraal. De enorme kanonnen waren aanvankelijk ontworpen voor plaatsing op schepen maar werden ook ingezet op land. Zij hadden een maximaal bereik van 10,5 km op luchtdoelen en een maximaal bereik van 15,3 km op land- en zeedoelen. De bijbehorende grote munitiebunkers staan nog naast de spoorlijn nabij het fietstunneltje en op het middenterrein van het fort. Naast deze bewapening stond er ook geschut opgesteld tegen laagvliegende vliegtuigen ten zuiden van het fort aan de overkant van de Linie. Dit gedeelte dat bekend stond als de Uilenbunkers is in de zeventigerjaren weggewerkt onder het puin van een stadsvernieuwing project. Na de oorlog diende fort Dirksz Admiraal onder andere als onderkomen voor de Binnenlandse Strijdkrachten en voor de Nederlandse Luchtdoelartillerie.

Bewakingspost Vischmarkt

In de Ouwe Helder bij de Dijkstraat hoek Langestraat namen de Duitsers de voormalige bewakingspost Vischmarkt in gebruik. Deze bewakingspost ook wel "het Werk Vischmarkt" genoemd was circa 50 meter lang en 6 meter breed, het bestond uit diverse ruimtes en op het gebouw lag een 3 meter dikke laag aarde. Tijdens de Tweede Wereldoorlog nam de bezetter de bewakingspost onder de naam Vischmarkt in gebruik. Na de zomer van 1942 werd het bemand door de 7e lichte batterij van de marineluchtafweerafdeling. Tussen 1942 en augustus 1944 werd het door de Duitsers aangeduid als Widerstandnest, een klein verdedigingswerk, het werd bemand door de Duitse landmacht en marine. In 1943 bouwden de Duitsers in Vischmarkt een zware betonbunker met een kanon in de tankmuur van de Helderse dijk. Na de oorlog nam op 28 augustus 1948 de eerste Helderse padvindersgroep de Jutters de Bewakingspost Vischmarkt in gebruik waarna het de naam Juttersburcht kreeg. Door werkzaamheden aan de dijk moest het bouwwerk in de jaren vijftig gesloopt worden.

Fort Erfprins (Marineflakbatterie)

Tijdens de mobilisatie werd het fort versterkt. Tot de daar gelegerde troepen behoorde een sectie van de zoeklichtafdeling, de kustartillerie, bewakingstroepen, een detachement van het korps politietroepen en een grenscompagnie. Nadat Hr. Ms. Hertog Hendrik in 1939 uit dienst was gesteld werd één van de scheepskanonnen op Erfprins opgesteld. En tegen mogelijke aanvallen vanuit zee werden op Zeefront, aan de zeezijde van het fort, commando en meetposten gebouwd. Het geschut op het fort diende om de aangebrachte versperringen in de zeegaten te beschermen en het binnenvaren van vijandelijke schepen te voorkomen. Tijdens de Duitse inval vlogen Messerschmitts komend vanuit de richting van de vuurtoren al vurend over het fort. Op 14 mei 1940, de dag van de capitulatie, werd het geschut verlaten en witte vlaggen uitgehangen ten teken van overgave. Het fort werd daarna ingenomen door de Duitse kustartillerie en ingericht als kust- en luchtdoelbatterij met zoeklichten en Flak luchtverdediging (FLAK, Flieger Abwehr Kanone, luchtafweerkanon). Het fort kreeg gedurende de oorlog 22 luchtaanvallen te verduren. Na de bevrijding diende het als interneringskamp voor landgenoten, die wegens onvaderlandslievend gedrag en het blijk geven van nationaal socialistische sympathieën, er werden opgesloten. Op 8 februari 1950 werden de artillerieopleidingen en de koopvaardij oorlogsnavigatie opleidingen in Fort Erfprins ondergebracht. In 1960 werd de naam Fort Erfprins gewijzigd in Marinekazerne Erfprins.

Vangdam (Marineflakbatterie)

In de loop van het jaar 1941 werd begonnen met het plaatsen van een luchtdoelbatterij op

Fort Erfprins met Duits geschut.

De schietafstand van het Duitse geschut op Fort Erfprins wordt berekend.

Batterij Vangdam met de Duitse marineartillerie. Op de achtergrond het waddengebied waar na de oorlog de Marine Haven werd aangelegd.

Vangdam door de marineluchtdoelartillerie, de Marine-Flak-Abteilung 808.
Op het fort achter de Vangdam aan de Buitenhaven (nu t.h.v. overzijde Moormanbrug) waren een aantal Duitse technici in het geheim werkzaam met het testen van munitie en explosieve.

Oostoever en Westoever

Het grote mijnenmagazijn op Fort Oostoever werd in 1937 als Mijnenmagazijn Willemsoord in gebruik genomen. Tijdens de oorlog werd het fort door de Duitsers gebruikt als opslag voor torpedo's en het werd door camouflages onherkenbaar gemaakt. Na de oorlog werd het gebouw door de Bewapeningswerkplaatsen in gebruik genomen. In de noordelijke wal zijn nog de twee bunkers als Munitiemagazijn 1 en 2 aanwezig. Het complex en de drie gebouwen waren tot 1987 bij de Bewapeningswerkplaatsen in gebruik. Later is het voormalig Mijnenmagazijn door schietvereniging De Vrijheid geschikt gemaakt en in gebruik genomen. Op Fort Westoever werd in de oorlog een betonnen telefoonbunker gebouwd, de bezetting bestond uit tien tot twintig soldaten.

Batterij Zanddijk
(Marine Seezielbatterie Zanddijk)

Het meest zuidwestelijke verdedigingswerk dat in de oorlog werd gebouwd stond in de duinen bij Julianadorp ter hoogte van strandslag 5 de Zandloper. Tijdens de bouw werd op die plek gebruik gemaakt van een bestaande Nederlandse batterij. Het geschut dat geplaatst moest worden zou gekomen zijn van de slagkruiser Gneisenau. Dit schip werd tijdens een bombardement in de haven van Kiel door een voltreffer zwaar beschadigd. De Gneisenau werd niet meer gerepareerd maar uit de vaart genomen. De bewapening waaronder de kanonnen werd gebruikt voor de Atlantikwall verdedigingslinie in Noorwegen, Denemarken en Nederland. Drie stuks geschut kwamen op het eiland De Beer bij Hoek van Holland te staan. Twee tweelingtorens met 15 cm kanonnen zouden in de batterij in de duinen bij Julianadorp geplaatst worden. Omdat het complex nooit volledig afgebouwd is geweest, is batterij Zanddijk nooit in actie geweest. Zo is niet eens zeker of ooit de kanonnen op de batterij hebben gestaan. Ondanks dat na de oorlog door de Canadezen één van de kanonlopen in Huisduinen is aangetroffen. De geschutstorens hebben wel op de batterij gestaan, die zijn na de oorlog verschroot.

Logement Duitse officieren te Huisduinen

Aan de Duinweg te Huisduinen staat het complex logement Duitse officieren beter bekend als het Casino. Het bestaat uit een mess (het Duitse

Het plaatsen van luchtdoelgeschut op Fort Oostoever, op de achtergrond het Noord-Hollands kanaal en de Rijksweg (N250).

woord voor mess is Casino) met logement voor officieren, en verder uit een poortgebouw en een loods. Het complex werd tijdens de oorlog als onderdeel van de Atlantikwall gebouwd. Het Casino is gedeeltelijk onderkeldert met een regenkelder. De drie zalen van de mess zijn gelegen aan drie verschillende zijden van het gebouw en zijn bereikbaar via de bordessen waarop zuilengalerijen zijn geplaatst. Het interieur is nog gedeeltelijk in originele staat en bevat onder andere de oorspronkelijke houten lambrisering. In de grote zaal is het gestuukte plafond met drie cirkels nog aanwezig waarin oorspronkelijk waarschijnlijk lampen waren aangebracht. De eikenhouten binnendeuren met smeedijzeren hang- en sluitwerk zijn ook nog intact. Het poortgebouw bevat twee wachthuisjes aan weerszijden van de poort. In de loods op het zuidelijk deel van het complex is in de topgevel een wapen van de Duitse marineartillerie (een mouwembleem van een mechaniker) met een tandrad, anker en kanonlopen aangebracht. Het gehele complex is Rijksmonument.

Bij Koninklijk Besluit van 1 november 1958 werden opgeheven als vestingwerk:
de Oostbatterij en de Stelling om Den Helder bestaande uit: het Fort Kijkduin, het werk Kaaphoofd, het Fort Dirksz Admiraal, het Fort Westoever en het Fort Oostoever.

De gevolgen voor Den Helder

Tijdens de bezetting mochten er geen Nederlandse vlaggen op openbare gebouwen hangen, was het onderwijs ontregeld en had de middenstand de grootste moeite het hoofd boven water te houden. Door de bombardementsschade en de gevolgen daarvan raakte de gemeente schatkist leeg. De brievenpost werd in 1940 onregelmatig bezorgd maar werd daarna weer gebracht op drie postbestellingen per dag. Door het gevaar van de luchtaanvallen had de P.T.T. plannen om personeel buiten de stad te plaatsen. Tot aan de herfst van 1940 vroegen tussen de 7500 en 8000 inwoners overschrijving aan naar een andere gemeente, de bevolking telde nog ongeveer 30.000 zielen. Er moesten maatregelen genomen worden om orde en veiligheid te waarborgen en roof en plundering in Den Helder te voorkomen; de gemeente kon rekenen op assistentie van rijksveldwachters en de marechaussee. Na het grote bombardement van 24 op 25 juni 1940 ontstond bij het gemeentebestuur het plan voor de wederopbouw van de verwoeste stadsgedeelten. In 1942 kreeg het bureau van architectsteden bouwkundige Wieger Bruin te Amsterdam de opdracht een plan te ontwerpen. Want er moest een nieuw centrum in Den Helder komen, hierbij moest hij uitgaan van de al aanwezige ontwerpen; de verplaatsing van het station en het doorbraakplan van een verbindingsstraat, nu bekend als de Beatrixstraat. De spoorwegen zouden het ontwerp van Wieger Bruin nader bekijken en uitwerken. Wegens de oorlogssituatie werden de plannen pas na 1945 weer opgepakt. In 1944 was het stempelbureau van de ausweis gevestigd in het station en in het noodraadhuis op de hoek Van Galenstraat – Kerkgracht. In 1944 waren de Witte en Tivoli bioscoop nog geopend maar het verenigingsleven lag bijna stil. In dat jaar

De voormalige gemeente-apotheek op de hoek Van Galenstraat / Kerkgracht werd korte tijd als noodraadhuis gebruikt.

werd het sluitingsuur van openbare gelegenheden gesteld op negen uur, vanaf tien uur mocht men zich niet meer buiten ophouden. In opdracht van de Ortkommandantur moest de gemeente een zogenaamde "alarmrol" aanleggen. Deze alarmrol bevatte de namen van duizend personen die bij grote ongelukken oproepbaar waren voor het verrichten van opruimingswerkzaamheden. De vacatures in deze lijst, ontstaan door overlijden of vertrek, werden zorgvuldig aangevuld Deze mensen kregen het bericht thuis waarin werd meegedeeld dat: "U zijt ingedeeld bij de opruiming- en herstelploeg, welke ploeg belast is met het zo snel mogelijk opheffen van schaden of beschadigingen, veroorzaakt door bominslag of door sabotage. U kunt u gewone dagelijksche werkzaamheden blijven verrichten, doch u moet bij alarmering met den meeste spoed inzet gereed zijn. Als commandant voor deze ploeg is aangewezen Oberfähnrich Blaes. De alarmplaats is de Centrale Opslagplaats van de Dienst der Gemeentewerken in de Ambonstraat, tegenover de wasscherij van den heer Roovers. Den Helder, december 1944. de burgemeester van Den Helder, E. Frinking". Er werd van uit gegaan dat iedereen in het bezit was van een schop.

Noodgeld

Tijdens de eerste meidagen van 1940 raakte het Nederlandse betalingsverkeer ontwricht. Vanaf 10 mei heerste er door het oppotten van het metalengeld acute geldschaarste in ons land. De bevolking hield de dubbeltjes, kwartjes, guldens en rijksdaalders massaal achter en geldtransporten waren door het uitbreken van de oorlog niet langer mogelijk zodat een aantal gemeenten direct in financiële problemen kwam en geen lonen en uitkeringen konden uitbetalen. Het gebrek aan contant geld werd nog verergerd omdat in vele gevallen door de onzekere toestand contante betaling werd geëist. Op dat moment nam de plaatselijke overheid haar verantwoordelijkheid door noodgeld uit te geven. Overleg met de Commissaris van de Koningin of de regering was niet meer mogelijk. Dankzij deze maatregel konden steuntrekkers en anderen die van de overheid afhankelijk waren de noodzakelijke levensbehoeften blijven kopen. Meer dan 130 Nederlandse gemeenten slaagden er in om binnen vier dagen noodgeld in de één of andere vorm uit te geven.

De gemeente Den Helder liet biljetten van 1, 2½, 5 en 10 gulden drukken (drukkerij onbekend). Op 14 mei liet burgemeester Ritmeester voor *f* 100.000,- aan noodgeld uitgeven en op 16 mei voor *f* 120.000,-. Deze bedragen geven samen het totaal van het aangemaakte noodgeld in de gemeente. Op 17 mei trok het Departement van Binnenlandse Zaken de machtiging tot het uitgeven in. Van het beschikbare bedrag van *f* 220.000 heeft de gemeente dan *f* 138.245 in omloop gebracht. Korte tijd later kon de gemeente weer over gewoon geld beschikken en kon het noodgeld worden omgewisseld. De gemeente moest het noodgeld onbruikbaar maken en opsturen naar het Departement. In de Heldersche Courant van 22 mei 1940 kwam de mededeling van de gemeente: "Inwisselen noodgeld. Deze en de volgende week. Wij maken

Een briefje noodgeld ter waarde van f 2.50.

onze lezers er op attent, dat het door de gemeente uitgegeven noodgeld weer aan de circulatie onttrokken wordt en dat men het deze week en de gehele volgende week kan inwisselen ten kantore van de Gemeenteontvanger aan de Weststraat. Men kan nu natuurlijk het noodgeld nog rustig aannemen, doch zorge ervoor, dat het laatste geld, dat men in zijn bezit heeft, volgende week zaterdag op de Weststraat is ingewisseld".
Op 24 juni was nog voor *f* 196,50 niet ter inwisseling aangeboden. In een schrijven van juli 1940 aan het Departement bevestigde de gemeenteontvanger dat het noodgeld was vernietigd. Uit een laatste vermelding op 15 augustus 1940 blijkt dat op dat moment een bedrag van *f* 159,- nog niet was ingewisseld.

Op 23 oktober 1943 heeft de waarnemend Directeur van de Rijkswerf noodgeld laten maken in de waarden van 10 en 25 cent. De biljetten zijn gedrukt op groen Amerikaans veiligheidspapier door drukkerij De Boer in Den Helder. Het hoogst bekende nummer op de biljetten van 10 cent heeft nummer 5880, en nummer 2994 voor het biljet van 25 cent. Voor zover bekend zijn alleen in Simpelveld en te Helmond bonnen van 10 en 25 cent uitgegeven.

Het grote bombardement

Van de 117 luchtaanvallen die Den Helder in de Tweede Wereldoorlog te verduren kreeg, staat de aanval in de nacht van 24 op 25 juni 1940 de overlevenden nog goed voor de geest. Er vielen toen achtendertig doden, een groot aantal gewonden en op vele plaatsen woedden grote branden. In verband met de branden werd assistentie van de brandweer van Amsterdam en van Alkmaar gevraagd en verkregen. Niet voor niets noemen de ooggetuigen die nacht nog steeds "Het Grote Bombardement". Kenners zeggen dat de eerste bommenaanval door zes Engelse vliegtuigen is uitgevoerd. De vernietiging van de Rijkswerf was hun doel. De Britse luchtmacht heeft dit na de oorlog zelfs bevestigd. Over het tweede bombardement dat tot diep in de nacht doorging bestaan wel twijfels, al vanaf die fatale nacht, al vanaf dat bombardement. Het zou een Duits toestel geweest zijn, hoewel dat nog steeds niet bewezen is. Die nacht troffen de vele afgeworpen brisant- en brandbommen niet alleen hun doel op de werf. De stad zelf werd ook zwaar getroffen. Waaronder een lint van bommen die terechtkwamen op de Polderweg, op de M.H. Trompstraat (toen de Cornelis Ditostraat genoemd) en op de Wilhelminastraat. En daar woonden mijn ouders, Wilhelminastraat 79. Mijn vader en moeder hebben dat bombardement ternauwernood overleefd en hebben de verschrikkingen van die nacht vele malen aan ons verteld. In het familiealbum heeft mijn moeder er het volgende over geschreven: "Wij hadden in de voornacht een hevig bombardement. Links en rechts van ons en aan de overkant vielen doden. Ik heb toen een binnenmuur over me heen gehad en was daardoor bewusteloos geraakt. De stenen lagen rondom me heen en ik was gewond aan mijn hoofd. Pa was een eind weggeslagen en riep in een dikke stofwolk steeds maar mijn naam, zo kwam ik weer bij kennis. Ons huis lag in puin. We hebben het met moeite via de keuken en het achtererf kunnen verlaten. Aan de voorzijde was alles versperd, er waren grote gaten in de vloer geslagen en alles was puin. Dochter Trudy was toen 14 dagen oud en kwam als baby 's nachts om één uur voor het eerst buiten. Die nacht zijn we naar mijn schoonouders in de Oude Kerkstraat gelopen, telkens vielen er nog bommen en gingen we schuilen bij mensen binnen. We zijn de rest van die nacht opgebleven in de aangebouwde keuken wegens instortingsgevaar van het huis. De volgende middag is heel Den Helder leeg gestroomd, er stonden op het station enorm veel mensen en van een dienstregeling was al geen sprake meer, dat de treinen niet uit hun voegen zijn gebarsten van al die steeds maar vertrekkende mensen".

Overnachten ter bescherming tegen luchtaanvallen op Den Helder in een schuilplaats achter het waterleidingstation aan de Duinweg.

De Cornelis Ditostraat (nu M.H. Trompstraat) richting de Polderweg.

De Spoorstraat, richting Spuistraat en het Julianapark (nu schouwburg en omgeving).

De Spoorstraat met rechts de Breewaterstraat, het hoge gebouw van de MOOC is beschadigd, op de voorgrond het getroffen herenmodemagazijn Troost.

Pakhuizen achter de Spoorstraat.

Eerste Wilhelmina-dwarsstraat, op de achtergrond Wilhelminastraat 79 daar woonden mijn ouders.

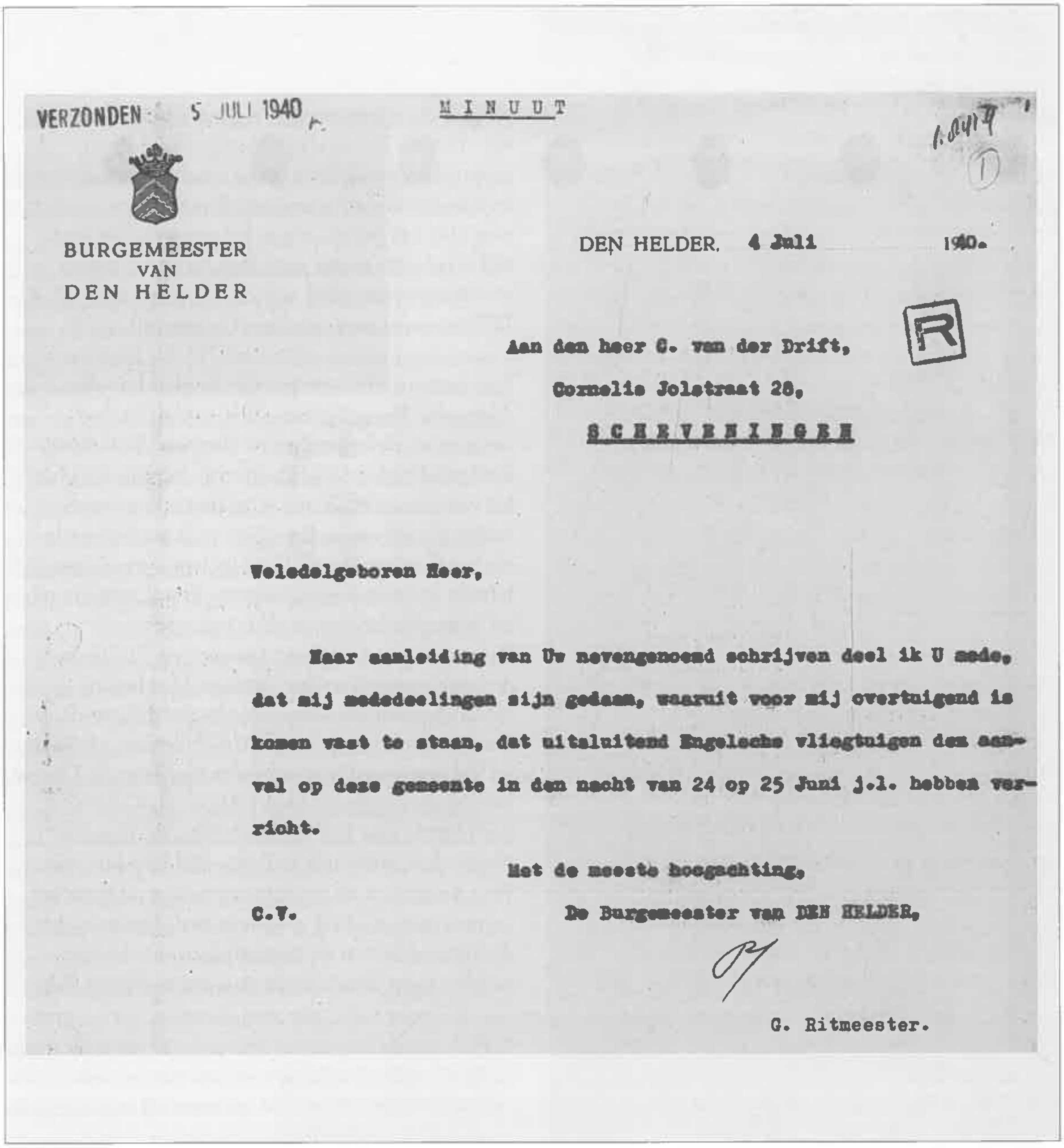
VERZONDEN 5 JULI 1940

MINUUT

BURGEMEESTER
VAN
DEN HELDER

DEN HELDER, 4 Juli 1940.

Aan den heer C. van der Drift,

Cornelis Jolstraat 28,

SCHEVENINGEN

Weledelgeboren Heer,

Naar aanleiding van Uw nevengenoemd schrijven deel ik U mede, dat mij mededeelingen zijn gedaan, waaruit voor mij overtuigend is komen vast te staan, dat uitsluitend Engelsche vliegtuigen den aanval op deze gemeente in den nacht van 24 op 25 Juni j.l. hebben verricht.

Met de meeste hoogachting,

C.V.

De Burgemeester van DEN HELDER,

G. Ritmeester.

Een document uit het Helderse gemeentearchief geschreven door burgemeester Ritmeester op 4 juli 1940, zo'n tien dagen na het bombardement. De burgemeester schreef een antwoord aan C. van der Drift omdat hij in een brief aan de burgemeester stelde dat Duitse vliegtuigen de bombardementen hadden uitgevoerd en dat het afweergeschut en de zoeklichten niet gebruikt waren.
In het dossier "Overzicht van plaats gehad hebbende luchtaanvallen" in het gemeentearchief staat geschreven dat: "De aanval ving te 23.38 uur aan en eindigde te 3.40 uur. Te 23.40 uur werd luchtalarm gemaakt. Tengevolge van defecte leidingen was het niet mogelijk het sein "luchtgevaar geweken" te geven, toen de aanvallen waren afgelopen. Gedurende de aanval zijn het luchtafweergeschut en de zoeklichten slechts enkele malen in werking gesteld, n.l. bij het begin van de aanval, toen bommen werden afgeworpen op het vliegkamp De Kooi en de Marinewerf, en te ± 3 uur, toen zich een of meer vliegtuigen boven fort Erfprins bevonden. Ook werden vele lichtparachutes uitgeworpen, terwijl rondom de stad te 2.47 uur en te 3.01 uur ook boven fort Erfprins magnesiumlichten werden uitgeworpen".

Op de begraafplaats

26 juni 1940.
Aan de familie .....
Ten zeerste getroffen door het grote verlies, dat ook uw familie bij de plaats gehad hebbende gebeurtenissen heeft getroffen, betuigt ons college u zijn diepgevoeld leedwezen. Zoals u reeds bekend zal zijn, hebben wij gemeend, als blijk van medeleven de teraardebestelling van de slachtoffers van de ramp voor rekening van de gemeente te doen plaats hebben op het plantsoengedeelte van de algemene begraafplaats te Huisduinen. De begrafenis zal plaats hebben op morgen, vrijdag 28 juni 1940, des middags 2 uur. Wij nodigen u uit tegen dien tijd op de begraafplaats aanwezig te willen zijn, teneinde de plechtigheid, welke zal worden geleid door de burgemeester, bij te wonen. Het stoffelijk overschot van de gevallenen zal door onze zorg van te voren naar de begraafplaats worden overgebracht. Er bestaat gelegenheid morgenochtend tot één uur bloemen op de begraafplaats te doen bezorgen".

Hiermee gaf het gemeentebestuur blijk van haar diepe medeleven aan de families van de 38 slachtoffers van de luchtaanval in de nacht van 24 op 25 juni 1940. De vele afgeworpen brisant- en brandbommen door de Engelse RAF Wellingtons vielen op de haven en de stad en veroorzaakten vele explosies in voorraaddepots en de haven. Een grote explosie deed het puin hoog in de lucht vliegen en er ontstond een brand in het centrum van de stad. Later aangekomen vliegtuigen rapporteerden dat een grote loods in brand stond en dat een ander vuur, met dikke zwarte rook, nog 100 km boven zee zichtbaar was. De stad zelf werd ook zwaar getroffen, bij deze aanval viel het grootste deel van de bommen niet op Willemsoord maar in Den Helder zelf.

Het was een ontroerende plechtigheid op de Algemene Begraafplaats. Niet eerder was het verdriet op de begraafplaats zo groot dan tijdens deze plechtigheid en was men zo begaan met het lot van de medeburgers. Om kwart voor twee waren de nabestaanden bij de aula aanwezig, de slachtoffers werden gelijktijdig begraven. Naast de familie en vrienden waren er ook veel autoriteiten en belangstellenden, zoals burgemeester Ritmeester en de gemeentesecretaris Van Bolhuys, de wethouders Van der Vaart en Mulder en verschillende raadsleden, de vlootpredikant ds. Vaandrager en de predikanten Tollenaar, Meyners en Veenhuizen. En als afgevaardigde van de Duitse bezettingstroepen in Den Helder, de Kapitän zur See Hansing en Korvettenkapitän, dr. Flesche. Nadat de familie zich had opgesteld op het plein voor de aula en de overige aanwezigen daarachter vertrok men naar de groeve in het plantsoen aan de linkerzijde van de begraafplaats. De kisten werden naast elkaar in de groeven neergezet. Met

De aula en het opstelplein van de Algemene Begraafplaats.

veel verdriet schaarde men zich rondom de lange groeve. Er lagen veel bloemstukken met witte anjers, met blanke aronskelken en rode rozen. Namens het gemeentebestuur van Den Helder lag er een grote krans met een breed lint met de kleuren van het stadswapen. Van de Duitse commandant en officieren een krans van rode rozen en eikenbladeren. Nadat iedereen rondom de groeve stond nam een emotionele burgemeester Ritmeester het woord: "Gij zijt hier allen gekomen, met uw eigen leed en uw eigen verdriet, grafwaarts brengende hen, met wie gij in uw leven het meest en innigst waard verbonden. Het was de Apostel Paulus, die in zijn zendbrief aan de Romeinen gewaagt van de droeve dingen dezer wereld, doch die tevens vertelt van de heerlijkheid hierna, die veel en veel groter is. Als men deze woorden begrijpt, als men er de betekenis van beseft, dan zal dat voor u allen, die hier thans bijeengeschaard zijn een grote troost zijn. Ik weet, dat velen van u thans bijna alles verloren wat zij in dit leven hadden. Daar zijn vaders hier, die hun vrouw en kinderen verloren en ik begrijp dat woorden van troost hier weinig waarde, geen betekenis kunnen hebben. Men beseffe echter, dat aan ieder lijden, aan ieder leed, een einde komt, en dat men troost kan zoeken en sterkte bij Hem, die ze u zeker zal schenken. Met velen zijn wij hier bijeengekomen, daar zijn veel geopende graven en veel bloemen als een laatste hulde aan hen, die heengingen. Tot u allen zeg ik, wij kennen de toekomst niet; wij weten niet wat zij voor ons verborgen houdt. Wij vertrouwen echter op den Hemelse Rechter", aldus burgemeester Ritmeester. Na deze woorden spreekt de commandant van de Duitse bezettingstroepen. Deze zegt, mede namens alle andere Duitsers in Den Helder: zeer begaan te zijn met het lot van hen, die werden weggerukt, tengevolge van een zinloze bomaanval van Engelse vliegeniers. Diep beklaagt men hier de slachtoffers, en eveneens hen, die achterbleven. Men mag zich echter overtuigd weten van het medeleven der gehele Duitse weermacht ter plaatse, die deze vredelievende stad getroffen heeft. Als daarna predikant ds. Tollenaar het woord neemt besluit hij de sobere plechtigheid met het Onze Vader.

De slachtoffers van het bombardement werden naast elkaar begraven. Jaarlijks vindt er op de begraafplaats op 4 mei een plechtige herdenking plaats en hangt de vlag halfstok.

Tegemoetkoming bomschade slachtoffers

Direct na de eerste bombardementen werd er voor de slachtoffers een grote nationale collecte georganiseerd door het Nationaal Hulp-Comité 1940, met als parool; allen voor allen. In Den Helder werd op 13 juni 1940 het plaatselijke comité opgericht met aan het hoofd burgemeester Ritmeester en de Schout bij Nacht der koninklijke marine H. Jolles, tot aan de capitulatie de Stellingcommandant. Op zaterdag 22 juni 1940 organiseerde het plaatselijke comité een huis aan huiscollecte. Den Helder werd daarvoor in 75 wijken verdeeld, 200 collectanten haalden geld op. De pastoors en predikanten zegden hun medewerking toe en vanaf de kansel riepen zij op om de collecte te steunen. In Noord Holland werd het Provinciaal hulp Comité voor oorlogsslachtoffers opgericht. Burgemeester Ritmeester maakte deel uit van het bestuur. Zo bevond hij zich in een positie waarbij hij zoveel mogelijk voor zijn gemeente kon doen.

De dienst sociale zaken gaf directe financiële steun aan de oorlogsslachtoffers uit het door het rijk ingestelde Herstelfonds 1940. Zo konden bewoners van verwoeste woningen geholpen worden bij de aanschaf van kleding en huisraad in afwachting van de latere uitkering. Voor kleding mocht ten hoogste honderd gulden door een volwassene worden besteed en zeventig gulden voor een kind. Het fonds keerde een gemiddeld bedrag uit van driehonderd gulden voor dekking van huisraad als: meubilair, keuken inventaris en slaapkamerinrichting. In de zomer van 1940 stelde de Rijkscommissaris van het Ministerie van Sociale Zaken voor landelijk hulp tien miljoen gulden voor het Herstelfonds 1940 beschikbaar. Hiervan was zes miljoen gulden bestemd voor de inrichting van nieuwe woningen. Verder een half miljoen voor bedrijfsschade van kleine zelfstandigen, anderhalf miljoen gulden voor hulporganisaties en anderhalf miljoen gulden voor geneeskundige hulp. Door het herstelfonds 1940 zijn belangrijke bedragen ten behoeve van de door oorlogsgeweld getroffene beschikbaar gesteld. De aanvragen werden ingediend door de Provinciale comités of door de gemeenten. Bombardementsslachtoffers met schade aan een eigen bedrijf kregen overbruggingssteun voor het levensonderhoud voor ten hoogste drie maanden. Personeel van die bedrijven ontvingen ook een vergoeding, gelijk als de steunregeling voor werklozen.

Om aandacht voor de Helderse slachtoffers te vragen schreef het gemeente bestuur aan het Ministerie van Sociale Zaken: "Evenals Rotterdam behoort Den Helder tot de door het oorlogsgeweld geteisterde gebieden. Behalve de aanvallen op militaire objecten is de stad zelf verschillende malen door bombardementen getroffen. Bij deze bombardementen waren vele doden te betreuren, hierdoor is veel leed en verslagenheid over Den Helder gekomen. Daarnaast is zeer veel grote materiële schade aangericht aan gebouwen, waaronder vele woningen en winkels, vele ingezetenen hebben hierbij al hun have en goed verloren en zijn daardoor in kommervolle omstandigheden komen te verkeren. De geschatte schade tengevolge van het bombardement bedroeg op 14 mei *f* 200.000 en op 24-25 juni *f* 2.500.000 tot *f* 3.5000.000 gulden. Daarbij verzoekt de gemeente in aanmerking te komen voor: *f* 30.000 ten behoeve inrichting van nieuwe woningen, *f* 100.000 voor getroffen kleine zelfstandigen en *f* 100.000 voor plaatselijke hulporganisaties". De kosten die door de gemeente gedekt moesten worden waren begrafeniskosten, tegemoetkomingen of een voorlopig voorschot wegens schade door bombardement, verhuiskosten, evacuatiekosten, reisgeld, inrichtingskosten, kledinggeld, meubilair, voorschot handelsgeld en inventaris voor middenstanders en uitkeringen als gevolg van geringe omzet.

Voor de gezinnen die door het oorlogsgeweld dakloos waren geworden vorderde de gemeente woningen die al geruime tijd leeg stonden, de vaste bewoners waren vertrokken of gevlucht voor het oorlogsgeweld. In november 1940 werden er woningen die in eigendom waren bij Woningstichting door de gemeente gevorderd. Zo kwamen de woningen: Balistraat 1-3-4-9-10-16-38-42 en 47 beschikbaar voor de daklozen,

deze maatregel viel onder het Vorderingsbesluit 1940, wel moest er vooraf toestemming zijn verleend door het Departement van Binnenlandse Zaken. Er stonden voortdurend woningen beschikbaar om gezinnen in nood te kunnen onderbrengen. In juni 1942 waren de beschikbare woningen Joubertstraat 63 en 69, Balistraat 8-24 en 36, Hector Treubstraat 33-38 en 43, Huygenstraat 16-20-47 en 55 en Soembastraat 18 en 60. De gemeente had voldoende lege percelen beschikbaar. Het beheer viel onder de luchtbeschermingsdienst aan de Kerkgracht.

Werkverschaffing opruimen bomschade

In Den Helder was een groot gedeelte van de beroepsbevolking in dienst van het rijk of door werkzaamheden afhankelijk van het rijk. Door de oorlogsomstandigheden verdwenen veel vaste inkomsten. Het gevolg was dat de werkloosheid toenam en de gemeente zoveel mogelijk tot werkverschaffing overging om werklozen uit de steunregeling te houden. Tijdens de oorlog werd vanaf 15 juli 1940 het opruimen van bombardementspuin uitgevoerd als werkverschaffing, de lonen werden door de Rijksdienst voor Werkverruiming uitbetaald. De werkzaamheden bestonden uit, het wegruimen van ingestorte huizen en bouwvallige huizen, het opruimen van puin op de straten, de grond egaliseren, het leeghalen van beerputten en het puinkloppen van stenen. Zo werd de 1200 kubieke meter puin afkomstig van de eerste bombardementen van woningen, winkels, bedrijven en het hoofdbureau van politie aan de Prins Hendriklaan gebruikt voor de aanleg van de weg door de Balgzandpolder. Later werd er ook puin gebruikt voor ruilverkaveling in de Wieringermeer, door de Grondmij. te Zwolle en door diverse aannemers in Den Helder en in West Nederland. De werkzaamheden vingen aan met een ploeg van dertig man werklozen maar binnen een paar maanden was dit al uitgebreid tot 130 man. Zij stonden onder toezicht van de dienst gemeentewerken, het loon bedroeg *f* 2,75 per dag en als premie bij spoed werkzaamheden mocht 10% meer verdiend worden. Tijdens onwerkzame uren wegens weersomstandigheden werd er op het loon gekort. Het puin voerde zij af met wagens en

De opgeworpen zandzakken boden tijdens de luchtaanval geen bescherming aan het hoofdbureau van politie aan de Prins Hendriklaan. Het puin werd gebruikt voor de aanleg van de weg door de Balgzandpolder.

De weg door de Balgzandpolder in 2004.

wordt gemaakt en de metaalwaren. Deze materialen moeten ter plaatse beschikbaar blijven, in afwachting van nadere aanwijzing voor de wederopbouw". Het bestuur van Woningstichting had geen bezwaar. Daarbij meldden zij nog dat: "De bewoners van de percelen no. 4 en 8 ter kennis is gebracht dat zij hun woning deze week moeten verlaten".

vaartuigen. Het rijk ving een gulden per kubieke meter goed puin en voor afvalpuin werd 60 cent gevangen. Over het jaar 1940 werd aan de werkverschaffing een totaal bedrag van *f* 70.000 uitgekeerd.

Bij bombardementen moest er direct een ploeg gereed staan om het puin dat het verkeer belemmerde af te voeren. Voor het opruimen van neergestorte vliegtuigen werd de werkverschaffing ook ingezet. Het eerste puin werd afgevoerd met puinmanden en kruiwagens. De bruikbare materialen, als de goede en gebikte stenen, het spijkervrij gemaakte houtwerk en metaalwaren werden vanwege de schaarste aan materialen opgeslagen. Na de opruiming werd het gebombardeerde terrein van de openbare weg afgescheiden. Op 31 maart 1941 schreef de gemeente een verzoek aan het bestuur van Woningstichting in de De Wetstraat: "Tengevolge van het op 12 maart j.l tot ontploffing brengen van een niet geëxplodeerde bom zijn de aan u in eigendom toebehorende percelen Florastraat: 2-4-6-7-8-9-10 en 16 zoodanig beschadigd, dat herstel niet mogelijk is. Genoemde percelen zullen derhalve gesloopt moeten worden. In verband daarmede verzoeken wij u ons te willen mededelen, of u zich er mee kunt verenigen, dat het slopen dier percelen door den dienst van gemeentewerken geschiedt. Alle nog bruikbare stenen, ook die van funderingen, worden gebikt. Vervolgens worden deze stenen op het terrein opgetast, evenals het houtwerk, dat spijkervrij

Er was altijd wel interesse voor het afkomend materiaal en puin. In september 1943 kreeg de gemeente het verzoek voor de levering van dakpannen voor de oestercultuur in Zeeland. Het departement van handel, nijverheid en scheepvaart verzocht per omgaande te berichten: "Hoeveel rode en hoeveel zwarte oud-Hollandsche pannen in uw opslagplaats aanwezig zijn, zonder kop- of zijsluiting en onverglaasd. Verder verzoek ik u mij te berichten hoeveel meter de opslagplaats van vaarwater is verwijderd van welke grootte tonnenmaat de schepen kunnen zijn welke voor transport moeten dienen". Als er geen puin was om te ruimen dan werd men te werk gesteld op de uitbreiding van de Algemene Begraafplaats of bij het sorteren en opruimen van de vuilnisbelt aan de Rijksweg (N250), 's winters moest er sneeuw geruimd worden.

Na de oorlog bleef de werkverschaffing nog in dienst van de Gemeente werken en voerde werk uit als het opruimen van de straten, verwijderen draadversperringen en prikkeldraad, het egaliseren van de grond bij het tankkanaal in het Koegras, het verwijderen van puin, het baggeren van puin uit het Helders Kanaal, het slopen van schuilplaatsen en bunkers, het herstellen van afzettingen als het hek langs de spoorbaan en het verwijderen van parachutepalen uit de landerijen. De palen werden afgeleverd bij de broodbakkers in Den Helder en dienden als brandstof voor de ovens gedurende de eerste maanden na de bevrijding.

Vanaf de Nederlandse capitulatie in mei 1940 verkeerde het personeel van de Rijkswerf in grote onzekerheid en moest het afwachtten wat er zou gebeuren. Na enkele dagen arriveerde op de werf Marinestabsingenieur Ahlers voor het technische gedeelte en Oberinspektor Schwhelm voor het administratieve gedeelte. Vanaf dat moment had de werf een Duitse directie. Daarna werden de bureaus door Duitsers bezet en de eerste controle maatregelen ingesteld nadat zij doorkregen dat er werd gesaboteerd, verduisterd en ziek werd gemeld. De positie van de werf in bezettingstijd gaf een onwezenlijke situatie voor de wervianen. Volgens artikel 52 van het Landoorlogreglement kon de Duitse leiding geen opdrachten geven tot het repareren van Duitse oorlogsschepen of oorlogstuig. Maar de opdrachten werden wel gegeven. En omdat de Rijkswerf door de bezetter was ingenomen was de werf een belangrijk doelwit geworden voor de geallieerde bommenwerpers. Wie had dat ooit gedacht.

De luchtaanvallen zorgden ervoor dat van veel activiteit geen sprake meer kon zijn.
Zo was van de paar duizend man die op de Rijkswerf werkten ongeveer 90% de eerstvolgende dag na het nachtelijk grote bombardement van 24 op 25 juni 1940 niet op het werk gekomen. De werf werd enige dagen gesloten waarna een oproep tot werkhervatting werd gepubliceerd. Het grootste deel van het personeel kwam binnen enige dagen weer terug op hun werk, de overigen bleven uit angst weg maar wanneer zij hoorden dat hun collega's het werk hadden hervat, gingen ook zij weer naar de werf. Omdat men uit angst voor de bombardementen op Den Helder de nachten elders doorbracht, moest er vervoer geregeld worden. Zo reden er dagelijks enkele bussen naar de vluchtoorden en een speciale werftrein stopte op alle mogelijke plaatsen om de mensen op te halen en 's avonds weer terug te vervoeren. Deze trein was, hoe dichter hij Den Helder naderde, afgeladen vol zodat de hele reis staan heel gewoon was. Maar er was geen keus. Wel kreeg het geëvacueerde werfpersoneel in die periode een toelage van *f* 2,50 per week ter tegemoetkoming in de reiskosten. De afdelingen administratie en tekenarchieven had men om veiligheidsredenen overgebracht naar een bollenschuur in Anna Paulowna. In de administratie was een grote achterstand ontstaan wegens de oorlogssituatie en door het regelmatig verblijven in de schuilplaatsen bij het naderen van vliegtuigen. Om het administratieve personeel in de gelegenheid te stellen rustig te kunnen werken en de ontstane achterstand in te halen werd het personeel in de gemeente Anna Paulowna ondergebracht.

De Duitse autoriteiten bepaalden tijdens het begin van de oorlog dat: "De mannelijke bevolking in het bijzonder degenen die op de Marinewerf werken en zij die technische bekwaamheden hebben naar Den Helder moeten terugkeren en voorzover zij nog in Den Helder zijn, moeten zij op hun standplaats blijven. Ieder moet in Den Helder weer normaal aan het werk gaan of aan het werk blijven. De bedoeling is dat de in Den Helder verblijvende mannen in noodgevallen (brand enz.) hulp verlenen". Later zwakte dat wat af, als de wervianen overdag op hun werk verschenen vonden de Duitsers het wel goed als men 's nachts elders verbleef. Wel moest het personeel zoveel mogelijk in de nabijheid van Den Helder worden ondergebracht zodat zij eenvoudig per fiets of trein naar de werf konden. Maar dit beleid wisselde nogal eens. Er waren ook periodes dat men weer wel in Den Helder moest komen wonen. Zo bleek uit een bespreking op 28 augustus 1940 tussen burgemeester Ritmeester en de Oberwerftinspektor Ahlers, de waarnemend Directeur van de Rijkswerf, dat de Duitse militaire overheid bezwaren had om dwang op het werfpersoneel uit te oefenen. Men achtte dit niet in het belang van de arbeidsprestatie. Maar in diezelfde week stond in een schrijven van het Departement van Binnenlandse Zaken: "Dat alles in het werk zal worden gesteld dat het te Den Helder werkzaam zijnde Rijkspersoneel eveneens voor 8 september a.s. naar zijn woonplaats te doen terugkeren. Thans eischt het herstel van het sociale en economische leven te Den Helder dat

verdere stappen worden gedaan om algemeen de terugkeer van de tijdelijk uitgewekenen naar hunne woonplaats te doen bevorderen, opdat het normale leven in die gemeente weder doorgang kan vinden". Toch was van het werfpersoneel op 18 september 692 man teruggekeerd, dat was 36,4 % van het personeel. Daarna kwam er nog de verordening van 16 oktober 1940 waarin het personeel van de Rijkswerf via de Duitse autoriteiten de aanschrijving kreeg om naar Den Helder terug te keren. Omdat hieraan door de meeste geen gevolg werd gegeven mocht uiteindelijk ieder personeelslid zelf besluiten of hij 's nachts in Den Helder zou blijven.

De Rijkswerf kreeg in totaal 17 rake bombardementen te verduren en als gevolg van bombardementen op de werf en in de stad en bij andere oorlogshandelingen kwamen 68 wervianen om het leven. Op het werfterrein werden tijdens luchtaanvallen de grote magazijnen verwoest, net als de zeilmakerij, het torpedo-atelier, gasgebouw, Zuiderwacht, het houtmagazijn, de nieuwe dokloods, de exercitieloods en de sluiswachterwoningen aan de marineschutsluis. Daarbij nog liepen zo'n twaalf gebouwen lichte tot zeer zware schade op. Zo vlogen bijvoorbeeld in de nacht van 15 op 16 augustus 1940 drie RAF Blenheims naar hun doel, de haven en schepen in Den Helder. Eén meldde drie voltreffers op gebouwen en kade west van het bassin van de Rijkswerf. Er werd door de vliegtuigbemanning een grote steekvlam gezien. De tweede Blenheim had mogelijk treffers op de kade van de haven tegen over het bassin. Later die nacht vlogen er zeven Blenheims eveneens naar Den Helder. Vier lieten hun bommen los en er werden branden geconstateerd, eventuele schade kon wegens slecht zicht niet worden waargenomen. Bekend is dat die nacht de bommen vielen op de Rijkswerf op de bankwerkerij, de sluisdeur nabij de ketelmakerij en de ketelmakerij. Door de voortdurende angst voor bombardementen en door ondervoeding waren vele wervianen niet meer in staat goed te kunnen werken. Als gevolg van de voedselschaarste en lange werktijden, van maart tot oktober een werkweek van 53 uur, ging het ziekteverzuim gedurende de oorlog omhoog. Begin 1945 lag het verzuim op ruim 20%.

Desondanks hielden de Duitsers razzia's onder het personeel dat ziek thuis was. Zelfs mensen die al maanden bedlegerig waren werden 's nachts van huis gehaald en naar het lager in Den Helder vervoerd. Behalve deze razzia's werden er ook wervianen op transport naar Duitsland gesteld om daar te werken.

Op 25 mei 1945 woonden 950 man personeel van de totale personeelssterkte van 1974 wervianen op een evacuatieadres:

Texel	6
Callantsoog	14
Anna Paulowna	286
Wieringerwaard	20
Wieringen	96
Oudesluis	25
't Zand	21
Zijperpolder	45
Schagen	84
Barsingerhorn	18
Winkel	10
Harenkarspel	10
Oudkarspel	11
Noord- en Zuid Scharwoude	9
Broek op Langedijk	30
Nieuwe Niedorp	9
Oude Niedorp	8
Heerhugowaard	53
Sint Pancras	22
Schoorl	8
Medemblik	9
Alkmaar	61
Hoorn	16
Heiloo	11
Amsterdam	23
Diversen	42

Op de dag van de bevrijding verlangden de Duitsers dat er normaal doorgewerkt zou worden. Maar het personeel van de Rijkswerf werd door de waarnemend directeur
Ir. Bijvoet met verlof gezonden en moest op een oproep wachten. Op 17 mei 1945 kwam de marinewerf door een officiële overname weer onder Nederlandse leiding. Daarvoor stonden 's morgens om negen uur eenheden van de marine aangetreden in de Molenstraat. Daar stond ook de leiding van de werf, de ingenieurs, de referendaris,

De Rijkswerf was voor de RAF een strategisch doelwit, de Geschutmakerij werd geraakt door een voltreffer. Rechts op de achtergrond de bebouwing van de Hoofdgracht.

De beschadigde Ketelmakerij langs de rijweg van Dok 2.

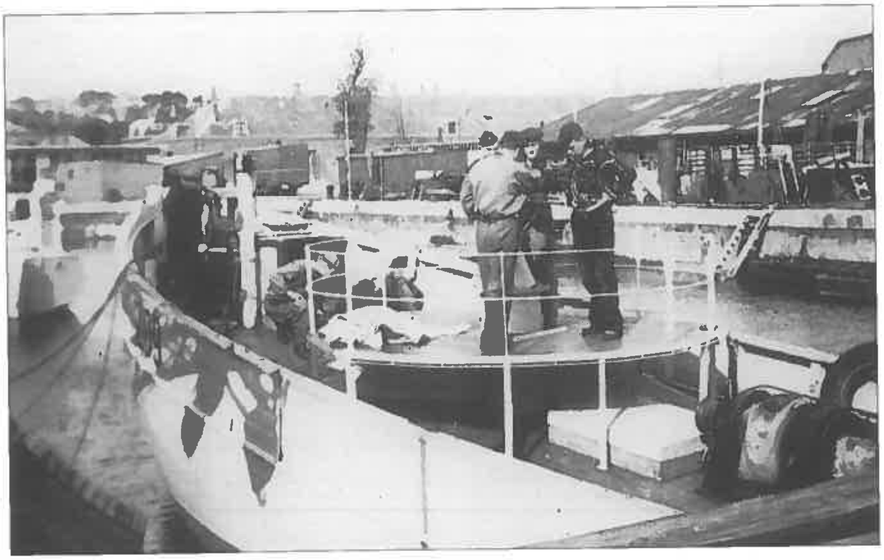

Rijkswerf Dok 1 gezien richting de Westpoort. Rechts de dokloods scheepmakers hout, op de achtergrond Bureau Scheepsbouw, in het dok ligt Schiff 209.

De werf gaat uit, geheel links het Graanpakhuis, in het midden de uitgang naar de hoofdpoort aan de Weststraat.

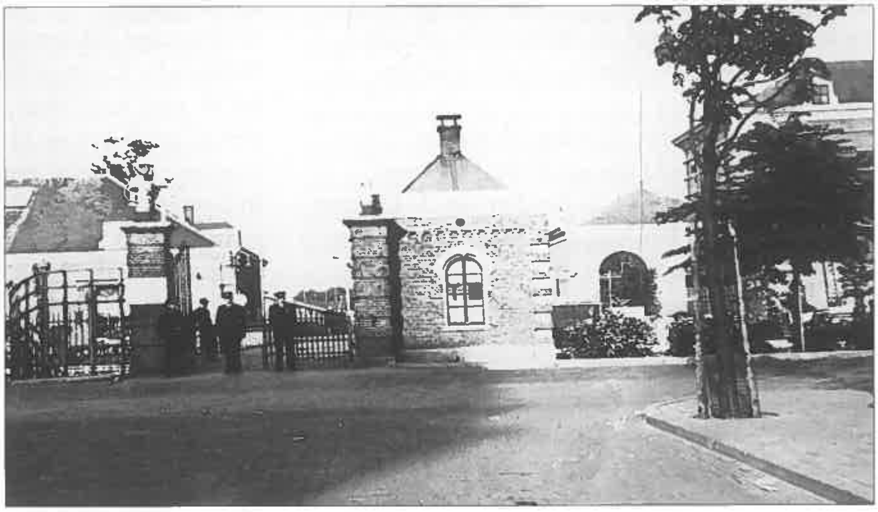

Rijkswerf de hoofdpoort aan de Weststraat, links een Duitse bewaker, rechts twee Hollandse bewakers, zij liepen gezamenlijk wacht.

Op 17 mei 1945 marcheerden de geallieerden vanaf de Weststraat de werfbrug en de Rijkswerf op.

Helder en een hoopvol teken voor de toekomst dat er op de Marinewerf zoveel werk was. Op 7 augustus verhuisden de administratiebureaus uit de bollenschuur in Anna Paulowna terug naar de werf. De vooruitzichten waren bovendien zo gunstig dat de waarnemend directeur, overste Bolk, al het personeel successievelijk opriep. Dat betekende dat op korte termijn weer twee duizend man op de werf zou werken. Het probleem van de terugkeer stond natuurlijk in nauw verband met het woningvraagstuk en dat leverde nogal eens moeilijkheden op. Maar er was weer werk op de werf. Veel reparatiewerk. Eerst waren het de Engelse schepen die voor onderhoudswerk op de werf lagen, later waren het de Hollandse marineschepen die hersteld moesten worden. De werf was weer op haar taak berekend, de vertrouwde geluiden klonken weer uit de dokken en werkplaatsen.

Na de oorlog werden de materialen weer tevoorschijn gehaald die op de werf verstopt waren en daardoor niet in handen van de bezetter waren gekomen. Een van de knapste staaltjes van het verbergen vond plaats in Magazijn 6, onder de bestrating. Na de oorlog kwamen daar in juni 1945 enorme hoeveelheden koper en zink en lood uit de grond. Gietelingen, klepkasten, tandwielen, patrijspoorten, roosters, grote en kleine scheepsschroeven, zelfs de koperen kanonnen die van grote historische waarde zijn en vóór de oorlog in de hal van het Koninklijk Instituut van de Marine stonden, kwamen uit de grond. Op de zolder van de scheepsbeschieters-werkplaats, onder de plankenvloer verstopt, lagen de prachtige valreepborden van de oude Gelderland, van de oude Holland en van de Van Speyk. In 't Zwaantje, de opslagplaats van Dok I, lagen Manilla trossen. En dat heeft daar gewoon gelegen, verborgen achter wat zeildoek. Bij Dok II lagen twee sluisdeuren, aan die sluisdeuren zat zeker nog twee en een halve ton aan koperen dekplaten. Honderden malen liepen de Duitsers er langs maar de baas van de dokwerkers zorgde ervoor dat de platen goed geteerd bleven en niet de indruk wekten dat ze van koper waren. Het ging erom zoveel mogelijk materiaal te ontfutselen en de Duitsers zo weinig mogelijk van dienst te zijn. Zo bevond de tekenkamer Scheepsbouw zich op de Marinewerf vlak naast het kantoor van de Duitse directeur Ahlers. Hij had de gewoonte minstens drie of vier maal per dag de tekenkamer binnen te lopen en het was goed dat hij niet éénmaal in de gaten heeft gehad dat er onder zijn oog tekeningen werden gemaakt die bestemd waren voor Engeland. Zo werden bijvoorbeeld de situaties van de havenversperringen en van de kustversperringen op papier gezet met gegevens over de mijnen en de springladingen.

..... En ze zeggen dan, dat die werf toch maar vijf jaar lang voor de Duitsers heeft gewerkt en dat het nu niet erg zuiver is om dat alles met de mantel der liefde te bedekken en nu alleen te wijzen op de verschillende staaltjes van sabotage op de Rijkswerf die zich ten gunste van directie en personeel hebben voorgedaan", schreef de Heldersche Courant in juni 1945. Het is waar dat de werf heeft doorgewerkt, maar dat was niet in strijd met de Haagse conventie waarmee onze regering altijd heeft rekening gehouden. In hoeverre wel in strijd met deze conventie was gehandeld en in hoeverre daarvoor gegronde motieven zouden kunnen worden aangevoerd dat is een zaak die de daartoe bevoegde autoriteiten moesten uitmaken. Ook de werf moest gezuiverd worden, men kon in dat opzicht gerust zijn. In de zomer van 1945 kwam er de bekendmaking voor iedereen die in de bezettingstijd werkzaam was geweest op de Rijkswerf: "Er zal door de Marine-inlichtingendienst een onderzoek worden ingesteld naar de politieke gezindheid en de gedragingen van het personeel der Rijkswerf. Zij, die klachten hebben over de houding van het personeel tegenover de bezetter, kunnen hiervan zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk vóór 3 september a.s. schriftelijk en ondertekend kennis geven aan de marine-inlichtingendienst, Julianapark 11". De zuiveringen hebben lang geduurd. Er werden 17 wervianen gearresteerd, daarbij vonden er overplaatsingen, degradaties en ontslagen plaats. Het was op de werf het gesprek van de dag.

Vanaf september 1943 tot aan de Duitse capitulatie was de Oostenrijker W. Pelleter door de Duitsers belast geweest met de technische leiding over de Rijkswerf. Het bijzonder gerechtshof te Amsterdam veroordeelde hem

in augustus 1948 tot drie jaar gevangenisstraf met aftrek. Een aantal zaken kon niet bewezen worden, behalve dat hij "ziek thuis" gebleven wervianen door de werfpolitie liet ophalen en door twee artsen liet keuren. Het Amsterdamse hof gelastte de onmiddellijke invrijheidstelling, de procureur achtte het ten laste gelegde bewezen al gaf hij toe dat Pelleter's handen niet met bloed waren bevlekt.

Evacuatie uit Den Helder

Tijdens de mobilisatie werd aan de burgers van Den Helder bekend gemaakt dat in geval van oorlog een groot deel van de bevolking uit de kop van Noord Holland naar Friesland zou worden geëvacueerd. Maar als tijdens de opmars van de Duitse troepen en de gevechten op de Afsluitdijk de Helderse burgemeester op evacuatie aandringt vindt de militaire leiding dit niet noodzakelijk. Toch vonden er die week evacuaties plaats, niet georganiseerd, maar door vluchtelingen. Door zogenaamde vluchtevacués. Want ondanks de Nederlandse overgave voerden de Duitsers op 14 mei 1940 een bombardement op Den Helder uit. Het aantal Nieuwediepers die hun stad ontvluchtten, nam daarna alleen nog maar toe naarmate de RAF de stad ging bombarderen. Vooral na het bombardement van 24 op 25 juni 1940 werd de stad massaal verlaten. Zoals de ouden van dagen en hulpbehoevenden uit het verpleegtehuis aan de Kerkgracht die met het verplegend personeel geëvacueerd werden naar een tehuis in Schagerbrug. Hun gebouw werd politiebureau. Zij zouden pas in 1946 terugkeren. Naar aanleiding van de vele vluchtelingen schreef de burgemeester in een verslag aan Binnenlandse Zaken in Den Haag onder andere: "In vele gevallen heeft men het huisraad meegenomen, vrijwel allen hebben hun abonnement voor de verstrekking van water, gas en elektriciteit opgezegd ondanks dat vrijwel alle huiseigenaren de huur hebben verminderd tot ongeveer de helft." De toestand was chaotisch. Niemand wist hoe lang dit ging duren. Gevluchte Nieuwediepers die ver buiten de stad verbleven en verstoken waren van nieuws vroegen om informatie zoals op 30 juni 1940 uit Haarlem: "Geachte burgemeester, hiermede wil ik u een vriendelijk verzoek doen, of wij ons weer in

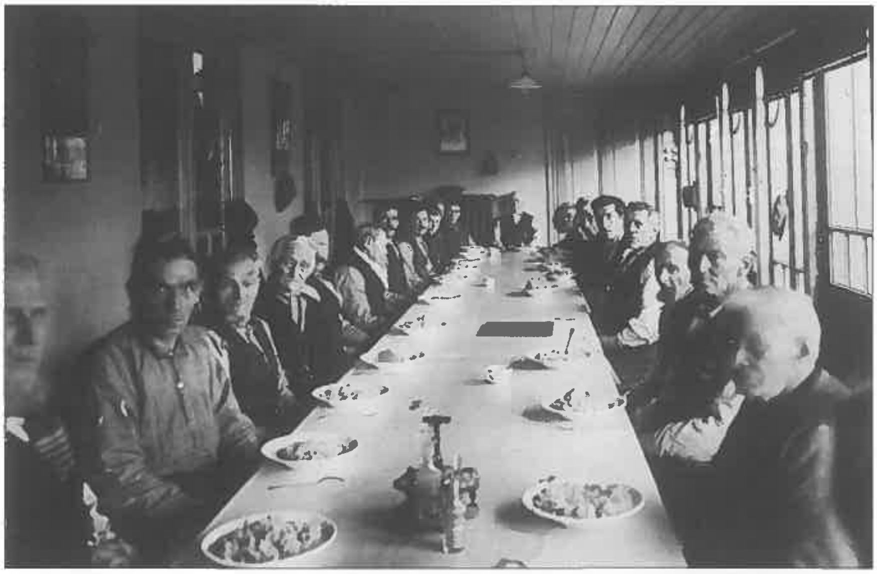

De ouden van dagen in de eetzaal van het verpleegtehuis aan de Kerkgracht, zij evacueerden in juni 1940 naar een tehuis in Schagerbrug, hun verpleegtehuis werd het hoofdbureau van politie.

Den Helder kunnen vestigen of de toestand het toelaat, daar wij gevlucht zijn zonder enig goed of huisraad. Daar ons bestaan geheel en al van Den Helder afhangt richt ik tot u dit vriendelijk verzoek hopende dat u, uw stadgenoten in deze zo moeilijke tijd een kort bericht zou willen geven". De burgemeester antwoordde: "Ik raad u aan nog even te wachten met naar Den Helder terug te keren. Ik zal u waarschuwen, wanneer het zich beter laat aanzien". Op 7 augustus luidde het antwoord: "Dat het vertrouwen alhier begint terug te komen, er zijn reeds verscheidene gezinnen die teruggekeerd zijn". Maar de rust was slechts tijdelijk, nieuwe luchtaanvallen teisterden de stad. Veel stadgenoten die wegens de bombardementen naar de omgeving geëvacueerd waren, keerden overdag noodgedwongen naar Den Helder terug voor hun werk. Maar 's avonds verruilden ze de stad voor onderdak op een veilig adres buiten de Linie.

Nog geen week na het uitbreken van de oorlog verbleven de eerste Nieuwediepers voor onderdak in Schagen en omgeving, op 13 augustus 1940 was dat aantal opgelopen tot 1819 vluchtelingen. Gedurende de oorlog zouden het er alleen maar meer worden. Dat was voor Helderse muzikanten aanleiding om hun stadgenoten met een concert te bezoeken. Zo speelde een samengesteld muziekkorps in de zomer van 1943 voor de Jutters en de Schagenezen op de Grote Markt van Schagen. Het korps toerde door de Kop van Noord Holland en bezocht waar mogelijk evacuatieoorden. De geëvacueerde luisterden met grote waardering naar de muziek die hen deed herinneren aan de vooroorlogse concerten in de muziektent aan het Julianapark.

Ondanks de gevaren in Den Helder waren er ook Nieuwediepers die wilden terugkeren. Zij correspondeerden daar met de burgemeester over. Zoals in september 1942, vanuit Zaandam: "Aangezien we de laatste tijd uit de Heldersche Courant vernamen dat er weer vele vluchtelingen in Den Helder zijn komen wonen zo was ons plan om na de winter weer naar Den Helder te gaan. Mijn vrouw wil graag weer in de Californiestraat wonen, waar wij jaren hebben gewoond. Ons inkomen is 10 gulden van het Maatschappelijk Hulpbetoon en 3 gulden van de Zuiderzeesteun, en als de huur er af is *f* 2.25 en tabak, courant, scheren dan houdt mijn vrouw 10 gulden ongeveer over om rond te komen, zo dat we al verschillende dingen hebben moeten verkopen, o.a. mijn beste pak, maar afijn we hebben het geklaard. Verleden week ben ik naar Alkmaar geweest naar het kantoor voor inlichtingen voor de Heldersche Vluchtelingen en toen heb ik verschillende vragen beantwoord, toen zei die mijnheer, dat ik maar naar u moest schrijven zoo doende deze regels geschreven mijnheer. Verders onze hartelijke groeten, en we hopen dan na de winter weer in

In 1943 moest het stadsdeel de Ouwe Helder ontruimd worden waarna sloop volgde. De karakteristieke straatjes, huizen en gebouwen zijn voorgoed verloren gegaan.

Den Helder te zijn, en er een woning voor ons beschikbaar mag wezen, wij zijn met ons twee'en". Maar de burgemeester adviseerde negatief. Hij wist al dat er huizen ontruimd moesten worden voor de aanleg van de Atlantikwall, de Duitse verdedigingslinie. Wegens de aanleg van een vrij schootsveld voor een mogelijke geallieerde aanval vanuit zee werden langs de Nederlandse kustlijn vele huizen ontruimd en gesloopt. Zo vond op 1 maart 1943 de ontruiming plaats, van een gedeelte van het stadsdeel de Ouwe Helder, een gedeelte van Huisduinen, de Kanaalweg, de Hoofdgracht, het Havenplein, de Dijkweg, de Achterstraat, de Buitenhaven, het Ankerpark, de Weststraat, een gedeelte van de Keizersgracht en vele percelen in Julianadorp en het Koegras. In de ontruimde straten mochten geen mensen blijven wonen. Totaal 3652 Nieuwediepers moesten op 1 maart 1943 uit hun huizen vertrekken en een vervangende woning in Den Helder vinden of evacueren naar bijvoorbeeld Friesland. De eerste jaren van de oorlog kreeg men geen tegemoetkoming voor de evacuatiekosten. Later kreeg men als kwartiergeld wekelijks uitgekeerd het steunbedrag voor eigen huishouding: een meerjarig persoon *f* 9,50, een echtpaar *f* 15,- echtpaar met een kind *f* 17,50, en ieder volgend kind *f* 1,50 uitgekeerd.

Den Helder werd met ingang van 1 november 1943 tot "sperrgebiet" verklaard. Alleen met een ausweis had men nog toegang. Den Helder werd een verlaten en afgebakend gebied met verbodsborden, net als IJmuiden, Scheveningen en Hoek van Holland.
Op 20 januari 1944 deelden de Duitse autoriteiten mee dat de wijk Oud Den Helder uiterlijk op maandag 31 januari moest zijn ontruimd. De eeuwenoude woonwijk van vissers en beroemde zeeredders moest worden gesloopt om ruim schootsveld te maken. Maar nog was het leed niet geleden. Ruim een half jaar later moest de gemeente bekend maken dat: "Alle inwoners dezer gemeente, uitgezonderd personen die voor de weermacht werkten, gezinnen waarvan een vader of zoon aan het Oostfront streed, gezinnen van Rijksduitsers, Rijkswerfpersoneel, het personeel in dienst van de politie, de luchtbeschermingsdienst, de water- en lichtbedrijven, de brandweer, de gemeentereiniging en het gemeente ziekenhuis en de doktoren vóór zaterdag 23 september 1944 de gemeente moeten hebben verlaten". Naar schatting moesten toen circa vijfduizend woningen door de bewoners worden verlaten. De grote uittocht was begonnen. Den Helder werd een lege spookstad. Steeds opnieuw vertrokken er groepen mensen. Er werden zelfs gezinnen uit elkaar gehaald en op verschillende adressen ondergebracht. Alleen al in Anna Paulowna en Breezand werden 2.684 evacués ondergebracht, verdeeld over bijna negenhonderd gezinnen. Met ingang van zaterdag 23 september 1944 werden alle ausweisen voor het betreden van het grondgebied van de gemeente Den Helder ongeldig. Degenen die meenden recht te hebben op een geldig ausweis dienden zich te melden bij de Ortskommandant voor Den Helder. Terwijl de evacués op hun evacuatieadres verbleven maakten sommigen daar misbruik van door in de lege woningen in te breken, en dat waren niet alleen Duitsers.

Volgens een Duitse lijst van 11 februari 1944 in het Helders gemeentearchief moesten in Den Helder op een bevolkingsaantal van 16.978 inwoners achterblijven het personeel of de beroepen:

Reichs Wasserstrasse	24
P.T.T.	71
Reichs Eisenbahn	32
Polizei	57
Ordnungspolizei	34
Luftschutz und Feuerwehr	166
Gemeinde Gas und Wasser und Lichtwerke	82
Gemeindewerke	70
Krankenhaus	61
Gemeinde Reinigung	75
Zentrale Küche	20
Bürgermeister	1
Sekretär	1
Stadtrat	2
Assistenz Bürgermeister	1
Eilbote	6
Zuteilungsamt	15
Apotheker	3
Aertzte	10

Nieuwediepers in Anna Paulowna

Na de eerste luchtaanvallen op Den Helder vluchtten veel Nieuwediepers naar de omliggende polders voor een veilig onderdak bij familie, kennissen of desnoods bij wildvreemden. Zo vertrokken ook groepen vluchtelingen naar Breezand en Anna Paulowna. Burgemeester Mijnlieff van Anna Paulowna zag de komst van de Nieuwediepers met lede ogen aan. Hij schreef op 5 juli 1940 aan zijn Helderse collega Ritmeester dat het dorp niet een van hogerhand aangewezen vluchtoord was: "In verband daarmede zullen binnen de kortst mogelijke tijd de hier vertoevende vluchtelingen naar andere gemeenten moeten worden afgevoerd. Ik stel mij voor, hun spoedig te berichten, naar welke gemeenten zij zullen moeten verhuizen. Vluchtelingen die wensen hebben ten aanzien van de gemeenten, kunnen dit kenbaar maken ten gemeentehuize". Behalve de Helderse gemeente ambtenaren en wervianen, (die wel mochten blijven), moest dus iedereen vertrekken, aldus Mijnlieff. De Helderse burgemeester antwoordde daarop dat het een groot misverstand zou zijn om de gevluchte Heldersen niet op te nemen en dat elke gemeente financiële hulp moet verlenen aan personen die wegens het oorlogsgeweld Den Helder hebben moeten verlaten: "De Secretaris Generaal van Binnenlandse Zaken heeft beslist dat de uitgewekenen uit Den Helder als vluchtelingen moeten worden beschouwd en aanspraak kunnen maken op vergoeding of steun. Ik nodig u uit uitkeringen te willen verstrekken, deze bedragen kunnen aan het Rijk via mij worden gedeclareerd", aldus Ritmeester. Mijnlieff moest hiermee akkoord gaan. En om aan alle verwarring een einde te maken ging men tot registratie over en vond er een huis-aan-huis-controle plaats. Anna Paulowna werd daarvoor in wijken verdeeld. Zaterdag 20 juli 1940 moesten de Helderse vluchtelingen 's morgens om halfnegen met een fiets aanwezig zijn op het stationsplein te Anna Paulowna. Daarna vertrokken de vluchtelingen, op de fiets, in groepen samen met twee controleurs naar de vluchtelingenadressen. Daar werd de opgave uit het gemeentehuis vergeleken met de werkelijke situatie, niet geregistreerde vluchtelingen konden zich alsnog aanmelden. Daarbij werd tevens gecontroleerd of de huisvesting aan redelijke eisen voldeed en hoe de situatie was voor de vluchtelingen die in schuren en stallen leefden. Op 13 augustus 1940 verbleven er 127 geregistreerde Helderse evacués in Anna Paulowna. In 1942 hadden totaal zo'n 1600 Nieuwediepers onderdak in de polder.

Op 18 september 1944 maakte de Helderse N.S.B. burgemeester Frinking in opdracht van de Duitse autoriteiten bekend dat, op uitzonderingen na, alle inwoners van Den Helder, vóór zaterdag 23 september Den Helder moeten hebben

Het Polderhuis aan de Molenvaart, in de oorlog distributiekantoor voor de Nieuwediepers die onderdak hadden in Breezand en Anna Paulowna.

verlaten. Door deze ontruimingsmaatregel telde op 14 oktober 1944 Breezand en Anna Paulowna 2648 geregistreerde Helderse evacués, verdeeld over 871 gezinnen. Om iedereen van voedsel te kunnen voorzien kwam er vanuit Nieuwediep aanvoer van levensmiddelen en brandstoffen en de evacués kregen ondersteuning van Bureau Vluchtelingenzorg. Het distributiekantoor voor de Nieuwediepers was gevestigd in het Polderhuis aan de Molenvaart, de uitreiking van de noodkaarten vond plaats in het gebouw van het distributieagentschap aan de Molenvaart 87. In die periode hield de Helderse burgemeester Frinking zitting in het Nederlands hervormd weeshuis aan de Laan te Schagen. Dokter J.B. Troost was aangesteld als evacuatiearts in Anna Paulowna en voor werk moesten de Nieuwediepers naar het arbeidsbureau in het café van de wed. List aan de Molenvaart. Maar het viel de Jutters zwaar. De rust en stilte van het groene land, de rechte vaarten en de lange wegen. Zij waren geen landmensen en zouden het nooit worden ook. Daar wisten ze geen raad mee. Maar ach de straten in Den Helder waren verlaten, vrienden en kennissen waren ook weg, en als je in de verte het afweergeschut hoorde donderen dan wist je weer waarom je in de polder zat. De evacués begonnen te wennen en zij vonden een thuis in de kerk van Anna Paulowna waar Ds. Enklaar catechisatie gaf voor jongens en meisjes die aangenomen wilden worden en Ds. De Zwaan een doopdienst hield voor Helderse kinderen.

Julianadorp en het Koegras

Voor de oorlog beschouwden de Heldersen Julianadorp als een aardig dorpje met een fraai kerkje. Een dorp dat een geheel eigen leven leidde en waar de Nieuwediepers eigenlijk niets te zoeken hadden. Alleen in de jaren dertig kwam Julianadorp wat meer in de belangstelling. Er waren toen Heldersen die een bezoek aan het dorp brachten vanwege de afstandsmarsen die toen populair waren. Marsen van 15 – 40 kilometer waar iedereen aan kon meedoen. Later trokken Nieuwediepers naar het strand van Julianadorp, als het strand bij Huisduinen en Donkere Duinen "te druk" was. Hiermee is gezegd dat Den Helder niet op Julianadorp georiënteerd was, aldus G. Van Heusden in de Helderse Courant van 18 augustus 1959. Dat veranderde pas een maand na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, toen na de verschillende bombardementen een groot deel van de Helderse bevolking hun toevlucht zochten op

De Landbouwstraat in Julianadorp richting het Loopuijtpark.

Julianadorp en het Koegras lagen in de nabijheid van de Duitse radarposten in de duinen.

't platteland, ook in Julianadorp. Toen leerden de stadsmensen de eigenaardigheden van het leven op het platteland kennen. Toen begonnen de Heldersen de Julianadorpers te waarderen en te respecteren om hun werk, leefwijze en om hun gemeenschapszin. En eenmaal gewend aan de dorpse omstandigheden, en de Julianadorpers aan de Jutters, werden de evacués hartelijk geaccepteerd door de dorpsbevolking

Omdat veel Nieuwediepers ondanks de gastvrijheid onder slechte omstandigheden leefden maakte burgemeester Ritmeester op 3 juli 1940 bekend: "In het belang van de volksgezondheid en in verband met de hooi- en graanberging kan het niet langer worden toegestaan dat personen worden gehuisvest in schuren e.d. Het is daarom met ingang van zaterdag 6 juli 1940 verboden om personen anders dan op normale wijze te huisvesten, d.w.z. anders dan in woonhuizen. Dat voor hen, die thans op niet normale wijze gehuisvest zijn, gelegenheid bestaat te worden ondergebracht in de gemeente Heerhugowaard, naar welke gemeente men gratis kan worden vervoerd op zaterdag 6 juli a.s. Vertrek vanaf station Den Helder des voormiddag 9.34 uur. Dat zij, die voor onderbrenging in de gemeente Heerhugowaard in aanmerking wensen te komen, daarvan aangifte moeten doen aan de school in Julianadorp op donderdag 4 juli".

En dat hielp, want op 13 augustus 1940 stonden er 486 Nieuwediepers in het bevolkingsregister van Heerhugowaard ingeschreven.

Julianadorp was vanaf het eerste bombardement op Den Helder een toevluchtsoord voor de bewoners van Den Helder. Maar na enige maanden kwamen er toch bezwaren. De vluchtelingen die nog in het dorp verbleven zagen zich voor allerlei kosten geplaatst zoals reiskosten, kamer- en huishuur, kosten waar aanvankelijk geen tegemoetkoming voor bestond. Er trad onder de Nieuwediepers een financiële verarming op. Voor beide partijen was het van belang dat zij weer naar hun woonplaats terugkeerden. Dit kwam in augustus 1940 op gang. Langzaam kwam het verlangen terug om weer in de eigen stad te wonen. In september nam de terugtocht uitgebreidere vormen aan. Er kwam weer stilte op Julianadorp, het was gedaan met de wandelingen door het Loopuijtpark. Maar het was beter zo. Voor de vluchtelingen die wel in het dorp bleven werd veel gedaan door Bureau Vluchtelingenzorg, zo was hun voedsel distributiebureau gevestigd in café Doorn (Prins Hendrik) aan het Loopuijtpark. Er werden huis aan huis formulieren bezorgd waarop het toegestane kwantum stroom en gas voor het betreffende perceel vermeld stonden, gezinnen die evacués huisvestten, kregen een extra kwantum.

Duitse troepen in de Nollen langs de Nieuweweg.

Duitse eenheden oefenen in de Nollen.

Duits geschut langs de Doggersvaart, op de achtergrond bevindt zich richting de Rijksweg (N250) een wasserij met schoorsteen, nu is daar metaalhandel Vos gevestigd.

Het Koegras had grote schade geleden door de inundatie in mei 1940 ten behoeve van de landsverdediging. Daarbij lagen Julianadorp en het Koegras dichtbij het gebied van Fort Dirksz Admiraal, bij de luchtafweer batterijen in de duinen, bij vliegkamp De Kooy en het zendstation en de radarposten in de duinen nabij de Middenvliet. Vandaar de vestiging van de luchtbeschermingspost aan de Schoolweg (1943) en de vele luchtaanvallen van de Engelsen boven de polder. Zoals in de avond van 22 maart 1944 toen vier Mosquito's een aanval uitvoerden op het radiobaken in de duinen bij Julianadorp. Twee vliegtuigen voerden om 20.20 en 20.32 uur een aanval uit en wierpen van een hoogte van 26.000 voet 12 stuks 500-ponders brisantbommen uit. Een Mosquito liet zijn bommen los in de buurt van het doelgebied, de vierde deed geen aanval. In de week van 26 tot en met 30 maart 1944 volgden nog twee bombardementen door Mosquito's. En in de nacht van 16 op17 september 1944 vlogen er Stirlings met storingsapparatuur boven het gebied om de Duitse radarpost Salzhering in de duinen nabij de Middenvliet die nacht uit te schakelen. Want die nacht vlogen er 351 vliegtuigen voor aanvallen naar Nederlands grondgebied ter voorbereiding van de grootste luchtoperatie ooit uitgevoerd in de Tweede Wereldoorlog, Operatie Market Garden. En op 6 januari 1945 werd met succes een radarstation vanuit de lucht aangevallen. Maar er gebeurde meer in het Koegras. Er werden betonnen versperringen op de Rijksweg aangebracht, er werden 15 boerderijen gesloopt. Er lagen 16.000 dakpannen afkomstig van gesloopte woningen uit Julianadorp op het gemeente-erf aan de Ambonstraat. En materiaal van de woningen als kabels, aansluitkasten, leidingen, kranen, lood en bladzink werden opgeslagen op het terrein van de gasfabriek aan de Fabrieksgracht. De wegen waren slecht en niet onderhouden. Door de bezetters werden de trottoirs in het dorp opgebroken waarna de tegels werden gebruikt voor toegangen naar de bunkers in de landerijen. Door de aanleg van de tankgracht werden 38 percelen doorsneden waardoor ruim 32 ha land buiten gebruik was gesteld. De protestant christelijke lagere school aan de Kortevliet is tijdens de gehele oorlog gevorderd geweest en de openbare lagere school aan de Langevliet werd al direct na het uitbreken van de oorlog in gebruik genomen als noodziekenhuis, de leerlingen kregen les in noodscholen in de omtrek. Dan de opgedragen verplichte werkzaamheden als graaf- spit en kruiwerk voor mannen van 18 tot 60 jaar die voor de Duitsers moesten werken en tot slot nog een dieptragische evacuatie waarbij in januari 1943 de bewoners van Julianadorp en het Koegras voor een groot deel werden geëvacueerd wegens de ligging in het spergebied. Ondanks dat al in de periode daarvoor, de eerste oorlogsjaren, tot aan april 1943 uit Julianadorp en het Koegras totaal al 757 personen gedwongen geëvacueerd waren.

De veehouderij

Grazend vee, een geit met haar jongen op een landje achter de boerderij, kinderen hangen over het hek bij de jonge dieren, een groentetuintje met knoestige fruitbomen, een paar jongens die naar stekeltjes vissen en in de verte richting de Zanddijk loopt een boer achter zijn paard over het land ..... en de boer hij ploegde voort....

Het verdriet was groot tijdens de meidagen van 1940 voor de bevolking van het Koegras als door de inundatie hun landerijen onderlopen. Het vee aan de Langevliet en aan de Middenvliet, nog maar net in de wei uit de winterstal, moest worden geëvacueerd. De grond en het grasland werden ernstig aangetast en de jonge gewassen haalden het niet na acht dagen onder water gestaan te hebben. Dat was dramatisch met als gevolg dat het hooi voor de winter niet toereikend was. In de winter van 1940-1941 kregen twee en twintig noodlijdende veehouders in totaal 41.000 kg hooi. Want de veehouderij nam in de polder een voorname plaats in met 2473 ha grasland

In café Doorn (nu Prins Hendrik) aan het Loopuijtpark werd door de veeboeren regelmatig vergaderd.

Na de oorlog leverden de boeren hun melk weer aan de melkfabriek aan de Van Foreestweg.

tegen 634 ha bouwland en 85 ha bollenland. Een volgend dieptepunt tijdens de bezetting was de aanleg van het Duitse landfront van de Atlantikwall ten zuiden van Julianadorp tussen de Zanddijk en het Noord-Hollands kanaal. De kris kras gegraven tankgracht had een breedte van 18 meter en de bunkers en andere gebouwen lagen verspreid over de landerijen Daarbij werden er dammen in de vaarten aangebracht die hinderlijk waren voor de afvoer van water en de doorvaart van de platte schuiten onmogelijk maakte. Verder werden er tijdens de bezetting uit diverse watergemaaltjes de elektromotoren gestolen waardoor deze niet gebruikt konden worden tot schade van de gewassen. Groot leed was er ook voor bewoners die aan de Middenvliet nabij vliegveld De Kooy woonden. Wegens de vorderingen van hun woningen moesten in oktober 1942 twintig gezinnen evacueren naar barakken aan de Langevliet.

Regelmatig werden veeboeren of hun personeel aangewezen om voor de bezetter materiaal of zand te rijden voor de verdedigingswerken langs de kust. Het rijden was verplicht en gebeurde met paard en wagen. Alleen zogende merries

met veulens waren vrijgesteld om te rijden. De coördinatie van dit werk verliep via de boerenleider van de Nederlandse Landstand die zijn kantoor had in Castricum. De opdrachten liepen van maandag tot zaterdag. De verzamelplaatsen, het aantal wagens en de hoeveelheid mannen en paarden werden door de boerenleider aan de gemeente doorgegeven. Daarna gaf de burgemeester opdrachten aan de boeren. Hij vorderde de paarden en wagens bij toerbuurt en hield waar mogelijk rekening met de belangen van de bedrijven en de voedselproductie. Voor één dag werd negen gulden voor een span paarden betaald, de voerman ving 52 centen per uur. De paarden bleven meestal de hele week bij het werk, daar was dan een weiland voor gevorderd. Maar de opdrachten waren voor de boeren bijna niet uitvoerbaar bij hun dagelijkse werkzaamheden Meestal was het acht uur 's morgens verzamelen bij de Doggersvaart op de hoek met de Rijksweg of bij de vlotbrug van het gehucht De Kooy. Een van de verontruste boeren schreef daarover aan de burgemeester: "Dat hij tot over de oren in het werk zit omdat hij een gemengd bedrijf heeft: Als het zo doorgaat met de vorderingen verrot de halve oogst of men voldoet eenvoudig niet meer aan de vorderingen. Er wordt geen tijd gelaten om te melken en andere hoognodige werkzaamheden te doen. Er wordt met het geweer gedreigd om te gaan rijden".

Boeren die in het gebied woonden langs de Zanddijk, de Callantsoogervaart, Middenvliet en Van Foreestweg, moesten hun veestapel en landbouwwerktuigen in 1944 onderbrengen bij collega's omdat er mijnenvelden op hun land werden gelegd. Dit gaf grote problemen door het gebrek aan stalruimte voor het vee. Er werden in café Doorn aan het Loopijtpark een aantal bijeenkomsten gehouden met veehouders uit de "Mijnengebieden". De Provinciaal voedselcommissaris gaf daar een uiteenzetting over de schaderegeling van de evacuatie. Daarna werd hem gevraagd naar de geruchten of het jonge vee weg moet om het melkvee voldoende weide te kunnen bieden. En hoe het zit met de stalruimte voor de winter, dat geeft toch ook problemen. Toen de voedselcommissaris op deze vragen ook geen antwoorden meer wist kon hij alleen maar zeggen: "Dat hij dit niet kan verhinderen, in 1940 heeft Nederland gecapituleerd en wij hebben daardoor eigenlijk alles verloren".

Na de oorlog verkeerden veel opstallen in vervallen staat terwijl er door de Duitsers onherstelbare vernielingen waren gepleegd. Omdat nieuwbouw voorlopig was uitgesloten gaf de Militaire Commissaris te Den Helder toestemming aan een aantal dakloze veehouders om in het duingebied onderkomens van de Duitsers te gebruiken die als noodwoning en als schuur konden worden ingericht. Daarnaast werden er in het Koegras noodwoningen en noodstallen gebouwd. Heel langzaam kwam de productie weer op gang en leverden de boeren hun melk weer aan de melkfabrieken. Maar dat waren zij verplicht, want na de bevrijding mocht er geen melk meer bij de boer gehaald worden. Alleen de voorgeschreven rantsoenering van eigen personeel was toegestaan. Clandestiene verkoop aan de bevolking moest beëindigd worden. Want er moest begonnen worden aan het herstel van het economisch leven. Het voedselprogramma stond daarbij voorop en het melkhalen werd als een onvaderlandse daad beschouwd. In de krant kwam zes weken na de bevrijding eindelijk het bericht dat in het westen van het land 2 ½ liter melk op bon A 04 gekocht kon worden.

Land- en tuinbouw

Het ging de land- en tuinbouwbedrijven niet veel beter dan hun collega's in de veehouderij. Door de inundatie van mei 1940 ging hun grond verloren. Er was veel zoutwater via de sluizen van Den Helder binnengestroomd. De structuur van het land had ernstig geleden. Jaren van ploeteren en grondverbetering in het Koegras was tenietgedaan.

Tijdens de oorlogsjaren moesten er veel bewoners van Julianadorp en het Koegras gedwongen evacueren. Dit moest wegens de aanleg van een verdedigingslinie, of wegens vrij schootsveld, of omdat hun woningen werden gevorderd voor behuizing door de bezetter. Het bestuur van de Veilingvereniging Den Helder & Omstreken vestigde er bij de gemeente de aandacht op dat drie van haar leden in Julianadorp de aanzegging hadden gekregen dat zij het dorp moesten verlaten en zich in Den Helder moesten gaan vestigen: "Allen hebben een gemengd tuindersbedrijf t.w. glascultuur en vollegrondcultuur. De bedrijven werken voor de voedselvoorziening. Het glas wordt in de winter gestookt en om bevriezing te voorkomen moet zowel bij avond als bij nacht van verwarming worden voorzien, hetgeen niet mogelijk is als zij te ver van hun bedrijven moeten wonen. Bovendien kunnen zij geen toezicht houden". Het schrijven van de veilingvereniging had geholpen, het bedrijf kon voortgezet worden, maar het personeel moest wel evacueren. Zo moesten er in het voorjaar van 1943 duizend mensen uit Julianadorp evacueren, gerekend tussen de Callantoogervaart en de Middenvliet. Toen de werknemers van de landbouwbedrijven eenmaal in Den Helder woonden, schreef een van hun vrouwen aan de Helderse burgemeester: "Namens mijn man kom ik met een vriendelijk verzoek tot u. Wij zijn geëvacueerd uit Julianadorp vandaan hiernaar de stad. Nu wil ik u vriendelijk vragen of het ook mogelijk zal zijn dat wij voor de winter aankomt, weer terug naar Julianadorp kunnen gaan. Het wordt voor mijn man zo'n bitter eind te fietsen. Hij moet om halfzes al op het werk zijn in dorp en dan geregeld kapotte banden, het is soms 's avonds halfacht wanneer hij thuis is. Voor zes weken terug was er ook sprake van dat wij terug mochten maar is toen tijdelijk door de Duitse instantie ingetrokken. Nu hoop ik mijnheer dat u ons kunt helpen om toestemming te geven, voor te verhuizen". In december 1943 mocht het gezin met hun twee kinderen terug naar Julianadorp.

Anderen hadden minder geluk. In april 1943

Tuindersbedrijven uit Julianadorp leverden aan de Helderse veiling in de Van Speykstraat.

begon de sloop van zeven landbouwbedrijven met boerderijen, schuren en woningen aan de Rijksweg, aan de Zanddijk en de Langevliet. Alles moest weg, met uitzonderingen van bomen met kale stammen tot minstens twee meter hoogte die mochten blijven staan ze werden gebruikt als versperring tegen geallieerde parachutisten. En met na veel moeite toestemming te hebben gekregen mochten de landbouwers van afkomend materiaal nood bouwwerken maken op door de Duitse weermacht toegestane plaatsen. In 1944 werden er in het Koegras 89 percelen weide- en bouwland met opstal en erven door de bezetter ontruimd. Een landbouwer schreef aan de gemeente: "Ruim zes maanden geleden heb ik moeten evacueren van uw gemeente van de Zanddijk welk perceel door de Duitsche weermacht is afgebroken. Al hoewel mij is beloofd dat alles zou worden vergoed heb ik tot heden nog geen vergoeding ontvangen voor het huis, voor de tuin en omheining van het hele perceel groot 3½ are, alsmede voor de tuin met een broeibak van tien ramen en zes zwarte bessenbomen. De broeibak was op zes april, de dag van vertrek, met jonge groente bezet, mijn arbeid bemesting en zaai zaad was weg, ook de groente".

Na de oorlog betrokken een aantal gedupeerde boeren en tuinders, waarvan het bedrijf was vernield, Duitse barakken onder het duin aan de Zanddijk, aan de Nieuweweg, de Middenvliet, Doggersvaart en Jan Verfailleweg. De barakken waren eerder na de bevrijding in gebruik geweest als onderkomen van de Binnenlandse Strijdkrachten. Slechts een aantal stond ter beschikking van de 28 boeren wiens boerderijen op Duits bevel waren afgebroken. Dat was onvoldoende. Om de winter door te komen werden er met hulp van het Bureau Wederopbouw Boerderijen (vestiging bijkantoor Singel 65), in het Koegras noodwoningen en stallen gebouwd. Ook werd na de oorlog door het rijk de Dienst Landbouwherstel opgericht die tot taak had: "Het herstel van de schade aan land- en tuinbouwgronden en aan de daarbij behorende gebouwen toegebracht door maatregelen van de bezettende macht of door oorlogshandelingen". Maar het was allemaal nog onzeker. De mate waarin geleden schade zou worden vergoed stond nog niet vast en de boeren en tuinders moesten wachten op nadere mededelingen. Snellere hulp was er van de polderbesturen, zij lieten de waterbemaling weer werken en herstelden de waterlopen en de dijken en de wegen.

Bloembollenteelt

Op het platteland van Den Helder bestond in 1936 de bloembollenteelt uit precies 84,85 ha. Volgens het gemeentelijk jaarverslag was dat jaar de oogst buitengewoon goed: "De gewassen vertoonden oplopende prijzen. Over het algemeen kan dan ook gezegd worden, dat de cultuur, hoewel niet direct winstgevend, toch loonend is geweest", aldus het jaarverslag. De bloembollenteelt werd in het Koegras op kleine schaal toegepast. Ter vergelijking met de ruim 84 ha bollenteelt bestond het Koegras verder uit 634 ha bouwland met de teelt van granen en veldbonen en 2473 ha grasland voor de veehouderij. Maar de mobilisatietijd kende in de bollenteelt een verplichte sanering. Dat was opgelegd. Met andere woorden: door de heersende crisis moest bollenland in grasland omgelegd worden. Want aan voedselopbrengsten van de veehouderij was meer gebrek dan aan de bollenopbrengsten. Van de 162 ha bollengrond in 1931 was in 1936 nog maar slechts 84,85 ha over. Daarbij ging de zo noodzakelijke financiële steun voor het platteland alleen nog naar de veehouderij. Er was er naar verhouding in de veehouderij meer personeel nodig dan in de bollenteelt. En het rijk wilde niets liever dan werklozen weer aan het werk helpen.

Voor de oorlog waren de belangrijkste bollenexportlanden Duitsland voor circa 9% en Engeland voor circa 55 %. Nadat 3 september 1939 Frankrijk en Engeland in oorlog raakten met Duitsland hield Engeland de import van bloembollen tegen: "Bloembollen zijn thans

waardeloos", schreef de Helderse Courant in oktober 1939. De regering bepaalde in die maand dat de teelt van tulpen en hyacinten moest worden ingekrompen tot de helft van het vorig jaar. Dat was tegen de zin van de Vereniging tot Behoud van het Bollenvak. Zij beklaagden zich over de eenzijdige beslissing. Want deze ingreep betekende wel dat het totaal aan tulpen en hyacinten landelijk van 3978 ha daalde naar 1689 ha. Als tegemoetkoming kocht de regering bollen op, zoals bij de groenten, tegen vastgestelde minimumprijzen zodat de prijs niet verder dan een bepaald bedrag kon zakken. De handelswaarde werd echter miniem en opgebouwde bedrijfskapitalen werden vernietigd.

Een oud bollenkweker uit het Koegras vertelt: "In het Koegras waren er overwegend veehouders. Wij hadden een bollenbedrijf. In de oorlogsjaren ging dat gewoon door. De bollen werden in Nederland verkocht, er ging niets meer naar Engeland, wel ging er nog een gedeelte naar Duitsland. En we teelden groente, want de bollen brachten niks op, het was een slechte tijd, maar dat was het al vanaf 1930. Je was verplicht om tuinbonen te telen en een deel van je land beschikbaar te stellen om groente te telen, de grove tuinbouw, maar dat was ook voor ons zelf, daar moesten we van leven. Toen de oorlog uitbrak hadden we er wat koeien bij. Wij hebben geen armoede geleden. Maar voor de rest ontging je veel van wat er in de buurt gebeurde, je bleef maar in je eigen huis zitten. Ik weet nog wel dat er in de buurt van vliegveld De Kooy barakken werden gebouwd. Aan deze kant van de Doggersvaart kwamen ook van die barakken. Dat was voor ons toen die tijd een hele gebeurtenis. Het werd allemaal maar opgezet en dan camouflage netten erover. Er gebeurde veel in die tijd. We waren wel aan het werk in het land toen de Duitsers vanaf Dirksz Admiraal op overkomende vliegtuigen begonnen te schieten, dan ging je tussen de bollen liggen of in een greppel, dat gebeurde dikwijls. En op een gegeven moment begonnen de Duitsers allemaal houten palen, grote lange palen, in het land te zetten met draad eraan, als versperring tegen de landing van geallieerde parachutisten".

Door de oorlogshandelingen werd er veel schade veroorzaakt aan de landerijen. Aan de Kortevliet werd begin mei 1942 een bollengebied van ruim 6 ha door de "Luftwaffe de Kooy" gevorderd. Het perceel bestond uit drie akkers en was met twaalf soorten bloembollen beplant. Bollen als: Rose Copland en Clara Butt konden niet gerooid worden en gingen verloren. De schade bedroeg ruim vierduizend gulden. Daarbij werden de arbeiderswoningen en boerderijen gevorderd, de bewoners moeten maar nieuw onderdak zien te vinden. In 1943 stelde de stichting Landelijke

Bloembollenvelden nabij De Kooy.

Bezettingsschade te 's-Gravenhage een Adviescommissie voor Bloembollen in om bij gevallen van schade een vergoeding toe te kennen. De commissie noteerde de schadegevallen in het Koegras vooral aan de Doggersvaart en de Rijksweg. Daar was ruim 47 ha land onbruikbaar geworden als gevolg van vordering en ontruiming en door de aanwezigheid van mijnenvelden op de landerijen, en prikkeldraad versperring en bunkers op het land. Verder was er aan de Middenvliet een stuk bollenland van 4½ ha wegens landmijnen onbruikbaar.

Op zaterdagavond 25 augustus 1945 vertrok het stoomschip Tiba van de maatschappij Vrachtvaart, onder de vlag van de Holland-Amerika lijn, met een lading bloembollen aan boord naar de Verenigde Staten. Dat was de eerste exportzending van Nederland na de oorlog. In september van dat jaar stond Engeland weer de invoer van bloembollen toe, alle soorten bollen waren toegestaan.

De kerken

Den Helder 29 augustus 1940. Er vonden die dag twee luchtaanvallen plaats en sinds het uitbreken van de oorlog op de 14e mei heeft de stad al 26 luchtaanvallen te verduren gehad. Toch wenste burgemeester Ritmeester dat het normale leven weer opgang zou komen. De naar elders gevluchte Nieuwediepers moesten volgens hem terugkeren en inzien dat de stad weer bewoonbaar zou zijn. Hij wilde voorkomen dat de stad economisch en sociaal zou afglijden: "Mijn vrouw en ik zijn dag en nacht hier, het gevaar wordt zo langzamerhand wel heel erg overdreven", sprak hij regelmatig. In de Helderse Courant verschenen berichten om naar Den Helder terug te keren. Alles werd gedaan om het weifelende deel van de gevluchte bevolking over te halen. Ritmeester wist wel dat daarvoor eerst het normale leven weer op gang moest komen. Zoals het bedrijfsleven, de gemeentelijke diensten, de Rijkswerf en de middenstand. Het openen van de scholen op drie september en het hervatten van kerkdiensten was daarbij van grote invloed. Maar dat laatste bleek moeilijker dan gedacht. De burgemeester schreef aan het Departement van Binnenlandse Zaken te 's-Gravenhage: "Van de zijde van de Duitse overheid wordt bij voortduring aangedrongen op terugkeer, de gevolmachtigde van de provincie Noord Holland, de heer Seidel, heeft mij 4 augustus bij een bezoek te mijnent reeds zijn verwondering uitgesproken, dat de bevolking klaarblijkelijk zo weinig Godsvertrouwen had en zelfs de predikanten gevlucht waren, een week geleden ontving ik bezoek van een drietal officieren van het doodskoppenregiment die dezelfde opmerking maakten en op terugkeer aandrongen". Wegens het aannemen van beroepen in andere gemeenten hadden verscheidene predikanten en voorgangers zich buiten de stad gevestigd. Anderen brachten wegens de bombardementen de nacht buiten de stad door zodat er 's nachts te weinig geestelijke hulp aanwezig was. Uitzonderingen waren onder andere pastoor Koopman van de Petrus en Pauluskerk en pastoor Van Veen van de OLVOO kerk. Beiden gaven tijdens de bombardementen de slachtoffers geestelijke hulp tussen het puin.

De situatie leek te verbeteren. In een brief aan Binnenlandse Zaken schreef burgemeester Ritmeester op 29 augustus 1940: "Hierbij heb ik de eer u beleefd mede te delen, dat in een bijeenkomst hedenmiddag ten stadhuize door mij met de geestelijke voorgangers besloten is, dat de godsdienstoefeningen in de gemeente, ingaande zondag 8 september, weder normaal zullen worden gehouden. De voorgangers hebben tevens toegezegd allen weder ten spoedigste in de gemeente te zullen terugkeren". Ritmeester schreef dit naar aanleiding van de druk die Binnenlandse Zaken op hem legde om er voor te zorgen dat Helderse evacués zich weer in Nieuwediep zouden vestigen. Dit werd verwoord in een brief van de Secretaris-Generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken aan Ritmeester: "Tengevolge

van de luchtbombardementen vestigde uit Den Helder gevluchte bevolking zich tijdelijk in een vluchtoordgemeente. Thans eist het herstel van het sociale en economische leven te Den Helder dat verdere stappen worden gedaan om algemeen de terugkeer naar hun woonplaats te bevorderen. Deze terugkeer is trouwens ook geboden met het oog op de te verwachten moeilijkheden met betrekking tot de woningtoestanden in de vluchtoorden. In de naderende wintermaanden kan de thans bij zomerdag nog toelaatbare overbevolking van deze vluchtoorden niet langer gedoogd worden. Ik heb daarin aanleiding gevonden u thans met klem uit te nodigen om de in uwe gemeente vertoevende ingezetenen van Den Helder aandrang te uit oefenen naar Den Helder terug te keren. Tevens heb ik, na gepleegd overleg met het Gemeentebestuur van Den Helder, bepaald dat de vluchtelingen, die niet in de gemeente terugkeren, na acht september a.s. zullen worden uitgesloten van de ondersteuning welke zij sinds 20 juni 1940 genieten".

Wie niet terugkwam kreeg dus geen uitkering meer. Maar de luchtaanvallen bleven komen. Ritmeester had het moeilijk. Op 1 november 1940 vroeg hij zich zelfs af of er niet rekening gehouden moest worden met de mogelijkheid van verwoesting op grote schaal. En de terugkomst van evacués was al helemaal niet meer aan de orde. Velen bleven voorlopig in een van de vluchtoorden en werden vanuit Den Helder door hun kerk bezocht. Het duurde nog tot 1941 voordat de stad weer heel langzaam werd bevolkt door terugkerende evacués en de zondagsdiensten weer bezocht werden. Zo werd bijvoorbeeld aan het einde van het jaar 1941 de Bethelkerk kerk aan de Spoorstraat weer door zo'n 700 kerkgangers bezocht. Tijdens de vijf oorlogsjaren gingen de kerkdiensten gewoon door, tenminste voor zover dat mogelijk was. Op twee willekeurig gekozen zondagen in september 1943 waren er diensten in de doopsgezinde gemeente, de Bethelkerk, de Westerkerk, de gereformeerde kerk, hersteld evangelisch lutherse gemeente, de Nederlands hervormde kerk in Julianadorp, evangelisatie in de Palmstraat en in de Vijzelstraat en het Leger des Heils aan de Spoorgracht.
Een aantal kerken had gezamenlijk elke twee weken een "biduur voor de nood der tijden". Verder werden er zondagschool, catechisatie, samenkomsten en leesdiensten gehouden. Zo schreef pastoor Van Veen in het afleesboek van de OLVOO kerk: "Zondag, 29 oktober 1944, de bisschop verlangt dat wij met het openbaar bidden van het rozenkransgebed zullen doorgaan zolang

Drukte tijdens de inwijding in 1928 van de synagoge aan de Kanaalweg. Het gebouw lag tegenover de Petrus en Pauluskerk en werd in de oorlog gesloopt.

In december 1941 werd de Bethelkerk op de hoek Spoorstraat / Kerkstraat door 700 kerkgangers bezocht.

de noodtoestand van ons vaderland blijft bestaan. Het mag geschieden onder uitstelling van het H. Sacrament. Wij zullen dus iedere namiddag een kort lof met rozenkransgebed houden voortaan om 4 uur, niet alleen uit lichtgebrek maar ook opdat de gelovigen naar de wens van de bisschop nog voor donker thuis kunnen zijn".

Veel kerkgebouwen hebben te lijden gehad van de luchtaanvallen. Tijdens het eerste bombardement van 's avonds 14 mei 1940 werd de Nieuwe kerk aan de Weststraat beschadigd. Er was schade aan het plafond, het gewelf, de banken, de preekstoel en het orgel. Verscheidene ijzeren ramen waren stukgeslagen. De toren en het dak van de kerk werden beschadigd door een zwaar vliegtuigongeval op 30 oktober 1942. In die periode werd de kerk gebruikt als opslagplaats voor de schoolbanken van gevorderde scholen. Het schaderapport meldt: "Gat in het dak door de nok, 1 bovenspant vernietigd, 1 bovenspant beschadigd, stuckplafond in het gewelf beschadigd, houten beschieting van de toren gedeeltelijk vernielt, zware houten hoekstijl en schoren vernield", de schade bedroeg *f* 2050,–. Dramatisch was de sloop van de Westerkerk in de wijk de Ouwe Helder in 1944 om vrij schootsveld te krijgen bij een mogelijke geallieerde aanval vanuit zee. De Nederlands hervormde kerk aan het Helden de Zeeplein werd door een Eindhovens sloopbedrijf afgebroken. Het bedrijf ontving hiervoor drie gulden per m^3 afgevoerd puin. Verder werden in die wijk gesloopt het gebouw van de oud katholieke kerk aan de Langestraat, het evangelisatiegebouw aan de Middenstraat en de synagoge van de Israëlitische gemeente aan de Kanaalweg. Volgens een notitie in het gemeente archief werd in november 1947 tijdens het opruimen van de fundaties van de synagoge een bijzonder aandenken gevonden: "Aan de heren burgemeester en wethouders van Den Helder. Bij het wegruimen van de funderingsresten van de voormalige joodse synagoge werd een loden rol aangetroffen ter grootte van ± 50 cm. Bij dezerzijdse informatie bleek dat als eigenaresse moet worden beschouwd: het bestuur van de joodse gemeente, p/a de heer L. Elte, Koningstraat 3, Den Helder. Ik stel u voor mij te machtigen deze rol, tegen ontvangstbewijs, aan de eigenaresse af te dragen", was getekend de directeur van openbare werken, Ir. J. Alozerij. De loden rol werd in januari 1948 overgedragen aan het bestuur van de joodse gemeente dat bestond uit voorzitter S. Colthof, secretaris-penningmeester S. Manheim en L. Elte.

Medische voorzieningen

Het gemeente ziekenhuis was sinds 1925 ondergebracht in het marinehospitaal aan het Nieuwediep. Voor die tijd bezat de gemeente een klein ziekenhuis aan de Kerkgracht. Dat het gemeente ziekenhuis naar de marinehaven verhuisde en omgeven was door militaire objecten werd toen niet als gevaarlijk gezien. Totdat het zware bombardement van 21 juni 1940 het hospitaal totaal verwoestte. Volgens het overzicht van luchtaanvallen in het gemeente archief ving de aanval 15.30 uur aan en eindigde te 16.40 uur: "Door de vliegtuigen werden verscheidene bommen afgeworpen, welke ten dele terechtkwamen op de Buitenhaven en de Marinewerf en ten dele op niet militaire objecten. Tevens werden brandbommen uitgeworpen, deze zijn op de Marinewerf en het marinehospitaal gevallen. Het marinehospitaal brandde geheel uit. In het hospitaal bevonden zich geen patiënten meer". Door haar kwetsbare ligging aan de Buitenhaven was het marinehospitaal al op 10 mei ontruimd. Van de 234 patiënten, die 's morgens in het marinehospitaal aanwezig waren, werden een honderdtal naar huis of naar hun onderdeel gezonden, terwijl de volgende dagen nog 104 patiënten door de transportcolonne van het Rode Kruis naar het evacuatiestation te Alkmaar werden vervoerd. Voor het leger werden het Sint Lidwinaziekenhuis en de omliggende scholen gevorderd. Er waren twee operatiekamers beschikbaar, waarvan één in de kelder. De medische hulp dienst werd verleend door de geneeskundige staf van het marinehospitaal, een chirurg, een militaire tandarts, het verplegend personeel en verder personeel van het marinehospitaal, de zusters van het ziekenhuis en de helpsters van het Rode Kruis. Op 11 en 12 mei werden nog enkele scholen gevorderd en ingericht zodat het leger over ongeveer 400 bedden beschikte.

Voor de bevolking van Den Helder was er een noodtoestand ontstaan. De gemeente moest met spoed een noodziekenhuis inrichten. Wegens de voortdurende dreiging van bombardementen binnen de bebouwde kom moest het in ieder geval ver buiten Den Helder komen. Tijdens de raadsvergadering van 30 juli 1940 werd gekozen voor de openbare lagere school aan de Langevliet in Julianadorp. De school werd verbouwd tot ziekenzaaltjes, een verbandkamer, dokterskamers, een kamer voor de verpleegsters, een linnenkamer en een keuken. Er konden 50 à 60 zieken of gewonden verpleegd worden die behandeld werden door 6 doktoren waarvan er èèn intern verbleef.

In opdracht van de Duitse weermacht begon een Haagse aannemer in september 1940 met de bouw van een klein gebouwencomplex dat moest dienen als Duits hospitaal. De locatie was aan de Nieuweweg 23, op het land van de bollentelers Brouwer en Meskers. De bouw vond plaats zonder medeweten of toestemming van beide bollenkwekers. Op een plek van zo'n 3000 m² bollenland kwam een hospitaal, bijgebouwen, een garage met een stookhuis en een woning voor de artsen. Een oud bollenkweker

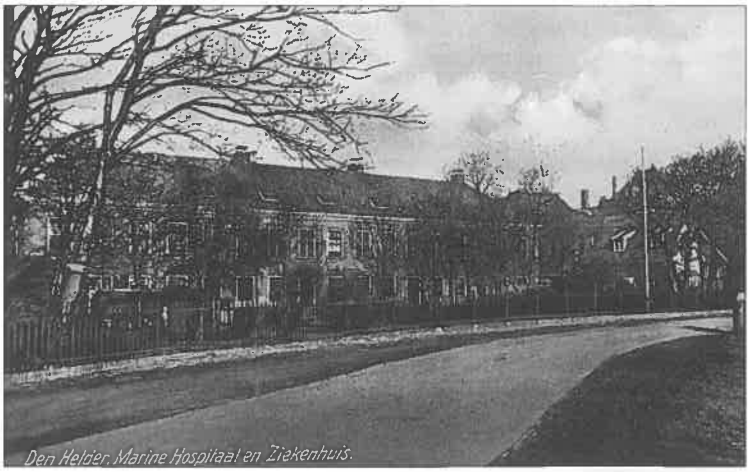

Het marinehospitaal met een afdeling gemeenteziekenhuis, op de achtergrond het KIM gebouw.

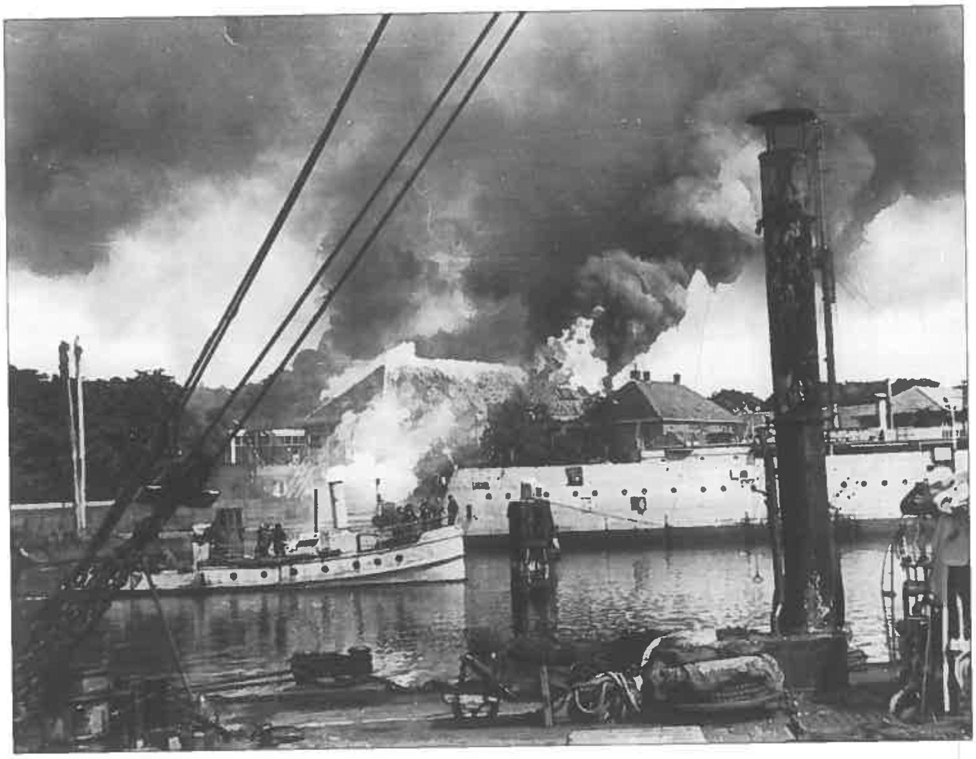

21 juni 1940 het marinehospitaal en de afdeling van het gemeenteziekenhuis staan na een luchtaanval in brand. De foto is vanaf de Rijkswerf genomen, op de achtergrond Hr. Ms. Hertog Hendrik, het sleepbootje Willemsoord vaart in het Natte dok.

Rusthuis Parkzicht aan de Huisduinerweg werd als noodziekenhuis ingericht.

De openbare lagere school aan de Langevliet werd noodziekenhuis.

uit het Koegras vertelde: "Het gebeurde op een zondagmorgen, er kwamen voor ons totaal onverwachts vrachtwagens met materiaal. De mensen van de bouw kwamen uit Den Haag. Het complex diende als ziekenhuis, met een Duitse arts en met een ziekenauto. Er werden soldaten verpleegd die gewond of ziek waren, geen burgers. Den Helder lag vol met Duitsers dus ze hadden een eigen ziekenhuis nodig. Van de indeling weet ik nog dat het grote gebouw links het hospitaal was. In het gebouw rechts, met die trappen, zaten de officieren. Achterin waren de werkplaatsen. Later in de oorlogstijd werden in het complex ook omgekomen Engelse vliegeniers gekist". Na de oorlog werd het complex door defensie in gebruik genomen. Sinds 1975 heeft aannemer Dienaar het in gebruik.

Het noodziekenhuis voor de Helderse bevolking in de lagere school te Julianadorp moest in februari 1943 ontruimd worden op last van de bezetter. In die periode werd de ontruiming van bijna geheel Julianadorp gelast. Na overleg met stichting Huize Parkzicht werd rusthuis Parkzicht aan de Huisduinerweg als noodziekenhuis

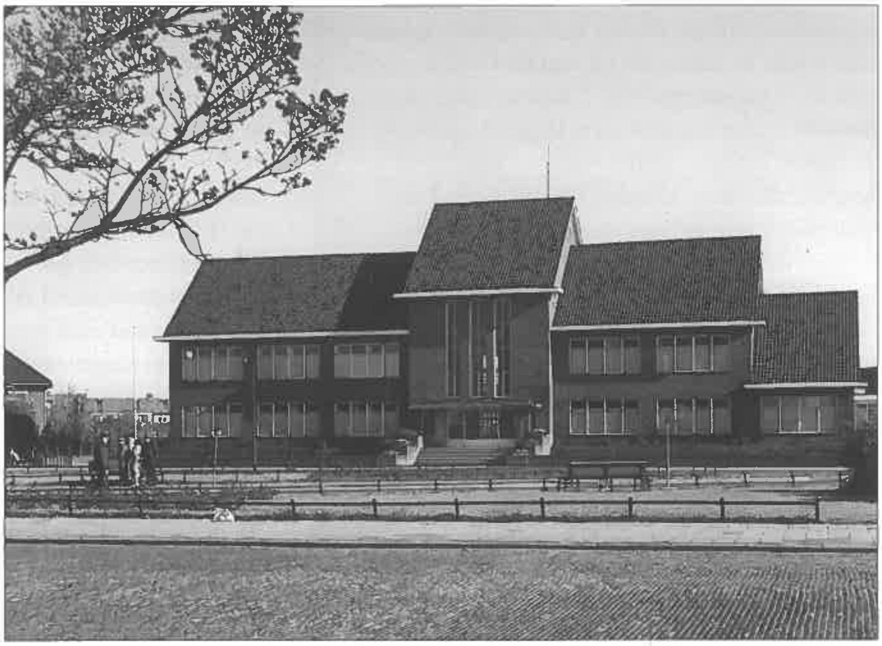

Het GG en GD gebouw aan de Middenweg.

ingericht. Maar na ruim een jaar eiste de bezetter ook dit gebouw op en ook dit ziekenhuis moest weer ontruimd worden. Mogelijkheden voor een ander geschikt pand waren er niet meer waarna het gemeente ziekenhuis onderdak kreeg in het Lidwinaziekenhuis aan de Polderweg. Ondanks dat daar een schaarste aan van alles was want door alle Duitse vorderingen was er zelfs een tekort aan beddencapaciteit. Het kwam de gemeente dus goed uit dat de Helderse evacués die op het platteland verbleven gebruik konden maken van een primitief ingericht noodziekenhuis in de manufacturenzaak van de firma Kos aan de Molenvaart en van een noodziekenhuis in Heerhugowaard. De verpleegsters waren gehuisvest in een villa te Anna Paulowna waar tevens een kraaminrichting was gevestigd.
Direct na de bevrijding huurde de gemeente opnieuw gebouw Parkzicht aan de Helderse Huisduinerweg. De overgang van het gemeente ziekenhuis uit het Lidwinaziekenhuis naar de Huisduinerweg vond plaats in februari 1946. Al deze verhuizingen en tijdelijke inrichtingen tijdens de oorlog hebben de gemeente veel geld gekost. Een deel van dit bedrag werd vergoed door het Centraal Bureau Verzorging Oorlogsslachtoffers. Maar voor de gemeente bleef er nog altijd een nadelige post van ruim honderdduizend gulden over. De accommodatie van gebouw Parkzicht werd in de jaren erna belangrijk verbeterd en aangepast. Het gebouw werd in 1952 zelfs door de gemeente aangekocht voor de definitieve vestiging van gemeente ziekenhuis Parkzicht.

Voor de hulp aan bombardementsslachtoffers verbleven er elke nacht huisartsen binnen de bebouwde kom. In overleg met de inspecteur van volksgezondheid was afgesproken dat er elke nacht minstens één huisarts de wacht zou hebben. Deze arts kon overnachten in het politiebureau. In geval van een bombardement verleende hij eerste hulp in het ziekenhuis of in een andere geschikte gelegenheid. In ieder geval niet op de plaats van de bombardementen. Want de afspraak was dat de gewonden door de transportcolonne weg uit de puinhopen werden vervoerd. Huisarts Vroom schreef daarover: "Behandeling van bomslachtoffers is steeds een chirurgische. Deze medische behandeling kan onmogelijk in duisternis en puin geschieden. Een vlot vervoer naar een beschutte verduisterde verbandplaats is een eerste vereiste". Huisartsen die 's nachts in Den Helder verbleven waren onder andere: C. Boeke, J.B. Proost, W. Bakker, A. Thorbecke, E. Loesberg, P. van de Nieuwenhuizen, Reilingh, G. Van der Most en M.G. Vroom. De gemeentelijk

geneesheer dokter Büchli Fest verbleef tijdens zijn wacht in zijn praktijk van de G.G. en G.D aan de Middenweg. Vier Helderse apothekers hadden onderling ook zo'n afspraak gemaakt. Zodat er 's nachts altijd één apotheek open was voor medicijnen. Daarbij boden Rode Kruis transportcolonnes van de afdelingen Alkmaar en Bergen aan om bombardementsslachtoffers uit Den Helder te vervoeren naar de ziekenhuizen te Alkmaar. Dit geschiedde met twee vrachtauto's die speciaal ingericht waren voor gewondenvervoer.

Nadat het fraaie gebouw van de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst aan de Middenweg op 22 mei 1940 door de oorlogsomstandigheden met stille trom werd geopend heeft de Helderse bevolking er in de waarin inmiddels ook het gemeente ziekenhuis was ondergebracht.
Directeur van de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst te Den Helder was M. Büchli Fest. Na de bevrijding vertelde hij in juni 1945 aan de krant over de gezondheidstoestand van de Helderse burgerij gedurende de oorlog: "Den Helder telt geen slachtoffers van de honger, hongeroedeem werd alleen geconstateerd bij sommigen die uit Duitsland terug keerden. Toch werd door de aanzienlijke verslechtering van de voedseldistributie door vooral de spoorwegstaking de gezondheidstoestand ook hier ter stede zo slecht, dat de oorlog bijtijds geëindigd is, anders zou Den Helder ook zijn hongerslachtoffers gekend hebben. De groep die er het ergst aan toe was, waren de ouden van dagen, die er door

Het voormalige Duitse hospitaal aan de Nieuweweg 23, nu in gebruik door een aannemersbedrijf.

oorlog nog vier jaren gebruik van kunnen maken. Er is in die jaren veel eerste hulp verleend door de geneesheer en verplegers van de GG en GD. Verder was er de vestiging van een kinderarts, de schoolartsendienst, het consultatiebureau, een röntgenkamer, poliklinieken en een laboratorium. In december 1944 werd het gebouw gevorderd door Duitse militaire instanties die de vertrekken onder andere gebruikte als opslagplaats voor voedsel, waaronder kaas en melkpoeder. De G.G. en G.D. verhuisde naar het St. Lidwinaziekenhuis hun leeftijd niet op uit konden om zich van het hoognodige te voorzien. De voedseldistributie voor zieken werd buitengewoon bemoeilijkt: extra melk en meel kon nauwelijks meer verstrekt worden, zodat speciaal zij die op dieet leefden het zeer moeilijk kregen. De gevallen van tuberculose namen in ernstig mate toe, vooral in de groep, welke het meest vatbaar voor deze ziekte is geweest: de jonge mensen tussen 20 en 40 jaar. Tengevolge van de slechte hygiënische toestanden, gebrek aan zeep en noodzakelijke

reinigingsmiddelen, en door de minder gunstige woningtoestanden, vooral de laatste tijd, constateerde iedere arts een belangrijke toename van huidinfecties. Veel gevallen van schurft kwamen voor. Door de veranderde voeding nam het aantal maagpatiënten toe. Op de scholen werd door de schoolartsendienst de kleerluis en de hoofdkluis bestreden. Terwijl dit vroeger hoofdzakelijk in het gezin plaatsvond werd dit moeilijker toen bleek, dat men daar niet meer over de anti-middelen beschikte. Voor de bestrijding werd in 1943 de Sociale Werkster ingeschakeld, die bijgestaan werd door een tweetal verplegers. Zij controleerden voor de schoolartsendienst de kinderen op de scholen. De ouders werden in de gelegenheid gesteld hun kinderen te laten behandelen op de Geneeskundige Dienst. Door het sluiten van de scholen sinds september 1944 kon men geen voldoende controle meer op de kinderen uitoefenen. De inenting tegen roodvonk en diphtheritis, welke tijdens de oorlog plaatsvond, was voor enkele jaren voldoende. De typhusinenting had het bezwaar dat na een eerste serie van drie inentingen ieder jaar opnieuw een injectie nodig is. Door de evacuatie en de import van een belangrijk aantal arbeiders, waardoor een geheel andere bevolkingskern ontstond, werd het lastig de bevolking van Den Helder tegen deze ziekte immuun te houden. Van een nieuwe inenting, welke daarvoor nodig geweest zou zijn, zag men af doordat het gevaar voor typhus in onze stad niet urgent was, terwijl bovendien de bevolkingskern niet stationair bleef", aldus de directeur van de G.G.D. M. Büchli Fest.

Het officiersgebouw van het Duitse hospitaal aan de Nieuweweg.

Huisduinen

Puin, ijzer en beton. Dat was de kust van Nederland. Stuk voor stuk waren de kustplaatsen gehavend met afgebroken of gevorderde huizen, met bunkers in de duinen en met palen en versperringen op de dijk en op het strand. In Huisduinen werd direct na de bezetting het Fort Kijkduin ingenomen zoals er ook verspreid liggende woningen werden gevorderd en het Rode Kruisgebouwtje aan de Zeeweg. Tijdens de bezetting lag het gebouwtje vanaf augustus 1940 tot de capitulatie in 1945 in het spergebied. In die periode is het door Duitse militairen in gebruik geweest. Nu is het bekend als dijkrestaurant "Nogal Wiedus".

Op 2 mei 1942 werd bij een groot aantal Huisduiners een brief bezorgd dat zij hun woningen moesten verlaten en dat zij drie

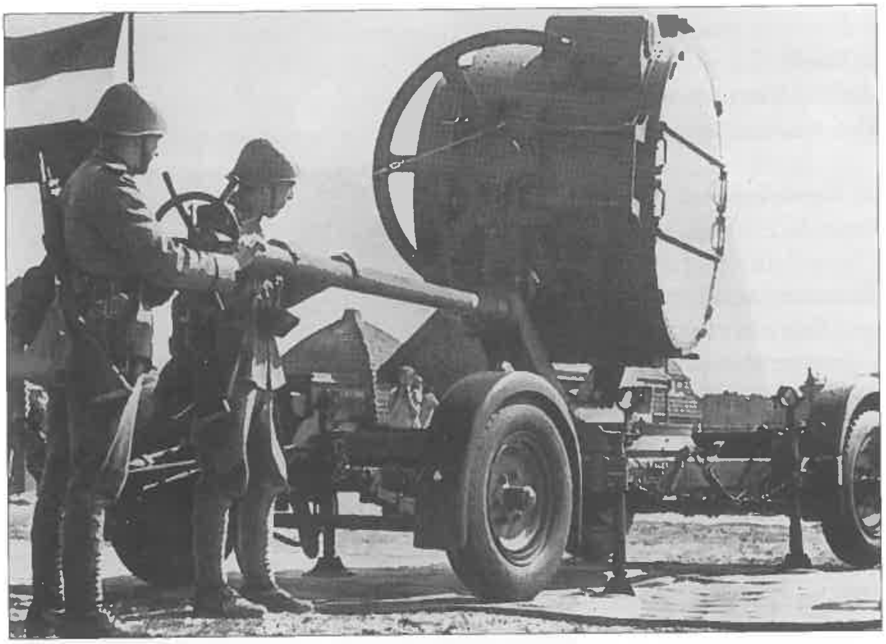

Nederlandse militairen tijdens de mobilisatie met een zoeklicht op de Zeeweg in Huisduinen.

Huisduinen mei 1939, hotel-pension Zeebad na een ontploffing van een zeemijn.

dagen later moesten verhuizen. Gelijktijdig met de grote ontruimingen in de Ouwe Helder moesten in Huisduinen de percelen Badhuisstraat 18, 21, 22, 47b, 50, 54, 64, Duinweg 15 en Kijkduinlaanlaan11 worden ontruimd. Daarbij moesten op last van de Duitse weermacht de woningen: "Gelegen langs de strandboulevard en die in het dorp, welke gelegen zijn ten zuiden van de Badhuisstraat tot aan de Duinweg tegenover de arbeiderswoning bij de boerderij van Terra en verder tot en met de woning Duinweg 14, benevens de woningen Badhuisstraat 1 en 3, thans moeten zijn ontruimd". Het verkeer mocht alleen overdag van acht uur af tot 's avonds zes uur in het gebied komen. Zoals er ook in bedrijven en werkplaatsen alleen overdag werkzaamheden mochten plaatsvinden. Maar gedurende de avond en nacht mocht niemand zich in de ontruimde huizen ophouden. Op 28 maart 1945 's middags om 12 uur moesten ook de bewoners van de vuurtorenwoningen aan de Zeeweg 1- 2 – 3 en 4 hun huizen hebben verlaten. Voor zover bekend is op 16 januari 1941 op de Huisduinerweg een bom gevallen waardoor de hoofdleiding voor

Bunkers op de dijk van Huisduinen.

De dijk ter hoogte van Fort Kijkduin.

de drinkwatervoorziening beschadigd werd en Den Helder een dag geen drinkwater had. En in de nacht van 18 op 19 september 1942 vloog een Hudson van het RAF no. 407 Squadron een zoekactie naar vijandelijke schepen langs de Nederlandse kust. Deze patrouille ging tot Den Helder waar het vliegtuig om 22.30 uur bommen afwierp bij Huisduinen achter de waterleiding. Bommen van het toestel op schepen in de haven hadden een explosie tot gevolg en een brand die tot op een afstand van 50 km boven zee nog kon worden gezien. Er waren veel zoeklichten en de Hudson werd door het afweergeschut geraakt.

Na de Duitse capitulatie lag de omgeving van Huisduinen vol met bunkers, stellingen en mijnenvelden. Wie zo'n vier weken na de bevrijding naar Huisduinen ging moest over een kale ongelijke Huisduinerweg met links en rechts hoog gras. Alleen het Kerkhoflaantje was niet veranderd, de wind waaide nog door de bladeren van de bomen. Maar in Huisduinen was het eenzaam en stil, met vooral kapotte en verwaarloosde huizen. Aan de duinrand viel het

De vuurtoren waakt over Nieuwediep.

Duitse casino op, het stond wat groot tussen de andere gebouwtjes in. Dan naar boven, de kluft op. Met rechts de dijk en de zee en links de bunkers met prikkeldraad en beton. Het Badpaviljoen stond als een zwaar beschadigd baken op de dijk. En wakend over het lege dorp stond de vuurtoren. Lang, grijs-zwart gestreept in camouflage kleuren en buitenwerking. Eindelijk op 9 oktober 1945 werd Huisduinen door de militaire autoriteiten vrij gegeven. Het was voor de bewoners en wandelaars weer toegankelijk. Meer ook niet. Want er heerste een somberheid over de vernielingen, over de kris kras gebouwde Duitse bouwsels en omdat het strand en de duinen nog verboden gebied waren. Huisduinen was dan wel vrij. Maar het was nog niet zover dat de wandelaar in het Badhotel iets konden drinken en uitrusten. Door de Duitsers was het paviljoen volkomen leeggeroofd en het duurde nog geruime tijd voordat er weer tafeltjes en stoelen stonden en er de nodige entourage was om het Badhotel zo gezellig te maken als voorheen. Ondertussen werden de woningen opgeknapt. Zo meldde onder andere de Helderse aannemers Modder en Couperus aan de burgemeester dat het perceel

De vuurtoren in camouflagekleuren.

Kijkduinlaan 16 is opgeleverd. Aannemer C.Th. Kwak leverde aan de Boulevard de woningen: Kijkduin en Marsdiep I, II en III op.

Tijdens de mobilisatie werd in mei 1940 het mechanisme van de vuurtoren in opdracht van de Nederlandse regering vernietigd. De Duitsers gebruikten de toren alleen met een vaste lamp die gericht stond op de zeezijde en alleen brandde als daar aanleiding voor was. Maar op zaterdag 14 juli 1945 zwaaiden de lichtarmen van de vuurtoren weer over Nieuwediep, scherend over de stad, de buitenkant en de zee. Dat was een vertrouwd gezicht en menig Jutter had het te kwaad. Want vijf jaar lang was het licht gedoofd geweest. Het was dan wel een noodverlichting die net aan in staat was de gronden van de Noorderhaaks te bereiken maar het was voorlopig genoeg. Het karakter van het licht was vrijwel behouden gebleven, twee lichtbundels die elkaar met regelmatige tussenpozen opvolgden. De vuurtoren draaide weer. De lamp en het mechanisme kwamen uit België en het glas uit Frankrijk. De camouflagekleuren werden verwijderd en de toren kreeg weer zijn diep rode kleur. Christiaan Terpstra schreef daar in 1945 het volgende gedicht over:

De eeuwige vlam van 't Marsdiep

Hoog omstuwd door wolkenvlagen
stond de weggeverfde toren
in de zandstorm achter 't lage
en verbunkerd duin verloren.

Mijn verminderende stappen
klonken op metalen zolders
langs de spitse stalen trappen
zakten gladgekamde polders,
rezen verre brandingsvelden
achter steeds weer vlakker stranden
steeds wat platter lag Den Helder
in Gods vreemde reuzenhanden.

Steiler treden, nauwer kringen
onbereikbaar hoog, verscholen
tussen groenkristallen ringen
en geslepen parabolen,
vond ik 't altaar van de lampen
dreunend draaiend op de toren.
boven ons en onze rampen
stond de ijle vlam, herboren.

De Middenstand

Uit notities van inschrijvingen in het Handelsregister blijkt dat vooral in de periode van 5 tot 20 augustus 1940 in Den Helder de middenstanders hun zaak afsloten en verhuisden naar omliggende dorpen of steden. De reden van de sluitingen beschrijft burgemeester Ritmeester in een verslag aan de Commissaris van de Provincie Noord Holland: "De marine is verdwenen en de neringdoende en handeldrijvende middenstand die daarvan voor het grootste gedeelte leefde komt in moeilijkheid. Hij, die nog wat over heeft, verteert het elders en de middenstanders en venters, die dagelijks hier komen, verdienen soms één à twee gulden per dag, veelal niet meer dan *f* 5,- in de week".

Om de terugkeer van gevluchte Nederlanders naar hun woonplaats te bevorderen richtte de Nederlandse Middenstandsbond in het eerste oorlogsjaar een commissie op om dit mogelijk te maken. Deze commissie bracht een bezoek aan Den Helder op uitnodiging van een aantal Helderse middenstanders: "Dat dit nodig was, is ons wel duidelijk gebleken. Immers, blijft de toestand, dat het grootste deel van de ingezetenen buiten de gemeente verblijf houdt, nog lang voortduren, dan dreigt het economisch leven blijvend en onherstelbaar te worden ontwricht. Wij hebben een uitvoerige bespreking met de burgemeester gehad die kalm en vastberaden de huidige moeilijkheden onder ogen ziet en zich er over beklaagde dat hij daarvoor vrijwel alleen staat. De burgemeester toonde zich naar volle bereid om naar vermogen mede te werken tot

verbetering van de positie van het plaatselijke bedrijfsleven, doch hij stelde ons inziens terecht, den eis, dat de handeldrijvende en industriële middenstanders dan ook zelf de nodige medewerking moeten geven. Daartoe zullen zij zo spoedig mogelijk naar hun woonplaats moeten terugkeren om hun normale taak te hervatten. Zoolang de voorbijgangers moeten aanzien tegen verlaten of dichtgespijkerde winkelhuizen en de binnenstad het troosteloze beeld blijft behouden, kan er van herstel van het burgerlijk en economisch leven geen sprake zijn en moet ernstig worden gevreesd, dat de bestaansmogelijkheden van vele zaken voor goed verloren zullen zijn. Wellicht dat er aan uw terugkeer enig risico verbonden is. Daartegenover staat echter, dat de onveiligheid, voorzover daarvan kan worden gesproken, zich over het gehele land uitstrekt", aldus de Middenstandsbond.

Op 30 augustus 1940 schreef burgemeester Ritmeester in een verslag aan de Commissaris van de Provincie Noord Holland: "Economisch is Den Helder zeer zwaar getroffen, gezwegen van het verlies van mensenlevens, de gewonden en geestenzieken, ligt het zo, dat de kleine luiden thans eerst hun spaarpenningen hebben opgemaakt, hun handelsgoederen hebben verkocht en het bedrag opgegeten en nu tocht genoodzaakt zijn terug te keren om verder door de gemeenschap te worden gesteund". In 1941 werd een Commissie herbevoorrading Den Helder opgericht. Met steun van de Kamer van Koophandel en fabrieken voor Hollands Noorderkwartier. Daarbij werd voor de bezorging aan huis samengewerkt met de centrale werkplaats voor jeugdige werklozen aan de Dijkweg. De gespecialiseerde middenstanders boden kookkachels aan, stofzuigers en radio's, maar ook tabaksproducten, emaillen artikelen en serviesgoed. Gebrek aan vitrage, overgordijnen en vloerbedekking bleef nijpend door de vele verhuizingen en evacuaties.

Tijdens de evacuaties uit Den Helder verleende de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Noord Holland hulp en bijstand aan de bedrijven die moesten evacueren. Na de oorlog waren in december 1945 al weer bijna alle middenstandswoningen betrokken. De middenstand met de kleine neringdoenden en winkeliers hadden in die periode een moeilijke tijd, de bevolking had niet veel te besteden en in de winkels lagen onvoldoende voorraden.

Postduivenhouders

De eerste berichten na de Duitse inval in mei 1940 waren voor de postduivenhouders schokkend. Hun duiven moesten gedood worden, de duiven konden immers berichten overbrengen. Dat werd enige dagen later weer herroepen. Maar daar waren wel bepalingen van de Duitse overheid aan verbonden, zoals: "De duiven mogen niet uitgelaten worden. De postduivenhouder is verplicht alle postduiven die zich op zijn hok bevinden te registreren". Overtredingen hadden tot gevolg dat alle duiven zouden worden gedood en de eigenaars gestraft. Postduiven met buitenlandse ringen moesten tot nader order ter beschikking op het hok blijven, uitgezonderd Engelse en Franse postduiven die onmiddellijk naar Amsterdam moesten worden gezonden. Verder moesten alle postduiven die na 15 mei 1940 waren uitgebroed zo spoedig mogelijk aan de Commissie te Amsterdam worden opgegeven, hetzelfde gold voor de oudere duiven die niet geregistreerd waren. Alle duiven moesten geringd zijn met een Hollandse ring. Met ingang van december 1940 behoorden ook alle sierduiven, met uitzondering van kroppers, pauwstaarten, raadsheren, tuimelaars met sokken alsmede slenkers te worden opgegeven. Zij waren immers ook tam en tot uitvliegen in staat. Evenals voor postduiven behoorden ook voor sierduiven hoklijsten in drievoud te worden bijgehouden. Bij het niet nakomen kreeg men strafvervolging volgens de Duitse militaire wetten. Tentoonstellingen waren vanaf dat moment

ook verboden, evenals het vervoer van duiven buiten de bebouwde kom. Een aantal maanden na de Duitse bezetting kwam de Commissie ter behartiging der belangen van Nederlandse Postduivenhouder met gewijzigde officiële bepalingen waarin het houden van post- en andere duiven mogelijk zou zijn: "Hij, die duiven, die geschikt zijn voor het overbrengen van berichten (postduiven), daadwerkelijk in zijn bezit heeft, moet aangesloten zijn bij een door de Duitschen weermachtsbevelhebber in Nederland toegelaten postduivenbond of vereniging, of binnen 24 uur van zo'n bond of vereniging lid worden. De leden van de genoemde toegelaten postduivenbonden of, verenigingen moeten voldoen aan de bevelen, die de Duitsche weermachtsbevelhebber in Nederland ten aanzien van het houden en opbergen van postduiven gegeven heeft" De duiven mochten alleen nog maar in gegarandeerd afgesloten hokken of ruimten worden gehouden. Zij mochten onder geen beding worden uitgelaten of vrij rondvliegen. Bij overtreding zouden de dieren onmiddellijk worden gedood.

De reddingsboot

"Na de inneming van Den Helder werd de Buitenhaven door de Duitsers bezet. De bemanning van de reddingsboot ontving van die dag af instructies van de Duitsers. De reddingsboot Dorus Rijkers moest overgeschilderd worden in de kleuren van de hospitaalschepen. Het blauw werd geheel wit overgeschilderd met een horizontale rode band tussen waterlijn en dek en het Rode Kruisteken kwam op het dek en op de stuurhut. In de voortop was de Rode Kruisvlag gehesen die 's nachts door een zoeklicht werd beschenen, en aan de vlaggenstok achterop wapperde de Nederlandse vlag", aldus de schipper van de reddingsboot Coen Bot, in zijn boek: Als de noordwester woedt. De eerste oorlogsredding betrof het Deense stoomschip Alpha die ter hoogte van de Eierlandsche gronden was getorpedeerd en gezonken. De Dorus Rijkers voer op die avond van de 21e juni 1940 door het onverlichte Molengat naar buiten waarna 's nachts op circa 5 zeemijl uit de kust van Texel de kleine sloep ontdekt werd met zestien verkleumde Denen. Zo is in de periode van september 1939 tot mei 1945 de reddingsboot

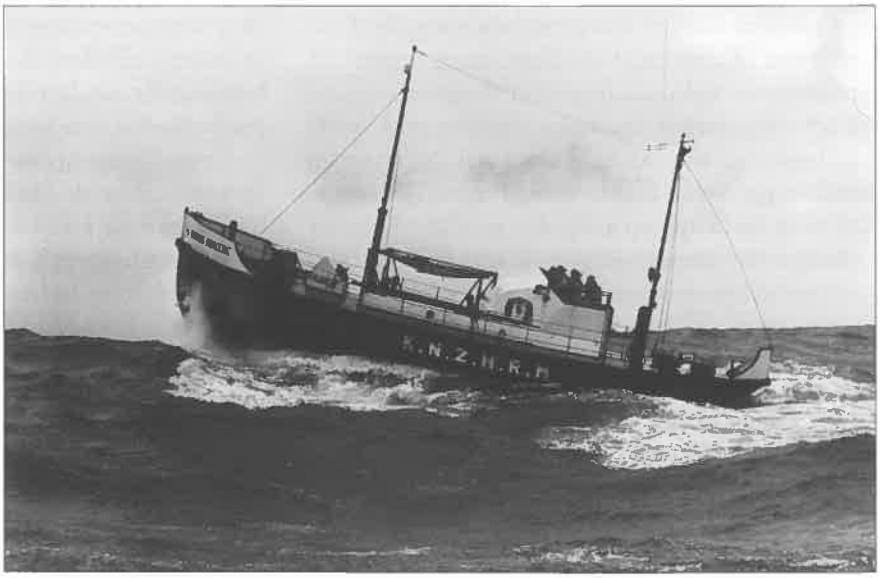

Reddingsboot de Dorus Rijkers vaart uit.

Koningin Juliana in gesprek met Doortje Rijkers, 15 oktober 1954.

Dorus Rijkers en de motorreddingvlet 92 maal uitgevaren waarbij niet minder dan 328 mensen werden gered. De omstandigheden waren bijzonder moeilijk door de kans op beschietingen vanuit de lucht en de aanwezigheid van mijnen. Daarbij was er 's nachts duisternis, functioneerde langs de kust de uitkijk en berichtendienst niet meer en was het kustgebied tot spergebied verklaard. Het aantal is onbekend maar er zijn geallieerde schipbreukelingen en vliegeniers op zee omgekomen die waarschijnlijk gered hadden kunnen worden. Herhaaldelijk heeft de bemanning van de Helderse reddingboot er bij de Duitse autoriteiten op aangedrongen om daarvoor te mogen uitvaren, als er na vele uren wachten dan eindelijk toestemming kwam, was het te laat.

Tijdens de oorlog bestond de bemanning uit schipper Coen Bot, motordrijver Reijer Eelman, J. Runnenburg, J. Fillerup, J. van Veen en stuurman Piet Bot, zoon van de schipper: "Tijdens de oorlog lagen we op de vertrouwde plek in de haven, voor het Zoölogisch station en later lagen we bij het oude havenkantoor ter hoogte van het Ankerpark" vertelt Piet Bot in zijn gezellige woonkamer in het verzorgingshuis Prinses Margriet aan de Binnenhaven. "Als we er niet op uit moesten waren we gewoon aan boord, verder visten we wat, we waren meest aan het beugen, dan gingen we eerst pieren steken en roeiden we naar het Wad en zetten de beugen uit. Dan had je wat scholletjes en scharretjes en soms ruilde je dan met de boeren voor eieren. Tijdens de bezetting werd de haven bewaakt. Er mocht niemand komen, je moest een pas hebben, er stond een wachtpost bij de Ankerparkbrug. Als we moesten uitvaren werden we gebeld door de Duitse havencommandant, hij gaf op waar we naar toe moesten, dan waarschuwden we elkaar. We hadden telefoon aan boord, maar in het begin hebben we ook wel gepord. De boot werd niet bewaakt, we kregen wel een Duitser mee als we moesten uitvaren. Maar die was altijd zeeziek, op het laatst ging niemand meer mee. Om brandstof hoefden we ons nooit zorgen te maken, dat konden we genoeg krijgen van de Duitsers, als er werd gevaren dan werd er geladen. In het begin van de oorlog wisten we niet precies waar de mijnen lagen. Wel dat ze in het Molengat,

in het Schulpengat en aan de buitenkant lagen. Later is mijn vader er toch achtergekomen, je moest vlak langs het strand of vlak langs de gronden varen, maar altijd op geluk want de mijnen zag je niet, er hing een gewicht aan met staaldraad en dan zitten ze zo'n anderhalve meter onder water. Maar 's nachts zonder verlichting was er weinig te navigeren. De Dorus was geen groot schip maar dan stonden we wel met z'n zessen op de brug, je staat er met z'n allen, je kijkt met z'n allen en èèn stuurt, je ziet dan alles. Als we uitvoeren was het meestal voor een vrachtboot. Tijdens de reddingen hadden we vaste taken op het schip. Ik zat dan meestal op het voordek. Als we een tros vast hadden met de gestrande boot dan ging hij op en neer en dan weer voor en achteruit, dan moest ik de tros bijvieren. Wanneer de mensen op dek sprongen dan pakte wij ze direct vast, er was maar een enkele die in het vangnet durfde springen, want de boot ging altijd te keer, van laag naar hoog".

Het uitvaren voor het redden van verongelukte geallieerde vliegtuigbemanningsleden werd door de bezetters tegen gehouden. Dat werd gedaan door een Duitse Flug Betriebsboot van de Luftwaffe. "Ik weet nog dat ik aan boord stond en dat er een eenmotorig vliegtuig door de haven heen joeg. Ze begonnen te schieten, bij de spuisluizen stond ook een afweer en daar werd hij geraakt, we zagen hem rondvliegen en viel hij in zee neer. Toen wilden we varen maar dat mocht niet, de Duitse havencommandant gaf geen toestemming en dan kom je de haven niet uit, dat was vreselijk. En we hebben het nog een keer gehad toen er een vliegtuig aan de buitenkant van het Wad was terechtgekomen, net bij de geul, ja we hoorden het, die havencommandant had nog niks gezegd, maar we hoorden het. We zijn er toch met de vlet naartoe geroeid, en toen we bij het vliegtuig kwamen stond hij al half vol water, we zagen niemand, overal binnen gekeken, maar er was niemand. Opeens kwam er een boot met Duitsers aan, het was zo'n motorsloep van de Nederlandse marine die de Duitsers hadden ingepikt en die kwam op ons aanvaren, ze riepen ons en we werden allemaal ingesperd. Zij hadden één van de vliegeniers aan boord, hij leefde nog. De andere bemanningsleden zijn vast door een Wieringer visserman gered... maar dat weet je niet zeker. Maar die zijn er volgens mij wel uitgekomen, die zijn wel naar een veilige plek gebracht", aldus Piet Bot.

Schipper Coen Bot van de reddingsboot Dorus Rijkers, heeft vanaf 1 april 1943 tot eind september 1943 in de gevangenis van Scheveningen vastgezeten op beschuldiging van spionage: "In werkelijkheid had ik inderdaad berichten over de ligging der mijnenvelden aan de burgemeester doorgegeven. Deze opgaven waren bestemd voor Engeland. De burgemeester zorgde via een derde persoon voor de doorzending. De "derde" kende ik natuurlijk niet. Het was echter in de tijd van het "England-Spiel". Voor mijn aandeel in de zaak hadden de Duitsers echter geen bewijzen. De burgemeester heeft evenwel tot het einde van de oorlog in een concentratiekamp gezeten", aldus schipper Coen Bot in zijn boek: Als de noordwester woedt. "Ik kan het me uiteraard nog goed herinneren dat mijn vader werd opgepakt, en de burgemeester en nog een paar", vertelt Piet Bot, "We zaten op het havenkantoor want we waren opgeroepen door de havencommandant; toen belde mijn moeder op en die zei, "Er zijn hier twee mensen geweest en die hebben alles doorzocht, wat ze moesten dat weet ik niet hoor", maar wij konden het havenkantoor niet uit want we moesten wachten. Maar daar kan wat anders achter gezeten hebben hoor, en toen kwamen zij bij ons, of mijn vader even mee ging naar de havencommandant, die ging weg, nou en die hebben we niet meer teruggezien. Ja, dat was gauw af, later hoorden we dat de burgemeester ook was opgepakt. Ik heb toen een half jaar het werk van mijn vader op de Dorus Rijkers overgenomen".

Dat geëvacueerde Nieuwediepers zelfs op hun evacuatieadres nog meeleefden met de Helderse reddingsboot bleek toen het dagblad voor Noord-Holland in september 1943 Doortje Rijkers bezocht, de dochter van de roemruchte zeeredder Dorus Rijkers. Doortje woonde door de evacuatie in Hembrug, in een van de huisjes aan het Noordzeekanaal. Toen de krant haar bezocht vertelde zij met veel optimisme dat zij vertrouwen heeft in de spoedige terugkeer naar Den Helder,

naar haar huisje in de Ouwe Helder. Het gesprek ging over de dijk en de haven, over vis en over de terugkeer naar huis. Plots ging het gesprek over de reddingsboot, en Doortje Rijkers vroeg aan de journalist: "Hoe is het in Den Helder, meneer, met de Dorus Rijkers? Ik moet er altijd weer aan denken. Wie zijn de opstappers? Wat zullen die mensen het moeilijk hebben. Ik vind dat het nu veel gevaarlijker is dan toen vader nog leefde. Toen waren er tenminste nog de boeien en de tonnen en de lichten en nou schijnen ze dat allemaal weggehaald te hebben. En die mijnen..."

Zeemijnen

Tijdens de mobilisatie legde de marine zeemijnversperringen voor de kust en in de zeegaten Molengat, Schulpengat en Westgat. Mijnen die door stormen waren losgeslagen en op de kust aanspoelden kwamen tot ontploffing. Vooral in Huisduinen gaven losgeslagen zeemijnen veel schade. Zo ontploften binnen de laatste zes weken van het einde van het jaar 1939 twee mijnen op de zeedijk van het dorp. Hierbij werd de dijk beschadigd, was er veel glasschade en raakten het Badhotel op de dijk en diverse woningen ernstig beschadigd. De mijnen die op de dijk aanspoelden en niet tot ontploffing kwamen, werden onschadelijk gemaakt door de Torpedodienst, tijdens deze werkzaamheden bewaakte de landmacht de omgeving en zette het gebied af.

Een zeemijn op het strand.

Na de oorlog lag de Noordzee vol met mijnen. De Duitse, Hollandse en Engelse projectielen waren tijdens de mobilisatie en tijdens de oorlog bij honderden te water gelaten. Mijnendemontageploegen, waaronder veel Duitsers, waren langs de hele kust gestationeerd en gingen er op het sein van de kustwacht of andere instanties op uit om de gevaarlijke projectielen te demonteren. Voor de veegoperatie op de Noordzee werden 20 Nederlandse, 16 Engelsen en 12 Duitse mijnenvegers ingezet. De Duitse bemanningen mochten nooit de wal op, zij kregen eens per half jaar verlof om naar huis te gaan. In november 1947 werden acht schepen van de Duitse mijnenveegvloot, die in internationaal verband hadden gewerkt aan het mijnvrij maken van de Noordzee, zonder enig officieel vertoon in de Helderse haven bij de Hollandse marine ingelijfd. Na de overdracht begaven de Duitse opvarenden zich onder bewaking aan boord van het moederschip Tanga dat hun naar de Duitse basis Borkum heeft gebracht.

Op 13 juni 1940 schreef burgemeester Ritmeester aan de schoolinspectie van het middelbaar onderwijs te Haarlem: "De 14e mei is Den Helder gebombardeerd waarbij veel slachtoffers onder de burgers zijn gevallen en veel huizen zijn verwoest. Bij een nieuwe dreigende aanval op 21 mei, des namiddag om 4 uur, was het een angstig vluchten, de ouders renden als radeloze naar de scholen om de kinderen te halen. Met spoed werden alle kinderen naar huis gestuurd. Men was het hoofd kwijt. Daarna werd mij door de marineluchtbeschermingsdienst en het hoofd van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst gead-viseerd de scholen rondom de werf gelegen, te doen ontruimen. Dit is geschied en alle inrichtingen zijn elders ondergebracht, het onderwijs loopt in onderlinge samenwerking goed. De bewoners van de aanliggende straten is daarvan mededeling gedaan en vrijwel allen hebben toen eveneens hun huizen ontruimd. Iedere nacht passeren er vliegtuigen, de laatste dagen zijn er geen aanvallen meer geweest, komen er echter weer Schnellboote (Duitse marineschepen) dan kunnen wij vrij zeker van een aanval zijn", aldus de burgemeester. De bekendmaking van ontruiming werd eind mei verstuurd aan de bewoners van de Hoofdgracht, Havenplein, Achterstraat, Weststraat, Zuidstraat, Keizersgracht, Ankerpark en de daaraan gelegen zijstraten. Ontruimd werden het Lyceum aan de Hoofdgracht, de scholen aan de Weststraat en Keizersgracht en de Zeevaartschool aan het Ankerpark, de R.H.B.S op het Molenplein en de U.L.O. aan de Molenstraat.

Vrijwel de meeste schoolgebouwen in Den Helder werden door de Duitsers gevorderd voor inkwartiering. Gelegenheid tot het ontruimen werd niet altijd gegeven.
Op de daken van de Comeniusschool aan de Vlamingstraat, op de Zeevaartschool aan het Ankerpark en op het Lyceum aan de Hoofdgracht werd zelfs Duits afweergeschut geplaatst. Daarbij stond in de binnenstad afweergeschut op het dak van het toenmalige V&D pand, op de hoek Spoorstraat-Keizerstraat. Als noodscholen voor de Helderse scholieren dienden onder andere lokalen en ruimtes in de BLO school, in het voormalig raadhuis aan de Dijkstraat in de Ouwe Helder, in de doopsgezinde kerk aan de Kerkgracht, de consistorie van de hervormde kerk aan het Westplein, de Rehobothkerk, de Lutherse kerk in de Wezenstraat, speeltuingebouwen aan de Kemphaanstraat, Breestraat en Crocusstraat, de vakschool aan de Middenweg, de fröbelscholen aan de Laan, aan de Hoogstraat en aan de Vismarkt, in het rusthuis van de Nederlands hervormde gemeente in de Tweede Vroonstraat, in gebouw dansschool Siebeling aan de Javastraat, de jeugdherberg in de Ouwe Helder, het C.J.V. jeugdgebouw in de Spoorstraat, de confectiefabriek van de gebr. Meijer aan de Ruyghweg, het patronaatsgebouw van de Olvoo kerk aan de Stakmanbossestraat, in de evangelisatiegebouwen aan de Palmstraat en aan de Vismarkt, de oud-gereformeerde kerk in de Hoogstraat, het Maranatha evangelisatiegebouw

Op het dak van de Zeevaartschool werd Duits afweergeschut opgesteld. Op de achtergrond het marinehospitaal tijdens de brand op 21 juni 1940.

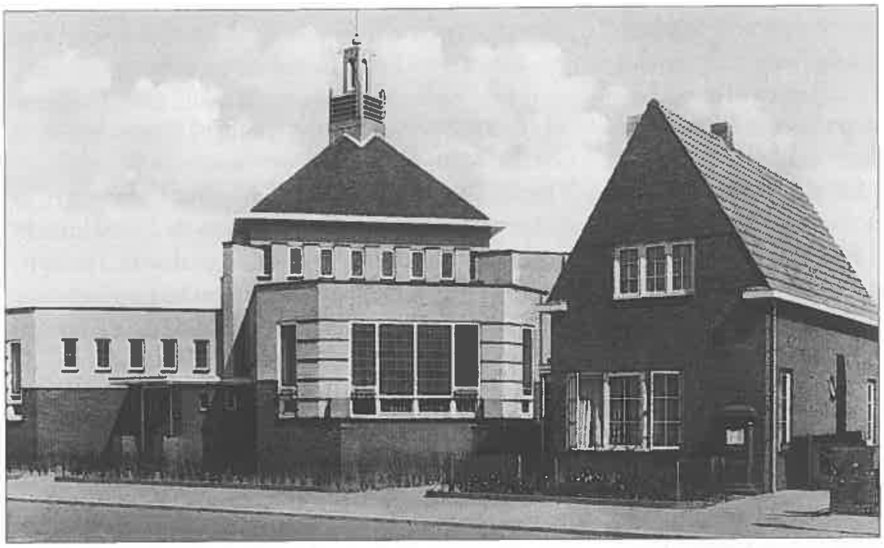

De Rehobothkerk aan de Fazantenstraat diende met vele kerkgebouwen als noodschool.

Tijdens een bombardement werd het gymnastieklokaal van de B.L.O. school vernield.

in de Vijzelstraat, in de consistorie en de pastorie van de Bethelkerk aan de Spoorstraat, in het Lidwina ziekenhuis aan de Polderweg, en in vele woningen en horeca gelegenheden. Door de evacuatie van een groot aantal leerlingen verspreid over de Noordkop maakte de Zeevaartschool gebruik van een dependance in Slootdorp, de RK Jozefschool aan de Polderweg bracht een klas onder in de RK jongensschool te Anna Paulowna en leerlingen van het Lyceum kregen les in café Witkop in Schagerbrug. En verder waren er "Helderse scholen" in Alkmaar, Broek op Langendijk, Callantsoog, Schagen en de Zijpe. Tijdens de oorlog werd op verzoek van de betrokken gemeentebesturen schoolmeubilair in gebruik afgestaan aan gemeenten waar bewoners van Den Helder waren geëvacueerd. Onder meer werden aan de gemeente Wieringermeer houten banken, lessenaars en stoelen in gebruik gegeven. Door de Duitse inundatie van de Wieringermeer in 1945 is vrijwel de volledige inventaris van de ULO school Wieringerwerf verloren gegaan. Daarbij is ook het schoolmeubilair dat Den Helder in bruikleen had gegeven verloren gegaan.

Tijdens de vijf jaren durende bezetting hebben de schoolgebouwen ernstig van het oorlogsgeweld geleden. Zo moesten na de bevrijding de scholen

Duitse troepen bivakkeerden in de Tuindorpschool.

worden ontruimd, schoongemaakt, gerepareerd en geschilderd, en daarna opnieuw worden ingericht met schoolmeubelen en inventaris. De Zeevaartschool aan het Ankerpark en het Lyceum aan de Hoofdgracht hadden bomschade opgelopen en op de binnenplaats van het Lyceum was door de Duitsers een keuken gebouwd. De lagere school in Huisduinen had beschadigingen door het afweergeschut, door bomschade en door ontploffingen van zeemijnen. De RHBS aan de Kanaalweg, de Ambachtsschool aan de Laan, de christelijke lagere school aan de Kolensteeg, de V.G.L.O. aan de Middenstraat en de openbare lagere school 4 aan de Middenstraat werden na Duitse verordening in 1944 gesloopt wegens vrij schootsveld. Op het schoolplein van de Tuindorpschool hadden de Duitsers een keuken gebouwd, met een aardappelschilloods, een werkplaats, een groot waterreservoir en een stortplaats voor afval, daarbij was door hun de luidklok uit de toren geroofd. De ULO aan de Molenstraat had bomschade en op de binnenplaats was een keuken gebouwd. De lagere scholen aan de Parallelweg, de Goverdwarsstraat, school 7 aan de Weststraat en school 10 aan de Vismarkt hadden allen bomschade. De BLO school aan de Hector Treubstraat heeft tijdens drie bombardementen schade opgelopen, tijdens het 3e bombardement op 19 februari 1943 werd zelfs het gymnastieklokaal geheel verwoest. De christelijke Rehobothschool aan de Keizersgracht had bomschade door twee bombardementen. School 14 aan de Oostslootstraat had bomschade, daarbij was er in de schoolgang een wasgelegenheid gemetseld en één van de lokalen was ingericht als keuken. In school 8 aan de Hertzogstraat was één van de lokalen tot werkplaats ingericht, in de overige lokalen stonden kribben opgesteld, de ruiten waren met blauwe verf verduisterd, op het terrein waren varkenshokken geplaatst en een nieuwe stenen keuken gebouwd. De muur om het schoolplein was gedeeltelijk weggebroken, daarbij was een prikkeldraad versperring om het gehele gebouw aangebracht. Na de bevrijding vond men granaten in de tuin voor de school waardoor het noodzakelijk was de tuin om te spitten op de aanwezigheid van munitie.

Na de oorlog kwam er een commissie voor het herstel van het onderwijs. Deze commissie concludeerde dat het nog wel enige tijd zou duren voor het onderwijs in onze gemeente hervat kon worden. Vooral het vinden van voldoende schoolruimte was moeilijk door de afbraak van een aantal scholen. Eind mei 1945 hervatte de R.H.B.S. de lessen in het gebouw Kerkgracht 15, ook het gemeente Lyceum ging weer van start. Het onderwijs aan de openbare lagere scholen begon weer op maandag 25 juni. De leerlingen moesten zich, indien mogelijk, melden op de school waar zij het laatst les hadden gekregen. Op woensdag 27 juni werd op de scholen

brood uitgedeeld. Het brood was afkomstig uit Tilburg, waar de Bakkers-patronenbond "St. Honore" 1500 broden bakte voor de Helderse kinderen. Het werd met een Rode Kruisauto naar Den Helder gebracht. In september 1945 hervatten de Ulo's, de Zeevaartschool en de Ambachtsschool de lessen. De Ambachtsschool was in verschillende gebouwen gehuisvest. Het kantoor was gevestigd in de vakschool aan de Middenweg en praktijklokalen waren ingericht achter de Tuindorpschool, in de B.L.O. school en in de R.K. Jozefschool aan de Polderweg. Voor de opleidingen hadden zich 300 leerlingen aangemeld terwijl men er slechts 250 kon plaatsen. Maar nog dagelijks werden voor alle scholen leerlingen ingeschreven van teruggekeerde gezinnen uit vluchtoorden. In de jaren vijftig werden nieuwe scholen geopend aan de Klaas Duitstraat en aan de Fazantenstraat als vervanging voor de sloop in 1944 van de VGLO en de openbare lagere school 4 in de Ouwe Helder. Daarbij werd aan de Pasteurstraat in 1948 een houten noodschool gezet (nu gebouw Poolster). Ter vervanging van de afgebroken lagere school voor christelijk onderwijs aan de Kolensteeg nabij de Kanaalweg werd in september 1949 een nieuw schoolgebouw tussen de Javastraat en de Bankastraat geopend. Dat de problemen ruim een jaar na de bevrijding nog groot waren blijkt uit de raadsvergadering van de gemeente die op 3 september 1946 werd gehouden: "De scholen zijn echter verdwenen, afgebroken. Noch in Oud Den Helder, noch op den Kanaalweg is meer een school te vinden. Er moet worden geschipperd en geschikt en daarmede wordt ook veel van het onderwijzend personeel geëischt, omdat de klassen zooveel groter zijn dan normaal. In de klassen puilen de leerlingen er alle kanten uit".

Visserij in oorlogstijd

Tijdens de mobilisatie maakte burgemeester Ritmeester bekend dat vanaf 29 augustus 1939 de visserij vanwege de aanwezigheid van mijnen verboden was binnen de zeegaten van Texel, Terschelling, Ameland, Eierland en het Friesche zeegat. De vergunning tot het passeren van de zeegaten werd verleend door de Commandant der Marine Willemsoord, daarbij beoordeelde hij of

Visserschepen aan de Buitenhaven, rechts de oude visafslag (1955).

het aan boord nemen van een versperringsloods noodzakelijk was. De vissersschepen die buiten de gronden visten hadden in vredestijd de gewoonte gelijktijdig de haven te verlaten wanneer de eb opkwam. Zij visten dan meestal twee getijden en kwamen met half vloed weer naar binnen. Met deze gewoonte werd zolang mogelijk rekening gehouden. De schippers die buiten de gronden visten moesten hun vertrektijd aan het loodswezen opgeven, de aantallen en vaarroutes werden nauwkeurig bijgehouden door het bureau zeeverkeer. Met het uitbreken van de oorlog werden de verboden visserijgronden uitgebreid tot 3 zeemijlen uit de kusten van Texel en Vlieland. De buitenzijde van dit gebied werd aangeduid door rood-wit-blauw geschilderde tonnen met topteken. In maart 1941 liet de Hafenüberwachungstelle van Den Helder bekend maken dat de vissers zich zowel 's morgens als 's avonds bij de havenmeester voor controle moesten melden. Elk vaartuig moest 's avonds in de haven waar het thuishoorde binnenlopen. Slechts in geval van nood mocht een andere haven worden opgezocht. Wanneer deze bepalingen niet zouden worden nageleefd dan werd de visserij voor een bepaalde tijd verboden.

Bij de vordering van de gemeentelijke visafslag op 6 augustus 1940 werd aanvankelijk toegestaan dat een gedeelte van de vishal door de Helderse vissers in gebruik bleef. Enige maanden later werd toch de gehele ontruiming geëist waarbij een deel van de inventaris waaronder de houten viskisten moest achterblijven. Nadat de Buitenhaven in oktober 1940 tot spergebied werd verklaard kon ook geen gebruik meer worden gemaakt van het hulpvisafslaggebouw op de kop van de Buitenhaven aan het Havenplein. In 1944 werd ook de omgeving van de Buitenhaven tot spergebied verklaard zodat het tijdelijke visserij pakhuis met loods aan het Ankerpark ontruimd moest worden en overgebracht werd naar Bassingracht nummer 130 en 150, deze beide panden waren in gebruik als woning-pakhuis.

Tijdens de oorlog werden twintig schepen van de Helderse vissersvloot gevorderd, hiervan zijn er twee verloren gegaan. In de periode direct na de oorlog beschikte de visserij over ongeveer vijftien motorbotters, tien motorvletten en een dertigtal kleine open vaartuigen. Er vond in die dagen veel overleg plaats tussen de Chef Militair Gezag, geallieerde autoriteiten, leden van de plaatselijke voedselcommissie en afgevaardigden van het Nederlands Bedrijfschap Visserijprodukten waaronder de directeur en de marktmeester van de gemeentelijke visafslag, J. L. Goedknecht. De besprekingen gingen over de positie van

De oude visafslag, het gebouw werd in 1961 gesloopt voor de aanleg van de Van Kinsbergenbrug.

de Helderse vissersvloot, de visstand en het distributie-van-vis-probleem. Met het vrijgeven van de Rede van Texel in juni 1945 konden de Helderse vissers weer uitvaren. Wel werd aan de vissers gevraagd uiterst waakzaam te zijn omdat de zee nog niet geheel vrij van mijnen en wrakken was. Het gebied was van mijnen gezuiverd maar het gevaar voor drijvende mijnen zou nog heel lang blijven bestaan. Er zijn in de naoorlogse jaren Helderse vissers dodelijk verongelukt nadat hun schip op een mijn was gelopen.

De visstand was buitengewoon gunstig, vooral bot, schol en schar waren in grote hoeveelheden aanwezig. Met de visserijcentrale en de voedsel distributiediensten werd er voor gezorgd dat de Nederlandse gemeenten vis toegewezen kregen. De ligplaatsen van de vissersschepen in de Buitenhaven kwamen nog wel eens in de verdrukking omdat achterin de haven nog verschillende Duitse schepen lagen terwijl een vrij groot aantal Engelse vaartuigen voorin de haven lag. Maar dat was een kwestie van tijd, het feit dat de vissers weer konden varen was verheugend en de resultaten daarvan merkten de Nieuwediepers op hun bord. Zo voer de Helderse kotter HD 8 in september 1945 de haven van Nieuwediep binnen met een flinke visvangst. De kotter, die tijdens de Duitse invasie naar Engeland was uitgeweken, viste gedurende de oorlog aan de Engelse kust. Anderen waren minder gelukkig en hadden geen schip meer of hadden een gehavend schip dat gerepareerd moest worden. Maar door de schaarste aan materiaal konden de werven niet iedereen helpen en daarbij kwam nog de onzekerheid of de schade aan hun vaartuigen zou worden vergoed. Beter nieuws had de gemeentelijke visafslag, het gebouw werd in juli 1945 voor het eerst weer in gebruik genomen. Bedroeg de totale omzet in 1944 nog 46.000 gulden. Van 1 januari tot 1 juni 1945 bedroeg dit 18.500 gulden, in de maand juni 1945 werd er al voor *f* 52.000 omgezet, terwijl dit bedrag in de maand juli *f* 116.000 bedroeg. Aan het einde van 1945 meldde de Helderse visafslag dat er voor meer dan ¾ miljoen gulden was aangevoerd. Door bemiddeling van het Bedrijfschap van Visserijproducten werd met medewerking van het Militair Gezag gasolie aan de schepen verstrekt. De varende visvloot telde aan het einde van dat jaar dertig vaartuigen, waaronder botters en motorvletten en kleine vletten. Vanwege de zware werkomstandigheden voor de vissers zorgde de plaatselijke distributiedienst ervoor dat zij extra voedsel mee kregen. De vissers die naar zee gingen kregen ruim 100% extra van het normale voedselrantsoen.

Burgemeester en bestuur tijdens en na de oorlog

Dinsdag 13 mei 1940 kwam de gemeenteraad voor het laatst in vredestijd in vergadering bijeen. De raad verleende toen honderdduizend gulden krediet aan B&W voor de verdediging van Den Helder. Bij de aanvang van de raadsvergadering sprak burgemeester Ritmeester met bewogen stem tot de raadsleden: “Mijne heren, sedert 10 mei verkeert ons land in staat van oorlog met een nabuur. Ondanks alle beloften van vrede en vriendschap heeft een moderne roofstaat ons land, vreedzaam als wellicht geen ander in het duister van de nacht getracht te overvallen. Met algehele vernietiging werd gedreigd, indien wij niet onmiddellijk bukten en ons land openstelden. Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin en Hare regering hebben, terecht, met verontwaardiging dezen eis afgewezen en 's Lands Krijgsmacht heeft zich te weer gesteld. Als dappere Nederlanders, hun voorvaderen waardig, doen de Koninklijke Landmacht en de Koninklijke Marine haar plicht. Velen zijn reeds gevallen, wij herdenken hen met eerbied en dankbaarheid. Ook onze stad, mijne heren, wordt belaagd. De bevolking, al is zij sterk onder de indruk, gedraagt zich rustig. Zij dient te zorgen zich stipt en onvoorwaardelijk aan de bevelen te houden haar gegeven, alleen met algehele samenwerking en vastberadenheid kunnen wij er komen. Men onthoudt zich van het verspreiden

Het gemeentehuis aan de Kerkgracht.

van loze geruchten. Zo heeft Nederland de strijd te ondergaan, die het niet heeft gewild. Onder de hoge leiding van onze geliefde Koningin en Hare Raadslieden, wij hoeven daaraan niet te twijfelen, de onafhankelijkheid van den Staat worden bewaard. Moge God ons land en volk beschermen, moge ook u, mijne heren vertegenwoordigers van de burgerij van Den Helder, met mij de kracht gegeven worden onze stad en ons land zo te dienen, dat wij het waardig zijn, moge het ons allen gegeven worden om met de woorden van ons oude Volkslied te eindigen: Den Vaderland te zijn getrouwe, Zij het tot in de dood". Wie kon toen vermoeden dat de volgende avond, 14 mei, om acht uur 's avonds drie Duitse bommenwerpers boven de stad verschenen en tot ontzetting van de radeloze bevolking brisantbommen uitwierpen.

Na de capitulatie van Nederland in mei 1940 kwam de bestuursambtenaar en de gemeenteambtenaar voor een belangrijke beslissing te staan. Want wie in functie bleef was genoodzaakt mee te werken aan allerlei maatregelen die de Duitsers namen om hun oorlogsdoeleinden te verwezenlijken. Maar zijn positie kon ook mogelijkheden geven om de uitvoering van die maatregelen te verzachten, om te buigen of zelfs geheel te verhinderen. Er bestond voor de ambtenaren geen mogelijkheid zich aan deze problematiek te onttrekken en een afwachtende houding aan te nemen. Vanaf de eerste dag werden zij geconfronteerd met de vraag: meewerken met de bezetters, een andere gedragslijn volgen of ontslag aanbieden. In 1937 had de regering aanwijzingen opgesteld voor het gedrag van ambtenaren in geval van vijandelijke bezetting. Hoewel volkenrechtelijk niet verplicht, zouden de ambtenaren in functie dienen te blijven tot hun dat onmogelijk werd gemaakt. Maar in Den Helder waren de omstandigheden na de capitulatie vele malen slechter dan in andere Nederlandse gemeenten. De luchtaanvallen die de stad teisterden maakten de bevolking radeloos en na ieder bombardement verlieten steeds meer inwoners de stad.

Als na het Grote Bombardement in de nacht van 24 op 25 juni 1940 veel inwoners Den Helder ontvluchten is het een verlaten en stuurloze stad. Velen, waaronder ambtenaren, willen niet meer terugkeren en zoeken een veilige verblijfplaats elders. Burgemeester Ritmeester probeerde een chaos te voorkomen en deed alle moeite om zijn stad bestuurlijk te behouden. Daarvoor zocht hij onder andere steun bij het Departement van Binnenlandse Zaken te Den Haag. Hij schreef aan het departement dat er met kracht naar moet worden gestreefd om Den Helder met spoed in de oude toestand terug te brengen wil men niet het gevaar lopen dat er een totaal verarmde bevolking komt: "Als eerste noodzaak

Burgemeester Ritmeester en het gemeentebestuur in 1937 op de trappen van het versierde gemeentehuis tijdens de Koninginfeesten.

voel ik, dat de ambtenaren zowel van Rijk als Gemeente, als dienaren der gemeenschap, het voorbeeld geven en het verheugt mij dat u reeds in uw rondschrijven van 8 juli j.l. hebt gemeend, daartoe den eerste stoot te moeten geven. De gemeenteambtenaren hebben opdracht gekregen van 15 augustus af ook 's nachts in de gemeente te vertoeven, de ambtenaren van 's Rijksbelastingen, de kantonrechter, de griffier en het personeel der griffie hebben dit voorbeeld op aanwijzing van hoger hand gevolgd. Het personeel der posterijen, van den Rijkswaterstaat, den Rijksgebouwendienst, het personeel van de 's Rijkswerf, alsmede het spoorwegpersoneel vertoeven 's nachts nog steeds buiten de stad'.

Ondanks de luchtaanvallen vond de burgemeester het noodzakelijk dat alle ambtenaren zowel overdag als 's nachts in de gemeente aanwezig waren. Hij vond dit zo belangrijk omdat hij zich zorgen maakte over een totale leegloop van Den Helder met als gevolg de ineenstorting van de Helderse economie. Ritmeester verwachte hiermee dat de ambtenarengezinnen bij hun mannen zouden terugkeren en andere Heldersen zouden volgen. Dit lukte maar ten dele. In maart 1941 schrijft hij aan het Provinciaal Bestuur: "Bij schrijven van den heer Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied van 16 october 1940 werd de terugkeer van de ambtenaren met hunnen gezinnen naar Den Helder gelast. Ondanks de krachtige pogingen daartoe door het Departement van Binnenlandsche Zaken gedaan, hebben de andere Bestuursorganen nagelaten om de nodige maatregelen te treffen: de Rijkswerf, de posterijen en de Rijkswaterstaat laten niet alleen hun ambtenaren vrij, maar Rijkswerf en posterijen geven zelfs nog een toelage aan hun personeel, de posterijen 25% van het maandsalaris, om buiten Den Helder te wonen. Dit wekt begrijpelijker wijze verbittering bij andere ambtenaren op. Het is meten met twee maten en zeker niet goed te keuren. Gedacht werd, dat bij een terugkeer van het overheidspersoneel de terugkeer der bevolking zou volgen. De doktoren, de predikanten zijn vrijwel allen afwezig; het deel der bevolking, dat het ook maar enigszins kan betalen, blijft weg. Degenen, die ook gaarne weg wilden, maar zich dit financieel niet of niet meer kunnen veroorloven, zijn gedoemd te blijven. Het laat zich aanzien, dat de gevluchte niet dan voor het einde van de oorlog zullen terugkeren".

De gemeenteraad kwam in 1941 slechts driemaal bijeen. In die vergaderingen werden onderwerpen als de Centrale Keuken, de school in Julianadorp en de watervoorziening behandeld. Een toen opmerkelijk voorstel was het beschikbaar stellen van *f* 20.000,- voor de ontwerp en uitbreidingsplannen van Den Helder. Dit getuigde temidden van alle afbraak en vernietiging van optimisme van het college van B&W. Verder zien dan de dag van vandaag, dat was de toon die vooral door burgemeester Ritmeester werd aangeheven. Op 8 juli 1941 werd de laatste vergadering door de gemeenteraad gehouden. Bij verordening van de Rijkscommissaris werden de werkzaamheden van de raad tijdelijk opgeschort en met ingang van 1 september 1944 werd de taak van de gemeenteraad door de burgemeester waargenomen. Toen in de herfst van 1944 het grootste gedeelte van de inwoners Den Helder moest verlaten evacueerden de gemeentelijke

diensten zoals de gemeentesecretarie, dienst voor sociale zaken, kantoor gemeenteontvanger en de centrale boekhouding naar Schagen. Met ingang van 8 november 1944 werd E. Frinking, NSB burgemeester van Den Helder, benoemd tot waarnemend burgemeester van Schagen. Frinking hield zitting in het raadhuis van Schagen van maandagmiddag tot donderdagmorgen en in het raadhuis van Den Helder van donderdagmiddag tot en met zaterdagmiddag en maandagmorgen.

Na de capitulatie moesten de ambtenaren zo snel mogelijk hun werk in Den Helder weer gaan uitvoeren. Zij werden daartoe opgeroepen, de terugkeer van hun gezinnen zou later plaatsvinden. Als huisvesting werden in het raadhuis een aantal lege kantoren van bedden voorzien waar een deel van de ambtenaren overnachtten. De eigenaar van hotel Bellevue verzorgde de eerste weken de maaltijden, de gemeente zorgde voor blikken stokvis en karnemelksepap. Het raadhuis bleef voor alle zaken voorlopig het centrale punt. Men werd verzocht de hoofden van de gemeentediensten zoveel mogelijk met rust te laten zodat zij het werk konden organiseren. Dinsdagmiddag 8 mei werd door leden van de Binnenlandse Strijdkrachten de N.S.B. burgemeester E. Frinking aan huis gearresteerd. Als voorlopig gemeentebestuur werd toen benoemd: waarnemend burgemeester J. Wessel, loco-burgemeester E.J.H. Volkmaars en gemeentesecretaris L. Daalder. Op 19 mei trad Wessel af als waarnemend burgemeester en werd hij opgevolgd door Volkmaars, die P.S. van der Vaart als waarnemend loco burgemeester benoemde. Op 5 juni 1945 stond de terugkeer van burgemeester Ritmeester in de krant:

"Proclamatie. De Burgemeester der Gemeente Den Helder brengt ter openbare kennis, dat hij heden zijn aan het ambt van burgemeester dezer Gemeente verbonden werkzaamheden heeft hervat. Den Helder, 1 juni 1945. De Burgemeester voornoemd Ritmeester".

Den Helder kreeg geen noodgemeenteraad. Volgens het Besluit tijdelijke voorziening Bestuur Provinciën en gemeenten, bij staatsblad 1944 en 1945, bestaat het college van burgemeester en wethouders totdat de raad wethouders heeft benoemd. Tot aan de nieuwe gemeenteraadsverkiezingen, die in het voorjaar van 1946 gehouden werden, bleef het vooroorlogse college van B&W in functie. Op grond van de bijzondere positie waarin onze gemeente verkeerde heeft burgemeester Ritmeester van de Commissaris der Koningin toestemming gekregen om niet tot de samenstelling van een kiescollege over te gaan. De gemeente Velsen verkeerde in dezelfde bijzondere situatie. De gemeenteraad kwam op 3 september 1945 voor het eerst na de bevrijding bijeen. In de eerste vergadering van B&W traden de wethouders Van Loo, Mulder en van der Vaart weer officieel in functie. Daarmee was de vóóroorlogse positie van het dagelijks bestuur van onze gemeente hersteld. Een positie, die lang niet alle stadgenoten aanstond omdat men, volgens hen, geen nieuwe politieke wind te verwachten had. Een raadscollege als vertegenwoordiger van de burgerij kwam er niet. Critici waren bang dat er pas vernieuwingen na de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 zouden komen. Maar het was niet makkelijk om in de jaren na de oorlog de leiding over de gemeente te hebben.

Duitse V-actie

Het Buitengewoon Politieblad, een landelijke uitgave van het Departement van Justitie, werd naar alle gemeenten verzonden. De inhoud bestond uit informatie, mededelingen en waarschuwingen. Zoals het blad van 23 juli 1941, nummer 42, waarin de Hogere S.S. en Politieleider berichtten: "Als Commissaris-generaal voor de openbare veiligheid deel ik u mede, dat van heden 18 juli af Nationaal-Socialistische groepen in Nederland een grote propaganda actie ondernemen tegen de door Engeland in de bezette gebieden verspreide V-actie. Zoo zullen

De Spoorstraat in het teken van de V-actie, gezien vanaf de hoek met de Breewaterstraat richting de kruising met de Koningstraat, de foto is waarschijnlijk in juli 1941 genomen.

aan openbare gebouwen en stations en over straten spandoeken worden bevestigd met het opschrift: “V dat is Victorie, dat is Duitschland wint voor Europa op alle fronten”. Voorts worden kleine plakbriefjes opgeplakt. Bovendien dragen Nederlandsche Nationaal-Socialisten naast het partij insigne een metalen oranje V-insigne”, aldus het politieblad. De Duitse actie was het antwoord op de succesvolle Engelse - V for Victory - actie van Winston Churchill. Na de mededeling in het Buitengewoon Politieblad werden in Nederland en ook in Den Helder het grote V-teken van de Duitsers op huizen en gebouwen aangebracht. Er waren in Nederland verschillende firma's die op openbare reclamemuren, maar ook op openbare gebouwen, schuttingen en huizen de letter V aanbrachten. Bij de bureaus van de Nationaal-Socialistische partijen werden witte vlaggen met een oranje V uitgestoken. Daarbij brachten leden van deze partij met sjablonen en lijmverf op trottoirs en schuttingen het V-teken met Duitse leuzen aan. In het bericht in het politieblad werd aan de gemeenten opgedragen om van deze actie niet alleen kennis te nemen, maar bovendien haar te bevorderen en politiebescherming te verlenen. Het beschadigen van de Duitse V moest beschouwd worden als een vijandige handeling. In Den Helder is op een aantal huizen in de Javastraat het witte V-teken nog zichtbaar.

Een aantal woningen in de Javastraat hebben nog het V-teken op de gevel.

Toen zijn er de harten aan 't kloppen gegaan
in Gelre, in Groningerland.
Gepraat werd er weinig, er moest wat gedaan!
Toen zijn er de deuren wijd open gegaan
voor het kind daar ver weg in het land!

Zo dichtte een Rotterdamse onderwijzer aan het eind van het jaar 1940 over de hulp die door Nederlanders werd geboden aan de kinderen van getroffen gebieden. Al direct na de eerste bombardementen op Den Helder ontving de gemeente een aanbod van het Rode Kruis afdeling Leeuwarden om de kinderen tussen 2 en 14 jaar die door de bombardementen geen onderdak meer hadden in Friesland in gezinnen op te nemen. Er kwamen ook brieven uit het land van gezinnen die hulp boden, zoals een aanbod voor hulp van de Nederlandse Bond tot Kinderbescherming, en van de gereformeerde gemeente Dalfsen, van het weeshuis te Bolsward en reacties van mensen die in juli 1940 in hun krant hadden gelezen dat de vader en moeder van een gezin met acht kinderen was omgekomen bij een bombardement op Den Helder. Vooral mensen met een relatie met Den Helder reageerden op de nieuwsberichten uit de krant en boden hulp aan. De gemeente maakte wel gebruik van het aanbod van de Stichting Bio-Vakantieoord om 25 kinderen zes weken op te nemen in het Bio-Vakantieoord Russenduin te Bergen aan zee. "Tot nu toe zijn hoofdzakelijk de door den oorlog geteisterde gemeenten Rotterdam en Middelburg naar het Russenduin uitgezonden", schreef de stichting, "Wij zouden voor de volgende groep, die op 5 september a.s. wordt uitgezonden kinderen uit uw gemeente willen uitzenden". In bekendmakingen in de Heldersche Courant, de Noorderpost en de Wieringer Courant maakte de burgemeester van Den Helder het aanbod bekend met: "Zij die kinderen hiervoor in aanmerking willen doen komen, kunnen zich daartoe aanmelden tot en met 27 augustus 1940 ten kantore van de dienst Sociale Zaken Kanaalweg 93, alhier". De kinderen moesten een kledingvoorraad meenemen, een keuringskaart voor de geneeskundig inspecteur, zij moesten de levensmiddelen bonnen meenemen en reisden met de goedkoopvervoerregeling die recht gaf op reductie bij de spoorwegen.

Het aanbod van hulp kwam verder van de Johanna-stichting uit Arnhem die plaats had in haar protestants-christelijk tehuis voor kinderen die door de oorlog invalide waren geworden en wiens ouders niet in staat waren opname in een inrichting te bekostigen. Verder schreef in september 1940 de directie van Hotel Veerburg en van het laadstation voor de Koninklijke Shell producten te Anna Paulowna aan de Helderse burgemeester: "Dat 15 augustus j.l. ten onzen een uitvoering heeft plaats gevonden van de Verenigde Heldersche en Schager zangers o.l.v. de heer Leewens. Het batig saldo daarvan bedraagt *f* 75,90. Wij meenden niet beter te kunnen doen, dan dit bedrag aan u te doen toekomen, met het verzoek hiervoor een nuttige bestemming te willen vinden". En de secretaris van het Algemeen Vrouwencomité tot Opbouw te Leeuwarden schreef: "Ons comité heeft nog wat geld aan kas, dat gebruikt mag worden voor door de oorlog geteisterde streken. Nu zou ik graag van u vernemen, of er in Den Helder ook gezinnen zijn, die om deze reden voor enige ondersteuning in aanmerking komen. Wij kunnen in dit geval honderd gulden beschikbaar stellen".

Een andere organisatie die veel voor de Helderse jeugd heeft gedaan was het Groninger Gemeenschap. Deze organisatie verzorgde de kinderevacuatie die zo'n drie maanden duurde en de vakantie-uitzending naar het platteland die vier weken duurde. Aan deze gemeenschap schreef het Helders gemeentebestuur op 12 juli 1941 een verzoek om hulp om de uitzending van Helderse kinderen mogelijk te maken. Na telling bleek dat zich ongeveer 800 Helderse kinderen voor een uitzending naar Groningen hadden opgegeven. In een oproep in de Noordelijke dagbladen vroeg het Groninger Gemeenschap dan ook om hulp: "Het zal den meeste Uwer bekend zijn, dat de Groninger Gemeenschap sinds de oorlogsdagen zonder ophouden heeft gewerkt voor de evacuatie van kinderen uit Rotterdam.

Meermalen is echter de opmerking gemaakt, dat niet alleen Rotterdam maar ook andere steden van ons land hebben te lijden van de nog steeds durende oorlogshandelingen. De Groninger Gemeenschap heeft daarom ook thans met deze gebieden contact gezocht, waarbij is komen vast te staan, dat ruim 800 kinderen voor uitzending in aanmerking komen. Echter al het beschikbare adressenmateriaal is gebruikt, de Groninger Gemeenschap doet hierbij een dringend beroep op de medewerking van de Groninger bevolking speciaal van het platteland". Ondanks deze oproep waren er onvoldoende plaatsen. Er konden niet meer dan zeventig schoolkinderen in Groningen worden opgenomen en veertig in de jeugdherberg "Us blau Hiem" te Appelscha. Op donderdag 7 augustus 1941 om kwart over negen verzamelden deze kinderen zich in de openbare lagere school aan de Parallelweg voor vertrek met de trein. De overige honderden Helderse schoolkinderen waren teleurgesteld. In 1942 konden weer een beperkt aantal schoolkinderen naar Groningen uitgezonden worden. De uitzending werd door de kerkgenootschappen georganiseerd. De huisvesting vond plaats in gezinnen en was kosteloos, wel moest het vervoer betaald worden. Een moeder van vier kinderen die het jaar daarvoor ook al niet mee konden, schreef aan de burgemeester: "Hoe moet ik dat aan leggen om ook eens mijn kinderen er uit te krijgen, ik heb 4 kinderen, ik wou ook mijn kinderen eens dat genot gunnen om uit te gaan, verleden jaar zijn ze teleurgesteld wil u ook eens een goed woordje doen voor mijn kinderen het meisje is 12 jaar de jongens drie in getal 10 jaar 7 jaar 1 jaar. Wil u het proberen meneer". De kinderen werden dat jaar uitgezonden door tussenkomst van de Nederlands hervormde diaconie.

Tot ver na de oorlog ging de hulp door, op vrijdag 30 augustus 1946 vertrokken 47 Helderse kinderen met de trein naar Hoek van Holland om met de boot naar Engeland over te steken zij waren voor veertien dagen uitgenodigd door de bevolking van Gloucester en Wiltshire.

De ontruiming

Hoofdgracht

Den Helder met zijn gaslantaarns,
zijn eenzaam, hellend Havenplein,
Den Helder, op een half uur varens
van wezen, ideaal en schijn,
Den Helder van basalt en schimmen,
Den Helder, waar aan 't havenhoofd
en langs de grachten lampen glimmen
hij leeft, die aan Den Helder gelooft.

Langs de gehele kust van Texel tot Zeeuws-Vlaanderen hebben vrijwel alle plaatsen zwaar geleden van woningafbraak om vrij schootsveld te krijgen die een mogelijke invasie vanuit zee van de geallieerden moest tegen houden. Egmond aan Zee, Petten, Callantsoog, Castricum, Noordwijk, Velsen en IJmuiden waren allen zwaar gehavende of zo goed als geheel verwoeste plaatsen. In Den Helder heeft de bezetter een brede strook achter de kust van ruim 1800 woningen afgebroken. Een met puin bezaaid terrein van 32 ½ ha oppervlakte was het trieste resultaat. De Noordkop kreeg er betonnen bunkers en geschutsopstellingen voor terug met verwoestingen en ruïnes.

Op een enkele straat en wat gebouwen na werd de wijk Ouwe Helder geheel afgebroken. Deze wijk bestond uit een winkelgedeelte met de Langestraat, Middenstraat en Paardenstraat dat het hart kon worden genoemd. Dan de visserswijk met onder andere de Wachtstraat, de Artilleriestraat, de Bonselaarsweg en de Hospitaalsteeg, de autoriteiten woonden in de Dijkstraat met omgeving. Het begon al in april 1942. Het gemeentebestuur schreef toen aan de Secretaris Generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken: "Hierbij moge ik u beleefd mededelen, dat van den Ortskommandant het bericht is ontvangen, dat ontruimd moet worden

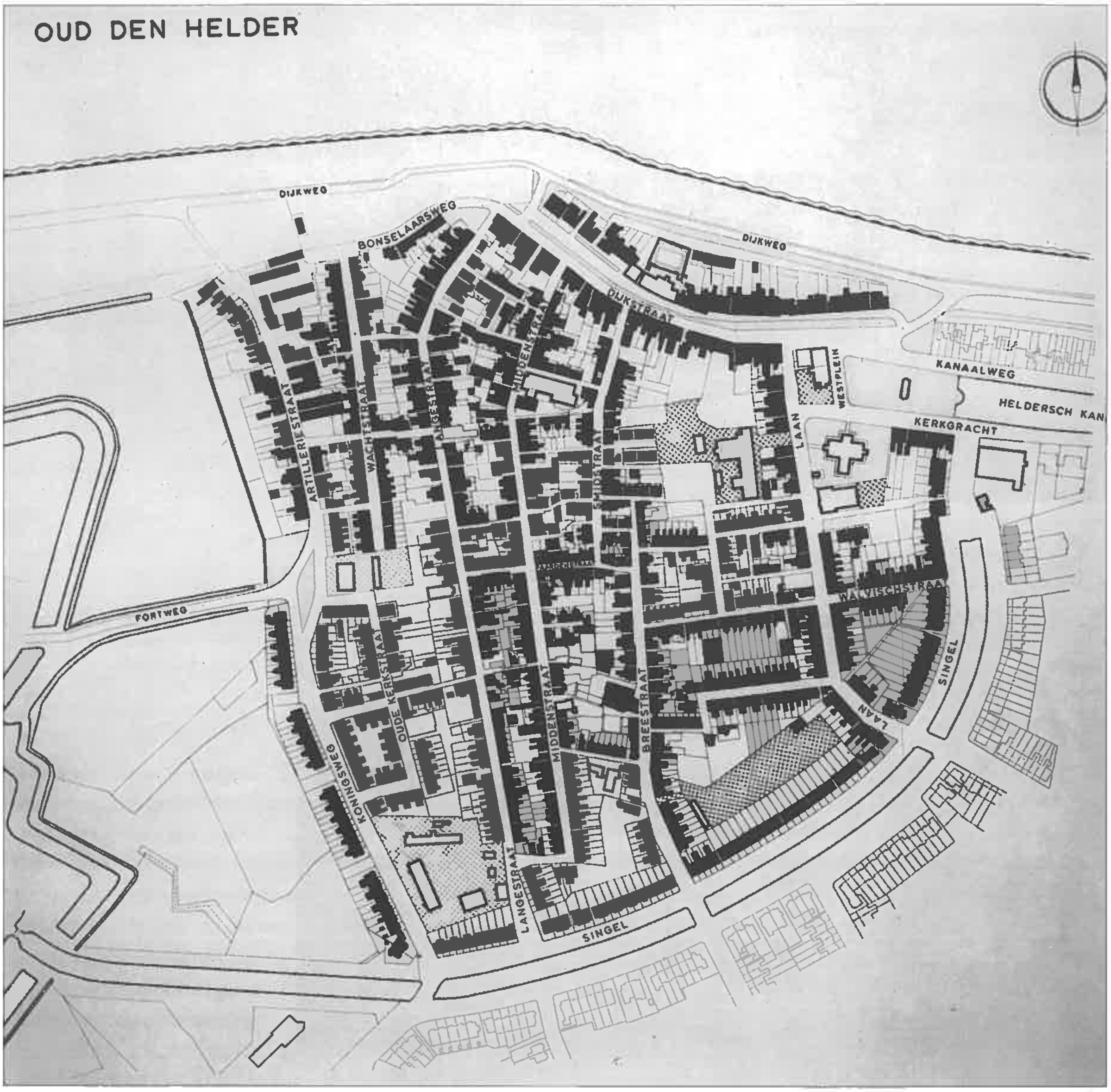

Plattegrond van de vooroorlogse wijk Ouwe Helder. Slechts een aantal huizen in de Jacob van Heemskerckstraat zijn met de Kazerne en het Kledingmagazijn behouden gebleven.

het gedeelte van noordelijk Den Helder, begrensd door Fortweg, Oude Schoolstraat, Paardenstraat, Hartestraat, Pijlsteeg, Kanaalweg, Hoofdgracht en een aantal woningen te Huisduinen, alsmede in den polder het Koegras. Het geheel betreft 629 gezinnen. Voor de ontruiming is een termijn van 7 á 8 dagen gesteld". In een brief aan de gedupeerde bewoners schreef het bureau gemeentewerken welke vervangende woning beschikbaar was met de verhuisdatum. Transportkosten werden vergoed. Daarbij werd in de kosten van de inrichting van de vervangende woning van rijkswege een tegemoetkoming verleend. Voor het transport van meubilair en dergelijke kon men zich vervoegen bij de ambtenaar van de R.C.M. (regeling centrale meubeltransport) in het raadhuis. De gemeente stelde vervoermiddelen en drie man personeel per verhuizing beschikbaar. De sleutels van de vervangende woning moest men bij het bureau

Een van de spaarzame luchtfoto's van de vroegere Ouwe Helder. De oostzijde van de Singel is nog tuinbouwgebied, de afgebeelde brug is ter hoogte van de Krugerstraat.

De Hoofdgracht gezien vanaf de Weststraat, afgebroken wegens vrij schootsveld in 1944.

gemeentewerken aan de Kerkgracht afhalen. Bij dit schrijven kregen de bewoners een bon waarop zij op de dag van de verhuizing bij de Centrale Keuken aan de Prins Hendriklaan kosteloos een warme maaltijd konden afhalen voor het gezin: "Rekent u op een liter per persoon en geeft u een schaal, emmer of iets dergelijks van voldoende grootte mede. Ik verzoek u na het verlaten van het perceel bijgevoegde adresverandering op een duidelijke van de straat af zichtbare plaats in de

Het huisraad van evacués ligt gereed voor vervoer per schuit.

De verhuizing van evacués.

woning aan te brengen". Door de vlucht van een groot aantal inwoners naar elders stonden vele woningen leeg en onbewoond. De eigenaren van deze woningen kregen een vergoeding van de gemeente, zij mochten geen huur aan de nieuwe bewoners vragen, de bewoners betaalden de gebruiksvergoeding aan de gemeente. Voor de verhuizingen waren er in mei 1942 in Den Helder totaal vijftien verhuis en expeditiebedrijven werkzaam afkomstig uit Noord Holland tot aan Haarlem en Amsterdam, maar vooral uit Alkmaar en omgeving. De verhuisploegen van de bedrijven kwamen dagelijks met de trein. Zij kregen zes gulden voor een lange werkdag. Eten kregen zij tussen de middag in de Centrale Keuken. De verhuiswagens waren zowel gesloten als open vrachtauto's en veewagens waardoor de overbrenging van het huisraad op snelle wijze kon geschieden. De wagens werden 's nachts geparkeerd op de speelplaats van de openbare lagere school aan de Hertzogstraat.

Op 20 januari 1944 werd door de Ortskommandant te Den Helder meegedeeld, dat de woningen, kantoren, winkels en pakhuizen gelegen ten noorden en westen van het Spuikanaal (P.W.A. Singel), en het Helden der Zeeplein, Kanaalweg en Hoofdgracht met zijstraten en daarachter liggende straten, uiterlijk op maandag 31 januari 1944 moeten zijn ontruimd. Deze ontruiming omvatte circa 350 woningen en 80 bedrijven. Op diezelfde dag, 20 januari, werd dit aan de betrokkenen per circulaire, welke huis aan huis werd bezorgd, ter kennis gegeven. De ambtenaren die vervoer moesten regelen hielden zitting in het raadhuis evenals vertegenwoordigers van de Kamer van Koophandel om van advies te dienen voor handelszaken. Volgens het verslag in het gemeentearchief verliep de ontruiming van de woningen goed en was op het 15 februari voltooid.

De woningen, kantoren, winkels, pakhuizen en dergelijke gelegen aan de Weststraat en Keizersgracht, vanaf de Werfpoort tot en met het perceel Weststraat 87 en tussen gelegen straten, met uitzondering van de Nederlands hervormde kerk moesten vóór woensdag 5 april 1944 zijn ontruimd. Deze wijk was al sinds 1942 spergebied en slechts bewoond door een vijftal niet verhuisde bewoners zoals door andere de huisarts A. Thorbecke. Bewoners die vóór 1 maart 1944 geen vervangende huisvesting hadden gevonden kregen van overheidswege onderdak toegewezen.

Naar Friesland

Heldersen die hun huizen moesten verlaten en geen eigen evacuatieadres hadden, kregen via het Bureau Afvoer Burgerbevolking een adres toegewezen. De evacuaties werden door gemeentepersoneel in het gemeentehuis aan de Kerkgracht voorbereid. De bode deelde beneden in de hal zilveren volgnummertjes uit en zorgde voor orde. Boven, in de zaal waarin normale

Als dank voor de gastvrijheid schonk de gemeente op 12 juli 1951 namens de Helderse bevolking een gedenkbank aan de plaats Joure in het Friese Haskerland. De bank werd door leerlingen van de Ambachtsschool gemaakt. De wapenschilden werden vervaardigd door beeldhouwster mevrouw Nater-Leereveld uit Huisduinen. De bank staat nog steeds op een prominente plaats in het Friese gemeentehuis en is opgenomen op de lijst van oorlogsmonumenten.

tijden getrouwd werd, gaven de ambtenaren aan lange tafels inlichtingen. Sinds 1942 waren aan Den Helder de evacuatieplaatsen Haskerland en Weststellingwerf in de provincie Friesland toegewezen. Grote evacuatiegroepen reisden er per trein heen. Als handbagage mocht per persoon 30 kilogram worden meegenomen. Overige bagage zoals bedden en fietsen werden met een beurtschip overgevaren. In de informatiebrief aan de evacués stond geschreven dat: "U moet u aanmelden in de derde klas wachtkamer van het station van Den Helder. U ontvangt hierbij een label, genummerd met een groot cijfer, welke voor het vertrek op een goed zichtbare plaats op jas of mantel gedragen moet worden. Het is nodig dat mondvoorraad voor een dag wordt meegenomen. Vermoedelijk zal aan u op station Amersfoort een kop koffie worden aangeboden. Wees behulpzaam voor zover zulks mogelijk is bij het verrichten van de dagelijkse huiselijke arbeid, opdat Gij u ook daardoor spoediger in de nieuwe omgeving gaat thuis voelen. Tenslotte voeg ik er aan toe dat het in mijn bedoeling ligt een commissie in te stellen en u ter plaatse te bezoeken en uw belangen waar nodig te behartigen", aldus burgemeester Ritmeester. In de periode tussen 1942 en 1944 evacueerden meer dan duizend Heldersen naar Friesland verspreid over minstens dertig dorpen en plaatsen. Een van de grootste evacuaties vond plaats in de morgen van 6 januari 1944. Met meer dan driehonderd mannen, vrouwen en kinderen. Een van de begeleiders schreef in zijn verslag aan de Helderse burgemeester: "Zodra de trein voorreed werd door spoorwegpersoneel en manschappen van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst een aanvang gemaakt met het laden der bagage. Te 15.05 werd Wolvega bereikt. Op het afgezette perron waren aanwezig de burgemeester van Weststellingwerf, leden der evacuatiecommissie en verplegend personeel.

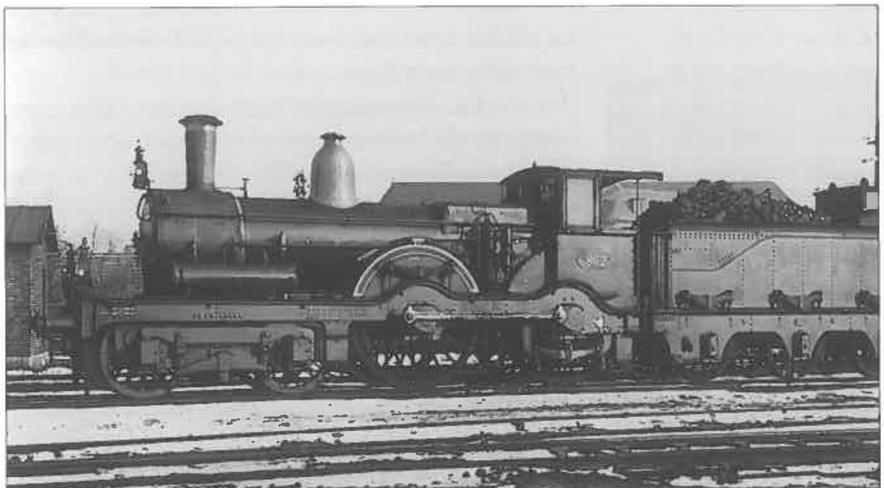

De locomotieven van de serie NS-1700 reden voor de evacuatietreinen.

De bagage werd dorpsgewijs ontladen, de passagiers stapten niet eerder uit dan na daartoe ontvangen uitnodiging. Zij bleven dorpsgewijs verzameld en werden in dezelfde opstelling naar de verzamelplaatsen geleid, alwaar een eenvoudige koffiemaaltijd werd genuttigd. Inmiddels waren de vervoermiddelen waarmee de mensen naar hun bestemmingen zouden worden gebracht voorgereden. De laatste etappe van de tocht werd eveneens voorspoedig afgelegd".

Tijdens de bezetting reden er veel evacuatie treinen met Nieuwediepers naar Friesland. De taferelen op het station waren dezelfde, met veel tranen. Telkens liet een machtige locomotief zijn schrille fluittoon horen over het verlaten station. Half negen. Evacuatie! Het perron vertoonde bedrijvigheid. Leden van de luchtbeschermingsdienst en van de spoorwegen hielpen met de bagage en liepen met pakjes, koffers en andere reisbenodigdheden. Op de ruiten van de speciaal gereserveerde spoorwagons stonden grote cijfers. Vrouwen in uniform van het Rode Kruis staan de vertrekkende met raad en daad liefdevol bij. Alles zoent elkaar. Moeders, kinderen, vaders, zoons, ooms, tantes en alle familieleden die aanwezig waren om hun dierbaren uitgeleide te doen uit de stad die zij liefhebben. Wanneer de klok de vertrektijd aanwees, snerpte het fluitje van de stationschef.

Nog wat snelle handdrukken en een vlugge raad en dan zette de trein zich in beweging. Ze waren vertrokken. Zo lang mogelijk werd er met zakdoeken gewuifd. Zo ging de trein van 15 september 1943 opreis naar Steenwijk. Met ongeveer een uur vertraging kwam de trein daar aan. Op het perron waren de burgemeester van de gemeente Ooststellingwerf, enkele ambtenaren en helpsters van het Rode kruis aanwezig.
De bagage werd uitgeladen. Nieuwediepers die in Oldeberkoop en Nijeberkoop werden ondergebracht reisden verder per bus. De overigen gingen eerst naar "Het Wapen van Steenwijk" waar hun een broodmaaltijd werd aangeboden. Daarna vertrokken zij naar het station om plaats te nemen in een extra trein die de geëvacueerde naar de overige dorpen van de gemeente Ooststellingwerf bracht.

Van overheidswege gelaste	evacuaties:
10 januari 1943	2000 personen
15 september 1943	1000 personen
30 november 1943	30 personen
6 januari 1944	300 personen
10 maart 1944	500 personen
1 mei 1944	220 personen
23 september 1944	8000 personen
totaal circa	11750 personen

Spoorwegstation Den Helder met het stationsplein, veel Helderse evacués vertrokken van hier per trein of bus naar hun evacuatieplaats.

Van Joodse komaf

De oorlog was nog maar vijf maanden oud toen in de cafés bordjes werden opgehangen met de tekst "Joden niet gewenscht". Verder kregen armlastige joden geen overheidssteun meer en het ritueel slachten werd verboden, vlees eten kon niet meer. Schade aan hun woningen ontstaan door bombardementen mocht niet hersteld worden. De bezittingen van kerk en verenigingen moesten worden aangegeven en vanaf 9 oktober werden zij geweerd uit overheidsdienst. In Den Helder moest het personeel in dienst van het rijk en de gemeente, in dienst van Woningstichting en in dienst van de schoolartsendienst een verklaring invullen of zij geheel of gedeeltelijk van joodse bloede zijn dan wel gehuwd zijn met een persoon, die geheel of gedeeltelijk van joodse bloede is: "Wij maken van deze gelegenheid gebruik u tevens mede te delen, dat ambtenaren en arbeidscontractanten, die met een persoon die geheel of gedeeltelijk van joodse bloede is, in het huwelijk treden, terstond van hun ambt of dienstbetrekking zullen moeten worden ontheven", aldus de verklaring. Op 22 oktober 1940 werden maatregelen tegen joodse bedrijven afgekondigd. Twee jaar later waren de meeste joodse middenstanders dan ook geëvacueerd en woonden zij in het gebied tussen Anna Paulowna en Castricum.

Op een lijst uit het gemeentearchief uit circa 1940 worden de Helderse joodse ondernemers als volgt beschreven:

Bassingracht 151 en 163	M. de Jongh	autosloperij
Binnenhaven 35	A.M. van Gelder	slagerij
Binnenhaven 110	J. van Praag	in oude metalen
Emmastraat 53	Juda de Jongh	in tweedehand meubelen
Julianapark 7	I. van den Berg	in babyartikelen
Kanaalweg 62	D. de Jong	in oude metalen
Kanaalweg 153	H. Schaap	danslokaal
Kanaalweg 155	Frits Coltof	in meubelen
Kanaalweg 105	L.B.M. Polak	muziekartikelen
Kanaalweg 157	A.P. Polak	concertgebouw, schouwburg
Kanaalweg 161	A. Kannewasser	manufacturen
Kanaalweg 194	S. Prins	galanterieën
Kanaalweg 75	fa. M.A. Grunwald & Zn.	grossierderij koloniale waren
Kanaalweg 138	Juda van Amerongen	in oude meubelen
Keizerstraat 3	S.A. Kannewasser	manufacturen
Keizerstraat 27	A. Schaap	danslokaal
Keizerstraat 32	A. Coltof	meubelen
Keizerstraat 47-49	P.J. Steinberg	drogist
Keizerstraat 66	M. van Praag	in kleding
Keizerstraat 67	Eva Oudkerk	manufacturen
Keizerstraat 76	H. Van Praag	manufacturen
Keizerstraat 95	S. Coltof	damesmodes
Keizerstraat 98	L. de Jongh	in kleding
Keizerstraat 122	M. Grunwald	in kleding
Vosstraat 10	I. de Jongh	autosloperij
Koningstraat 3	L. Elte	banketbakkerij
Koningstraat 41	S.M. Manheim	in kachels enz.

Koningstraat 55	S.M. de Jongh	damesmodes
Koningstraat 60	J.S. Godschalk	damesmodes
Koningstraat 77	fam. Polak	dansinstituut
Koningstraat 88a	J.H. Röckener (Harschel)	damesmodes
Langestraat 67	A. Visser	in tweedehand artikelen
Middenstraat 39	A. van Leer	in kruidenierswaren
Spoorgracht 39,43 en 44	fa. Oudkerk en van Praag	manufacturen enz.
Spoorstraat 15	S. Prins	huish. art. en speelgoed
Spoorgracht 18	De stad Parijs	dameshoeden
Spoorstraat 43	L. Coltof	in manufacturen
Koningstraat 65	KaPéx	warenhuis
Polderweg 17	H. van Beem	dameshoeden
Zuidstraat 88	L.S. Kannewasser	manufacturen
Zuidstraat 92	fa. Vrieslander	galanteriehandel
Zuidstraat 85	E. Groen	handel in oud goud

Slechts enkele joodse zaken werden na de oorlog voortgezet, zoals Manheim in de Koningstraat met kachels, huishoudelijke artikelen en speelgoed, de familie van Praag (Neels), slagerij Van Beek, Coltof en bakkerij Elte. Want de joodse gemeenschap werd onmenselijk zwaar getroffen. Nadat in 1941 het persoonsbewijs (Ausweis) werd ingevoerd stond op het persoonsbewijs van de joden een grote zwarte J gestempeld. En nadat op 29 april 1942 de verordening voor hun tot het dragen van de Jodenster (Davidster) werd afgekondigd, waren de bezetters in staat georganiseerde terreur uit te oefenen die geleid heeft tot de dood van vele Nederlandse joden. Alle joden boven de zes jaar die zich in het openbaar vertoonden moesten de Jodenster dragen. Een zespuntige ster van gele stof met daarop in Hebreeuwse letters het woord Jood die op de kleding genaaid moest worden. Met de uitreiking werd de Joodse Raad belast, de Duitsers hadden 569.355 stuks laten vervaardigen, maximaal vier per persoon. Ze kosten vier cent per stuk en de mensen moesten er textielbonnen voor inleveren. Op een aantal mensen na, die wisten onder te duiken, werden zij weggevoerd naar de concentratiekampen. Na de oorlog was er van de

De joodse zaak Oudkerk en van Praag op de hoek Spoorgracht / Nieuwstraat.

Helderse joodse gemeenschap weinig meer over dan enkele families. Verder resten ons slechts foto's en archiefstukken en de Israëlitische begraafplaats met het dienstgebouwtje als tastbare herinnering. De synagoge aan de Kanaalweg werd tijdens de oorlogsjaren in opdracht van de bezetter gesloopt.

"Iedere dag werd er daar in de smidse gehamerd en gesmeed, stonden ze met hoogopgestroopte mouwen bij het gloeiende vuur. Alleen op vrijdagavond, dan werd het stil in de smidse van Manheim", schreef Levy Grunwald in april 1946 in de Heldersche Courant. "Als de schemering gevallen was, zag je Manheim met zijn zoon in hun beste sabbatkleren uit de synagoge van de Kanaalweg thuiskomen. De huiskamer was dan feestelijk verlicht. Over de tafel een helder wit linnen kleed, waarop twee sabbatkaarsen branden, waarover moeder Manheim zegenend de handen spreidde terwijl ze plechtig in het Hebreeuws de woorden uitsprak:
Geloof zij Hij, die ons geboden heeft
Het sabbatlicht te ontsteken
Geloof zij God
Die Sjabbes geboden het.

Zo leefden de oude Manheim en zijn zoon, vele jaren gelukkig in de Ouwe Helder. De herinnering! Tien maanden reeds weer ben ik uit het concentratiekamp terug. Soms was het mij of het verleden in mijn denken was uitgewist of mijn hersens onbruikbaar waren geworden. Een vreemde schemering lag over mijn denken, maar nu ik hier, stil in de avond over het witte papier gebogen zit, stormt het verleden weer op mij aan. Ik zie ze in gedachten weer voor me, vele oude trouwe gezichten. Hier op aarde zal ik ze nooit meer zien... Ze vielen door bruut, ruw geweld, door satanische krachten. Ze werden afgesneden in de bloei hunner jaren. Ze vielen voor het vuurpeloton of werden doodgemarteld in de concentratiekampen. In koele bloede, met voorbedachte rade.
Westerbork. Laatste station op de levensweg van duizenden mensen... Op de modderwegen van Westerbork had ik het gehoord. Er was een trein met zieke en oude mensen binnengekomen. Er waren ook Heldersen bij.... Westerbork heeft vele jutter-joden als laatste station voor de dood doorgezonden. Velen heb ik er gesproken... Een er van was de tachtigjarige Sally Manheim, die de kachelpijpen gesmeed had voor de Ouwe Helder. Manheim, die iedereen in Den Helder kende", aldus Levy Grunwald.

Na de bevrijding stonden er veel advertenties met vragen over vermiste personen, omtrent verblijf, geld en goederen in de Heldersche Courant. Daarna volgde namen met adressen in de Ouwe Helder en het laatste huisadres in Amsterdam en de aantekening: "Naar Duitse concentratiekampen weggevoerd". In die periode maakte de burgemeester bekend dat er op de gemeentesecretarie formulieren verkrijgbaar zijn

Na de oorlog vestigde hotel Het wapen van Den Helder zich in het pand van Oudkerk en van Praag.

De synagoge aan de Kanaalweg, rechts op de foto.

Het interieur van de synagoge aan de Kanaalweg.

voor het inwinnen van inlichtingen over personen die zich in Duitsland bevonden. Na invulling zorgde de secretarie voor doorzending. Een van de overlevenden van joodse komaf was Levy Grunwald, van beroep vertegenwoordiger. Daarbij was hij initiatiefnemer van het Dorus Rijkersfonds en auteur van diverse boeken. Verder schreef hij onder andere voor de Heldersche Courant met vooral artikelen over Den Helder en dan nog bijvoorkeur over de Ouwe Helder en over de zee. Tijdens de oorlog kwamen Levy Grunwald en zijn vrouw in Theresiënstadt terecht. Beiden overleefden dit concentratiekamp. Hun dochter kwam uit Auschwitz terug maar hun zoon hebben zij nooit meer gezien.

Over zijn bevrijding uit het Duitse concentratiekamp schreef Levy Grunwald: "Het is laat in de avond... begin mei... Flarden van geruchten zijn tot ons doorgedrongen, de Duitse legers in de buurt van Dresden zijn verslagen. Ik lig op een zolder, heel hoog onder de pannen. Ik ben ingedeeld bij de Hongaarse joden. Een verpestende stank heerst er. Boven in de lucht

grommen en ronken de vliegtuigen en van de grote weg en uit de bergen rondom Theresiënstadt dondert het kanon. Angst heb ik niet, we zijn de nabijheid van de dood gewend geraakt. Ik snak naar frisse lucht en onder een hoge grauwe muur zoek ik beschutting. Neen dacht ik: niemand komt hier meer levend uit. Weer dondert het kanon met zwaar gebulder, dan valt opnieuw een diepe, zware stilte. Een stilte, die vreemd aandoet. Waak ik of droom ik! Daar vlak bij mij, bij het hek dat het getto afsluit, knippen zware lichten aan. Hel, breed wit licht boort zich door de duisternis, ik hoor een krakend geluid van brekende latten. Hét hek dat het getto afsluit wankelt, kraakt en barst. Een siddering trekt door mij heen. Maar dan dringt toch de werkelijkheid tot mij door. Duizenden mensen zijn nu op straat: Tsjechen, Hollanders, Hongaren, Belgen, Polen, Russen, allen hebben tranen in hun ogen. Ik zelf sta te grienen als een kind. Een troepje Nederlanders staat bij elkaar, met schorre keel, terwijl de tranen onze stem verstikken, zingen wij het Wilhelmus. Zwijgend, door ontroering overmand, drukken wij elkaar de handen.

De dijk en de zee en de Jutters en al wat mij lief was sluimerde in mijn onderbewustzijn en als het ontwaakte was ik sterk en blij en vol humor. De weg terug naar huis naar Jutterstad is nu werkelijkheid. Dwars door Europa in een autobus ging ik naar huis. Een brok in mijn strot. Duizend Helderse handen heb ik gedrukt, allemaal stevige, eerlijke handen, ze knijpen mijn vingers haast tot moes. Eten kan ik bij twintig tegelijk, slapen overal. Boeven hebben Helderse huizen gemoerd, Jutters gemoord, ze hebben er getrapt, geschonden, geslagen. Den Helder is veranderd, de dijk ligt helemaal bloot, alles kapot, de Ouwe Helder weg. .. alles veranderd zeggen ze tegen me. Ik kijk ze aan. Neen, zeg ik, er is niets veranderd! Den Helder is mooier, schoner en verhevener geworden, de geest die hier heerst hebben de Moffen niet kunnen moeren. De geest van Den Helder is onverwoestbaar, de Jutters gaan dwars door de hevigste grondzeeën, midden door de branding. Den Helder zal groot en machtig zijn onder de steden van Nederland. Dat verdiend het, door de offers, die de Jutterskinderen van de Marine brachten door in de Javazee hun leven te offeren. Den Helder, de Marinehaven van Nederland, als immer".

Levy Grunwald overleed op 17 mei 1961 te Amsterdam op 76 jarige leeftijd.

De Spoorwegen

Tijdens het Duitse bombardement op Den Helder op 14 mei 1940 's avonds, kwamen op het stationsemplacement twee bommen terecht, de eerste om even na 20.00 uur beschadigde een wagon, de tweede om 20.30 uur veroorzaakte dat een 3e klasse personenrijtuig geheel uitbrandde. Daarbij vernielde deze bom vier spoorrailsen terwijl alle telegraaf- en telefoondraden braken. In de oorlog kregen het emplacement en de spoorbaan een aantal luchtaanvallen van de RAF te verduren. Zoals op 19 februari 1943 op de spoorrails nabij de Parallelweg. En op 19 juni 1943 toen twee Spitfires om 19.00 uur met boordwapens een aanval op het station uitvoerden. Volgens de Nederlandse Spoorwegen raakten een reiziger en de stationskruier gewond, schade werd verder niet aangericht. Op zaterdagmiddag 24 februari 1945 wierpen Spitfires acht 250-ponders uit bij de spoorbrug over het Noord-Hollands kanaal en bommen op de spoorbaan ten zuiden van Den Helder.

Voor zover dat mogelijk was reden er treinen. Gedurende de oorlog reden de zwoegende locomotieven van de serie 1700 voor de evacuatietreinen. De in Nieuwediep vertrouwde snelle Thunderbolts waren door de Duitsers gevorderd zodat deze locomotieven nog slechts zelden op het emplacement kwamen. Het machinepark werd door de oorlog praktisch gedecimeerd. Wel waren een aantal Zweedse en Engelse machines aangekocht, zo'n Engelse

Het spoorwegemplacement gezien richting de Parallelweg en de Sluisdijkbuurt, op de achtergrond de gashouders aan de Fabrieksgracht en de Visbuurt.

locomotief met karakteristieke korte pijp en robuuste bouw was toen regelmatig in Den Helder te zien. In de herfst van 1944 riep de Nederlandse regering vanuit Londen het spoorwegpersoneel op om te staken. De reden was dat er dan geen treinen met Duitse soldaten en wapens naar Operatie Market Garden vervoerd konden worden. Tijdens deze operatie wilden de geallieerden het noorden van Nederland bevrijden. Tegen de verwachting in stuitten de geallieerde soldaten op een sterke Duitse legermacht die zich – bij toeval – met tanks en pantserwagens in de buurt van Arnhem bevonden. De lichtbewapende luchtlandingsdivisies waren daar niet tegen opgewassen. De Duitsers namen wraak en verboden daarna al het scheepvaartvervoer en sneden de aanvoerlijnen af van de landbouwgebieden en het kolentransport naar het dichtbevolkte westen van het land. Hierdoor stagneerde de aanvoer van voedsel en kolenbrandstof. In de hongerwinter die daarop volgde zijn mede daardoor meer dan 15.000 mensen omgekomen. Op maandagavond 17 september 1945 vond in de raadzaal van het Helders gemeentehuis de herdenking plaats van de spoorwegstaking die op die dag juist een jaar geleden werd geproclameerd door de regering in Londen. Aanwezig waren het Helders spoorwegpersoneel met echtgenotes, het voltallige gemeentebestuur en een directielid van de Nederlandse Spoorwegen. Na een korte aankondiging luisterde men gezamenlijk naar minister Van Schaik die zich door middel van de radio tot het Nederlandse spoorwegpersoneel richtte. Vervolgens nam de Helderse stationschef Schneiders het woord. Hij richtte zich tot de vrouwen van het spoorwegpersoneel

Het emplacement met Duits geschut, de foto is genomen vanuit een woning aan de Polderweg.

Het emplacement tijdens een luchtaanval van de RAF, gezien vanaf de Polderweg.

want het was aan hun morele steun en hun opofferingsgezindheid te danken dat de staking een groot succes werd en daardoor de Duitse oorlogsvoering bemoeilijkte. Andere sprekers legden de nadruk op het feit dat het voor het spoorwegpersoneel in Nieuwediep bijzonder moeilijk was aan de staking gehoor te geven omdat de uitgangen van de stad na de afkondiging van de staking door de Duitsers afgezet waren zodat het spoorwegpersoneel niet buiten Nieuwediep kon onderduiken. Daarna sprak burgemeester Ritmeester, hij noemde de spoorwegmannen spoorwegkerels en haalde momenten uit de voorgeschiedenis van de staking aan.

Aan het eind van de oorlog stonden er 52 wagonwrakken op het Helderse emplacement. Zeker 27 moesten worden gesloopt terwijl met behulp van vrijgekomen materialen de overige voor een groot deel nog wel provisorisch gerepareerd konden worden. De spoorwegen hadden een principe overeenkomst met de Rijkswerf afgesloten over de herstellingen.

Het werfpersoneel zou de onbruikbare wagons slopen en de andere voor zover dat mogelijk was herstellen. Dit gebeurde niet op de werf maar in één van de loodsen op het stationsemplacement. Op 11 mei 1945 werd het station gezuiverd. De nacht daarvoor was omstreeks halfdrie het Duitse spoorwegpersoneel van Den Helder naar het zuiden vertrokken. Daarna heeft men de Duitse borden van het gebouw en van de emplacementen verwijderd.

De eerste treinverbinding vond op 25 juni 1945 plaats. Het was nog wel geen Pullman die de verbinding van Den Helder met het zuiden onderhield, maar het was toch mogelijk staande in een goederenwagen van Alkmaar naar Den Helder vice versa te reizen. Het was geen dagelijkse verbinding, de treinen reden goederenvervoer en met passagiers werd geen rekening gehouden. De trein vertrok dan ook pas om 18.50 uur vanaf het emplacement zodat het niet mogelijk was om verder dan Alkmaar te komen. Met ingang van 2 augustus 1945 kwam er een dagelijkse verbinding tot stand en dank zij de Helderse stationschef Schneider kwam er meer accommodatie en werden er banken in goederenwagens geplaatst zodat men primitief maar zittend de reis kon maken. Uit veiligheidsoogpunt was de snelheid van de treinen nog niet hoog. Voorts was het noodzakelijk het reizen tot het uiterste te beperken, de kolenvoorraad was nog onvoldoende.

Een half jaar na de bevrijding was er grote vooruitgang merkbaar. Er reden meerdere passagierstreinen per dag terwijl de goederenwagens minder voor passagiers werden ingezet. De reizigers werden zelfs vervoerd in de ruime wagons die voor de oorlog reden op het traject Rotterdam Hofplein - Den Haag - Scheveningen. De treinen waren behaaglijk verwarmd en reden vijfmaal per dag naar het zuiden en wie 's morgens vroeg de trein uit Den Helder nam kwam die dag nog in Vlissingen of Maastricht aan. Van de 3000 km rails was bijna alles weer berijdbaar. De reparaties van de locomotieven verliepen door het gebrek aan materiaal en gereedschap traag. Maar de Nederlandse Spoorwegen hadden een honderdtal Engelse en zeven Zweedse locomotieven in bedrijf. Voor de dagelijkse treinen van Den Helder naar Alkmaar was de belangstelling groot. Gestopt werd er in Anna Paulowna, Schagen en Noord Scharwoude. Maandenlang was Den Helder geïsoleerd geweest en nu de gelegenheid er was om te reizen werd daar druk gebruik van gemaakt. Zo druk zelfs dat passagiers voor de eerste dienst van 8 uur 's morgens al om 5 uur op het Helderse Stationsplein stonden. Daarbij reden autobussen een non-stop dienst tussen Den Helder en Alkmaar.

Arbeidsinzet in Duitsland

Een diep ingrijpende verordening was de tewerkstelling van Nederlandse mannen in Duitsland, de zogenaamde "arbeidsinzet". Alleen al over de eerste drie oorlogsjaren waren er 374.000 Nederlanders, meest werklozen, naar Duitsland gezonden. Zij moesten de opengevallen plaatsen van de Duitse arbeiders, die in het leger moesten dienen, overnemen en werden vooral in de landbouw, in de fabrieken en in de bewapeningsindustrie te werk gesteld. Vanaf 1942 werden niet alleen werklozen uitgezonden, vanaf dat jaar werden ook de Hollandse bedrijven "doorgelicht" en arbeiders aangewezen. Zo werden er gedurende de bezettingstijd onder andere 175 wervianen door de Duitsers opgeroepen voor uitzending naar Duitsland. Zij verbleven er veelal onder slechte omstandigheden in barakken, terwijl beloofde vergoedingen niet werden nagekomen. Daarbij maakte de zware bombardementen op Duitse steden de tewerkstelling levensgevaarlijk.

Op 18 september 1944 hingen er verspreid in de stad aanplakbiljetten met de mededeling dat de burgemeester van Den Helder in opdracht van de Duitse militaire autoriteiten bekend maakte dat in Den Helder nog verschillende mannelijke personen verblijven, die geen of onvoldoende arbeid verrichten: "In verband

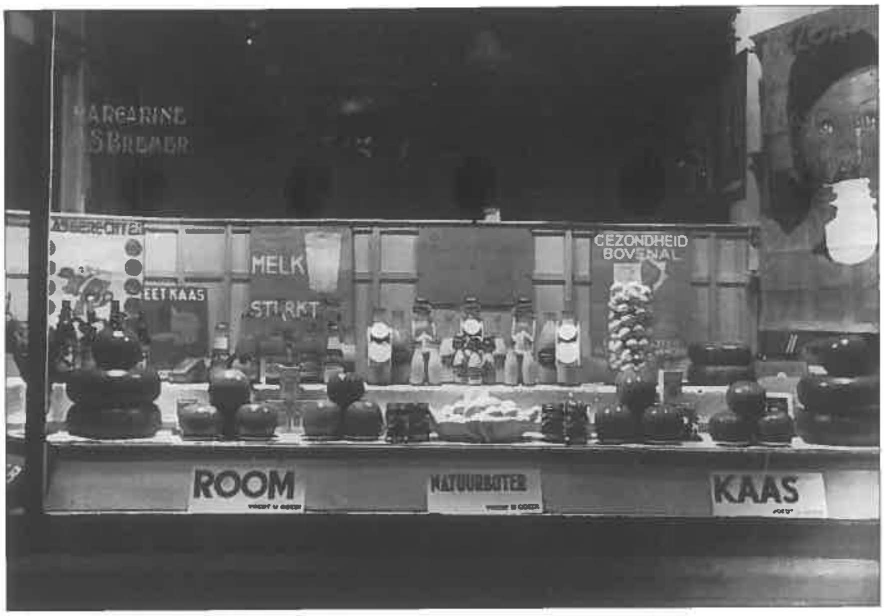

De etalage van zuivelhandelaar Bremer in de Keizerstraat 38, nu is daar Delifrance gevestigd.

hiermede is bepaald, dat de gehele mannelijke bevolking van 16 tot 60 jaar zich moet melden bij de Ortskommandant in de periode van 19 tot 30 september tussen 16 en 19 uur onder overlegging van: het ausweis voor het spergebied Den Helder, het persoonsbewijs en een bewijs van de werkgever, afgegeven na 18 september 1944". De papieren moesten in orde en gestempeld zijn. Zoniet dan volgde aanhouding en transport naar Duitsland:
"Er bestaat thans nog gelegenheid zich vrijwillig te melden voor tewerkstelling in Den Helder bij de Ortskommandantur, dagelijks om 7.30 uur", aldus het aanplakbiljet.

In het archief van de Heldersche Historische Vereniging ligt het in juni 1945 geschreven verslag van Nieuwedieper C.D. Bremer (1913-1992), toen zuivelhandelaar in de Keizerstraat 38, die met zeventig andere Nieuwediepers naar Duitsland werd gezonden: "24 november 1944, een zwarte dag in ons leven. Nadat we om vier uur bij de Ortskommandant afgelezen waren, werden we onder zware bewaking naar het station gebracht. Daar stonden drie goederenwagons klaar. We kwamen om halftien aan in Amsterdam CS en werden in het station gebracht en geteld. Onder bewaking van vijftig zwaar bewapende moffen moesten we lopen naar Blauwhoedenveem om daar 's nachts te slapen. Het was daar vol maar er lag flink stro en we hadden een plaats.
's Middags moesten we in een Rijnaak, met vierhonderd man in één ruim, we zaten dicht op elkaar. Zoo bleven we daar de hele dag, 's avonds om acht uur kwam er beweging in. Er was één luik open en op het dek sliepen moffen op wacht. Het was roet donker en een kaars verlichtte het ruim. Om vijf uur 's morgens kwamen we via het IJsselmeer in Kampen aan. We moesten naar de Van Heutzkazerne, daar werden de vaklui uit onze groep gehaald. De volgende dag moesten we 's avonds naar de trein en werden ingeladen. Er was haast geen plaats om te staan. Zoo reden we naar Zwolle, toen naar het noorden, naar Groningen en 30 november waren we in Nieuwe Schans en zagen we de Duitsche grens voor ons, en even later reden we de grens over. Zoo reden we dan Duitschland in. Wat er in me omging toen we de grens overschreden kan ik zoo niet zeggen, maar het was enige ogenblikken doodstil en vele konden de tranen niet tegenhouden".

Direct na de oorlog maakte de burgemeester van Den Helder bekend dat er op het gemeentesecretarie formulieren verkrijgbaar waren voor het inwinnen van inlichtingen over personen die zich in Duitsland bevonden. Ondanks dat de repatriëring uit Duitsland snel verliep en de

Heldersche Courant schreef: "Onze mannen komen thuis" waren er velen die tijdens de bevrijdingsfeesten niet de vlag uitstaken omdat de familie nog niet compleet was. Pas in juni 1945 en zelfs nog later werden die vlaggen wel uitgestoken, onder tranen van blijdschap. De krant schreef over de terugkomst: "Elke middag om ongeveer halfdrie komt nu in Alkmaar een trein met repatrieerenden binnen. Deze brengt hen mee, die in de loop van de morgen uit het zuiden en oosten van het land in Amsterdam aankwamen en bestemd zijn voor het noorden van Noord Holland. Op het perron staan mannen van het Rode Kruis klaar voor assistentie. Daar komt de trein. Een zware locomotief en enkele eerste- en tweedeklasserijtuigen. De portieren zwaaien open, pakken en koffers worden uitgeladen en daar zijn dan de jongens ook. Ze dragen allerlei kledingstukken. Niets past bij elkaar". In het station werd een warme maaltijd verstrekt. Meisjes van de Driehoek hielpen mee en droegen een band om de arm met de woorden: "Welkom in Alkmaar". Maar de Nieuwediepers wilden niets liever dan naar huis. Voor het stationsgebouw stonden autobussen gereed die naar verschillende richtingen reden en de mannen naar huis brachten. Daar stond ook de bus die de Heldersen naar huis zou brengen. "Na de eerste strubbelingen verloopt het repatriëringwerk in Nederland nu vrij vlot. Overal staat men klaar. Er wordt steeds goed voor eten gezorgd. Administratief verliep alles goed, bij de grens werd iedereen genoteerd. De organisatie werd uitgevoerd door het Nationaal Volksherstel en het Nederlandse Rode Kruis. Het meeste werk geschiedde geheel vrijwillig", aldus de krant.

Arbeidskrachten in Nederland

Minder ingrijpend dan de arbeidsinzet in Duitsland maar wel ergerlijk was het verplicht werken voor de Duitsers in en rondom Den Helder door de plaatselijke agrarische bevolking. Zij waren dan wel vrijgesteld voor werk in Duitsland door de voedselproductie maar waren wel oproepbaar voor de weermacht. Het ging dan voornamelijk om transportwerkzaamheden. De leeftijd van de oproepbare mannen lag tussen de 18 en 50 jaar, zij werkten voor 50 cent per uur en konden voor de duur van veertien dagen gevorderd worden. Zondags werd er niet gewerkt. In bijzonder dringende omstandigheden konden ook vrouwen (circa 44 cent per uur) en jeugdige personen aangewezen worden. Paarden konden ook gevorderd worden. Voor een paard en wagen werd *f* 9,- vergoed, de voerlieden kregen een vergoeding als werkkracht. Het bevel om te werken werd door de politie op het huisadres bezorgd. Zoals in mei 1944 een groep Heldersen het bericht kregen: "In opdracht van de Duitsche militaire autoriteiten deel ik u mede dat u op 10 mei 1944, des voormiddag 7.30 uur bij den spoorwegovergang aan de Brakkeveldweg aanwezig dient te zijn. Bewoners van Julianadorp voor de kerk aan het Loopuijtpark. Teneinde ten behoeve van de Duitsche weermacht gedurende veertien dagen werkzaamheden te verrichten. U wordt vandaar naar het werk vervoerd. Niet aanmelding wordt als sabotage beschouwd en dien overeenkomstig gestraft. Aangezien u de middagmaaltijd niet thuis zult kunnen gebruiken, dient u een broodmaaltijd mede te nemen".

Deze tewerkstellingen waren in het algemeen bestemd voor de aanleg van verdedigingswerken langs de kust. Meestal werd er in groepen van acht man gewerkt, met een voorman. Als een dagelijkse terugkeer naar huis niet mogelijk was dan diende de Duitse instantie voor een gratis maaltijd te zorgen die uit een zogenaamde "Bunkersuppe" bestond. Door treiterijen, slechte communicatie en slordigheden stonden er vaak mensen voor niets op het afgesproken punt te wachten. Op 9 maart 1944, werd er 's morgens vroeg om zeven uur bij de spoorwegovergang een groot aantal mensen niet opgehaald. Die middag werd er na overleg een nieuwe oproep uitgereikt om de volgende dag alsnog op de afgesproken plek te staan. Toen er wel vrachtwagens arriveerden waren

het open wagens en werd de groep door de kou naar Julianadorp en Petten gebracht. Ondanks de afspraak dat deze werkzaamheden binnen de gemeentegrens zou plaatsvinden. De dagen daarop werden de mensen weer niet opgehaald. Terwijl zij hebben gewacht tot elf uur, in de stromende regen, aldus de gegevens uit het gemeente archief.

De Atlantikwall

Om te voorkomen dat de geallieerden de Duitsers vanuit zee zouden aanvallen werd de Europese westkust van Noorwegen tot aan de Spaanse grens in staat van verdediging gebracht. Ons land maakte deel uit van de Kammhuberlinie, de eerste verdediging van Flak (luchtafweer), nachtjagers en radarposten. Die was opgezet om het geallieerde strategische luchtoffensief tegen de Duitse steden en de industrie te voorkomen. De kustprovincies telden vele radio(peil)stations. In

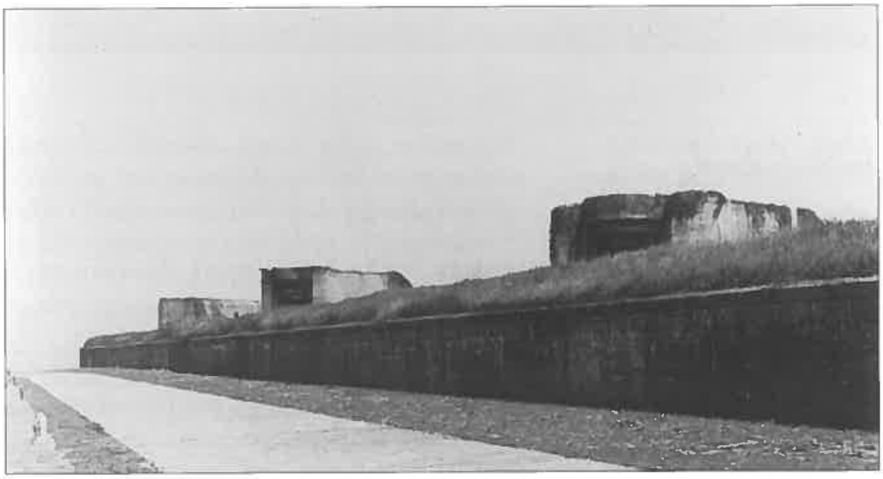

Het imposante Duitse verdedigingswerk Kaaphoofd op de dijk aan de zijde van Huisduinen.

Het Duitse verdedigingswerk Kaaphoofd op de dijk aan de zijde van Den Helder.

1942 werd met dit plan voor een verdedigingslinie een aanvang gemaakt onder de naam Atlantikwall. In dit plan werden de grote havens en belangrijke toegangen tot deze havens "Verteidigungsbereich" genoemd. In Nederland waren dat er vier: Den Helder, IJmuiden, Hoek Van Holland en Vlissingen. Den Helder lag aan één van de belangrijkste zeegaten en bezat de marinehaven met een grote onderhoudswerf en een militair vliegveld. Verder was de stad door haar ligging als de meest noordwestelijke plek van het bezette deel van Europa voor de Duitsers strategisch van belang voor het bouwen van radarsystemen voor de luchtverdediging. Dit hield in dat er verdedigingswerken als kustbatterijen en luchtafweerbatterijen gebouwd moesten worden en een met bunkers uitgebouwde verdedigingslinie langs de kust werd aangelegd.

Na de aanleg van de Atlantikwall beschikten de Duitsers in Den Helder over een land- en zeefront. Het landfront werd gevormd door een verdedigingslinie met een antitankgracht vanaf de Zanddijk, ten zuiden van Julianadorp, tot aan het Balgzandkanaal. Daarbij liep er vanaf de Zanddijk tot aan het strand een betonnen drakentandversperring met tankmuur. Het zeefront bestond uit vier kustbatterijen van de Kriegsmarine, te weten: de batterijen Kaaphoofd, Duinrand (zuidwestelijk van Fort Kijkduin), Falga (ten noorden van strandslag Falga) en Zanddijk (strandslag de Zandloper). Verder waren er drie zware luchtdoelbatterijen (Flak) ter bestrijding van vijandelijke luchtaanvallen eveneens van de Duitse marine, te weten Vangdam (nu Nieuwe Haventerrein), Fort Erfprins en Fort Dirksz Admiraal. Tijdens de vijf oorlogsjaren is de Atlantikwall ter hoogte van Den Helder nooit door een grote geallieerde aanval op de proef gesteld.

Na de oorlog bleek pas hoe groot de chaos was door de verdedigingswerken in de duinen en op het strand. Kapotte bunkers, achtergelaten wapens en munitie, verroest prikkeldraad, blokken beton, landmijnen en de ontelbare palen waarvan sommige koppen met prikkeldraad zijn gespannen, het zogenaamde parachutistennet. Het zag er angstwekkend en gevaarlijk uit. Tijdens de ruimingwerkzaamheden na de oorlog moesten de Duitsers, nadat zij in een duingebied mijnen geruimd hadden, gearmd door dat gebied lopen voordat zij weer een strook mijnvrij konden geven. Iedere dag zag men langs de kust de ontploffingen boven de duinen uitkomen als er munitie onschadelijk werd gemaakt. Maar de plaatselijke bevolking vroeg zich af of al die ontploffingen wel voldoende waren om het vertrouwen te geven dat de duinen weer veilig konden worden betreden.

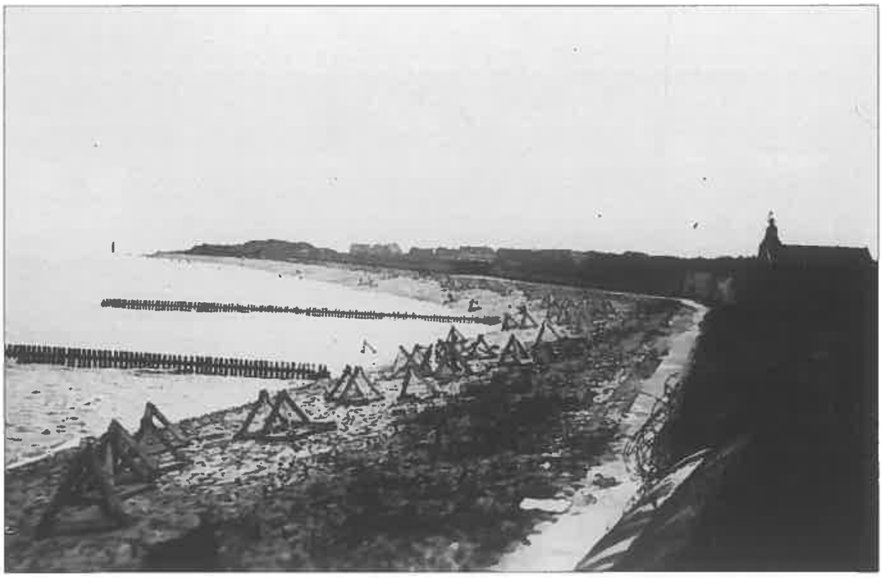

De Helderse zeedijk met de versperringen tegen een geallieerde aanval vanuit zee, op de achtergrond de Petrus en Pauluskerk.

De Tankgracht

Met de aanleg van de Atlantikwall verdedigingslinie ten zuiden van Julianadorp werd in het najaar van 1942 begonnen. Deze linie was naar het zuiden gericht en begon met een betonnen tankmuur ter hoogte van de brug die toegang geeft tot het industrieterrein Oostoever, (nabij Balgzandkanaal), en ging over in een natte tankgracht langs het Noord-Hollands kanaal via de Schoolweg naar de Zanddijk. Ter hoogte van de Zanddijk bestond de verdedigingslinie tot aan het strand uit een drakentandversperring, van deze versperring zijn nog restanten aanwezig. De gracht had een minimum waterdiepte van drieëneenhalve meter en een breedte van ruim achttien meter, dat was voldoende om tanks tegen te houden. Verder bestond de linie uit geschutsbunkers, munitiebergplaatsen, gevechtsschuilplaatsen, woonschuilplaatsen, bergplaatsen en watertank-bergplaatsen.

De aanleg van de tankgracht heeft 38 percelen kris kras doorsneden waardoor ruim 32 ha landerijen buiten gebruik werden gesteld. De bunkers en andere gebouwen lagen over het gehele gebied verspreid. Achter de verdedigingslinie, evenwijdig aan de tankgracht, werd een dijk aangelegd om de zuidelijker gelegen 3.000 ha cultuurgrond te beschermen. De gronden waren bestemd voor de voedselproductie en moesten bij een eventuele inundatie behouden blijven. Deze inundatiedijk werd onder Duitse dwang aangelegd door mannen tussen de 18 en 60 jaar die woonden ten zuiden van de Middenvliet met graaf- spit en kruiwerk. Zij werkten zes dagen per week en moesten zelfs hun eigen schop meenemen. Personeel van zuivelfabrieken en graanmaalderijen, veeartsen, veeverloskundigen, wervianen, veermannen en de gemeente reiniging waren vrij van deze verplichting. Daarbij werden er door de Duitse weermacht meerdere dammen in de vaarten aangebracht, zoals in de Langevliet bij de tankgracht. Deze dammen waren hinderlijk voor de afvoer van water en versperden de doorvaart in de Langevliet. Nog groter werd het leed van de bewoners die in de nabije omgeving van de tankgracht woonden toen de Duitsers in 1943 begonnen met het leggen van mijnenvelden in het gebied, zij moesten evacueren. Deze mijnen lagen vooral in de duinen en in het gebied Callantsoogervaart – Zanddijk – Van Foreestweg en Middenvliet. Om de mijnenvelden lagen prikkeldraadversperringen en stonden er waarschuwingsborden. De boeren die daar hun

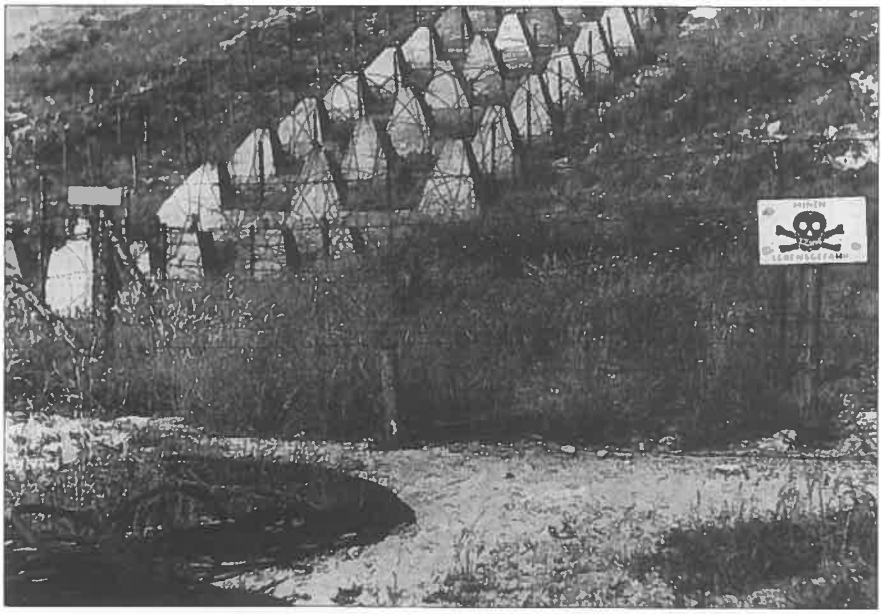

De Zanddijk met de drakentandversperring en een bordje met waarschuwing voor mijnengevaar. Langs de Zanddijk en in de duinen zijn nog restanten van deze betonnen versperring aanwezig.

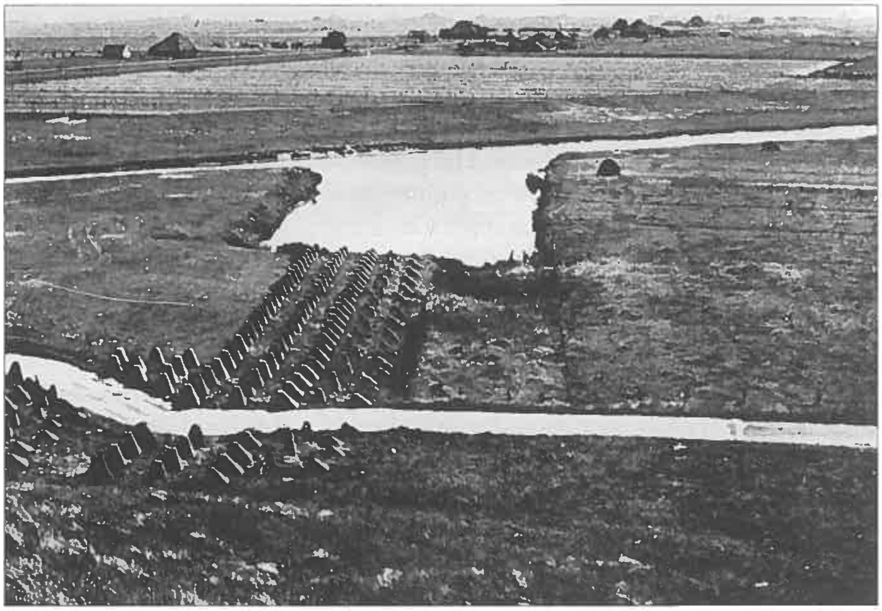

De tankgracht gezien in 1947 vanaf de duinen van de Zanddijk, links op de achtergrond de woningen langs de Van Foreestweg.

Slechts een klein gedeelte van de tankgracht is achter de Schoolweg behouden gebleven. Op de achtergrond de groensingel van Noorderhaven en een behouden gebleven geschutsbunker van de verdedigingslinie.

bedrijf hadden moesten hun veestapel in april 1944 onderbrengen bij collega's. Het bracht de boeren in grote moeilijkheden in verband met stalling van het vee. Daarbij werd tijdens een vergadering in mei 1944 in café Kreijger in 't Zand namens de Provinciale Voedselcommissaris de evacuatie meegedeeld van de 15 gezinnen die ten zuiden van het pantserkanaal woonden aan de Callantsoogervaart 1 t/m 17. Hun vee werd ondergebracht op weilanden aan de Rijksweg (N250), de Langevliet, Van Foreestweg en Jan Verfailleweg. De evacués vonden onderdak in Julianadorp.

Na de oorlog is de demping van de tankgracht jarenlang ter discussie geweest bij de gemeente en grondeigenaren. Omdat door de tankgracht 38 kadastrale percelen grond werden doorsneden en buiten gebruik werd gesteld, verzocht in 1953 de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, afdeling Callantsoog, aan de Helderse burgemeester en wethouders medewerking of de tankgracht bij Julianadorp, met de ten noorden daarvan gelegen aarden wal, en de 2 ha gronddepots op het bedrijf aan de Rijksweg 85 verwijderd kunnen worden. Jaren later was de discussie nog niet afgerond. Tijdens een bespreking in 1957 tussen de gemeente en een delegatie grondeigenaren over de langlopende vraag om schadevergoeding onthulde de gemeente haar toekomstplannen. Voor het westelijk deel tussen de Langevliet en de Zanddijk zijn er bebossingplannen met de tankgracht als waterpartij voor recreatie. Het gedeelte tussen

de Langevliet en de Rijksweg zou volgens de gemeente met grond of Helders huisvuil gedicht kunnen worden. Maar daar was dan wel 111.000 m^3 huisvuil voor nodig en het dempen met huisvuil zou zeven jaar gaan duren. Het ging allemaal niet door en het huisvuil werd vanaf 1957 in de duinen gestort. Na verloop van jaren is de tankgracht grotendeels verdwenen door het storten van vuil en de aanleg van woonwijken. Slechts een klein gedeelte is behouden gebleven.

Naar Indië

De aanval van de Japanners op de Amerikaanse vloot in Pearl Harbur op 7 december 1941 leidde tot een onmiddellijke oorlogsverklaring van Nederlands- Indië aan Japan.
Het was een daad uit solidariteit met de geallieerden. De geringe militaire kracht van de kolonie nam het op tegen de grote Japanse keizerlijke legers. Na de dramatisch verlopen Slag in de Javazee op 27 februari 1942 werd in enkele weken tijd de verdediging van de Archipel opgerold en begon de Japanse overheersing. Europeanen werden opgesloten in interneringskampen, als dwangarbeiders te werk gesteld of gemarteld en vermoord. Een dag na de verloren Slag in de Javazee arriveerde de Japanse vloot op de ankerplaats in de Bantambaai. Kort daarop begonnen de Japanse landingen op Java, op 8 maart 1942 capituleerde Nederlands-Indië.

Na hun huwelijk woonde het echtpaar Truus Verschuur-Roos en Frans Verschuur, in dienst bij de Koninklijke Marine, in de Narcisstraat. "In 1937, ruim drie jaar na ons trouwen, moest mijn man naar de Oost, naar Soerabaja in Indonesië, de havenplaats van de Nederlandse marine hij werd daar machinist op de jagers", vertelt mevrouw Verschuur: "Toen mijn man wegging was er al dreiging in Europa, alleen wisten wij niet precies wat ons te wachten stond. Nadat zijn term erop zat mocht hij niet terug naar Holland, de marine moest in Indië blijven. Toen ben ik dus naar hem gegaan, naar Java, in de mobilisatietijd december 1939; ik was toen drie en twintig jaar oud, samen met een groep marinevrouwen. Ik had geluk, de reis werd door de marine betaald omdat mijn man onderofficier was. Want aan lagere in rang werd dit niet gegund. Toen ik op de marinebasis Soerabaja aankwam stond mijn man me op te wachten. Hij was net binnen van een reis, daar had ik geluk mee en hij had een

Het Marine Etablissement te Soerabaja na een Japanse luchtaanval in maart 1942.

huisje voor ons gehuurd. Maar na een dag zat ik er al in mijn eentje, hij moest varen. Het eerste wat ik van de oorlog merkte was de Slag in de Javazee in februari 1942, daarvan heeft mijn man de voorslag in de Straat Bali eind januari 1942 meegemaakt. Toen ons eiland Java bezet werd door de Japanners moesten wij ons huis uit. Onze dochter Rietje was toen een jaar oud. Ik heb het huisraad achter moeten laten en kon niet veel bagage meenemen. Wij zijn toen in een wijk terechtgekomen waar je vrij in en uit kon, dat noemden ze ook "de Wijk". Later kwam er prikkeldraad omheen zodat we niet meer weg konden. Daarna zijn we in transportauto's geladen en op de trein gezet. Wij wisten niet waar we heen gingen en wat er met ons zou gebeuren. De reis heeft zo'n twee dagen en nachten geduurd. We werden naar Moentilan gebracht in midden Java waar we in een klooster zijn gestopt. Ik heb daar in de keuken gewerkt, eerst voor de babyzorg, en ik ben daar ansjo geweest, varkenshoedster, en ik moest op het land werken, in de hete zon, dan kreeg je alleen een kopje warmwater met suiker, dat was goed voor je, zeiden ze. Het gebied waar we verbleven was een vulkanisch dal, met bekende vulkanen zoals de Merbaboer en de Marapie, wij moesten het land vrijmaken van het lavasteen. Later zijn we nog verplaatst naar Banjoebieroe (het Blauwe meer). Wij hebben in totaal drie en een half jaar vast gezeten. En altijd in grote gebouwen, met slaapzalen en stapelbedden, met zowel marinevrouwen als KNIL vrouwen. Soms was het nog mogelijk om met mijn met ouders in Den Helder te corresponderen, via de contactpost, dat ging via Amerika. Ondertussen wist ik van mijn man niets, hij zat in een mannenkamp.

De bevrijding zoals die in Nederland is geweest hebben wij niet meegemaakt, bij ons was het geen feest. In ons kamp moesten we 's morgens eerst nog op appèl komen en je nummer opzeggen, in 't Japans, zoals iedere dag. Daarna werd toen gezegd dat Japan gecapituleerd had, dat wij vrij waren, toen ging de Japanse vlag naar beneden en het rood- wit- blauw omhoog, en zongen we: "De vaste burcht is onze God". Daar stonden we bij te janken, dat was onze bevrijding geweest. Ik zag mijn man na vier jaar pas weer terug, ik heb hem in Batavia gevonden, Soerabaja heb ik nooit meer terug gezien. Uiteindelijk heb ik zes jaar in Indië gezeten, waarvan vier jaar vastgezeten en onze dochter Riet vierde haar vijfde verjaardag op de terugweg naar Holland. We kwamen in 1945 terug. Eerst met de boot de

Bloemen en kransen bij het monument Voor hen die vielen. Jaarlijks worden op 15 augustus de slachtoffers herdacht die hun leven verloren tijdens de gevechten in de strijd tegen Japan, de bezetting van het voormalig Nederland Oost-Indië en de Bersiap-periode (foto 2004).

Nieuw Amsterdam van Batavia naar Singapore. Daar kregen we kleding van de Canadian Red Cross. Daarna vlogen we met de Royal Air Force terug via Engeland naar vliegveld Valkenburg. Toen met de bus naar Den Haag waar we ons op het departement moesten melden en daarna door naar Doorn naar Huize la Foret waar we werden opgevangen. We zijn met een oude autobus van Doorn naar Den Helder gebracht, dat was 16 januari 1946, hartje winter, overal lag sneeuw, mijn opoe heb ik niet meer gezien, zij was zes weken voor mijn thuiskomst overleden. Nadat we eerst nog in de Emmastraat gewoond hebben verhuisden we naar Alkmaar naar de Bergerhof. Die wijk was gebouwd voor de Helderse vluchtelingen en ik woon er nog steeds. Na de oorlog kwamen de vrouwen uit het kamp nog wel bij elkaar. Later verwaterde dat. Mijn troost vind ik tijdens de herdenking van de capitulatie van Japan in Den Haag jaarlijks in augustus".

Japan capituleerde op 15 augustus 1945, maar er waren geen troepen om in Indië het Nederlands gezag opnieuw te vestigen. De Japanse capitulatie bracht voor de geïnterneerden in de kampen dan ook geen bevrijding. Ze bleven opgesloten en waren toevertrouwd aan hun vroegere (Japanse) bewakers die hun nu moesten beschermen tegen gewapende Indonesische nationalisten die het zelfbestuur van Indonesië wilden uitroepen. Het tijdperk van Soekarno en de soevereiniteit was aangebroken. In die periode lagen op het kantoor van de Heldersche Courant in de Koningstraat en op het bureau van de plaatselijke afdelingen van het Rode Kruis de naamlijsten van krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden in het verre Oosten ter inzage. En wie dat wilde, kon met familie corresponderen met Indië-Rode-Kruis-formulieren. Voor het repatriëren van de uit Japanse krijgsgevangenschap terugkerende marine personeel werd te Doorn in huize La Foret een repatriëringkamp ingericht. De buitenplaats was weer bewoonbaar gemaakt door een groep vrouwelijke politieke gevangenen. Zowel officieren, onderofficieren als manschappen kwamen na terugkeer van jarenlange opsluiting en ontbering eerst naar La Foret. Daar werden zij geregistreerd, gelegerd, gekleed en gevoed.

De slag in de Javazee

Er zullen er velen bij zijn, die van Nieuwediep kwamen, die eens wegvoeren. Wuivend naar hun vrouwen, naar hun kinderen, naar hun vaders en moeders, en naar hun familie en vrienden die op de kade van de haven achterbleven.

In januari 1942 heerste de Japanners over een groot deel van de Pacific. Toen zij een grote vloot naar Java stuurden werd uit de beschikbare geallieerde schepen een vloot gevormd die de Japanners moest zien te vernietigen. Bevelhebber Schout bij Nacht Karel Doorman voerde het commando vanaf het vlaggenschip Hr. Ms. De Ruyter. De Slag in de Javazee op 27 februari 1942 werd voor de geallieerde vloot een dramatische nederlaag. De Japanse vloot was veel sterker dan was verwacht en de oorlogsschepen uit Amerika, Engeland, Australië en Nederland verloren het zeegevecht. Tevergeefs had men getracht de Japanse invasielegers van de kusten te houden. Het enige dat de geallieerden hadden bereikt was dat de landingen op Java vierentwintig uur werden uitgesteld.

De Slag in de Javazee spreekt tot onze verbeelding en het laatste commando van de Schout bij Nacht Karel Doorman: "Ik val aan, volg mij", is een beroemde uitspraak geworden. De Nederlandse marinemensen die aan de slag deelnamen dienden eens in Den Helder voordat zij voor het laatst uit Nieuwediep wegvoeren naar het verre land vanwaar zij niet meer terugkwamen. Een van de weinige overlevenden vertelde zijn verhaal: "Ik was onderofficier op de kruiser De Ruyter. De voorbereiding begon op 26 februari1942, om tien uur 's morgens kwamen we aan in de haven van Soerabaja. Nadat we afgemeerd waren in het bassin deelde een order van admiraal Helfrich

ons mee, dat we konden gaan passagieren, maar dat we om vier uur werden terugverwacht aan boord om ons tot de laatste man in te zetten tegen de Jap. We begrepen allen wat dit betekende. De overweldigende meerderheid van de Japanse vloot was ons bekend. Toch ontbrak er 's middags geen enkele man. We waren present. Op de Kruiserkade stond het zwart van de mensen. Vrouwen en kinderen, die een laatste blik wilden werpen op man en vader, vrienden en vele belangstellenden. Men wist het, 't was ernst. Om 6 uur voeren we uit. Het was geen grote vloot, die vertrok. De Ruyter, de Java, de Amerikaanse kruiser Houston, de Australische kruiser Perth en tenslotte de bekende Engelse kruiser Exeter. Wij hadden uitstekende officieren aan boord en de geest onder de bemanning was prima. Op 27 februari 's middags om twee uur voegden verschillende Nederlandse, Engelse en Amerikaanse torpedojagers zich bij ons, onder andere de Kortenaer, de Evertsen, de Piet Hein en de Van Nes alsmede een twaalftal onderzeeboten. En toen kwam om vier uur de vijand in zicht. Het aantal masten was niet te tellen en we wisten, dat we met een overweldigende meerderheid te doen zouden krijgen. Het zal halfvijf geweest zijn toen waarschijnlijk de zwaarste zeeslag uit de oorlog begon. Het was een voortdurend gedreun benedendeks. De lopen van onze kanonnen waren roodgloeiend, de munitieliften stonden geen seconde stil. We kregen verschillende treffers en we hadden overledenen en gewonden. Om tien uur 's avonds werd de strijd gestaakt, we waren doodmoe. Zeven minuten later werd alarm gemaakt en toen kwam de catastrofe. Opnieuw het gedonder van ons geschut, opnieuw ging het in volle vaart de vijand tegemoet en waren de ontploffingen niet van de lucht. Tien minuten voor halftwaalf werd de Java getorpedeerd en zonk in drie minuten tijd. Halftwaalf had een geweldige ontploffing op de De Ruyter plaats en wisten we dat voor ons de strijd ten einde was. Ik weet nog niet hoe ik aan dek ben gekomen. Er waren er niet veel meer aan dek. Wat in leven was, was reeds overboord gesprongen. Alleen op de brug zag ik de donkere schimmen van officieren. Het schip maakte slagzij. Na een zwemvest te hebben aangetrokken ben ik overboord gesprongen. Er dreven honderden mensen in het water. De strijd was nu gestaakt en er was geen Japans schip meer te bekennen. We hadden ongeveer drie uur in het water gelegen, toen een grote steekvlam van De Ruyter opsteeg en het schip in de diepte verdween. Ik vermoedde dat een Japanse onderzeeboot nog een torpedo op het schip had afgeschoten om het snel tot zinken te brengen. De morgen bemerkte ik dat er in mijn nabijheid nog zeven anderen dreven. Het was in de middag van 28 februari dat een Japanse torpedobootjager op ons afstoomde en ons oppikte. We werden aan boord goed ontvangen. Enkelen van ons kregen droge kleren. Er waren ongeveer tachtig geredden aan boord. De jager bracht ons naar Krakan bij Rembang. Zes weken verbleven we in Krakaw. Daarna werden we vervoerd naar Soerabaja en kwamen in een krijgsgevangenkamp de zogenaamde Jaarmarkt waar we een betere behandeling kregen. En toen brak de dag aan in augustus 1942 waarop we naar Singapore vertrokken. Drie jaar lang zijn we op

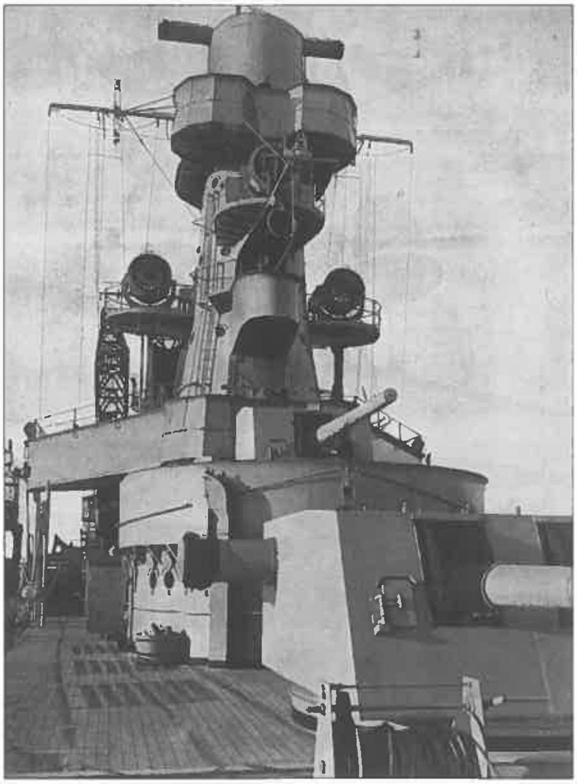

De imposante toren van het vlaggenschip Hr. Ms. De Ruyter.

Ter nagedachtenis aan de Slag in de Javazee werd op 14 oktober 1954 een borstbeeld van Karel Doorman door burgemeester Rehorst onthuld in de tuin van het Koninklijk Instituut voor de Marine.

Malakka geweest, drie lange jaren van ellende en verschrikking. We moesten een spoorlijn dwars door Mallaka aanleggen. Duizenden lieten het leven, het was vreselijk".

Toen het bericht van de zeeslag in Den Helder doordrong rouwde de stad. Een aantal Nederlanders die tijdens de oorlog in Engeland verbleven, waren diep onder de indruk van de heldhaftige pogingen van de Koninklijke Marine om Nederlands Indië tot het uiterste te verdedigen. Zij namen het initiatief tot oprichting van het Karel Doormanfonds, een stichting voor oorlogsslachtoffers der Koninklijke Marine en hun nabestaanden. Beschermvrouwe was Koningin Wilhelmina. Na de oorlog organiseerden plaatselijke comités evenementen om geld in te zamelen. Zo gaf het Marinierskapel op 24 januari 1947 in de Nieuwe kerk aan de Weststraat een concert ten bate van het Karel Doormanfonds. Burgemeester Ritmeester schreef in het voorwoord: "De gedachte om door genoemde kapel voor het Fonds in deze gemeente een concert te organiseren, op zichzelf reeds een gebeurtenis voor onze geteisterde marinestad, juich ik van harte toe, te meer omdat ik er een gerede aanleiding in vind om langs deze weg uw bijzondere belangstelling voor het Karel Doormanfons op te wekken. Ik spreek de wens uit, zowel voor het bestuur van het Karel Doormanfonds als voor de Marinierskapel, dat deze avond volkomen moge slagen".

In de Nieuwe Kerk aan de Dam van Amsterdam bevindt zich de gedenkplaat van de Slag in de Javazee met het opschrift: "Bij de Slag in de Javazee ging het grootste deel van onze marine ten onder". In Indonesië op Soerabaja bevindt zich op het ereveld Kembang Koening het Karel Doormanmonument als herinnering aan de Slag in de Javazee en de daarbij gesneuvelden. Het monument is van witte steen; het is op een voetstuk geplaatst, waarop een golvenmotief is afgebeeld. Op het monument zijn een goudkleurig marine embleem en een drietal bronzen plaquettes aangebracht. Voor het monument bevindt zich een graftombe voor de Onbekende Zeeman.

Vluchtelingenwoningen

"Vrijdag 28 juni 1940. Het eens zo nijvere en levendige Den Helder, de nationale basis van de marine ligt thans verlaten in de avondzon. De 36.000 inwoners zijn allen, op enkele duizenden na, gevlucht, om de nacht door te brengen bij familie in de omtrek, in boerderijen, in schuren en in de openlucht. Dat is een der meest bedroevende resultaten van het Engelse bombardement, dat in de nacht van maandag op dinsdag werd uitgevoerd. Langs de weg trof men verspreide groepen vluchtende inwoners. Men ziet ze op zwaar beladen fietsen, op vrachtauto's, op karretjes. Den Helder is leeg, de luiken van de huizen gesloten, de vensters dichtgespijkerd, de etalages leeggehaald", aldus het Noordhollandsch Dagblad van achtentwintig juni 1940.

De situatie in Den Helder verslechterde per dag en de vluchtelingen uit de stad moesten onder vaak barre omstandigheden in de omgeving wonen. De juist opgerichte Commissie voor de Helderse Vluchtelingen riep hulp in bij instanties en stelde de gemeente voor om op korte termijn woningen in Julianadorp te bouwen voor de Helderse evacués. Met succes, want in overleg met de Streekplannendienst van de Provincie werd een ontwerp voor huizenbouw in Julianadorp gemaakt. Wel moest er land onteigend worden en konden er bezwaarschriften ingediend worden in het gemeentehuis van Anna Paulowna. Maar eigenaren werden uitgekocht en de bouw ging van start. In mei 1942 leverde eigenaar en bouwer de N.V. Bredero's Bouwbedrijf uit Utrecht de woningen op. Veel geld bracht het de eigenaar de eerste jaren niet op en de Helderse evacués hadden er al helemaal geen profijt van. Want in de

Julianadorp, met links op de voorgrond de vluchtelingenwoningen.

periode van 12 oktober 1942 tot 3 januari 1943 vorderden de Duitsers de woningen om arbeiders in te huisvesten die werden ingezet voor de aanleg van militaire versterkingen. Gedurende die periode zijn de woningen door vandalisme ernstig beschadigd. Daarna werd nog een deel van de J. van der Veerstraat gevorderd voor arbeiders van de Amsterdamse Bouw Onderneming die voor de Duitsers werkten. Pas in de zomer van 1944 gaf de bezetter een aantal woningen vrij en in september 1944 waren alle woningen weer beschikbaar.
De huizen die oorspronkelijk voor de Helderse vluchtelingen waren bestemd werden toen bewoond door landarbeiders die in Julianadorp werkten. Slechts op het adres Landbouwstraat nummer 22 woonde een Helderse evacué, een werviaan.

Het bouwbedrijf wilde in 1943 de woningen verkopen in verband met de moeilijkheden tijdens de exploitatie door de vorderingen van de Duitsers. De gemeente Den Helder en Woningstichting waren niet geïnteresseerd.
In 1954 waren nog in eigendom van het bouwbedrijf:

Tuinbouwstraat 1 t/m 17 en 2 t/m 24
Jac. van de Veerstraat 7 t/m 25 - 26 en 28
Landbouwstraat 20 - 22 en 24.

De gemeenteraad van Wieringen nam in de zomer van 1941 de beslissing om voor de Helderse evacués honderd vluchtelingenwoningen in Hippolytushoef te bouwen. De woningen kwamen in het gebied tussen de Parklaan, Viervoetspad, Zandburen en de Slingerweg. Deze woonwijk werd gezien als toekomstige uitbreiding van de gemeente Hippolytushoef. De woningen waren ruim en degelijk en waren meer dan een tijdelijke huisvesting voor evacués. Want na de Duitse bezetting zouden deze woningen voor de gemeente nog van grote waarde zijn, was de gedachte van de gemeenteraad. De nieuwe huizen kwamen op kavels van 25 tot 40 meter en het type woning was royaal van opzet. Allen kregen één verdieping waar bij de muren recht werden opgetrokken, gedekt door Zwitserse kap, flauw hellend zoals bij de Boerenleenbank in het dorp. Ook in Alkmaar werden in 1942 in de Bergerhof 254 woningen gebouwd om onderdak te bieden aan de Helderse vluchtelingen.

De bioscoop

In de crisistijd kwam er bij de gemeente een verzoek binnen voor de bouw van een bioscoop in de Spoorstraat. Concurrentie voor de nieuwe ondernemer was er alleen nog van de Witte en Tivoli. De andere filmtheaters Scala aan de Kanaalweg, Tavenu aan de Spoorgracht en het Cinema Palace aan de Binnenhaven bestonden toen al niet meer. Het Rialto-theater nadert zijn voltooiing, schreef de krant op 9 maart 1935: "Een gebouw waarover men spreekt is zeker de in aanbouw zijnde Rialto bioscoop in de Spoorstraat. Dagelijks, en dat is nu reeds enige maanden zo, staan de mensen bij tientallen op het trottoir tegenover het imposante bouwwerk, dat daar verrezen is en zijn contouren, schoon van lijn en architectuur, boven de daken van de omgevende panden uitsteekt". Den Helder was een moderne en drukbezochte bioscoop rijker.

Na de Duitse bezetting werd na verloop van tijd Rialto een "Duitse bioscoop". En werden er "avonden" gehouden. Zoals in februari 1943 toen op het affiche stond:
"Nationaal Socialistische Beweging der Nederlanden. Openbare vergadering op donderdag 25 februari 1943 in Rialto theater aanvang 8 uur, onderwerp: Eenheid tegen het Bolsjewisme. Toegangsprijs 30 cent".
In het theater werden ook bijeenkomsten gehouden voor de leden van het Nederlandsche arbeidsfront en hun huisgenoten. En in het najaar van 1943 vond in het filmtheater het Oogstdankfeest plaats. Hiervoor was de zaal in de voor hun vereiste stemming gebracht met vele hakenkruisdoeken en rood-zwarte vlaggen van de N.S.B. Vrijwel alle hogere weermachtautoriteiten en vertegenwoordigers van de N.S.D.A.P. en

De Rialto bioscoop in de Spoorstraat voor de oorlog. Op deze locatie vestigde na de oorlog de firma De Gruyter een nieuwe winkel, nu is daar Zeeman textiel super gevestigd.

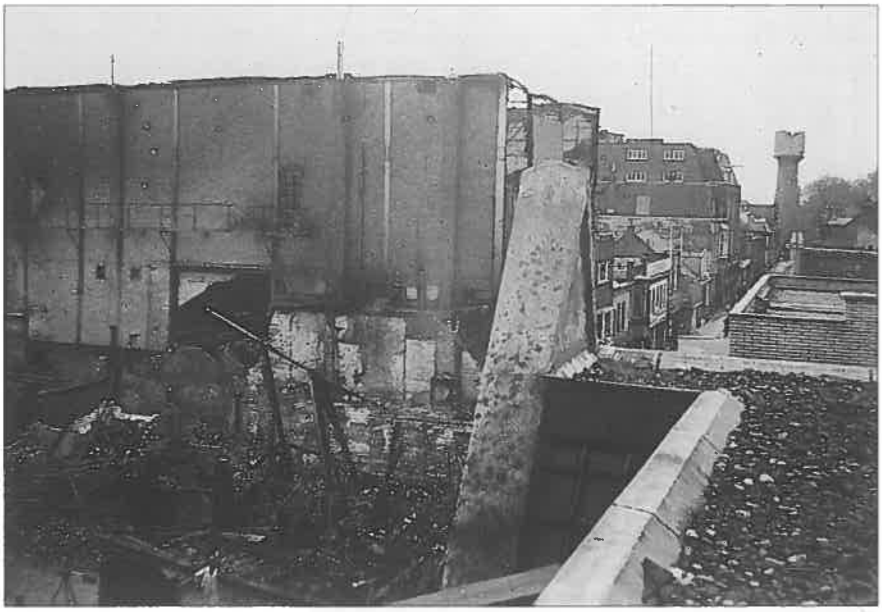

De verwoeste Rialto bioscoop in de Spoorstraat gezien vanaf een dak aan de overzijde.

van de N.S.B. waren aanwezig. Verder was de zaal gevuld met leden van de weermacht, verschillende burgers, Hitlerjeugd en Jeugdstorm. Stützpunkleiter Pg. Sauter opende de bijeenkomst. Nadat het aanwezige weermachtorkest enkele nummers had gespeeld zongen vier leden van de weermacht: "Ewig liebe Heimat". Na declamaties, toespraken en kernachtige spreuken werden op het Oogstdankfeest de kwaliteiten van de boeren geroemd die er voor gezorgd hadden dat Nederland dit jaar weer voedsel genoeg heeft. Want dankzij de boeren, de arbeidsdienst en de schooljeugd is de oogst binnengekomen, aldus de toespraken. Staande volgden daarna nog het Horst Wessellied en het 5e couplet van het Wilhelmus.

Tijdens één van de zware bombardementen op Den Helder kwamen afzwaaiers, die bestemd waren voor de Rijkswerf, op 5 november 1943 in de Spoorstraat terecht. Het filmtheater werd zwaar beschadigd en moest worden afgebroken. Het puin werd geruimd en de lege plek kreeg na de oorlog de naam Rialtopleintje. Nog geen week na de bevrijding adverteerde Piet van Twisk, eigenaar

van de Witte en de Tivoli bioscoop: "Tivoli en de Witte gaan open en .... zo snel mogelijk. Het zal aan mij niet liggen, of de Amerikaanse en Engelse films, en nieuwsjournaals zullen het eerst in Den Helder draaien", hij hield woord. En in beide filmtheaters draaiden regelmatig filmvoorstellingen waarvan de opbrengst voor het Nederlandse Rode Kruis bestemd was.

Distributiekring Den Helder

Met de vestiging in augustus 1939 van een distributiekantoor in het stadhuis werd het systeem van distributiebonnen in Den Helder ingevoerd. In oktober dat jaar werd het al merkbaar in de huishoudens omdat de suiker op de bon ging, de Nieuwediepers kregen niet meer dan een halve kilo per twee weken per persoon. Tijdens de oorlogsjaren bevond het distributiebureau zich in het Militair Tehuis in de Spoorstraat, in het gebouw van de MOOC. Het was daar dagelijks een komen en gaan van een rij mensen. En de politieagent die toezicht hield hoefde nooit in te grijpen, hij hoeft er alleen maar te zijn. Na de bezetting door de Duitsers werd er een begin gemaakt met de brandstofdistributie. In de krant groeiden de opsommingen welke bonnen in welke periode recht gaven op het kopen van rantsoenen. Voor het vlees kwamen er aparte bonnen. Soms kwamen er mededelingen dat er koeien waren aangevoerd als: "Naar de secretaris van de toewijzingscommissie ons meedeelde, bedroeg het aantal aangevoerde beesten 14 stuks. Ruim voldoende voor de Helderse bevolking. Daarnevens werden nog enkele lammeren aangevoerd. De karbonades zullen deze week achterwege blijven. Niet één enkel varken werd aangevoerd". In de eerste oorlogsweken organiseerde het distributiebureau zelfs nog filmvoorstellingen voor de Nieuwediepers. Vijf hele dagen lang opende Rialto in de Spoorstraat haar deuren. Alleen overdag, want 's avonds moest je op tijd huis zijn en was er verduistering. Er stonden lange rijen wachtenden op de stoep. De wijk Ouwe Helder was als eerste aan de beurt. Niemand sloeg de film over, vele tienduizenden bezochten de bioscoop. Maar niet alleen het voedsel ging op rantsoen, ook het gas, water en licht. Dan verschenen er mededelingen in de krant als: De Directeur der Water en Lichtbedrijven maakt bekend, dat met ingang van 28 september 1944 de gas levering plaats vind op de volgende uren: 6.30 tot 7.30 – 11.00 tot 12.30 – 18.00 tot 19.00 uur". Of zoals in oktober 1944 toen er geen stroom meer werd geleverd, met uitzondering van de weermachtinstanties, de gasfabriek, het waterleidingbedrijf, het ziekenhuis, de brandwacht, de politie en de P.T.T. Alle overige aansluitingen werden afgesloten.

Het distributiebureau was gevestigd in het Militair Tehuis in de Spoorstraat op de kruising met de Koningstraat (gebouw de MOOC).

Distributiebonnen voor vlees.

Na de oorlog verdeelden buurtverenigingen in hun wijk het voedsel van het Rode Kruis, op de foto de Singel.

Het distributiesysteem telde voor diverse beroepsgroepen uitzonderingen. Zo was er de uitreiking van extra rantsoenbonnen van zeep en waspoeder aan artsen, tandartsen, veeartsen, verloskundigen, vroedvrouwen, kappers en melkers. Verder aan personen die vuile arbeid verrichten als brandstofhandelaren en schoorsteenvegers. Voor het verkrijgen van rantsoenbonnen lichtkaarsen kwamen uitsluitend personen in aanmerking die voor het verlichten van hun stallen op kaarsen waren aangewezen of kaarsen nodig hadden voor de verlichting van voertuigen die gebruikt werden voor transporten van voedselvoorziening. De middenstand ontving al deze distributiebonnen en moest ze verzamelen en inleveren bij de distributiedienst om weer nieuwe voorraden voor hun winkel te krijgen.

Vanaf de oorlogswinter (1944-1945) tot aan de capitulatie bewaakte de Duitse weermacht de opslagplaatsen waarin grote hoeveelheden levensmiddelen waren geborgen. Na de bevrijding zijn de levensmiddelen onder de bevolking gedistribueerd en ter beschikking gesteld van het Rijksbureau voor voedselvoorziening. In de bevrijdingsweken liepen geallieerde schepen met voedsel de Rotterdamse haven binnen om onder andere het district Den Helder, dat de distributiekringen Den Helder, Barsingerhorn, Zijpe, Winkel, Wieringerwaard, Wieringen en Texel omvatte van voedsel te voorzien. Op tweede Pinksterdag 1945 arriveerde de eerste trein met voedsel op het station, de volgende dag kwamen er twee treinen met elk vier wagons voedsel aan. Ondanks de voedselaanvoer bleef de distributie

Den Helder kerstmis 1945, met een blik Amerikaanse marmelade van 7½ pond op de versierde tafel.

voorlopig nog van kracht. Toch was er al veel veranderd, er lag weer spek in de kast, er kwam weer jus op tafel, de koektrommels waren gevuld, er was weer suiker in de koffie en er was weer thee. De Tivoli bioscoop werd van stroom voorzien zodat er weer voorstellingen kwamen. En het Rijksbureau voor tabak maakte bekend dat er een distributiebon kwam die naar keuze recht gaf op een rantsoen sigaren, sigaretten of tabak. Het bureau verwachtte in de periode van september tot en met december geregeld twee rantsoenen in de 14 dagen aan te kunnen wijzen. Voor de sigaretten werd de tabak uit Rhodesia aangevoerd, de te distribueren sigaretten gingen de naam Rhodesia dragen. De prijs was bepaald op 75 cent per 20 stuks. De tabak kwam onder de naam Libra in de handel.

Na de bevrijding werden in alle wijken buurtverenigingen opgericht voor de viering van de bevrijdingsfeesten. Deze verenigingen werden ook ingezet voor de voedselverdelingen van het Rode Kruis in hun wijk. De eerste verdeling vond plaats op zaterdag 22 december 1945, elk gezin kreeg een blik Amerikaanse marmelade van 7 ½ pond uitgereikt. Deze jam werd geschonken door het: "American Relief Committee for Holland". Volgens de Heldersche Courant was er vanaf 1 januari 1946 zonder bon verkrijgbaar: "gort en gortproducten, gemengd meel, havermout, aardappeltapioca, tarwegriesmeel, vermicelli, macaroni, spaghetti, puddingpoeder, vlapoeder, maïzena, aardappelmeel, aardappelsago, peulvruchten, zout, biscuits, wafels, crackers, beschuit, toast, matzes, paneermeel, koekjes, banket, gebak, ontbijtkoek en taai-taai". Maar voor veel artikelen bleef het distributiesysteem nog voorlopig een aantal jaren van kracht.

Camouflage in de winter

Regelmatig eiste de bezetter van de dienst gemeentewerken dat zij werkzaamheden moesten uitvoeren. Zoals in de winter van 1944 toen de gemeente autoboxen, waar het Duitse wagenpark in verborgen kon worden, moest camoufleren. En van alle wegen die naar de stadsgrenzen liepen zoals de Ruyghweg, de Javastraat en de Middenweg moesten de wegkanten door witte verkeersstrepen van ieder honderd meter lang duidelijk zichtbaar gemaakt worden om veilig verkeer tijdens duisternis te waarborgen. Daarvoor moesten ook op plekken waar geen bomen stonden wit geschilderde palen van 30 cm boven de grond geplaatst worden. Bewoners van boerderijen en huizen die aan de buitenwegen lagen waren verplicht bij vijandelijke luchtaanvallen de inrit en toegangen open houden zodat auto's er van de weg af konden inrijden om zich te verbergen. Damhekken moesten als inrit opengehouden worden en er moesten dammen aan de wegkanten gelegd worden om bij luchtgevaar direct de weg te kunnen

verlaten. Er moesten straatbewakingsposten ingesteld worden die bij vijandelijke vliegacties met de witte vlag zwaaiden om auto's op de luchtaanvallen opmerkzaam te maken. De posten moeten zo geplaatst zijn dat er tenminste om de twee kilometer bewaking staat en er moesten dekkingsgaten aanwezig zijn. En als er spijkers uitgegooid werden moesten de bewakingsposten ze direct opruimen en het melden.

Uit het dagblad voor Noord-Holland

"Heldersche editie, 14 augustus 1943.
Den Helder na drie jaar oorlog. Inderdaad, alles went, zelfs de aanblik van een stad, wier uiterlijk in de loop van drie jaren dermate ingrijpend is veranderd als Den Helder, een uiterlijk, dat ook thans nog steeds gewijzigd wordt. Diegenen, die iedere dag in Den Helder zijn, zo te zeggen de "Piet Heinen" (de erenaam van de weinigen die het nog aandurfden om dag en nacht in de stad te blijven) merken niet zo heel veel van die verandering. Die het wel merken, dat zijn zij, die slechts sporadisch in de stad komen. Den Helder is een spookstad geworden. Vele duizenden bezoeken haar iedere dag om er te werken, en vertrekken weer met bus of trein. Na zes uur, als de meeste treinen of bussen vertrokken zijn, is het stil in Den Helder. Het uiterlijk van Den Helder is er niet op vooruit gegaan. Loop de grachten maar eens langs: Keizersgracht, Westgracht, Zuidstraat, het is alles even haveloos en somber. Verveloos en triest. Dichtgespijkerde vensters en rottend hout. Gaten en spelonken tussen de rijen huizen in. Een desolaat en verdrietig schouwspel, dat weinig opwekkend is. Langs de buitenwegen van Den Helder sjouwen magere karrenpaarden wagens met allerhande materiaal; doch ook in de stad zelf rijden de wagens. De wind blaast er overheen en straten en wegen liggen in een oogwenk vol stof en gruis. Het blijft er niet liggen, het verspreidt zich over heggen en tuinen en dringt de deuren door. Grijs en grauw van stof doen zich de straten voor. Waar men ook loopt, het kraakt en knarst. Grijze, stoffige huizen. Verdroogde tuinen en kapotte huizen. De inwoners die moesten blijven hebben het niet makkelijk gehad. Behalve het voortdurend gevaar, dat men trotseerde, woonde men in een uithoek der provincie, met alle consequenties van dien. Geen gezelligheid, geen amusement. Zij moesten zich thuis vermaken. Met uitzondering van de uitvoeringen die zondagmiddag in het Casino werden gegeven en de bioscopen. Men kan geen fietstochten maken, duinen en strand zijn verboden gebied, men kan nergens zwemmen, men kan de zee niet zien, alle aantrekkelijkheden, inclusief de Donkere Duinen, zijn ontnomen aan de bevolking. Zij die bleven hebben doorgaans nieuwe banden aangeknoopt, nieuwe kennissen opgedaan, net als de nieuwe contacten die in de trein en bus werden opgedaan".

Drukte bij het station, na iedere werkdag reisden veel Nieuwediepers met treinen of bussen voor de overnachting naar hun evacuatieadres

"Hier is Londen...". Als die woorden in de oorlog in Nieuwediep werden opgevangen was er even contact met de vrije wereld. De Britse omroep BBC verzorgde al vanaf 11 april 1940, dus nog voordat de Duitsers Nederland binnenvielen, nieuwsberichten in het Nederlands. In de oorlog bleef men in Nederland op de hoogte van het verloop van de oorlog dankzij de Nederlandse nieuwsuitzendingen van de BBC. De Nederlandse regering in Londen liet ook eigen programma's maken. Op 28 juli 1940 kwam "Radio Oranje" voor het eerst in de lucht. Sindsdien hebben vooral de toespraken van Koningin Wilhelmina de mensen bemoedigd. De radio uitzendingen werden als berichten in de ondergrondse bladen opgenomen. Men luisterde door de Duitse stoorzenders heen. Londen gaf goed nieuws, betrouwbaar nieuws en het luisteren schiep een band met de vrijheid.

In juni 1940 kwamen de eerste verordeningen van de Duitse Rijkscommissaris dat het zonder vergunning verboden was berichten uit te zenden of te ontvangen door middel van draadloze telegrafie of telefonie, dan wel door lichtsignalen. Houders van zendinstallaties of handleidingen daarvoor moesten deze binnen drie dagen bij de burgemeester inleveren. De gebruikelijke radiotoestellen voor het beluisteren van omroepverenigingen vielen hier nog buiten. Maar in 1943 werd ook de handel in radio's verboden. De Openbare leeszaal moest haar boeken met als onderwerp radio's, ontvangtoestellen, radioschema's en de gebonden jaargangen van de Radio-expres inleveren. Bij de firma's De Zeeuw, Selbach, De Leij, Puinbroek, Heyligenberg, Scheltis, Ideco, Vonk en Van der Slikke werden de voorraden radiotoestellen en onderdelen in beslag genomen. De firma's mochten alleen nog grammofoons verkopen. De Nieuwediepers moesten hun radiotoestellen en toebehoren tussen 31 mei en 11 juni 1943 brengen naar het inleveringbureau aan de Kanaalweg, naast het postkantoor. Dat vond driemaal per dag plaats, op alfabet van familienaam. Julianadorpers moesten hun apparatuur inleveren in het Inleveringbureau in gebouw Star of Hope Mission aan de Langevliet. De antennes hoefden niet meteen verwijderd te worden, dat moest voor 15 augustus 1943 plaats hebben gevonden. De ingeleverde toestellen werden tweemaal per dag naar het raadhuis aan de Kerkgracht overgebracht. In Den Helder waren na de inlevering nog maar vier (legale) radiotoestellen aanwezig: Een Schaaper W7 bij de waarnemend burgemeester Wessel in zijn woonhuis aan de Boerhaavestraat, een Erres KIJ186 bij de kapitein van politie aan de Singel, een Waldorp 116 op het hoofdbureau van politie aan de Kerkgracht en een Philips 650A bij het hoofd van de luchtbeschermingsdienst aan de Singel.

Na de oorlog haalde de gemeente per boot in september 1945 een groot aantal radiotoestellen terug uit Zaandam uit de magazijnen van Blauwhoedenveem en Friescheveem. In totaal werden er 950 radiotoestellen en andere apparatuur in de openbare lagere school 7 aan de Weststraat opgeslagen. De gemeente ging inventariseren en probeerde een lijst op te maken van de eigenaars. Na betaling van f 2,50 als onkosten vergoeding voor de gemeente voor het transport en overige kosten kregen de eigenaars hun toestellen weer terug. In totaal werden 375 toestellen opgehaald, veel eigenaars

Een Philips radio van het type 650A stond bij het hoofd van de luchtbeschermingsdienst.

kwamen niet naar de school en anderen stelden na bezichtiging geen prijs meer op hun apparatuur. Een verslaggever van de Heldersche Courant schreef: "Wij hebben de radio's gezien. Er kan nog nauwelijks van radio's gesproken worden. Heel veel kasten zijn zonder inhoud, de goede radiotoestellen hebben de Duitsers er uitgestolen". De overgebleven apparatuur werd voor een bedrag van *f* 300,- door een particulier gekocht.

Klokkenvordering

In de Tweede Wereldoorlog werden door de Duitsers in West-Europa in totaal 108.499 klokken weggeroofd om in Hamburg omgegoten te worden voor de oorlogsindustrie. Ook Den Helder bleef dit niet bespaard. Nors stond boven het briefhoofd van 8 januari 1943: klokkenvordering. Het Helders gemeentebestuur schreef in naam van de Commissaris van Noord Holland aan de kerkbesturen het bericht dat: "Door de Duitsche autoriteiten een aanvang wordt gemaakt met het vorderen van kerkklokken in deze gemeente". De geestelijken kregen de taak toebedeeld om ervoor te zorgen dat hun kerken open waren en zij moesten hun invloed aanwenden om moeilijkheden te voorkomen. In maart 1943 werden in Den Helder de klokken uit de torens geroofd. Na de oorlog heeft men de Nederlandse klokken teruggevonden op een terrein bij Hamburg. Dicht bij een fabriek met een omsmeltingsinstallatie. Het was de Duitsers vooral om het koper te doen. Maar voor zover men heeft kunnen nagaan is er geen één klok omgesmolten. Toch waren de klokken niet meer bruikbaar omdat ze in stukken geslagen waren. Van de 6000 geroofde Nederlandse klokken waren er nog maar 300 in bruikbare staat aanwezig. De rest was schroot geworden en keerde in de vorm van schroot terug naar Nederland. Het grootste deel van de nieuwe luidklokken die de gevorderde klokken moesten vervangen werden hiervan gegoten. Dit was een werk van jaren want de twee Nederlandse klokkengieterijen in Aarle-Rixtel en in Heiligerlee goten voor de oorlog jaarlijks zo'n zeventig klokken aan opdrachten. Na de oorlog werden er 400 tot 500 klokken per jaar gegoten.

Het voormalige gemeentehuis aan de Kerkgracht werd beschadigd door drie bombardementen, door drie mijnontploffingen en door afweergeschut. Daarbij werd de luidklok

De luidklok van de Westerkerk aan het Helden der Zeeplein werd in 1943 uit de kerk gehaald, het monumentale kerkgebouw werd in 1944 gesloopt. De weggeroofde klokken uit het carillon konden na de oorlog achterhaald worden.

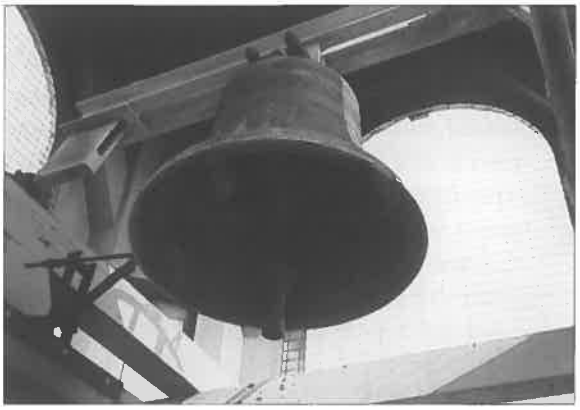

De nieuwe luidklok in de toren van de Nieuwe kerk aan de Weststraat.

gevorderd. De nieuwe 200 kg zware klok kreeg de tekst: "Mijn voorganger is door de bezetter geroofd in 1943 ik ben aangebracht in 1953". Dat jaar werd ook in de toren van de openbare lagere Tuindorpschool een nieuwe 110 kg zware luidklok opgehangen.

De 360 kg zware klok van de Nederlands hervormde Westerkerk aan het Helden de Zeeplein is 9 maart 1943 gevorderd. Daarbij werd in 1944 het kerkgebouw op last van de bezetter gesloopt, ondanks dat het geplaatst was op de "Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst".

Voor de Nieuwe kerk aan de Weststraat leverde klokkengieter Petit & Fritsen te Aarle-Rixtel een 215 kg wegende nieuwe luidklok met opschrift: "Mijn voorganger is door de bezetter geroofd in 1943 ik ben aangebracht in 1951".

Op 16 maart 1943 zijn de 30 klokken van het carillon van het Helden der Zeeplein weggevoerd. Tijdens het vervoer op weg naar Duitsland is het transportschip in het IJsselmeer gezonken. De klokken zijn na de oorlog gelicht en naar Delft vervoerd en daarna door de fa. Van Bergen te Heiligerlee gereviseerd. De totale schade bedroeg bijna achtduizend gulden. Na jarenlange stilte klonken op 15 juni 1950 weer de vertrouwde klanken uit het door Tjalling Dito bespeelde carillon over het Helden der Zeeplein.
De twee nieuwe klokken van de Petrus en Pauluskerk hebben een totaal gewicht van 400 kg. Het randschrift van de grote klok luidt (vertaald uit het Latijn) "Nicolaas, vanouds de patroon van deze stad, door de Duitsers met geweld weggevoerd, roept wederom allen, die op de woelige zee van het leven varen, naar de haven, 1946". Het vertaalde randschrift van de kleine klok luidt: "Alphonsus is mijn naam, genoemd naar de eerste deken, ongelijk in gewicht maar in toewijding dezelfde, voeg ik mijn stem bij die van de grote klok".

Na de oorlog kreeg de OLVOO kerk in de Jan in 't Veltstraat een scheepsbel van de Rijkswerf in bruikleen. Vanaf januari 1950 hing er hoog aan de balken in het torentje weer een eigen klok met het vertaalde randschrift: "Maria voor u klinkt onze stem vooral 1949". Nadat de OLVOO kerk als rooms-katholieke kerk werd gesloten werd de bronzen luidklok in de klokkenstoel naast de Vredeskerk in de Schooten opgehangen. De klok werd op zaterdag 19 november 1994 met toespraken en een speciaal klokkenlied voor de eerste keer officieel geluid.

De luidklok in het torentje van de Huisduinerkerk is in 1537 gegoten door de Amsterdamse klokkengieter Gobel Zaal, het is het oudste voorwerp dat ons door de vroegere bewoners van het voormalige vissersdorp is nagelaten. De klok is niet gevorderd geweest. Dit is mede te danken aan de tekst die in de consistoriekamer van de kerk hangt: "Bestemd voor Huisduinen 1 klok, De inspecteur kunstbescherming,
Je Maintiendrai, monumentenzorg - denkmalpflege - service des monuments historiques care of ancient monuments. De Nederlandsche Regeering heeft een zeer beperkt aantal klokken als historische gedenkstukken van de grootste betekenis van vordering vrijgesteld en richt tot de bevelhebbers der militaire macht van andere mogendheden het dringend verzoek deze met een M gemerkte klokken te sparen".
(Deze tekst is afgedrukt in het Nederlands - Frans - Duits - Engels)

De luidklok in het torentje van de kerk aan het Loopuijtpark heeft geen randschrift en randversiering. Het is de vervanger van de geroofde

klok die gemerkt als B 136 uit de toren is gehaald. Van de verwijderde luidklok is niet meer bekend dan dat de klok een diameter van 57 cm had.

Dorus Rijkers borstbeeld

Het bronzen beeld van Dorus Rijkers liep dus ook gevaar om in Duitsland omgesmolten te worden voor de wapenindustrie. Het borstbeeld werd in 1939 door het Helden der Zeefonds aan de gemeente aangeboden en stond op het Helden der Zeeplein. Als er tijdens de sloop in 1944 van de wijk Ouwe Helder geen plaats meer is om het gesloopte hout te sorteren wordt er door de sloopbedrijven geopperd om de open ruimte op het Helden de Zeeplein te gaan gebruiken. Het beeld van Dorus Rijkers moest volgens hun maar worden weggehaald. Dat was het moment voor een aantal Nieuwediepers om het borstbeeld van Dorus Rijkers in veiligheid te brengen. Vooral omdat er in 1944 een nieuwe algemene vordering voor brons bekend werd gemaakt. Het gemetselde voetstuk werd ter voorkoming van eventueel onderzoek gesloopt en verwijderd. Na de oorlog werd in 1950 het borstbeeld opgesteld op een nieuw gemetseld voetstuk voor het Dorus Rijkershofje dat voor de Blauwe Ridders (zeeredders) in de wijk Oud Den Helder werd gebouwd. Het hofje werd het straatje van de oud-redders. Daar woonden ze naast elkaar Claudy Blokker, Jaap Been, Albert Runnenburg, en de weduwen van Klaas Blokker, Ewalt, Bontes en Koster.

Het borstbeeld van Dorus Rijkers stond voor de oorlog in het plantsoen van het Helden der Zeeplein.

De onthulling van het borstbeeld van Dorus Rijkers in het Dorus Rijkershofje met Koningin Juliana en burgemeester Rehorst. Links Jan en Albert Runnenburg, met wandelstok Riewert Rieuwers.

Gemeente gebouwen

Door vorderingen van de Duitsers, schade of verwoestingen door luchtaanvallen, of door sloop voor vrij schootsveld van huizen en gebouwen moesten de gemeenteambtenaren regelmatig verhuizen naar nieuwe onderkomens. Zo hebben de gebouwen op het beltterrein aan de Rijksweg tijdens een bomexplosie schade opgelopen en is het beltterrein vanaf 1944 tot aan de capitulatie gevorderd geweest. Verder bevonden de gemeente kantoren zich op uiteenlopende adressen.
In 1944 was het Bureau voor wederopbouw aan de Kerkgracht gevestigd en het Bureau centrale boekhouding met dat van de Gemeente ontvanger aan de Landbouwstraat te Schagen. De Gemeentesecretarie bevond zich in het weeshuis van Schagen. De burgerlijke stand bleef in Den Helder, men kon zich vervoegen aan de ingang voor de hoofdingang van het raadhuis. Het Rijkskolenbureau bevond zich in huize Bouwlust aan de Molenvaart te Anna Paulowna. De dienst Sociale Zaken bevond zich te Schagen. Het Distributiebureau was in Den

In het hoge voormalige pand van V&D op de hoek Spoorstraat / Keizerstraat vestigde de gemeente na de oorlog een aantal diensten.

Het gemeentekantoor van de Schade Enquête Commissie was gevestigd in het hoge gebouw aan het Koningsplein, bekend als het oude belastingkantoor.

Helder én in Anna Paulowna gevestigd. In het gebouw gemeentewerken aan de Kerkgracht 10 waren gevestigd de hoofdpost van de brandweer, de alarmpost, de Luchtbeschermingsdienst en de 1e hulpdienst. De Centrale opslagplaats van de gemeente aan de Ambonstraat werd voor een gedeelte met een daarop staande houtloods vanaf januari 1945 door de Duitsers gevorderd. De houtloods werd tot keuken ingericht. De in de loods opgeslagen materialen werden overgebracht naar gebouw Musis Sacrum aan de Koningstraat nabij de hoek met de Koningdwarsstraat.

Op 12 juni 1945 maakte burgemeester en wethouders van Den Helder bekend dat de kantoren van de gemeentediensten en bedrijven zijn gevestigd en voor het publiek zijn opengesteld op de volgende adressen:
Brandweer, Singel 5, benedenverdieping.
Centrale Boekhouding, Spoorstraat 2, gebouw Vroom & Dreesmann 2e etage.
Centrale kas en belastingen, Spoorstraat 2, gebouw Vroom & Dreesmann 2e etage.
Centrale Keuken, kantoor Koningdwarsstraat 16.
Commissie Wederopbouw, Kerkgracht 58.
Distributiedienst, Spoorstraat 44.
Gemeentesecretarie, Kerkgracht 9.
Gemeenteontvanger, Spoorstraat 2, gebouw Vroom & Dreesmann 2e etage.
Gemeentewerken Kerkgracht 10.
Geneeskundige en Gezondheidsdienst, St. Liwinaziekenhuis Polderweg.
Hoofdbureau van Politie, Kerkgracht 33.
Kantoor Schade Enquete Commissie Koningsplein 5.
Reiniging en plantsoenen, Bassinggracht, t.o. Storthuis.
Sociale Zaken, Kerkgracht 32
Verificateur gemeente financiën, Singel 5, bovenverdieping.
Visafslag, afslaggebouw Buitenhaven 33.
Vleeskeuringsdienst, Plantsoenstraat 2.
Water en lichtbedrijven, Fabrieksgracht 1.

Royal Air Force boven Den Helder

Vrijwel dagelijks vlogen vanaf 14 mei 1940 de vliegtuigen van de speciale Britse eenheden van de Coastal Command patrouilles boven de Nederlandse kusten. Zij waren verantwoordelijk voor de strijd boven het water, zoals de vliegtuigen van het Bomber Command naar doelen vlogen tot in Duitsland en het Fighter Command de taak had het eigen Britse eiland te verdedigen. De Coastal Command vloog boven de Noordzee en het Kanaal en het was vooral de 16-Group die langs onze kust opereerde. "De vliegtuigen van dit command beschermden de eigen konvooien, patrouilleerden tot ver boven zee op zoek naar onderzeeboten en oppervlakteschepen en deden aanvallen op vijandelijke schepen en konvooien", aldus G.J. Zwanenburg in zijn boek "Kroniek van een luchtoorlog". In de vijf oorlogsjaren hebben veel verschillende RAF (Royal Air Force) toestellen boven de gemeente Den Helder en boven de Helderse wateren gevlogen waaronder: Hampdens, Blenheims, Beauforts, Hudsons, Albacores, Swordfishes, Mosquitos, Wellingtons, Spitfires, Venturas, Lancasters, Typhoons, Mustangs, Beaufighters, B-17's, Bostons en Whitleys. De opdrachten die de bemanningen uitvoerden waren foto verkenningen, weersverkenningen, scheepsverkenningen en het bombarderen van objecten. Den Helder was bij de vliegers berucht om zijn afweergeschut, de stad werd zwaar verdedigd. Daarbij was Nieuwediep een alternatief doel, met andere woorden als een bombardement op een elders gesteld doel niet uitvoerbaar was konden de vliegtuigen hun bommen ten alle tijde boven de militaire doelen van Den Helder loslaten.

Het 236 Squadron maakte deel uit van het Coastal Command, hun thuisbasis was vliegveld North Coates in Engeland, vlakbij het dorpje met die naam net ten zuidoosten van Grimsby. In het begin van de oorlog vlogen zij onder andere met Blenheims en Hudsons. Niet lang daarna

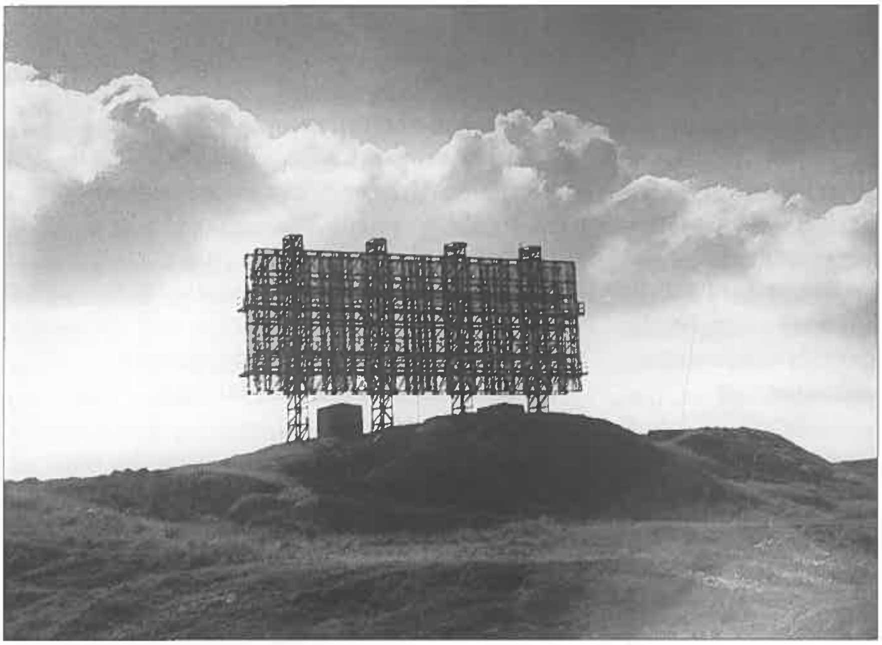

Het Duitse radarstation in de duinen tussen Duinoord en de Middenvliet moest de aanvliegende RAF toestellen signaleren.

vloog het squadron met Beaufighters. Inmiddels maakten Ernest F.V. Kidd uit Canvey Island en Harold C.Stevenson uit Dursley als pilot officers deel uit van het 236 Squadron. Op de avond van 18 juli 1943 was hun doel een aanval op een vijandelijk konvooi dat ter hoogte van IJmuiden door Mustangs was gesignaleerd maar 's avonds inmiddels in de haven van Den Helder lag. Die avond werden er 12 Beaufighters op uitgestuurd, waaronder het toestel van Kidd en Stevenson en het toestel van piloot A. P. Blackie en zijn navigator van het 143 Squadron. Onder escorte van jagers van het Fighter Command werd koers gezet naar de Helderse haven. De aanval op de schepen werd om 20.45 ingezet, op het moment dat het konvooi schepen de haven weer verliet. Direct al vielen vijandelijke jagers de Beaufighters aan, vanaf de kust en de schepen werden de Engelsen hevig beschoten door luchtafweer. De actie verliep desastreus. Die zondagavond werd om 20.47 de Beaufighter van piloot Ernest Kidd (24) en zijn navigator Harold Stevenson (22) geraakt tijdens een hevig luchtgevecht boven de binnenstad en stortte daarna brandend neer op de bebouwing van de hoek Oostslootstraat en de Tweede Vroonstraat. Bij de daardoor ontstane brand kwam de bemanning om het

Duitse luchtwachtpost op een dak van de Rijkswerf.

Beaufighters van de RAF scheerden laag over zee op weg naar een Duits konvooi bij Texel op 14 september 1941.

In februari 1942 stortte een Engels vliegtuig neer in de Langestraat in de wijk Ouwe Helder.

Een Stirling van het Bomber Command werd op de vlucht naar Bremen in de nacht van 3 op 4 juni 1942 door een Duitse nachtjager neergehaald. Het vliegtuig kwam neer op het Kuitje achter Fort Oostoever.

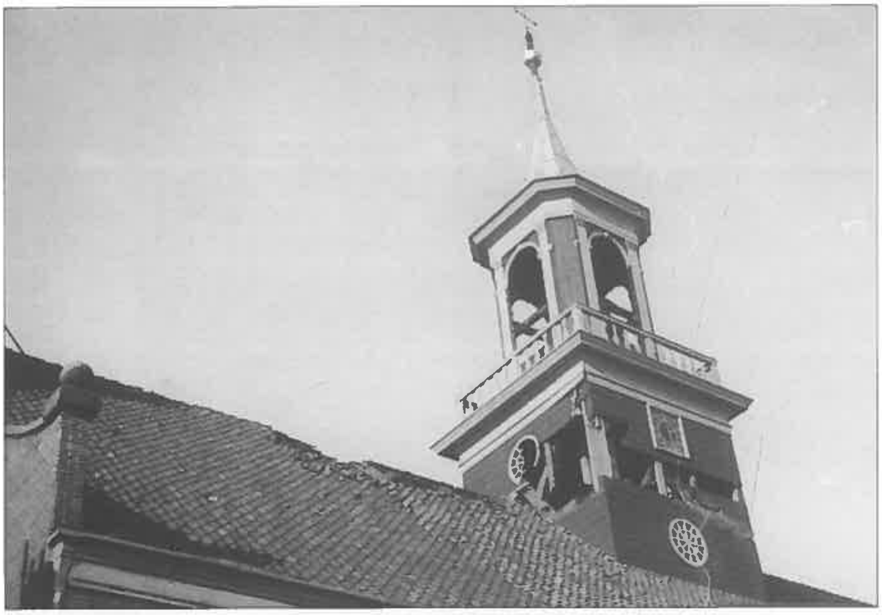

De toren van de Nieuwe kerk aan de Weststraat werd op 30 oktober 1942 geraakt door een neergeschoten RAF toestel.

Op 23 december 1942 hangen de bommen hoog in de lucht richting de Rijkswerf, zie midden boven Fort Dirksz Admiraal.

leven. Omdat Den Helder door de evacuatie dun bevolkt was vielen er geen slachtoffers onder de burgers. De woningen Tweede Vroonstraat 3, 5, 7 en 9 werden door de brand vernietigd terwijl van de woning Tweede Vroonstraat 1 het dak zwaar werd beschadigd. Het kolenpakhuis nabij de hoek Oostslootstraat en Tweede Vroonstraat werd voor een deel vernield en liep brandschade op. Ter nagedachtenis aan beide vliegers is het Vliegermonument in de Tweede Vroonstraat opgericht. Het toestel van A. P. Blackie en zijn navigator Richard N. Farrow kwam 8 km ten westen van Den Helder in zee neer waarbij zij beiden om het leven kwamen. Zij zijn tot op heden vermist.

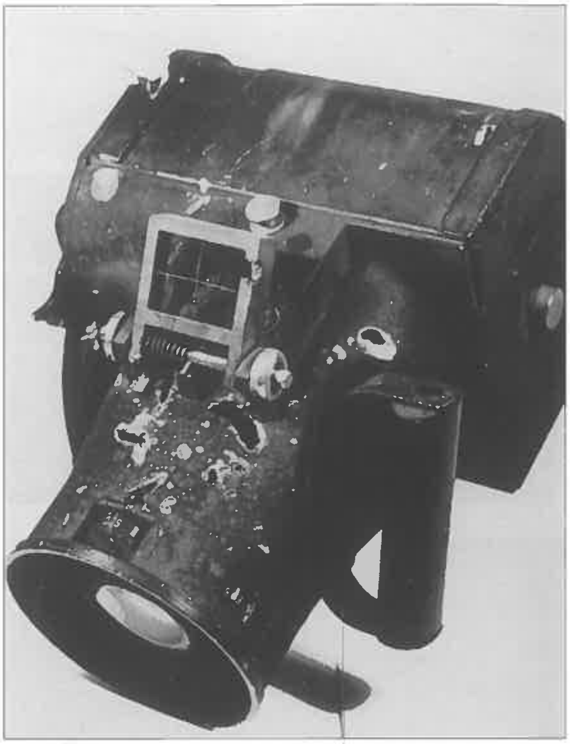

Dit type camera van de RAF werd gebruikt voor de fotoverkenningsvluchten, het toestel werd door de navigator bediend.

In de nacht van 28 op 29 januari 1942 is een Engelse Hampden van no. 106 Squadron door de flak (flak is, Flieger Abwehr Kanone, is luchtdoelgeschut) neergeschoten. Het toestel kwam dicht bij de dijk neer, op de Langestraat nabij de Bonselaarsweg in de wijk Ouwe Helder (nu omgeving Dorus Rijkersstraat hofjes). De bewoners van Langestraat 2 werden zwaar getroffen. De bejaarde C. Snoerwang en zijn zoon Cornelis, brandwacht bij de luchtbeschermingsdienst, kwamen om het leven. Mevrouw Snoerwang kon met moeite gered worden. Het huis en de inboedel gingen verloren. Op acht mei 1942 vlogen twaalf Hudsons richting Den Helder voor een aanval op een konvooi van twaalf schepen, gesignaleerd bij Texel, varend in noordelijke richting. Bij de aanval werden

Ravage in de Tweede Vroonstraat nadat het toestel van Kidd en Stevenson brandend was neergestort.

Een RAF foto opname van Huisduinen met camouflage vuurtoren en Den Helder op 7 september 1943.

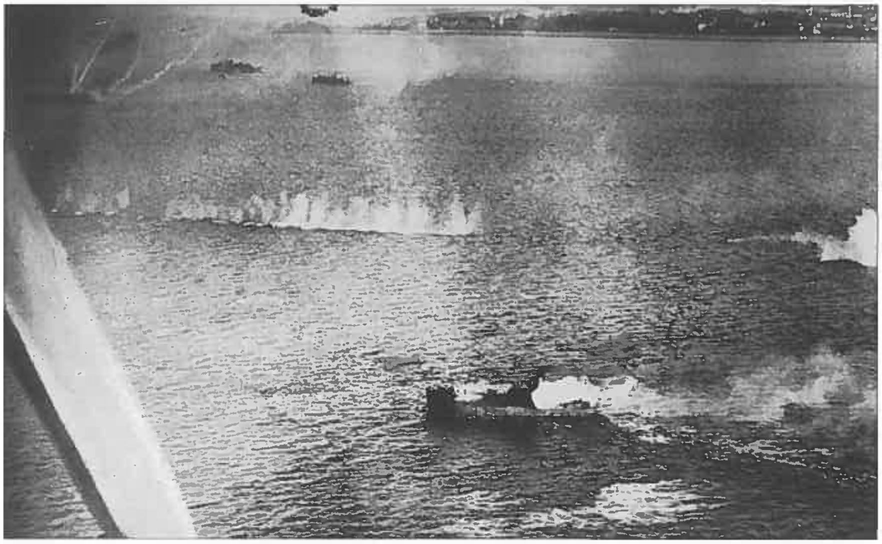

Het Marsdiep op 12 september 1944 tijdens luchtaanvallen van de RAF op een aantal Duitse schepen, op de achtergrond Den Helder ter hoogte van de Hoofdgracht.

Een aanval van de RAF op Duitse mijnenvegers van de M-klasse bij Den Helder op 25 september 1944.

Een formatie B-17 bommenwerpers van de Amerikaanse luchtmacht vliegt over Den Helder.

twee schepen beschadigd en een schip tot zinken gebracht, alle drie de schepen waren Zweeds. Er gingen twee Hudsons verloren waarvan èèn door de flak werd neergeschoten waarbij P/O. Thomson en zijn bemanning omkwamen. Het toestel kwam neer op het weiland van J. Oukes, ten zuiden van de Linie, ongeveer 500 meter ten westen van de Rijksweg (nu omgeving westzijde Boatex). Een Stirling van het Bomber Command werd op de vlucht naar Bremen in de nacht van 3 op 4 juni 1942 door een Duitse nachtjager neergehaald. Het vliegtuig kwam neer op het Kuitje achter Fort Oostoever. Van de bemanningsleden kwamen er zeven om het leven, een werd krijgsgevangen gemaakt.

Vier juli 1942 vlogen twaalf Bostons voor aanvallen naar vliegvelden in Nederland. Zes van deze Bostons hadden bemanningen van het United States Army Air Force (USAAF). Dit was de eerste keer dat zij, vliegend vanuit Engeland aan operaties meededen. Drie Bostons hadden als doel vliegveld De Kooy, waarvan twee met Amerikaanse bemanning. Hevige flak verhinderde dat een aanval kon worden uitgevoerd, een Boston met Amerikaanse bemanning werd getroffen en stortte brandend op het Wad neer ten zuidoosten van fort Oostoever. In de nacht van 9 op 10 augustus 1942 kwamen twee RAF Swordfishes tijdens het uitgooien van mijnen langs de kust ter hoogte van Den Helder neer en werden als vermist opgegeven. Tijdens het uitgooien van mijnen ten zuiden van Texel door zes Wellingtons in de nacht van 8 op 9 oktober 1942 werd een Wellington van het 301 Pools Squadron door de flak neergeschoten. Vier Polen kwamen om, één werd gevangen genomen. Het vliegtuig kwam ten zuiden van De Kooy neer op 100 meter ten westen van de spoorlijn op een weiland van M. Gouwenberg. Tijdens een missie op 30 oktober 1942 werden acht Mosquitos uitgestuurd naar doelen verspreid over het land. Wegens gebrek aan wolkendekking werden een aantal doelen niet aangevallen. Een vliegtuig voerde daarna een aanval uit met als doel een groot schip in de haven van Nieuwediep. Hierbij werd de Mosquito van 105 Squadron in de middag door flak bij Den Helder neergeschoten. Het vloog eerst tegen de toren van de hervormde Nieuwe kerk aan de Weststraat, raakte het dak van een woning aan de Palmstraat en kwam brandend neer in de Californiestraat hoek Kapperstraat. De beide bemanningsleden piloot Edward Leon Simon en zijn navigator Thomas Whitley Balmforth en drie inwoners van Den Helder kwamen om het leven, een vierde werd ernstig gewond. Voordat de Mosquito neerstortte kwamen hun bommen neer op de Rijkswerf, Binnen- en Buitenhaven en achter de Visstraat. Op zes november 1942 vlogen twee Venturas naar doelen in Den Helder.

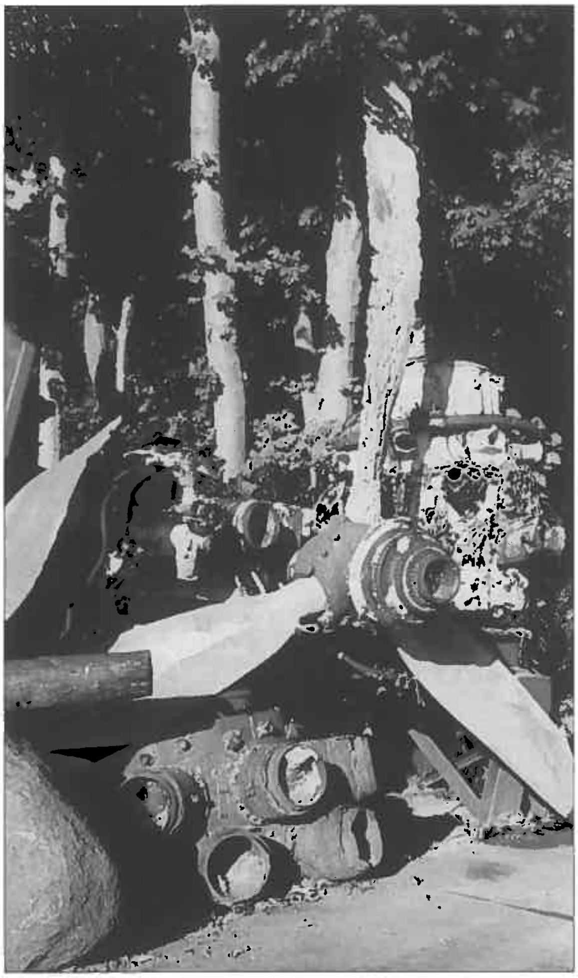

Uit de Noordzee opgeviste RAF vliegtuigrestanten op het terrein van metaalhandel Vos aan de Doggersvaart.

Eén Ventura, die het doel wegens laaghangende bewolking niet kon vinden, voerde een aanval uit op schepen in een kleine haven, vermoedelijk Hoorn. Van de twee toestellen wordt er één vermist, de tweede stortte door onbekende oorzaak 5 km ten oosten van Den Helder op het Wad neer. Acht december 1942 voerde een Mosquito om 12.40 uur een aanval uit op de haven van Den Helder. Het toestel werd minuten later neergeschoten door de flak en kwam 5 km noordwestelijk van Den Helder in zee terecht. Beide bemanningsleden werden gered. De Mosquito had de bommen al afgeworpen, deze kwamen terecht onder andere op een kolenaak in de Binnenhaven en op de Atjehloods. De kolenaak zonk waarbij de schipper omkwam. Twee Hudsons voerden in de nacht van 20 op 21 januari 1943 een aanval uit op een konvooi van zes schepen bij Den Helder. Bij deze aanval wierp één van de toestellen lichtfakkels uit en het tweede wierp de bommen uit. Eén vliegtuig werd later neergeschoten en stortte in zee. De bemanning is tot op heden vermist. Op vier juni 1943 waren tien Spitfires opgestegen voor aanvallen op schepen tussen Hoek van Holland en Texel. Bij Texel werden aanvallen uitgevoerd. De Duitsers rapporteerden dat vijf Spitfires bij Den Helder een aanval op vier Vorpostboten uitvoerden. Bij deze aanval werd het toestel van W/Cdr. L.S. Ford neergeschoten en kwam in zee terecht.
De piloot kwam om het leven. Zeven juli 1943 waren vier Mustangs bij zonsopgang opgestegen voor aanvallen op transportdoelen in Nederland. De toestellen werden in het gebied van Alkmaar aangevallen door drie FW-190's. Twee Mustangs keerden niet terug. De Duitsers meldden dat één toestel om 06.11 uur ten noorden van De Kooy door de flak was neergeschoten, de piloot F/Lt. Scrivener kwam hierbij om het leven. Het toestel stortte neer nabij de Doggersvaart. Op woensdagmiddag 17 januari 1945 vlogen 32 Beaufighters en 24 Spitfires richting Den Helder voor een aanval op vijandelijke schepen die in het Marsdiep lagen. De Engelse RAF rapporten beschrijven een moedige aanval op schepen die voor anker lagen bij het vanwege zijn flak zo beruchte Den Helder. Vier Beaufighters werden door het hevige afweervuur van de kustbatterijen en escortevaartuigen neergeschoten waarvan een toestel in de Noordzee neerkwam, een toestel kwam in het Marsdiep terecht, een toestel kwam bij Twisk neer en één bij Den Helder. Van dit laatste toestel werden de beide bemanningsleden gevangen genomen. Twee andere toestellen, vermoedelijk eerst geraakt, kwamen boven het doel met elkaar in botsing en stortten bij Wieringerwaard neer. Elf toestellen werden beschadigd. De zes Beaufighters die niet naar hun basis in Engeland terugkeerden waren het grootste aantal dat ooit bij een aanval op Den Helder verloren ging.

De Kroontjesbunker

De Duitse luchtafweerverdediging van Den Helder en Texel werd uitgevoerd door de Marineflakabteilung 808 en vond plaats vanaf de batterijen Vangdam (nu Nieuwe Haven), Fort Dirksz Admiraal en Fort Erfprins en op Texel vanaf de batterijen de Mok en Den Hoorn bij Loodsmanduin. In de eerste oorlogsjaren was het hoofdkwartier van de Duitse luchtafweer gevestigd aan het Nieuwediep vermoedelijk in het KIM gebouw of in het Paleis.

Vanaf 1943 vestigden de Duitsers hun hoofdkwartier in de Flagrukostand in de duinen van Huisduinen. Het complex is in Den Helder beter bekend onder de naam Kroontjesbunker naar de karakteristieke toren die aan de bovenzijde een kanteelachtige vorm heeft. Het bunker complex is aangelegd in de periode van oktober 1942 tot april 1943. In de bunker stond een verticale glaswand waarop een geografische kaart stond afgebeeld zodat de vliegbewegingen van geallieerde vliegtuigen daarop aangegeven en gevolgd konden worden. De informatie over aantal, hoogte en route kwamen binnen via Duitse radarposten en luchtwachtposten langs de kust en werden telefonisch doorgegeven.
Bij de nadering van geallieerde vliegtuigen op een afstand 120 km werd alarm gegeven aan de luchtafweerbatterijen waarna de batterijen in staat van paraatheid werden gebracht. Daarbij werd de luchtbeschermingsdienst voor de bevolking gewaarschuwd waarna de sirenes loeiden. Direct werd er door de gevechtsleiding een verdedigingsplan opgesteld en aanwijzingen doorgegeven aan de luchtafweerbatterijen van Den Helder en Texel. Zo zijn er door de acties van de gevechtsleiding in de Kroontjesbunker in de omgeving van Den Helder en Texel tientallen geallieerde vliegtuigen door het Duitse luchtafweergeschut neergehaald.
De Kroontjesbunker werd ook gebruikt als uitkijktoren voor het waarnemen van vliegtuigen. Ter bescherming tegen laag aanvliegende toestellen stonden er luchtafweerkanonnen op het complex opgesteld.

De Kroontjesbunker in Huisduinen.

Militaire Begraafplaats

Verongelukte of omgekomen geallieerden werden, net als de omgekomen Duitsers, in het begin van de oorlog begraven op de Algemene Begraafplaats in het aangelegde plantsoengedeelte van landschapsarchitect L.A. Springer. Later werden zij begraven op het zuidoostelijke gedeelte van de begraafplaats, tegen de Jan Verfailleweg aan. Daar werd door de Duitsers een stuk grond gevorderd wat eigendom was van het Rooms-katholieke kerkbestuur waarvan een militaire begraafplaats werd gemaakt. Op deze begraafplaats stonden plantsoenbanken en borden met het opschrift Kriegerfriedhof. In de oorlogsjaren werden daar zowel Duitsers als Engelsen, Nieuw Zeelanders, Australiërs, Fransen, Belgen, Polen en Amerikanen begraven. In rijen van respectievelijk geallieerde of Duitse nationaliteit. De overleden militairen werden vanuit de hele kop van Noord Holland bij de begraafplaats bezorgd, van locaties tot en met de Afsluitdijk en Medemblik. Volgens registratie werden er 317 Duitsers en 180 geallieerden begraven. Onder de geallieerde slachtoffers bevonden zich veel RAF piloten met hun bemanningsleden. De gemeente verleende assistentie bij de begrafenissen.

Ondanks dat er diverse nationaliteiten in dienst van de Royal Air Force (RAF) vlogen sprak men op de begraafplaats altijd van een Engels vliegtuig of een Engelse vlieger of bemanning. De Helderse overlijdensregisters vermelden onder andere: "Engelse Sgt. vlieger uit Blackpool, Engelse vlieger New Zeelander, Engelse vlieger pilot Royal Air Force, bemanning van een Engels vliegtuig, Sgt. Maj. RAF uit zee, drie in den luchtstrijd gevallen Engelse vliegers (Polen)". De Amerikaanse piloten werden als "USA vlieger" bijgeschreven. In de jaren direct na de oorlog vonden er herbegrafenissen plaats. De Amerikanen werden 18 februari 1946 opgegraven en naar Margraten overgebracht, een enkeling werd op verzoek van de familie naar Amerika overgebracht. Daarna, in november van datzelfde jaar, verrichtte een Amerikaans team sectie op de begraafplaats op ongeïdentificeerde geallieerden in een poging om hun land van herkomst vast te kunnen stellen. De Fransen werden 7 juli 1949 naar hun militaire Ereveld in Kapelle (Zeeland) overgebracht. De Engelsen werden allemaal herbegraven op het Commonwealth British War Cemetery in Bergen op Zoom. In de periode van deze plechtigheden brachten Engelse familieleden een bezoek aan het graf van hun omgekomen naasten in Den Helder. De Duitse oorlogsslachtoffers werden overgebracht naar het kerkhof voor Duitse gesneuvelden te Ysselsteyn - Venray in Limburg.

Zondagmorgen 13 mei 1945 vond een sobere plechtigheid plaats op de Algemene Begraafplaats. Door het bestuur van de Helderse afdeling van het Nederlandse Rode Kruis werd een krans gelegd op de geallieerde graven. Aanwezig waren behalve leden van het bestuur van het Nederlandse Rode Kruis afdeling Den Helder, een delegatie van de geallieerde strijdkrachten, waaronder captain Taylor, de waarnemend burgemeester J. Wessel, de afdeling Binnenlandse Strijdkrachten en leden van het politiekorps. In een korte toespraak sprak de tijdelijke afdelingsvoorzitter van het Rode Kruis zijn dank uit aan de gevallen geallieerde strijders, waaraan, zoals hij zei, Holland zijn vrijheid te danken heeft. Vervolgens werd een minuut stilte in acht genomen, waarna de korte plechtigheid ten einde was.

De geallieerde begraafplaats in Bergen op Zoom. De Engelse vliegeniers Kidd en Stevenson liggen rechts vooraan naast elkaar begraven.

Centrale Keuken

Om de hongerenden in oorlogstijd van voedsel te voorzien werden door het Rijksbureau van voedselvoorziening Centrale Keukens opgericht. In Den Helder werd op 19 februari 1941 de Centrale Keuken in gebruik genomen. Nadat eerst de keuken nabij de hoek Koningstraat – Koningdwarsstraat in gebouw Musis Sacrum was gevestigd verhuisde de inventaris naar de Prins Hendriklaan in de nieuwgebouwde keuken op de plek waar het gebombardeerde Hoofdbureau van politie had gestaan. Na de oorlog vestigde zich daar Garage Bruijn. De maaltijden werden met distributiebonnen gekocht. Zo moest bijvoorbeeld voor een warme maaltijd ingeleverd worden: bon 156 voor grutterswaren, bon 154 voor taptemelk (consumptiemelk gemaakt van poeder) en bon 164 voor aardappelen. Het gemeentebestuur zorgde onder leiding van H. Brinkman voor de voedselvoorraden en hielp hongerend Den Helder aan eten.

Met de opening van de Centrale Keuken in gebouw Musis Sacrum kon niemand weten dat de Nieuwediepers daar meer dan 4½ jaar gebruik van zouden maken. En mensen die toen zelf nog voldoende te eten hadden konden niet vermoeden dat de keuken na enige tijd misschien ook voor hun een zeer belangrijke instelling zou worden. Anderen die minder gelukkig waren moesten al gauw in een pan of emmertje hun eten gaan halen. Want de omstandigheden werden steeds slechter. De Duitsers deinsden nergens voor terug. En toen kwam de tijd dat men gelukkig was met koolsoep. In die dagen stond iedereen in de rij, en het hinderde niet als het wat langer duurde, als men maar een portie soep kreeg. De Centrale Keuken heeft onder leiding van de heren G. Becker, A. Verbaan, J. van Vuuren, J. Mutsaers en H. Thoolen ooit het grootste aantal hongerenden van 3892 maaltijden op een dag gehad. Na de bevrijding werd op 16 oktober 1945 de laatste maaltijd bereid. Om dit te vieren nodigde de gemeente het personeel en enkele gasten uit tot het bijwonen van de laatste keukenmaaltijd. Evenals de eerste maaltijd werd nu eveneens Oranjerats opgediend, maar nu met blikjus uit Amerika. Het dessert bestond uit pap, diezelfde pap waar men de afgelopen winter om juichte als het geschonken werd. Zelfs druiven en het bier ontbraken niet. Het was een feestelijke maaltijd en na de toespraken werd de Centrale Keuken officieel gesloten verklaard. Te vroeg, zou later blijken want in december 1945 was de hoeveelheid groente

Het personeel van de Centrale Keuken in Musis Sacrum in de Koningstraat.

voor de komende winter onvoldoende. De bloemkool raakte op, zuurkool kwam in zeer geringe hoeveelheden en blikgroenten werden in hoofdzaak gefabriceerd voor de ziekenhuizen en tehuizen. Tekort was er ook aan boerenkool en spruitjes maar rode bieten waren er voldoende. Om aan de vraag naar gekookte bieten te kunnen voldoen gaf de gemeente toestemming om in de leegstaande Centrale Keuken op iedere maandag en donderdag 5000 kg bieten te koken. De groentehandelaren haalden iedere dinsdag en vrijdag hun hoeveelheid aan de keuken af. De Nieuwediepers konden dus voortaan dinsdag en vrijdags bieten op tafel verwachten, zonder uitgebakken spek, dat was nog schaars.

Niet alleen de Heldersen maakte gebruik van de keuken. De Duitsers vorderden van de Centrale Keuken in de periode 1944-1945 voor een bedrag van ruim *f* 16.000 aan maaltijden voor de aannemers die voor de Duitse weermacht werkten, voor de Deutsche Reichsbahn (Duitse spoorwegen) en voor de Dienststelle Feldpost. Gevorderd keukengereedschap was in gebruik bij de Deutsche Werfaufsicht der Reichswerft Den Helder, gelegerd in Lager Tuindorp (Tuindorpschool), en bij het bedieningspersoneel van het Flak-geschut (luchtdoelgeschut) dat stond opgesteld op het spoorweg emplacement.

Gevorderde woningen

“Op een koude wintermiddag in die rot winter van 1944-1945 komt hij onverwachts binnenzeilen. Als gewoonlijk door de tuin die aan het weiland grenst. “Sodemieters, wat is ’t hier lekker”, is de welkomstgroet, want het salamanderkacheltje in de kamer staat roodgloeiend. Voor ons is de brandstofschaarste niet het grootste probleem. Op ons buurtje zijn alle huizen gevorderd door de weermacht, ook ons huis. Maar de oude Duitse soldaten, die het zullen betrekken, vinden dat het door het vele glas te weinig schuilplaats biedt. Zij gaan liever in een woning die vijftig meter verderop staat. En dus blijven wij rustig zitten. Wat ze eigenlijk uitvoeren, daar ben ik nooit achtergekomen. Elke dag gaat er een te fourageren. Dan naar Fort Dirksz, een volgende maal naar Fort Erfprins, en voor de rest zitten ze bij droog weer buiten en zagen blokken brandhout, waarvan ik op gezette tijden, bij donkere maan, in onze salamanderkachel opstook. Maar ze hebben behalve brandhout ook stroom en water en omdat ons huis op dezelfde leidingen is aangesloten, hebben wij dat ook. Op het gebruik daarvan staat wel doodstraf, maar die staat zowat op alles”, aldus Cees Schellinger in zijn boek: O, die Ouwe Helder.

In het Gemeente archief van Den Helder is een lijst aanwezig waarop de woningen vermeld staan waar de Duitse instanties gas- water en licht voor betaalden. Zij vorderden deze woningen voor eigen bewoning, voor bewoning door arbeiders die voor de weermacht werkten of het pand was bij hun in gebruik als opslagruimte:

Begoniastraat 40	Celebesstraat 15
Begoniastraat 42	Celebesstraat 19
Begoniastraat 44	Crocusstraat 64
Begoniastraat 46	Crocusstraat 66
Begoniastraat 48	Crocusstraat 68
Begoniastraat 50	Crocusstraat 70
Begoniastraat 52	Dijkstraat 51
Begoniastraat 54	Dijkstraat 57
Begoniastraat 56	Dijkstraat 61
Begoniastraat 58	Dijkweg 32
Begoniastraat 66	Goudsbloemstraat 24
Begoniastraat 81	Goudsbloemstraat 27
Begoniastraat 83	Goudsbloemstraat 37
Begoniastraat 87	Goudsbloemstraat 41
Bloemstraat 6	Hertzogstraat 70
Bootsmansteeg 4	Javastraat 2
Bootsmansteeg 6	Javastraat 147
Brakkeveldweg 64-66	Javastraat 149
Celebesstraat 1	Javastraat 151
Celebesstraat 2	Kanaalweg 179

Klaverstraat 1	Loopuijtpark 8	Rijksweg 78	J. v.d. Veerstraat 23
Klaverstraat 3	Loopuijtpark 10	Singel 61	J. v.d. Veerstraat 24
Klaverstraat 5	Loopuijtpark 12	Singel 117	J. v.d. Veerstraat 25
Koningstraat 2	Loopuijtpark 24	Singel 125	J. v.d. Veerstraat 26
Landbouwstraat 1	Middenvliet 1	Singel 127	J. v.d. Veerstraat 28
Landbouwstraat 2	Middenvliet 2	Singel 129	Violenstraat 40
Landbouwstraat 2a	Middenvliet 3	Singel 131	Violenstraat 46
Landbouwstraat 3	Middenvliet 4	Singel 133	Violenstraat 67
Landbouwstraat 4	Middenvliet 5	Singel 135	Vlamingstraat 2
Landbouwstraat 5	Middenvliet 6	Singel 137	Vlietstraat 2
Landbouwstraat 7	Middenvliet 8	Singel 139	Vlietstraat 4
Landbouwstraat 8	Middenvliet 10	Singel 156	Vlietstraat 6
Landbouwstraat 9	Middenvliet t.o. 10	J. v.d. Veerstraat 6	Vlietstraat 7
Landbouwstraat 10	Middenvliet 11a	J. v.d. Veerstraat 7	Vlietstraat 8
Landbouwstraat 11	Middenvliet 12	J. v.d. Veerstraat 8	Vlietstraat 10
Landbouwstraat 12	Middenvliet 13	J. v.d. Veerstraat 10	Weststraat 33
Landbouwstraat 13	Middenvliet 14	J. v.d. Veerstraat 11	Weststraat 34
Landbouwstraat 14	Middenvliet 15	J. v.d. Veerstraat 12	Weststraat 39
Landbouwstraat 15	Middenvliet 16	J. v.d. Veerstraat 13	Weststraat 40
Landbouwstraat 16	Middenvliet 17	J. v.d. Veerstraat 14	Weststraat 46
Landbouwstraat 17	Middenvliet 21	J. v.d. Veerstraat 15	Weststraat 47
Landbouwstraat 18	Middenvliet 23	J. v.d. Veerstraat 16	Weststraat 60
Landbouwstraat 19	Middenvliet 25	J. v.d. Veerstraat 17	Weststraat 60a
Langestraat 60 garage	Middenvliet 27	J. v.d. Veerstraat 18	Weststraat 68
Langevliet 2	Middenvliet 29	J. v.d. Veerstraat 19	Weststraat 75
Langevliet 2a	Molenstraat 17	J. v.d. Veerstraat 20	Zuidstraat 81
Langevliet 68	Nieuweweg 18a	J. v.d. Veerstraat 21	
Loopuijtpark 6	Parkstraat 12	J. v.d. Veerstraat 22	

Operatie Overlord – de landing in Normandie

Sinds 1926 vaarden de kanonneerboten Hr. Ms. Flores en Hr. Ms. Soemba voor de Koninklijke Marine waaraan in 1936 nog een derde, vrijwel identiek zusterschip, werd toegevoegd Hr. Ms. Johan Maurits van Nassau. Laatst genoemd schip heeft in de meidagen van 1940 de door de Duitsers veroverde stellingen op de kop van de Afsluitdijk onder vuur genomen. De Duitsers werden door de beschieting gedwongen hun artillerie terug te trekken. Toen het schip op 14 mei wilde uitwijken naar Engeland werd het ter hoogte van Callantsoog door een Duitse luchtaanval tot zinken gebracht.
De schepen Flores en Soemba gaven in 1944 artilleriesteun bij geallieerde landingen in Normandië. Beide schepen zijn na de oorlog onderscheiden met de Koninklijke Vermelding bij Dagorder, vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 10 november 1948.

Het is koud, bewolkt en buiig als in Engeland 287.000 man worden ingescheept voor de grootste invasie overzee ooit. Het is D-Day op 6 juni 1944 en het was een opluchting dat het nu eindelijk ging gebeuren, dat de geallieerden na maanden van spannend afwachten een begin maakten met de bevrijding van Europa. Het aandeel van de Nederlandse marine in

Hr. Ms. Flores bestookte in juni 1944 het Duitse geschut op de Franse kust.

Hr. Ms. Soemba maakte deel uit van de Amerikaanse vloot tijdens D-Day.

deze machtige onderneming zou niet groot zijn. Twee kanonneerboten: Hr. Ms. Soemba en Hr. Ms. Flores, het was maar een sobere vertegenwoordiging van de zeevarende natie. Maar het was goed om er bij te zijn. De commandanten legde hen de operatie uit en gaf hen inzicht in de geweldige organisatie. Vierduizend schepen, 6600 vliegtuigen, en de taak van de Hollandse schepen. Wanneer de aanval begon zou de Nederlandse vlag in de eerste linie te vinden zijn. Zo ver men kon zien was de zee bedekt met honderden vaartuigen. Machtige slagschepen sneden door de golven, Amerikanen, Britten, Polen, de grootste macht welke ooit voor een operatie ter zee bijeen was gebracht. Elk schip van de bombardementsploeg had zijn doel nauwkeurig opgekregen, iedere officier van artillerie wist precies waar hij aan toe was. Het doel van de Flores was een 7.5 cm batterij achter het kustplaatsje Arromanches les Bains, ten noordoosten van Bayeux. De batterij bestond uit twee stukken en bestreek het strand, waarop één der geallieerde landingen zou plaatsvinden. De Soemba maakte deel uit van een grote Amerikaanse aanvalsgroep op de kust. Met een konvooi trok de Soemba er op uit om daarna haar plaats voor één der landingsgebieden in te nemen. Zó volledig was de organisatie dat er zelfs een boeitje de plaats van de positie aangaf waar het Nederlandse oorlogsschip het vuur moest openen op Duitse stellingen bij Grandcamp. De Soemba maakte aanvankelijk deel uit van de Amerikaanse strijdmacht en bestookte de in de klippen uitgehouwen vijandelijke geschutsopstellingen. Het was een uiterst moeilijk karwei om deze

ideaal beschermde batterijen tot zwijgen te brengen. Onder de zware slagen van het geschut brokkelde klip na klip af. Verder bombardeerde de Soemba stellingen benoorden Isigny en later kreeg zij opdracht om de noord te stomen en nabij het eiland St. Marcouf de aanvallen van de Amerikanen in de richting van Cherbourg te steunen. Waarna de Amerikaanse troepen hun opmars konden voortzetten. Toen haar taak in deze sector ten einde was stoomde de Soemba naar het oostelijk deel van het invasiegebied en loste daar de Flores af. De Soemba had een belangrijk aandeel in de intensieve bombardementen ten oosten van de Orne, De coördinaten werden doorgegeven door waarnemers vanaf de grond of vanuit vliegtuigen. De Nederlanders waren buitengewoon ingenomen met deze waarnemers met hun draagbare radio-installatie die telkens weer een doel voor de kanonneerboot wisten te ontdekken. De vele bombardementen stelden hoge eisen aan de oude Soemba. Na ieder kanonschot was er benedendeks heel wat schade. Maar het werk van de kleine oude schepen Soemba en Flores was uitstekend geweest. Te midden van moderne en beter ingerichte oorlogsschepen wisten de beide kanonneerboten zich telkens te onderscheiden. De Douwe Aukes, een voormalige Nederlandse mijnenlegger deed dienst als voorraadschip voor de Engelsen. Het kleine zwarte scheepje voer onder Britse vlag. "Montgomery kon tevreden zijn", schreef, marine correspondent Ltz. A. C. van Beers.

Het Verzet

De meeste mensen zwijgen,
een enkeling stelt een daad.

Bij het invullen van de vragenlijst van het Ministerie van Oorlog, Chef van de Generale staf Sectie DVIII (Krijgsgeschiedenis) te 's-Gravenhage schreef burgemeester Ritmeester op 5 augustus 1945 als antwoord op de vraag naar opvallende verzetsdaden in de gemeente: "Een (mislukte) overval op het bijkantoor van het Gewestelijk arbeidsbureau op 22 juni 1943". Deze dramatisch verlopen overval werd uitgevoerd door vijf verzetsstrijders in de nacht van 21 op 22 juni 1943 in het gebouw aan de Kanaalweg tegenover de Postbrug. De groep bestond uit J. van Herwijnen, H.M. Kok,

Gewapende leden van de Binnenlandse Strijdkrachten voor het gemeentehuis aan de Kerkgracht na de bevrijding.

J. Ludema, K. Vreugdenhil en R. Zwinderman. Het doel van hun overval was het vernietigen van het kaartsysteem met de namen van mannen die in aanmerking kwamen voor de arbeidsinzet in Duitsland. De overval mislukte omdat tijdens de worsteling met één van de bewakers door een schot R. Zwinderman tragisch om het leven kwam. Na verloop van tijd werden de verzetsmensen opgepakt waarna H.M. Kok, J. Ludema en K. Vreugdenhil ter dood werden veroordeeld en op de Waalsdorpervlakte op 7 januari 1944 door een vuurpeloton om het leven werden gebracht. J. van Herwijnen kreeg 15 jaar opsluiting.

In de eerste maanden van 1944 bestond er in Den Helder een verzetsafdeling van twintig man die kleine sabotagedaden verrichtte en voor de illegale pers werkte. In juli 1944 kreeg de groep de taak om gewapend de vijand aan te vallen als de geallieerden naderden en Prins Bernhard daartoe de opdracht zou geven. Door de algehele evacuatie van Den Helder in september 1944 (8.000 inwoners) moesten de plannen gewijzigd worden. Vanaf dat moment zou de groep vanuit Anna Paulowna de strijd aanvangen en daarna met de geallieerden naar Den Helder oprukken. De groep onderging nog een uitbreiding en in oktober 1944 had de Kop van Noord Holland een afgeronde districtorganisatie. Stoottroep 1-2 kreeg als rayon de gemeenten Den Helder en Anna Paulowna. De bewapening bestond uit een Bren, een Bazooka, een Winchestergeweer en handgranaten. Inmiddels waren de groepen opgedeeld in groepjes van zes man en namen zij deel aan verschillende verzetsacties. Op maandag 5 februari 1945 werd de verzetsgroep door de Duitse Hafenüberwachungsstelle overvallen. Op vijf adressen werden arrestaties verricht. Totaal raakten twaalf leden van de groep in gevangenschap. Bevrijding bleek niet mogelijk, alle twaalf en een kwartiergever werden gefusilleerd. De verzetsgroep legde de activiteiten voorlopig stil en alle sporen die terug liepen naar vroegere activiteiten werden vernietigd. In het voorjaar van 1945 gaven zij weer valse persoonsbewijzen uit, hielden de Duitse troepenbewegingen nauwkeurig bij en maakten de springlading van de brug over het Balgzandkanaal nabij Van Ewijcksluis onklaar. In april 1945 sneden zij de telefoonkabels in het gebied tussen Alkmaar, Den Helder, Anna Paulowna en Julianadorp door. Dit vond plaats aan de hand van door de P.T.T. verstrekte kaartjes en gegevens, echter de kabel tussen Den Helder en Anna Paulowna bleek onvindbaar. In die dagen werd het steeds duidelijker dat er in West Nederland geen gevechtshandelingen zouden plaatsvinden maar vermoedelijk een Duitse capitulatie. Op grond van ontvangen orders werden voorbereidingen getroffen om de Duitsers in het gebied Anna Paulowna – Den Helder te ontwapenen en te bewaken. Zo moesten er volgens het plan in de polder circa 800 Duitsers gevangen genomen worden. Eindelijk werd op 5 mei, de dag van

De stoottroepen op het plein van Fort Dirksz Admiraal.

de capitulatie, het bevel van Prins Bernhard uitgevaardigd. De taken konden nu in het openbaar uitgevoerd worden. De groep verleende bijstand bij het verrichten van arrestaties van landverraders en liep wacht en patrouillediensten in de gemeenten. De Stoottroep Anna Paulowna werd ondergebracht in Fort Dirksz Admiraal en op 21 juni 1945 vond op het exercitieplein van het fort een plechtigheid plaats met de stoottroep Den Helder – Anna Paulowna van de Binnenlandse Strijdkrachten. De drie groepen stonden op het plein aangetreden waarna tijdens een indrukwekkend militair ceremonieel met trompetsignalen hun dertien gefusilleerde vrienden herdacht werden. Daarna inspecteerden de commandanten de drie groepen die in militaire formatie stonden opgesteld en werd de districtcommandant eervol uit zijn commando ontheven. Het was tevens een afscheid. De manschappen namen hun oude taak weer op in de burgermaatschappij of bij de krijgsmacht.

Spergebied Den Helder

Ontruimde straten en wijken, prikkeldraad versperringen, gewapende wachtposten en waarschuwingsborden. Dat was het beeld van grote delen van de kuststrook nadat de gebieden door de bewoners waren verlaten nadat het tot spergebied verklaard was.
Dat wil zeggen tot verboden gebied was verklaard omdat het deel uit maakte van de Atlantikwall, de verdedigingslinie langs de kust tegen een mogelijke invasie vanuit Engeland. Uit een verslag van burgemeester Ritmeester blijkt dat in oktober 1942 in Den Helder het spergebied bestond uit: Het Havenplein, Achterstraat, Hoofdgracht (overdag toegankelijk) Paleissteeg, Louissesteeg, Kanaalweg (overdag toegankelijk) Kanaalstraat, Dijkstraat met een groot deel van de wijk Ouwe Helder. In Huisduinen de Badhuisstraat, Kijkduinlaan en de H.W. Mesdagstraat allen gedeeltelijk, en de Strandboulevard. Men was toen in Huisduinen nog bezig met het afsperren van meerdere straten.

"Voor het betreden van afgebakende en door verbodsborden aangegeven gebieden bij Den Helder, IJmuiden, Scheveningen en Hoek van Holland is op grond van een bevel van den

Een Duitse wachtpost bij Duinoord.

De Hoofdgracht op de kruising met de Weststraat, de doorgang naar de dijk is met prikkeldraadversperring afgesloten.

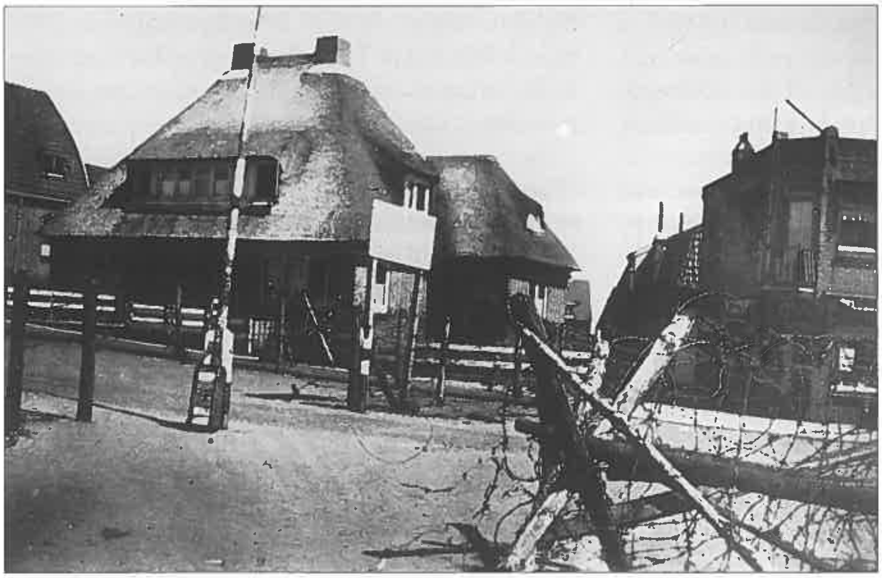

Huisduinen met een versperde kluft richting de dijk, gezien vanaf de Badhuisstraat ter hoogte van het kerkje.

Bevelhebber der weermacht in Nederland een bijzondere vergunning nodig die verstrekt wordt door de plaatselijke militaire bevelhebber. De vergunningen moeten worden aangevraagd bij de plaatselijke politie in het betreffende gebied en bij de burgemeester, waarbij de bewijsstukken welke de noodzakelijkheid moeten motiveren, moeten worden ingeleverd of getoond. Vergunningen worden slechts verleend op dringende gronden. Met persoonlijke redenen zoals familiebezoek kan geen rekening worden gehouden. Slechts in bijzondere uitzonderingsgevallen (overlijden, levensgevaarlijke ziekte) kan er acht op worden geslagen, indien de omstandigheden het toelaten", aldus luidde de officiële bekendmaking van Nederlandse gemeenten op 10 september 1943.

Met ingang van 1 november 1943 werd geheel

Den Helder tot spergebied verklaard. Tot die datum kon een ieder zonder in het bezit te zijn van een geldig bewijs nog de gemeente binnenkomen of daar verblijven, na die datum moest men in het bezit zijn van een voor dat doel afgegeven ausweis. Zij die meenden in aanmerking te komen voor een ausweis voor het verrichten van werkzaamheden in Den Helder moesten zich richten tot het Duits Evacuatiebureau aan het Stationspark (Julianapark) 11 (nu pand hoek Spoorstraat – Kerkstraat). Diegene die in het bezit waren van een dag- en nacht ausweis voor het spergebied en in het bevolkingsregister van Den Helder stonden ingeschreven konden hun ausweis laten afstempelen in de trouwzaal van het raadhuis aan de Kerkgracht. Nieuwediepers die buiten de gemeente verbleven konden hun ausweis afstempelen bij de eerstvolgende aankomst in het Helderse stationsgebouw. De bekendmakingen over het Helderse spergebied werden geplaatst in landelijke bladen als, Het Volk, De Telegraaf, Het Nieuws van de dag, Het Handelsblad, De Tijd, De Nieuwe Rotterdamsche Courant en De Standaard. Vanaf november 1944 was het zelfs niet meer mogelijk om wegens familie omstandigheden of ziekenbezoek zonder ausweis het grondgebied van Den Helder te betreden. Bezoekers aan de stad werden aan de gemeentegrens door de Duitse wachtposten aangehouden en teruggezonden. Na de oorlog werd na overleg tussen de burgemeesters van Den Helder en Texel en de luitenant ter zee 1^{e} klas Sander, van de Naval Security, met ingang van maandag 3 september 1945 de controle op personen die de gemeente wilden binnenkomen en verlaten opgeheven. Vanaf die datum was ieder weer vrij om Den Helder binnen te komen en te verlaten.

Woningstichting

Op 28 februari 1944 deelde de gemeente aan Woningstichting Den Helder mee: “Dat de volgende u toebehorende percelen, met ingang van 1 april 1944 uit de vordering worden vrijgegeven:
Anemonenstraat 3-4-8-18
Balistraat 1-5-7-8-9-24-26-31-33-36-37-50
Brakkeveldweg 47
Cronjestraat 4
Hertzogstraat 9-19
Javastraat 48-64-66-68-70
Polderweg 43-46-47
Tuinstraat 6-39-42
Tulpstraat 18
De Wetstraat 18-22-23-24-25-26-33
W. Beukelszstraat 14”.

Sloopbedrijven

Die stede wordt niet meer herbouwd...
De muren kruimelen tot gaten,
de bouwval tuimelt in de straten.
God heeft de stad, de zee – met hout
bespijkerd – hare kim verlaten.

Om vrij schootsveld te krijgen dat een mogelijke geallieerde invasie vanuit zee moest voorkomen zijn in Den Helder ruim 1800 woningen afgebroken. Historische gebouwen en karakteristieke straatjes van de wijk Ouwe Helder zijn daarbij verloren gegaan. Verder werden er statige winkelstraten met herenhuizen afgebroken die het hart van Den Helder vormden. Tussen de Duitse beslissing om te slopen en de aanvang van het slopen lag meestal niet meer dan een periode van zo'n vijf weken. De eigenaren en bewoners van deze panden waren vaak moeilijk op te sporen door verhuizingen en evacuaties. En als dit wel lukte dan was het voor hun een grote schok om

De Westerkerk aan het Helden der Zeeplein werd in 1944 gesloopt.

De Smidstraat, een karakteristiek straatje in de Ouwe Helder, gesloopt in 1944.

het bericht te lezen dat hun huis werd afgebroken. Een evacué uit Haarlem schreef aan de waarnemend burgemeester: "Zoo ik van kennissen uit Den Helder gehoord heb is mijn huis aan de Weststraat afgebroken. Ik heb nog niets gehoord. Maar het zou toch verschrikkelijk zijn. Wil u mij het per omgaande laten weten, ik ben ten einde raad, ik ben oud en ziekelijk en kan niet meer".

Op 25 maart 1944 werden de sloopbedrijven en hun werkzaamheden bekendgemaakt.
Een bedrijf uit Castricum sloopte de Hoofdgracht met 1 blok Kanaalweg voor een bedrag van *f* 250.000. Een bedrijf uit Amsterdam 2 blokken Weststraat voor *f* 66.000. Uit Amsterdam een bedrijf de Kanaalweg van Postbrug tot Helden der Zeeplein *f* 105.600. Een bedrijf uit Amsterdam 2 blokken Kanaalweg met noord-zijde van de Dijkstraat *f* 134.500. Een bedrijf uit Eindhoven blokken Laan, Kerkgracht, Walvischstraat en Helden der Zeeplein voor *f* 60.000. En een bedrijf uit Den Helder blokken Laan, Pijlsteeg, Zwaanstraat, Walvischstraat voor *f* 16.000.

Met het slopen van de ruim 1800 percelen in de Ouwe Helder en langs de Kanaalweg, de Hoofdgracht en de Weststraat werd begin april begonnen. De grootste opdracht was het slopen van de wijk Ouwe Helder waaronder twee kerken, de ambachtsschool en gemeentescholen. Deze opdracht werd 1 april 1944 verstrekt, de gereedheiddatum was voor 30 april 1944. De werkzaamheden werden uitgevoerd door de hoofdaannemer uit Oostzaan en drie sloopbedrijven uit Eindhoven, Castricum en Amsterdam voor de som van *f* 577.830,-. Andere bedrijven die regelmatig sloopwerkzaamheden voor de Duitsers uitvoerden kwamen uit Hilversum en Den Helder, uit Amsterdam kwamen vijf bedrijven. De te slopen percelen waren op een plattegrond van de gemeente per straat ingekleurd. Iedere aannemer had zijn eigen kleur. Het gemeente gas-, water en elektriciteitsbedrijf verwijderde de aansluitingen uit de te slopen woningen en werkte vooruit op het sloopwerk. De arbeidsvoorwaarden voor het personeel dat werkzaam was bij de sloopbedrijven in de gemeenten langs de kust stonden zelfs in het Staatsblad 1943, no. 50 vermeld. Maar de Duitsers hadden haast, het slopen en afvoeren ging hun te langzaam. De gemeente moest zich bemoeien met het vervoer van de arbeiders per trein naar Den Helder. Het was zelfs nodig dat er extra wagons werden aangekoppeld of een extra trein werd ingezet. Totaal zouden voor de uitvoering ongeveer 1500 tot 2000 arbeiders nodig zijn. Er werkte voor één sloopbedrijf zelfs duizend man. De bedrijven stonden onder enorme druk en zij werden regelmatig tot spoed

Den Helder is bevrijd, de vlaggen hangen in top, op de voorgrond de restanten van de wijk Ouwe Helder.

De Ouwe Helder geboortegrond van vele Jutters werd zinloos gesloopt.

gemaand. Werd een afgesproken datum niet gehaald dan werd er niet verdiend. Zo ontving een van de sloopbedrijven een schrijven van de waarnemend burgemeester van Den Helder: "Zoals ik u bij een bespreking over de door u ingediende rekeningen reeds mededeelde, waren niet alle trottoirs puinvrij gemaakt, stond aan de Middenstraat nog een keuken, welke had moeten zijn afgebroken, (naar uw mening was deze keuken in gebruik bij de Duitsche weermacht als bergplaatsje) en waren voorts niet alle muren tot straathoogte afgebroken. Het afgekomen hout was niet spijkerschoon en gesorteerd opgeleverd. Thans ontvang ik een schrijven dat op het werk nog geen enkele arbeider van uw werk met het spijkerschoon begonnen was". De afdeling gemeentewerken werd van de voortgang op de hoogte gehouden. De waarnemend directeur van deze afdeling meldde op 19 april 1944 aan de waarnemend burgemeester: "Het sloopwerk R.H.B.S. met het sloopwerk Kanaalweg, Kanaalstraat, Dijkweg, Kruisweg en het sloopwerk omsloten door de straten Laan, Walvischstraat, Zwaanstraat en Pijlsteeg is gereed gekomen". Tot en met 30 juni 1944 was de aannemers van de sloopwerken in Den Helder het bedrag van f 639.839,48 uitbetaald. In totaal was over de gehele periode tot aan 5 augustus 1944 door twaalf aannemers van sloopbedrijven werk voor een bedrag van *f* 1.362.890,- aangenomen.

Hun grootste probleem was het afvoeren van de berg sloopafval. Als dat niet tijdig plaatsvond liepen de werkzaamheden vast. De bedrijven moesten het afkomende materiaal op vooraf afgesproken plaatsen leggen waaronder het Molenplein, daarbij moesten de wegen vrij van puin worden gehouden. In het Helders Kanaal lagen de schuiten bij de loswal Molenplein om geladen te worden met brandhout, met plankhout, ramen, trappen, deuren en kozijnen. De gemeente verkocht brandhout voor *f* 20,- per 1000 kg aan andere gemeenten mits het brandhout aan inrichtingen van het algemeen nut werd verkocht. Nog bruikbaar hout werd opgeslagen op het gemeente terrein aan de Ambonstraat, op het terrein van de gasfabriek en op een terrein aan de Langevliet. Vrachtschuiten met namen als: Vertrouwen en Op hoop en Zegen vervoerden vanuit Den Helder steenpuin en een voorraad van 115.000 stuks bakstenen naar kopers in Tilburg en Eindhoven. Steenpuin werd ook vervoerd naar verzwakte dijken en geïnundeerde dijken van polders zoals bij Middelie. De Rijksgebouwendienst, vestiging Singel 77 Den Helder, kocht 40.000 stuks ongebikte mauerstenen uit het afbraakgebied voor zes gulden per duizend stuks. De afvoer van een partij van 9 ton oud lood ging per beurtdienst naar het Rijksbureau voor non-ferro metalen in Rotterdam en na de oorlog werden de verzamelde hoeveelheden oud ijzer, zink en koper door een plaatselijke opkoper voor *f* 4450,- gekocht. In februari 1946 werd 1000 m^3 puin afkomstig van de schuilplaatsen verkocht aan een grint- en zandhandel te Amsterdam en circa 5000 m^3 puin werd verkocht aan Rijkswaterstaat. Het resterende puin werd vervoerd en opgeslagen op vliegveld De Kooy. Het afval als bomen en heesters etc. ging naar de gemeente reiniging aan het Noord-Hollands kanaal. In november 1945 werden 30.000 stuks dakpannen per schip afgevoerd naar beschadigde woonwijken in het zuiden van het land terwijl circa 103.000 stuks, meest oud Hollandse pannen, bestemd waren voor herstellingen aan gebouwen in Nieuwediep. Nog bruikbaar bouwmateriaal en dakpannen werden ook uitgegeven aan bij de wederopbouw betrokken aannemers.

Niet op de slooplijst stonden het Kledingmagazijn en de Kazerne aan de Langestraat (nu beiden aan de J. van Heemskerckstraat), de percelen aan de Singel en het open gemeente zwembad aan de dijk, beter bekend als het Pierebadje. Het zwembad is tijdens de oorlog vanaf maart 1943 gevorderd geweest. Op 25 juli 1946 werd het heropend, maar door de ophoging van de dijk voor de Deltawerken moest het alsnog gesloopt worden. Tijdens de afbraak in april 1944 werden van de speeltuin in de Ouwe Helder de speeltuigen en de twee gebouwtjes in veiligheid gebracht. De speeltuigen zijn verdeeld over de andere speeltuinen. Het houten clubhuis heeft na de oorlog nog als kleuterschool tegenover de stenenpoort aan de Van Galenstraat gestaan.

13 april 1945, er werden die dag geen vliegoperaties uitgevoerd. Wel vlogen 649 vliegtuigen van de RAF gewapende verkenning en defensieve patrouilles boven het noordelijk frontgebied. De Typhoon van S/Ldr. Sheward van de 146 Wing noteerde in zijn logboek: "13 april, Typhoon Q. Geschutsopstellingen bij Den Helder 1.15 uur. Vernielde de opstellingen met 1000 ponders. Veel lichte flak". De tweede notitie van die dag in zijn dagboek was "13 april, Typhoon Q. Ondersteuning van de grondtroepen bij Arnhem. Hevig vuur van lichte flak, kreeg er zelf een in de radiateur". Sheward voerde die dag twee missies uit en kwam ondanks zijn beschadigde toestel weer heelhuids terug op zijn basis in Engeland. In Den Helder noteerde men die dag: "13 april bommen op Hoofdgracht (hotel Den Burg) Erfprins en Koninklijk Instituut". Deze aanval op de geschutopstelling bij Den Helder werd uitgevoerd ter ondersteuning van de Russen op Texel, om te proberen de kustbatterijen die hen onder vuur nam het zwijgen op te leggen. De Russen verbleven gedwongen op Texel in dienst van de Duitsers. In het voorjaar van 1945 kwamen zij tegen de bezetters in verzet, dit is de geschiedenis in gegaan als de Opstand van de Georgiërs. De gevolgen waren dramatisch er vielen vele doden. In het Helders gemeentearchief ligt een schrijven van 6 juni 1945 van Gemeentewerken Den Helder aan het gemeentebestuur: "Bij de luchtaanval van 13 april j.l. werden de percelen Havenplein no. 12,13,14,15 en 16 geheel verwoest, terwijl de percelen no. 10,11,17,18,19,20,21,22 en 24 zoodanig beschadigd werden, dat zij voor slooping in aanmerking kwamen. Voor het opruimen werd een bedrag van *f* 1,50 per m^3 puin betaald". Met de percelen Havenplein 20,21 en 22 werd Hotel

Een toestel van de Royal Air Force voerde bombardementen uit op de kustbatterijen, de missers kwamen terecht op de Hoofdgracht (nu de opstelplaats van de Texelse boot), links het beschadigde monument Voor hen die vielen.

Den Burg aangeduid. Van dit fameuze hotel aan het Havenplein werden de binnenmuren, achtergevel en funderingen ontzet en beschadigd door een voltreffer door het trappenhuis, de geschatte schade bedroeg *f* 47.000,-. Tijdens dit bombardement werd tevens het monument Voor hen die vielen op het Havenplein beschadigd.

Voor wat betreft de wateren rond Den Helder vond, voor zover bekend is, de laatste luchtaanval plaats in de nacht van 19 op 20 april 1945. Tussen 21.57 uur en 03.20 uur voerde een Wellington van de RAF aanvallen uit op vijandelijke schepen voor de Helderse kust.

Voedsel dropping – Operatie Manna

Hongerend Nederland ontving voedsel uit de lucht. Na bijna vijf jaren onderdrukking, na een half jaar systematische uithongering was de nood van vier miljoen inwoners in West-Nederland groot. Op dinsdag 24 april 1945 zond Radio Oranje vanuit Engeland een bekendmaking uit voor de bevolking van West-Nederland waarin werd gezegd dat de vijand verzuimd had voldoende voedselvoorraden aan te voeren. Er was praktisch geen voedsel meer, het grondwater steeg bij gebrek aan bemaling in de land- en tuinbouwgebieden, er was geen gas en geen elektrische energie. Zo was de toestand in de dagen voor de bevrijding en de totale ineenstorting van Duitsland. In de vroege ochtend van woensdag 25 april werd een mededeling van generaal Eisenhower omgeroepen in de Nederlandse uitzending van de BBC: "Het wordt ter kennis van de bevolking gebracht, dat de mogelijkheid bestaat, dat op enkele door de Duitse Rijkscommissaris aangewezen plaatsen door de geallieerde luchtmacht levensmiddelen worden neergeworpen. Het was aan de bevolking ten strengste verboden om de plaatsen waar deze levensmiddelen werden afgeworpen te betreden". De Duitsers gaven na vele bedenkingen uiteindelijk medewerking. Woensdagmorgen 2 mei maakte de BBC bekend dat er tussen de geallieerden en de Duitsers overeenstemming was bereikt over de regeling van de aanvoer van levensmiddelen naar Nederland door de lucht, over zee en over land. Voor de aanvoer door de

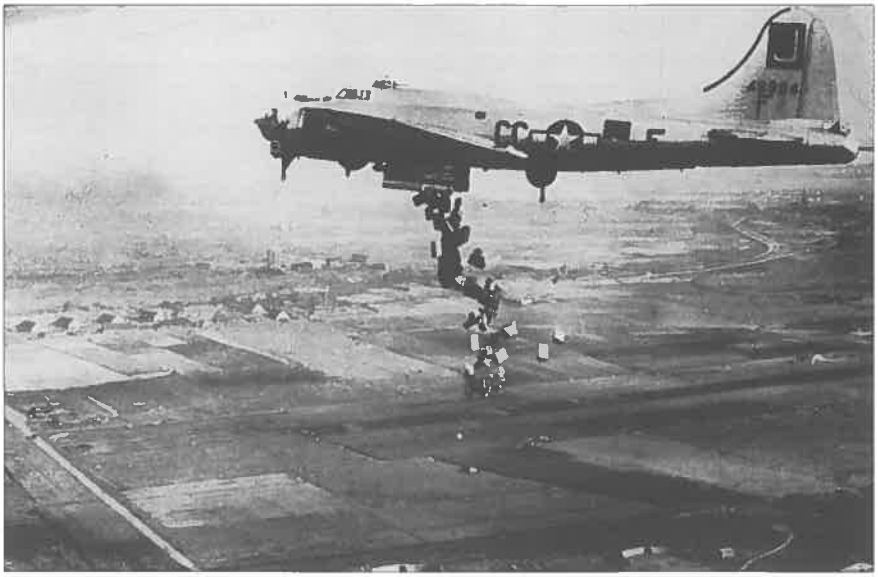

De geallieerde luchtmacht wierp voedselpakketen uit boven West Nederland.

lucht waren tien plaatsen aangewezen, onder andere terreinen bij Amsterdam, Hilversum, Alkmaar en Utrecht.
's Morgens riep "Herrijzend Nederland" van de BCC om dat, zodra de weersomstandigheden het zouden toelaten, per vliegtuig voedsel naar het westen van Nederland zou worden gebracht en daarna deelde de BBC mee dat op dat ogenblik de voedselvliegtuigen waren opgestegen. De 8th Air Force was op weg om de eerste voedselvoorraden te droppen bij Alkmaar, Utrecht, Hilversum, Schiphol en Vogelenzang. Even later daverden de grote grijze vliegtuigen laag over de landerijen en over de daken van de steden. Iedereen die dit gezien en gehoord heeft zal dit ogenblik nooit vergeten. De straten waren zwart van de mensen, men klom op de daken, juichte en huilde, zwaaide met doeken en vlaggen met oranje en rood-wit-blauw naar de bemanning van de laag overvliegende toestellen, men schreef zijn dankbaarheid in witte kalk op de daken: "thank you boys". Alles en iedereen was buiten, men wilde het zien. En steeds maar weer dreunden de motoren en daverden de zware bommenwerpers met het voedsel over westelijk Nederland. Op de afwerpplaatsen werden de voedselpakketten verzameld door het personeel van het Rijksbureau Voedselvoorziening. De vliegtuigbemanningen van zo'n 500 Lancasters van de RAF en 300 vliegende Forten (B-17's) van de Amerikaanse luchtmacht die gedurende de oorlog aan operaties boven noordwest Europa deelnamen wierpen nu tienduizenden voedsel pakketen uit. Het was een unieke gebeurtenis in de Nederlandse historie. Er was eten voor de hongerende bevolking.

De bevrijding

Tijdens de eerste mei dagen van 1945 namen de geruchten over de naderende Duitse overgave toe. Ja, het zou zelfs nog maar een kwestie van uren zijn. Toch kwam het bericht op vrijdagavond 4 mei om ongeveer kwart voor negen nog onverwacht. Maar binnen een half uur was het nieuws over Nieuwediep verspreid. De vreugde was overweldigend, niemand stoorde zich aan het acht-uur-binnen-zijn. De mensen liepen te lachen, te zingen en te huilen van blijdschap. Den Helder bleef voor verdere vernielingen gespaard. "Zaterdagmorgen acht uur, de capitulatie was van kracht geworden. Vlaggen en oranjewimpels werden uitgestoken. Ingenieur Bijvoet stuurde het werfpersoneel, tegen de wil van de Duitse onderdirecteur, met voorlopig verlof", aldus

Mei 1945, Nieuwedieper wachten langs de Rijksweg (N250) op hun bevrijders, links op de achtergrond Fort Westoever.

de Heldersche Courant. Maar toen kwam de domper. Nieuwediepers die feest vierden werd aangeraden hun vlaggen in te halen en zich rustig te houden. Er zou slechts wapenstilstand zijn. De stemming sloeg om. De rest van de dag ging voorbij in afwachting van de komst van de geallieerde troepen. 's Middags stond er nog een aanzienlijke menigte bij de Basculebrug om de Canadezen te verwelkomen, maar er kwam niemand. En hoewel heel Nederland zijn bevrijding op zaterdag vierde, hadden de Heldersen pas op zondag 6 mei feest. 's Morgens om acht uur precies werd onder de tonen van een reveille de Nederlandse vlag plechtig op de watertoren en op het raadhuis gehesen. In de stad liepen feestvierders met oranje op, enkele winkels gingen open, hoedjes, toeters en serpentines werden gekocht, kinderen liepen met vlaggetjes. 's Middags was de Spoorstraat eindelijk weer eens ouderwets druk. Deze zondag was een dag van zorgeloze feestvierenden, vrolijke hospartijen, zingende kinderen, wapperende vlaggen en wimpels. En dan, dinsdagmiddag 8 mei, eindelijk tegen halfvijf kwamen de eerste pantserwagens

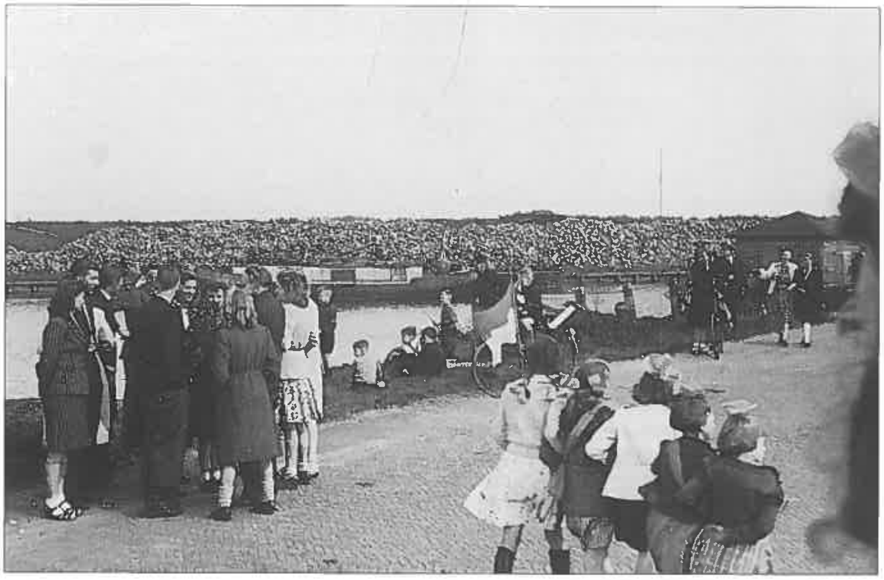

Mei 1945, wachten langs de Rijksweg op de bevrijders.

Bevrijdingsfeest in de Keizerstraat (nu Beatrixstraat) op de hoek met de Westgracht.

De Kerkgracht op 8 mei 1945, Britse geallieerden krijgen een hartelijk welkom. Links op de achtergrond de kaalslag van de Kanaalweg.

van de Britse geallieerde eenheid T-Force bij de Basculebrug in zicht. De Canadezen kwamen later en reden met grote auto's en daverende motoren de stad binnen. Voor het merendeel jonge kerels met platte mutsen, aldus de krant: "Onze bevrijders, our liberators. Onze geallieerde vrienden zijn met diepe vreugde ontvangen, omdat we voelden dat deze jonge mensen, stuk voor stuk, hun leven hadden ingezet voor onze bevrijding". En er ging gejuich op, er werd met vlaggen gezwaaid en bloemen gegooid. Langs de wegen naar het gemeentehuis stonden wat mensen opgesteld, maar de meeste wachtten bij het raadhuis. Daar vond de grote huldiging plaats. De eerste ogenblikken werd er alleen maar gejuicht en gezongen, maar toen holde het enthousiaste publiek op de bevrijders af en omsingelde de auto's. Zo werden de militairen overal ontvangen, de reis door Noord Holland was een zegetocht geweest. Voortdurend kwamen nog enkele wagens af en aan. Om ongeveer zeven uur 's avonds was de eerste voorhoede van militairen en vertegenwoordigers van het civiel gezag aanwezig, onder leiding van captain George Eyles, commandant van de T-Force, de geallieerde strijdkrachten. "Hij was bij de invasie in Frankrijk aan land gekomen en vanuit Normandië naar ons land getrokken. De meeste militairen hadden de slag in Libië en op Sicilië meegemaakt", aldus de Heldersche Courant. Verder waren enkele Hollandse officieren aanwezig, onder andere van de Prinses Irene Brigade. Ondertussen waren ook de Binnenlandse Strijdkrachten gearriveerd, zij stonden voor het raadhuis opgesteld. Captain Eyles sprak de aanwezigen toe waarna het Wilhelmus werd ingezet dat door iedereen ontroerd werd meegezongen. Nadat een driewerf hoera op Koningin Wilhelmina was uitgebracht

Een pantserwagen van de Britse eenheid T-Force voor het gemeentehuis.

ging het publiek langzaam naar huis, dit zouden ze nooit meer vergeten.

Op zondag 6 mei 1945 werden in de stad dankdiensten gehouden. Ondanks het klein aantal inwoners dat Den Helder tijdens de bevrijding telde zaten de kerken vol. Alle kerkgangers waren met Oranje getooid. Ds. Borghardt, voorganger van de hervormde evangelisatie, sprak over de tekst: "Ik ben niet gekomen om te verderven, maar om te behouden". De gemeente zong aan het einde van de dienst staande het zesde vers van het Wilhelmus. In de Rehobothkerk sprak Ds. van der Meyde uit Schagen. De dienst werd begonnen met het zingen van het zesde couplet van het Wilhelmus. Van der Meyde haalde onder andere de historische woorden aan, gesproken door Karel Doorman bij de Slag in de Javazee: "Ik val aan, volg mij". Ter herdenking van de gevallenen werden twee minuten stilte gehouden. In de Lutherse kerk werd een liturgische dienst gehouden. De heer D. de Munck hield een predikatie, waarin hij onder meer de dankbaarheid der gemeenteleden uitsprak voor het feit, dat de lutherse kerk gespaard is gebleven, terwijl in de onmiddellijke omgeving vele percelen door bommen werden getroffen. In de rooms katholieke kerk sprak pastoor Van Veen zijn dankbaarheid uit dat de Helderse gemeente niet aan verdere vernielingen heeft blootgestaan. Verder was hij verheugd over de trouw van het Nederlandse volk aan de Koningin. Na afloop van de dienst werd zacht het volkslied gespeeld terwijl de kerkgangers de kerk verlieten.

Op zaterdagavond 19 mei 1945 vond in de Bethelkerk aan de Spoorstraat een feestelijke avond plaats van de Helderse burgerij aangeboden

aan de bevrijders van onze stad. Aanwezig waren de geallieerde vertegenwoordigers, de chef Militair Gezag Den Helder, kolonel H.J. Bueninck, het voorlopig gemeentebestuur en vertegenwoordigers van de illegale beweging, waaronder commandant Hoekstra. In het openingswoord vertelde ds. Borghardt dat de geallieerde oorlogsvlag die voor de preekstoel was opgehangen, door Nederlanders was gered van een oorlogsschip dat door de vijand was buitgemaakt. Tijdens de samenkomst werd het woord gevoerd door de (oud) waarnemend burgemeester J. Wessel, door kolonel Bueninck en de waarnemend burgemeester Volkmaars. De heer Wessel wendde zich eerst in het Engels tot de Britse vertegenwoordigers en dankte hen voor de bevrijding. In het bijzonder heette hij kolonel Bueninck welkom als eerste vertegenwoordiger van de marine. Nadat een ontroerende minuut stilte voor de gevallenen was gehouden sprak de heer Wessel de wens uit dat voor Den Helder spoedig burgemeester Ritmeester zou terugkeren. Kolonel Bueninck sprak over zijn blijdschap, over het feit dat hij na een afwezigheid van zeven jaren in Den Helder is teruggekeerd. Nadat hij hulde had gebracht aan de Binnenlandse Strijdkrachten richtte hij zich tot de Nederlandse vrouwen en besloot: "Ik kan mij heel goed begrijpen, dat gij veel geleden heeft. Ik hoop, dat al uw werken, dat ons de kracht gegeven heeft dóór te vechten, beloond zal worden met een gelukkig samenzijn. Ik dank u namens de marine voor alles". Namens de verzetsbeweging sprak de heer Volkmaars tot de geallieerden en daarna tot de burgers van Den Helder. Hij wees er op dat, nu het weer mogelijk is na een periode van vijf jaar met volle kracht vooruit te gaan, het nodig is tot bezinning te komen. Aan de Helderse burgers vroeg hij geduld, omdat het niet mogelijk is in enkele jaren op te bouwen wat in vele jaren is vernield. De heer Volkmaars vervolgde: "Er is in de laatste dagen nogal kritiek geweest. Maar ziet u iets wat niet goed is, meldt dat dan bij de verzetsbeweging, en laat uw kritiek opbouwend zijn". Hij eindigde met de woorden: "Laat ons de handen inéén slaan, zodat wij spoedig kunnen spreken van een herrezen Nederland". Daarna dankte een Britse vertegenwoordiger voor de hartelijke ontvangst en wenste de Nederlanders sterkte toe bij de wederopbouw van hun land. De toespraken werden afgewisseld door uit volle borst gezongen liederen uit Valerius' Gedenkclanck en andere vaderlandse gezangen. De radiozanger Geert de Boer zong enige liederen terwijl het rooms katholieke kerkkoor het "Domine salvam fac Reginam nostram" zong. Deze bijzondere avond werd besloten met samenzang van het Engels volkslied en het Wilhelmus.

Tijdens de eerste dag van de bevrijdingsfeesten werd op donderdagavond 30 augustus 1945 in alle kerkgebouwen druk bezochte diensten gehouden ter herdenking aan de gevallenen in de oorlog en om God te danken voor de vrede. Maar ondanks de goed bezochte diensten was 1945 een moeilijk jaar voor de Helderse kerken. Zo waren er verschillende geestelijken die geëvacueerd waren en daardoor het contact met hun Helderse gemeenteleden verloren hadden. Op 1 juli werd pastoor A. Harst benoemd aan de Petrus en Pauluskerk in de plaats van de overleden voorganger pastoor Koopman. Pastoor Koopman werd op de rooms katholieke begraafplaats te Huisduinen bijgezet, heel katholiek Den Helder heeft deze plechtigheid bijgewoond. Verder heeft L. Brasser heeft als ouderling van de gereformeerde kerk veel werk gedaan zoals ook J.K. Schendelaar voor de hersteld evangelisch lutherse gemeente veel heeft betekend. De in de oorlog beschadigde Nieuwe kerk aan de Weststraat werd zondag 16 september weer in gebruik genomen. De druk bezochte wijdingsdienst van 10.30 uur werd door ds. Enklaar, voorzitter van de kerkenraad, geleid.

Den Helder was bevrijd, de buurtcomités organiseerden feesten. Er werd vergaderd, er kwamen buurtfeesten en kinderspelen met blokjesrapen, zaklopen, tonrollen en koekhappen. En 's avonds dansen voor de ouderen in de versierde straten. Op donderdag 17 mei werd in het Julianapark en op het Stationsplein een taptoeconcert gehouden onder leiding van D.H. Steinroth. Hieraan werkten leden mee van de Helderse muziekverenigingen het Stedelijk Muziekkorps, Winnubst, het Fanfarecorps en het Oranjekapel. Na een lange roffel van de tamboers werden eerst de volksliederen van Engeland en Nederland gespeeld en daarna

bekende vaderlandse liederen. Het concert werd besloten met een taptoe waarbij Nederlandse en Britse marsen werden gespeeld. Het Helderse uitgaansleven begon ook weer op gang te komen. De heropening van het Casino aan de Molengracht werd in het Nederlands én in het Engels aangekondigd: "Casino Dancing, present at, Saturday, June 23, The Five Tango Serenaders. Buy your tickets at friday june 22".

Julianadorp vierde het feest op vrijdag 11 mei 1945. Via de veilig opgeborgen radiotoestellen kwam het nieuws over de radio. Tot laat dromden de mannen en de vrouwen bijeen. De volgende ochtend ging niemand naar zijn werk, de Julianadorpers liepen uitbundig in het zondagsepak rond en het was al om acht uur 's morgens dat het rood-wit-blauw van de kerktoren hing. Zó vierde Julianadorp de bevrijding. En na ruim vijf jaar buitengebruik te zijn geweest werd op maandagmorgen 9 juli de openbare lagere school no. 1 aan de Langevliet weer geopend. De vlaggen hingen aan het schoolgebouw toen de lessen weer aanvingen. En dan de voetbalvereniging, die kreeg haar oorspronkelijke naam weer terug. Want toen tijdens de Duitse bezetting vele koninklijke namen van clubs en straten veranderd moesten worden, nam de voetbalvereniging de naam Koegras aan. Maar nu heeft zij haar werkelijke naam weer terug en heet voortaan weer Julianadorper Voetbal Club (J.V.C.).

In november 1945 verscheen de oproep in de krant: "Aan de bewoners van het Koegras, tussen de Callantsoogervaart en Doggersvaart, wordt bekend gemaakt dat op 10 december a.s. een Herdenkings- en feestavond wordt gegeven voor onderduikers en hun verzorgers. Indien nog iemand is vergeten, dan meldde deze zich bij de commissie p.a. E. Zon. Secretaris-penningmeester, Schoolweg 32 te Julianadorp.
In diezelfde maand maakte een journalist en een fotograaf van het Algemeen Nederlands Fotopersbureau een reportage over de in de oorlog beschadigde gebieden. Over Julianadorp schreven zij het volgende persbericht: "Julianadorp, het dorpje dat gedurende geheel den oorlog den naam van de kroonprinses bleef dragen, ondanks alle pogingen deze naam te veranderen, ziet zich thans voor het verlies geplaatst van boerderijen. Hier is thans een hulpcolonne van de bisschoppelijke hulpactie voor den wederopbouw aan de arbeid om noodvoorzieningen te treffen. De hier werkzame jongelui bouwden reeds noodstallen en woningen en konden hiermee de ergste nood ledigen". De reizigers die met de trein door het Koegras reden zagen in het land behalve de boerderijen veel ruïnes van huizen en van kazematten, met hier en daar een verlaten luchtafweerpost met een reusachtig zoeklicht.

5 mei Nationale Feestdag.
De regeringsvoorlichtingsdienst meldde op 11 augustus 1945 dat de regering had besloten tot het instellen van een jaarlijks terugkerende Nationale Feestdag. Van de aanvankelijke gedachte om de viering van deze dag te verbinden aan de verjaardag van Koningin Wilhelmina op 31 augustus werd afgezien. Dat was op nadrukkelijk verzoek van de Koningin. De ministerraad heeft toen besloten om de dag van de Duitse capitulatie, 5 mei, als nationale feestdag in te stellen.

Inkwartiering van de Geallieerden

In juni 1944 was er in Londen een overeenkomst afgesloten dat de betaling van onkosten voor de verdere oorlogsvoering zonder financiële vergoeding zou plaats vinden en dat de kosten van inkwartiering en voeding van het Canadese leger door Nederland zou worden betaald. Op 10 maart 1945 werd in de afspraken voor de hulp van de geallieerden vastgelegd dat tussen Engeland en Nederland geen verrekening plaats zou vinden van de onkosten die de strijdkrachten van het ene land maakte op het terrein van het andere land. Deze kosten moesten door de Nederlandse

gemeenten worden voorgeschoten en later worden verrekend met het Departement van Oorlog. Wel moesten de rekeningen gezamenlijk met de geallieerde leiding worden opgemaakt, getekend en verzonden. Als eerste onkostenpost voor de gemeente was er de geallieerde inkwartiering.
Op 12 mei 1945 schreef J.D. Buchanan, major Comd 721 Detachment CA, in een briefje aan het stadhuis: "The Burgomaster Den Helder,
Please arrange accomodation for 50 (fifty) Royal Empty houses and furniture supplied if possible". Waarin hij om vijftig grote leegstaande gemeubileerde huizen vroeg.
Een dag later schreef Buchanan: "The Burgomaster Den Helder,
1 Please supply 50 (fifty) labourers capable of unloading and stacking emy equipment, to be employed by Royal Canadian Ordance Corps attached to 2 medium RCA.
(Graag vijftig werkmannen om materiaal uit te laden en op te stapelen).
2 These men are to report to RSM HILL RCOC, at the Town Hall 10.00 hrs. monday 14 mei 1945. (Deze mannen moeten zich op het stadhuis melden om 10.00 uur maandag 14 mei 1945).
3 These men will be paid on the basic rate agreed upon by the British and Netherlands Governments. (Deze mannen worden betaald volgens het basistarief zoals overeen gekomen tussen de Nederlandse en Britse regering).
4 Further forms will be sent to you at a later date. (Aanvullende formulieren zullen u later worden toegezonden).
5 Kindly forward to us two copies of mens names – identity no's and addresses – one of witch we will sign and return to you. (Graag ontvangen wij 2 exemplaren van de namen van de mannen, identiteitsnummers en adressen waarvan wij er een zullen ondertekenen en terugsturen).
6 It will be necessary for the men to be provided with passes and this will be arranged by this office. (De mannen hebben passen nodig en deze zullen door ons verstrekt worden).
7 In addition it will be necessary to employ one English speaking clerk to act as time – keeper etc. (Verder is het noodzakelijk een Engels sprekende klerk in dienst te nemen als tijdschrijver).
J.D. Buchanan major Comd 721 Detachment CA, Town major Den Helder.

Lijst van door de Canadezen gevorderde percelen:
Celebesstraat 1
Celebesstraat 2
Celebesstraat 4
Van Foreestweg 27
Van Foreestweg 29
Julianapark 1 Civil Affairs Det. (nu Prins Hendriklaan, kantoor Helderse Courant)
Julianapark 11 (nu pand Spoorstraat hoek Kerkstraat)
Koningstraat 59
Koningstraat 117 café de Commerce, opslagruimte
Loopuijtpark 7
Loopuijtpark 24
Loopuijtpark 27
Landbouwstraat 1
Landbouwstraat 2a N.H. gemeente pastorie
Landbouwstraat 3
Landbouwstraat 4
Landbouwstraat 8
Landbouwstraat 10
Landbouwstraat 19
Langevliet 54
Langevliet 58 school
Molenstraat 1 ULO school
Nieuweweg 4a
Parkstraat 4
Parkstraat 12 Kerk NH gemeente
Parkstraat 14
Plantsoenstraat 1
Proeftuinweg 1
Proeftuinweg 2a
Proeftuinweg 7
Proeftuinweg 8
Proeftuinweg 10
Rijksweg 27
Rijksweg 29
Rijksweg 31
Rijksweg 36 kruidenier slikker
Rijksweg 41
Rijksweg 42 wagenmakerij G. Ligthart
Rijksweg 43
Rijksweg 50
Rijksweg 51
Rijksweg 57

Rijksweg 69
Rijksweg 70
Rijksweg 71
Rijksweg 74
Rijksweg 78
Rijksweg 85 deel en weiland
Rijksweg 93
Rijksweg 94
Rijksweg 95
Rijksweg 96
Rijksweg 97 M. Smit
Rijksweg 98 garageruimte M. Smit
Rijksweg 99 garageruimte M. Smit
Rijksweg 100
Schoolweg 14
Schoolweg 20
Schoolweg 38 woonhuis met winkel
Singel 115
Singel 117
Singel 119
Singel 121
Singel 123
Singel 125
Singel 127
Singel 129
Singel 133
Singel 139
Spoorstraat hotel Bellevue
Tuinbouwstraat 4
Tuinbouwstraat 10
J. v.d. Veerstraat 19
J. v.d. Veerstraat 21
J. v.d. Veerstraat 23
J. v.d. Veerstraat 25
J. v.d. Veerstraat 26
Vlietstraat 4
Vlietstraat 10
Wezenstraat 76 gymnastieklokaal

Lijst van door de Britten gevorderde percelen:
Gravenstraat 7 tehuis ouden van dagen
Hoofdgracht 21 Marineclub
Koningstraat 2
Koningstraat 61-67 Roskam
Koningstraat 87 S. Koning
Lijsterstraat 6
Lijsterstraat 12
Lijsterstraat 14
Nieuweweg 4a
Plantsoenstraat 2
Ruyghweg 196
Singel 6
Singel 8
Singel 10
Singel 12
Singel 14
Singel 16
Singel 20
Singel 22
Singel 24
Singel 26
Singel 28
Singel 30
Singel 32
Singel 34
Singel 36
Singel 38
Singel 40
Singel 42
Singel 44
Singel 46
Singel 48
Singel 50
Singel 55
Spoorstraat hotel Bellevue

Lijst van door gezamenlijke geallieerde strijdkrachten gevorderde percelen:
Boerhaavestraat 16
Buitenhaven Paleis
Buitenhaven KIM
Van Foreestweg 8
Van Foreestweg 13
Van Foreestweg 15
Van Foreestweg 23
Van Foreestweg 91
Gravenstraat 1
Gravenstraat 67
Hertzogstraat schoolgebouw, voorlopig gevangenkamp
Hertzogstraat 4
Hertzogstraat 6
Hertzogstraat 8

Hertzogstraat 10
Hertzogstraat 12
Hertzogstraat 14
Hertzogstraat 16
Hertzogstraat 18
Hertzogstraat 20
Hertzogstraat 22
Hertzogstraat 24
Hoofdgracht lyceum, voorlopig gevangenkamp
Huisduinerweg 1
Janzenstraat 2
Javastraat dubbel R.K. schoolgebouw
Kanaalweg 106 christelijk militair tehuis
Keizerstraat 3
Keizerstraat 15
Keizerstraat 93
Kerkgracht raadhuis
Kerkgracht 27
Koningstraat 115
Krugerstraat 54
Krugerstraat 104b
Langevliet 52
Landbouwstraat 6
Loopuijtpark 4
Loopuijtpark 18
Loopuijtpark 20 Levensmiddelenbedrijf T.N. Noot
Middenweg 187
Middenweg 189
Nieuweweg Duits nood ziekenhuis
Nieuweweg 18a
Parkstraat 8
Parkstraat 10
Plantsoenstraat 5
Rijksweg 33
Rijksweg 34
Rijksweg 40
Rijksweg 55
Rijksweg 56
Rijksweg 79 keuken achter het perceel
Rijkswerf Willemsoord
Schoolweg 40
Schoolweg 50
Schoolweg 64 vrachtrijder A. Vader
Schoolweg 68
Singel 52
Singel 116
Spoorstraat 1
Spoorstraat 112
Sumatrastraat 8
Sumatrastraat 15
Spoorstraat 31 hotel Woud
Spoorstraat 41
Spoorgracht 40 hotel Wapen van Den Helder
Stationstraat 1
Stationstraat 2
Stationstraat 5
Timorlaan 25
Timorlaan 26
J. v.d. Veerstraat 24
Weststraat (kerk)

De financiële declaratie van de Canadezen en de Engelsen liep van 12 mei tot 15 september 1945. Op 8 juli 1945 kwam ten gevolge van het beëindigen van het Legal Agreement een einde aan de rechtstreekse vorderingsbevoegdheid van de geallieerde autoriteiten. En op 8 november 1945 kwam er een einde aan de regeling Mutual Aid Agreement. Declaraties van de geallieerde troepen werden vanaf de 8e november door de Nederlandse Staat ingediend bij de Britse- of Canadese regering. Dit gold ook voor Amerikaanse legeronderdelen, met als verschil dat in plaats van 8 november 1945 de datum van 2 september werd afgesproken.

In de maand juli 1945 werden voor de duur van ongeveer vier weken in de woningen van Singel nummer 6 t/m 52 Canadese en Duitse militairen ingekwartierd die waren belast met het opruimen van de mijnenvelden. Verder werkte in Den Helder de eenheid van Major F. Taylor-Downes, R.E. Commanding 398 work Section Royal engineers, aan het herstel van de watervoorziening, de riolering, bestrating, elektriciteitsvoorziening, gas levering en de polderbemaling. De gemeente mocht een opgaaf doen van de meest urgente schade met de benodigde materialen, personeel, machines, onderdelen, gereedschappen, vervoermiddelen en brandstoffen. De geallieerden beschikten over

een eigen technische staf. Verder hielpen zij onder andere mee aan het opruimen van bunkers en schuilplaatsen binnen de Linie en het verwijderen van versperringen op de Rijksweg (N250). In die periode deelde het persbureau Canadian Publicity Section mee dat duizenden Canadese soldaten op hun terugkeer naar Canada wachtten en dat zij het grootste gedeelte van hun tijd niet alleen gebruikten om zich om te schakelen en op het burgerleven voorbereiden, maar ook om de vriendschapsbanden met de Nederlandse bevolking te verstevigen. Duizenden werkten vrijwillig op Nederlandse akkers, om de oogst binnen te halen, om de wegen te herstellen, de landbouwmachines te repareren en het puin te ruimen in door oorlogsgeweld getroffen steden. Zo waren in west Nederland tot 28 juli 1945 ongeveer vijfduizend Canadezen vrijwillig aan het werk, waarvan zestig procent bij het oogsten.

Na de bevrijding stond een aantal dagen een Canadese en een Duitse militair bij de wachtpost op de Postbrug.

Canadese militairen tijdens de maaltijd in Julianadorp.

Een Canadese eenheid met ingenomen wapens in een legertruc.

Welcome to our liberators, staat er op het bord tegen de gevel van hotel Bellevue in de Spoorstraat.

Hotel Bellevue in de Spoorstraat (nu locatie gebouw C&A), diende als onderkomen voor de gezamenlijke geallieerde strijdkrachten.

Het pand Julianapark 11 (nu Prins Hendriklaan, kantoor Helderse Courant) was als kantoor voor burgerzaken in gebruik bij de Canadese militairen.

De bunkers

Het Duitse leger bouwde ter verdediging van de haven en zeegaten en voor de verdedigingslinie Atlantikwall meer dan driehonderd bunkers in Den Helder en omgeving. Deze bouwwerken stonden vooral langs de kust, in de duinen en op het platteland. Zij gebruikten voor de bunkerbouw standaardontwerpen met vaste maten, vaste materialen en vaste kenmerken. Het was verplicht om deze ontwerpen te gebruiken. Een groot aantal van deze betonnen bouwwerken zijn nog steeds aanwezig waarvan een aantal bijzonder te noemen is. Na de oorlog hadden de bunkers een grote aantrekkingskracht op de spelende jeugd. Namen als Bunkerstad en de Verboden Duinen zijn nostalgisch voor Nieuwediepers.

Direct na de oorlog hielpen geallieerden met de sloop van bunkers en schuilplaatsen in Den Helder en Huisduinen. De sloop van verdedigingswerken in het stadsgedeelte heeft alleen al in 1945 zo'n half miljoen gulden gekost. Verder werd wegens het opruimen van anti parachutisten palen uit de landerijen van het Koegras een bedrag van *f* 10.515,00 vergoed. Ook werden zo'n tweehonderd met zand afgedekte houten bunkers en munitiebergplaatsen nabij de tanklinie ten zuiden van Julianadorp gesloopt. De grond werd afgevoerd naar de tanklinie, het paalhout werd onder andere gebruikt door de Julianadorpers maar het ging ook naar Den Helder waar het gebruikt werd als stookhout voor de broodbakkers.

In de periode 1946-1947 werden veel verdedigingswerken onder beheer van de gemeente gesloopt. Wanneer het ruimen noodzakelijk was werden de kosten voor 90% door het rijk betaald. Voor een deel waren deze werken gebouwd op terreinen die in een wederopbouw of saneringsplan waren opgenomen of zij bevonden zich op plaatsen waar uitbreiding zou plaatsvinden. Er waren ook verdedigingswerken die hinder gaven aan de bewoners van nabijgelegen woningen door de zware grondbelasting en ze veroorzaakten scheuren in de huizen. Het afkomende betonpuin ging naar het beltterrein aan de Rijksweg of naar vliegveld De Kooy. Het metaal en wapeningsijzer werd van beton ontdaan en opgeslagen op een gemeente terrein aan de H.A. Lorentszstraat achter de BLO school. Vanwege de materiaalschaarste werd het als bouwmateriaal hergebruikt voor de wederopbouw. De gemeente opslagplaats bleef tot 1951 in gebruik, daarna werd er een schooltuin aangelegd. In 1948 staan er in Julianadorp, in de polders het Koegras en in de Balgzandpolder nog in totaal meer dan zeventig bunkers, misschien wel honderd en

Een bewaard gebleven bunker in het land achter de Schoolweg, het maakte deel uit van de verdedigingslinie met de tankgracht op de voorgrond.

De duinen en het strand nabij strandslag Falga in 1947.

misschien zelfs nog meer. Verder stonden er nog barakken, telefoonbunkers, waterbunkers, aardappelbunkers, restanten van zendstations en radarapparatuur.

De bunkers op het bouwterrein voor de Oostenrijkse woningen tussen de Duinweg en Badhuisstraat werden in 1948 geruimd. In 1965 moesten in het uitbreidingsplan de Schooten wegens de huizenbouw en de bouw van de Vredeskerk ter hoogte van de Waterkeringsweg, Jan Hargenstraat en Jacob Houtinghstraat veertien Duitse verdedigingswerken gesloopt worden. In 1973 werden in verband met de bouwplannen van de wijk Middelzand in het bestemmingplan Drooghe Weert te Julianadorp nog negen Duitse bunkers en onderkomens gesloopt. Iets ten oosten van bejaardentehuis Buitenvelt werden twee bunkers gesloopt, na de oorlog werden deze bunkers gebruikt als afvaldepot voor puin en afgewerkte olie etc. waardoor ter plaatse verontreiniging van grondwater ontstond. De sloopkosten van deze twee bunkers kwamen in aanmerking voor een rijkssubsidie. Firma Kruk B.V. te Heiloo voerde de sloop uit voor bijna *f* 200.000,-.

Veel Helderse plantsoenen liepen door de bombardementen schade op. Ook werden in verschillende plantsoenen kazematten en schuilplaatsen aangelegd en draadversperringen aangebracht. Daarbij werden er nog talrijke bomen en boompalen wegens de brandstofnood door de Nieuwediepers gestolen. In 1944 gaf de bezetter opdracht de bosschage om de Rijkswerf langs de Hoofdgracht en de Weststraat om te hakken evenals een gedeelte van het Timorpark (Churchillpark). Verder moest na de oorlog in de kanaalbermen nieuw gras gezaaid worden wegens de opslag van puin in de bermen.

Munitiegevaar

“Iedere burger die bekend is met de aanwezigheid van een mijnenveld, ammunitie of verdachte voorwerpen van welke aard dan ook, of de aanwezigheid daarvan vermoedt, wordt hierbij verzocht zo spoedig mogelijk daarvan kennis te geven aan de burgemeester van de betreffende gemeente. De burgemeester wordt verzocht de meldingen door te geven aan de Britse

Civil Affairs Officier binnen wiens district zijn gemeente is gelegen". Aldus de mededeling in de Heldersche Courant op 29 mei 1945. Maar de situatie was dan ook zorgwekkend. Direct na de bevrijding lagen er grote hoeveelheden achtergelaten munitie van de Duitsers in bunkers en in hun onderkomens, maar ook op onbekende en onverwachte plaatsen. Levensgevaarlijk materiaal waar je af moest blijven.

Op de Zanddijk liep het nog goed af. Nog geen maand na de bevrijding hielden leden van de Binnenlandse Strijdkrachten vijf jongens aan die de omgeving onveilig maakten met een geweer en een groot aantal scherpe patronen. Zij hadden het geweer in een bunker gevonden en dit verzuimd te melden. In die zelfde periode is op een landje achter de Ambonstraat door de politie een grote hoeveelheid munitie aangetroffen die jongens als speelgoed gebruikten, aldus de Heldersche Courant. De krant stond vol met waarschuwingen en voorvallen. Ondanks dat een afdeling van de marine druk bezig was met verzamelen van alle munitie. Zo vonden zij grote hoeveelheden in Oostbatterij. Volgens de marine was het de bedoeling van de Duitsers om Den Helder tot het laatst te verdedigen: "Daarop wijst bijvoorbeeld ook het grote aantal Duits marinepersoneel, dat bij de capitulatie nog in onze stad was en geschat kan worden op 11.000 man. Binnenkort zal een begin worden gemaakt met het opruimen van de landmijnen, die nog in enorme hoeveelheden in de omgeving van onze stad, op het strand en in de duinen en in verschillende landerijen aanwezig zijn", aldus de marine in de Heldersche Courant. Volgens defensie lag in de Kop van Noord Holland nog zo'n vijf á zes duizend ton munitie. In Den Helder en omgeving waarschijnlijk nog een 1000 ton. Veel van de verzamelde munitie werd door Canadese militairen naar een stuk grasland aan de Langevliet 68 gebracht.

In september 1945 deelde de British Military Mission mee dat in Nederland sinds mei 1945 een miljoen mijnen zijn geruimd. Verder zouden omstreeks 1 oktober 1945 alle Britse, Nederlandse en Duitse mijnenruimingsploegen worden ingezet in de gebieden ten zuiden van de grote rivieren. Dan zijn alle bekende mijnenvelden in de provincie Noord Holland en op de Waddeneilanden opgeruimd. Dit betekende niet dat enige garantie kon worden gegeven dat er in de Noordkop geen mijnen of andere munitie zou liggen.

In 1946 volgde er weer oproepen in de krant, nu van de M.M.O.D., de Mijn en Munitie Opruiming Dienst uit Leiden: "Ten einde zo groot mogelijke zekerheid te verkrijgen, dat een gebied na ruiming absoluut veilig is, wordt een ieder verzocht de plaatsen in deze gemeente, waarvan hij weet of vermoedt, dat er munitie en mijnen aanwezig zijn, aan de commissaris van politie op te geven". Ondanks de vele inspanningen was het onmogelijk om alle achtergelaten munitie op te sporen. Zo werd in het voorjaar van 1947 een vrachtauto zwaar beschadigd toen de chauffeur ongeveer dertig meter voorbij de voormalige tankgracht op een landmijn reed die nog onder het gras lag. Na onderzoek bleken er nog vijftien landmijnen in de berm van de Langevliet te liggen. Dat zelfde jaar werd er in de vijver van het Timorpark (Churchillpark) en in het plantsoen aan de Van Galenstraat een tankmijn gevonden. Nog jaren na de oorlog werd er munitie gevonden. Zelfs anno 2004 worden er nog zeemijnen en munitie ontdekt en onschadelijk gemaakt.

Duitsers afvoeren mei 1945

Na de capitulatie verliep de terugtocht van de Duitse troepen via Den Helder. Op 20 mei 1945 vertrokken de eerste Duitse transporten van ongeveer 4000 man met schepen vanuit de Helderse haven naar Wilhelmshaven. Die hele zondag marcheerden de troepen via de Postbrug naar de Buitenhaven. Het was daar een enorme drukte van af en aan rijdende geallieerde

Mei 1945, de Middenweg met twee opgebrachte Duitsers.

Duitse troepen worden via de Langevliet afgevoerd.

voertuigen. Bij het aan boord gaan kregen de Duitsers twee dekens per persoon en voedsel uitgereikt. De eerste transporten vertrokken met inschepingen van tussen de 200 en 300 man. Na een week bleek dat de afvoering via alleen Den Helder een snelle aftocht belemmerde. Vanaf eind mei vonden ook vanaf Hoek van Holland inschepingen plaats. En ook via de Afsluitdijk trokken groepen Duitsers naar de kampen tussen Wilhelmshaven en Emden. Inmiddels werden er vanaf Den Helder grotere schepen gebruikt. Er lagen in de haven Engelse landingsvaartuigen die waren ingezet bij de invasie in Italië en Frankrijk en die nu werden gebruikt voor de repatriëring van de Duitsers. Dat waren vrij brede schepen van zo'n zestig meter lang, op het achterschip bevond zich de commandotoren en van een kleine mast wapperde de Engelse vlag. Daarbij ondersteunden ook Duitse mijnenvegers de transporten. Deze schepen keerden daarna weer terug naar Nieuwediep want zij hadden tot taak om in combinatie met Nederlandse mijnenvegers de mijnenvelden op te ruimen en vaargeulen schoon te vegen. In totaal passeerden zo'n 70.000 Duitsers Nieuwediep op doorreis naar Duitsland.

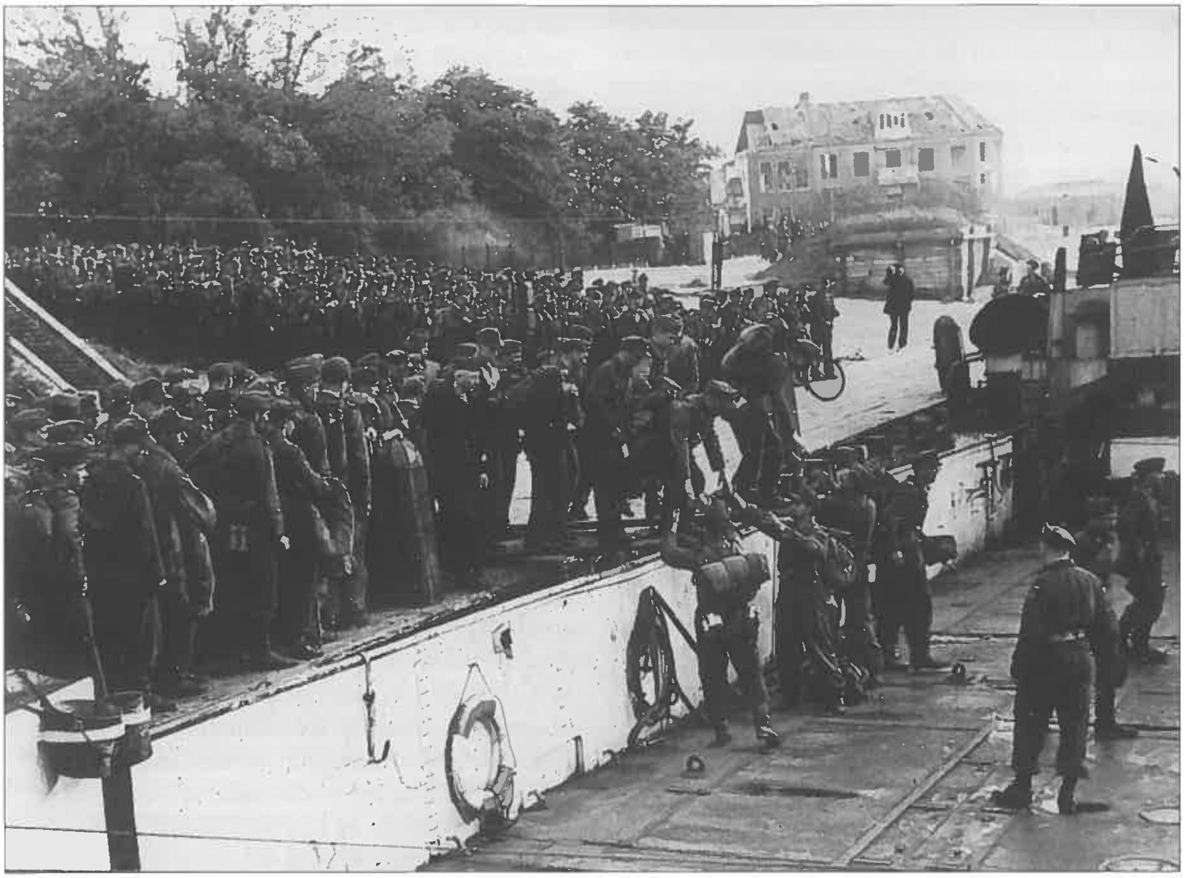

De Buitenhaven met Duitse inschepingen. Op de achtergrond de Hoofdgracht en het Havenplein, (nu opstelplaats Texelse boot).

Na de oorlog

De Nieuwediepers hoorden na de bevrijding niet meer het angstige monotone geluid van de enorme formaties bommenwerpers die op weg waren naar Duitsland. Zij hadden geen last meer van een koude strenge winter met een hongerige maag. De hemel werd niet meer beschenen door de tastende bundels van zoeklichten. Geen stormachtige herfstavonden meer als zij op weg waren naar hun evacuatieadres in de polder. En er kwamen geen razzia's meer. Nee, Den Helder was bevrijd en veel mensen keerden naar hun huizen terug. Hoewel dat niet makkelijk ging. Den Helder bleef in die eerste tijd nog sterk geïsoleerd. Wie naar Nieuwediep wilde moest maar zien dat hij met een Canadese wagen mee kwam. Dat lukte eerst nog wel, maar dat wilden er zo veel dat het al gauw minder makkelijk werd om naar het noorden te reizen. De toegang tot Den Helder bleef nog beperkt voor hen die in het bezit waren van een geldig toegangsbewijs, de zogenoemde blauwe ausweis. In de stad speelden kinderen weer in de straten en de tuinen werden opgeknapt. De winkels waren weer open, met hier en daar al gevulde etalages. Het is gezellig in Nieuwediep, het vuilgrijze uniform van de Duitsers was er niet meer, daarvoor in de plaats kwamen de zwierige matrozenmutsen en de baretten van de Canadezen. Er reden weer wat auto's, er was weer leven, mensen gingen uit wandelen. Den Helder begon zich te herstellen. Er waren vierhonderd broden aangekomen die aan de meest behoeftige gezinnen werden

Twee Canadese militairen houden de wacht bij de vlotbrug van De Kooy (nu locatie viaduct Kooybrug).

uitgedeeld. De gemeente begon met het herstellen van de oorlogsschade door personeel in de werkverschaffing. Zoals het opruimen van de straten, verwijderen van prikkeldraad en draadversperringen, het verwijderen van puin, het baggeren van puin uit het Helders Kanaal en het slopen van schuilplaatsen en bunkers. De Kanaalweg vanaf de Postbrug tot en met de Buitenhaven waar de Texelseboot aanmeerde werd net als het Ankerpark vrijgegeven. Er kwam een bekendmaking dat uiterste zuinigheid moest worden betracht met het verbruiken van leidingwater. Elektrische stroom was er nog niet. Er werden een groot aantal woningen gereserveerd voor marineofficieren die in Nieuwediep geplaatst zouden worden. Dat was een goed teken want niemand wist nog of de marine in Den Helder zou terugkeren. De elektrische centrale van de Rijkswerf leverde in mei 1945 stroom aan de gemeente voor de watervoorziening, de verlichting van het Bureau geallieerden, de melkfabriek, de radiocentrale en aan drukkerij De Boer waar onder andere de Heldersche Courant werd gedrukt. Juni 1945 leverde het Provinciaal Elektriciteitsbedrijf Noord Holland, de P.E.N. veertig procent van de normale capaciteit per dag, met een dagelijks verbruik van 200 ton kolen. Het Militair Gezag werd op 1 september opgeheven. Slechts nog een klein aantal officieren handelde de zaken af op het adres Keizerstraat 3. Met betrekking tot vragen over de oorlogsbuit kon men naar de Spoorstraat 41. De marinekantine aan de Buitenhaven werd met een groot feest heropend, het einde van de avond werd besloten met het Wilhelmus en het Engels volkslied. Het Casino aan de Molengracht werd heropend.
In het gebouw van de R.K. Volksbond, waarin het Casino tijdelijk onderdak kreeg, werd zondagmiddag en zondagavond gedanst. Door medewerking van de eigenaar, het bestuur van de R.K. Volksbond, kon het Casino zijn traditionele plaats in de Helderse amusementswereld weer innemen. De straatnamen werden weer in ere hersteld: de Van Heemskerckstraat werd weer Wilhelminastraat, de Reinier Claeszenstraat en Jan Evertsenstraat werden weer respectievelijk eerste en tweede Wilhelminadwarsstraat. En het Stationspark weer Julianapark. De Openbare leeszaal ging weer open. Politieke verenigingen belegden huishoudelijke vergaderingen en oude contacten werden aangehaald. In de Heldersche Courant verschenen veel advertenties van bedrijven en middenstanders met de tekst: “Wij zijn weer terug!” en “Weer geopend”. De lichtstralen van vuurtoren de Lange Jaap zwaaiden weer over Nieuwediep. Sportverenigingen begonnen weer met hun wedstrijden. Met ingang van 3 september was Den Helder geen verboden gebied meer, de stad werd opengesteld voor iedereen, echter voor verhuizingen naar onze stad had men een vergunning nodig. Op dertien september was het weer mogelijk in één dag van Den Helder naar Amsterdam te reizen. Op 9 oktober werd Huisduinen vrij gegeven. Er werd een Centraal comité tot bestrijding van de tuchteloosheid onder de jeugd opgericht, want de jeugd zou door de oorlog verwilderd zijn. Op zeven november kwamen de bejaarden van het gereformeerd tehuis aan de Gravenstraat

terug uit hun evacuatieoord Schagen. De speeltuinverenigingen begonnen weer met hun activiteiten. Er werd druk aan de straatverlichting gewerkt, de gas-, en elektriciteitsrantsoenen werden verhoogd en er marcheerde na vijf jaar weer een detachement mariniers door de Helderse straten met tamboers en pijpers voorop. In november was het Julianapark vrij van schuilgaten en andere verdedigingswerken. En met Sint Maarten liepen meer dan duizend Helderse schoolkinderen met verlichte lampionnen in een stoet vanaf de speeltuin aan de Kemphaanstraat, via de Havikstraat, Ooievaarstraat, Ruyghweg, Sluisdijkstraat, Keizerstraat, Spoorstraat, Koningstraat, Koningsplein, Emmastraat, Singel, Kerkgracht, Van Galenstraat, Javastraat, Boerhaavestraat, Overweg, Ruyghweg, Fazantenstraat, weer terug naar de speeltuin. Op vijftien december stonden de kerstpotten van het Leger des Heils weer op de Ruyghweg hoek Sluisdijkstraat, Keizerstraat hoek Molenstraat en Spoorstraat hoek Koningstraat. Een goede traditie werd hervat, op eerste kerstdag speelde het Stedelijk Muziekkorps weer als vanouds van negen tot tien uur een programma van kerstmelodieën in de muziektent aan het Julianapark. Het was vrij koud en mistig tijdens het concert in 1945 maar dat deerde niemand.

Na de oorlog kwam de marineleiding weer in Nederlandse handen. Tot commandant van de zeemacht werd benoemd de schout bij nacht G.W. Stöve met naast hem de Britse vice-admiraal sir Gerald Dickens. Onder leiding van deze vice-admiraal vond de ontruiming van ons land plaats van zowel de Duitse troepen als het terugtrekken van Canadese en Engelse troepen. Het bureau van de Marine Inlichtingendienst (Naval Security) werd met ingang van 15 september 1945 verplaatst van Julianapark 11 naar Hoofdgracht 17.

Voor de marine waren de oorlogsjaren bijzonder zwaar geweest en toen op 5 mei 1945 de capitulatie een feit was, ging voor hun de strijd in Indië door. Voor onze stad was het eerste gunstige teken het weer in gebruik nemen van de marinewerf. Tijdens de eerste raadsvergadering op 3 september 1946 sprak burgemeester Ritmeester dat wij met vertrouwen de toekomst tegemoet konden zien: “Op het ogenblik is de toekomst nog niet gunstig voor Den Helder. Men heeft nog de matrozenopleiding in Loosdrecht, de mariniersopleiding elders. Wanneer ik goed ben ingelicht, zal op dit punt en andere punten binnen afzienbare tijd voor Den Helder ook de zon weer gaan gloren en zullen wij de marine hier weer voldoende vertegenwoordigd zien. Men spreekt zelfs, ik durf dit hier wel te zeggen, van een 3200 man.”

Bijna dagelijks stonden de rouwadvertenties in de krant, waarin met veel verdriet door families werd medegedeeld dat zij een treurige tijding van het Rode Kruis hadden ontvangen, dat hun naaste was overleden in een interneringskamp, in een krijgsgevangenkamp of in een vrouwenkamp.

Henk Mazairac

“Als ik de grauw-grijze nevel der vergetelheid, die ons van de herinnering tracht te scheiden, doorboor, dan zie ik je daar weer staan, Henk Mazairac, in de toen nog ongeschonden Keizerstraat, op de drempel van je winkel, waarin je van die kleine mooie dingen verkocht. Een devote Madonna, een groteske satirkop, een soms pretentieloze pastel, een hoofddoek uit de Oekraïne. Of ik herinner me dat we, was ’t niet op de Handelsschool, postzegels ruilden. Een van Mauritius tegen een van Siam. Een van Honduras tegen een van San Salvador. Wat vònden we ze mooi, in die dagen, Henk! Of ik roep terug in m’n verblekende herinnering de gesprekken over al die onderwerpen die ons beiden interesseerden en die vele en velerlei waren. En ik zie je nog binnenkomen, zo een uur voor middernacht bij “Bram” om nog even,

voor 't naar huis gaan, een glas bier te drinken en om nog even te praten, over wat dan ook. Je was wel populair in die dagen, Henk Mazairac, er waren er veel die je vriend wilden zijn. Dat was geen wonder, want je was gul, en hartelijk en zéér joviaal. Iedereen kende jou, daar in dat vóóroorlogse Nieuwediep en jij kende ze allemaal. Toen hoorde we dat je naar Indië zou gaan. Och ja, het werd je te benauwd in Nieuwediep, je vrije geest zocht expansie, ruimte. Je wilde iets meer dan de Keizerstraat, de haven en de dijk, jij levens-genieter, die zo intens de dagen uitpuurde en gulzig bleef naar nieuwe gezichten en altijd nieuwe horizonten. Je ging. Er kwam iets tussen. Je ging niet. Twee, driemaal waaide 't plan over. Maar je ging, toen we allemaal zeiden of dachten: die kapt z'n anker niet. Maar je kapte het. En je ging. Ik heb nooit meer iets van je gehoord, Henk Mazairac en, omdat de oorlog ertussen kwam, vergat ik je eigenlijk. Maar gisteravond kwam de krant bij me thuis, en daar las ik het. Wat stond dat daar gruwelijk hard en bruut: 13 november 1943 – overleden in het Thaikamp. Zoals een bliksemstraal soms ineens een verduisterd wolkendek openkerft, zo kerfde dat bericht mijn herinnering open en die herinnering vervulde me, met een mateloze treurnis. Arme kerel, jij die zo barstensvol leven was... overleden in het Thaikamp, met een wereld tussen jou en Nieuwediep. Ik zag de postzegels en de Madonna en je donkere, spottende ogen. Je was jong, zo sterk, zo vitaal als alleen jij kon zijn. 13 november 1943 .... Thaikamp. Nu blijft het doek dat herinnering heet, voor altijd op een kier hangen, Henk, wij in Nieuwediep zullen je in ons hart blijven gedenken. R.I.P", door Anthony van Kampen, Heldersche Courant 26 oktober 1945.

Herevacuatie naar Den Helder

Na de bevrijding was de Helderse woningnood ongekend hoog. Bombardementen en afbraak hadden hele straten en een complete woonwijk weggevaagd. Evacués die wilden terugkeren hadden daarom een vestigingsvergunning van de gemeente nodig. Den Helder werd overstelpt met aanvragen. Maar door het woningtekort mochten alleen zij die een beroep zouden gaan uitoefenen zich in de gemeente vestigen. Lang niet iedereen kwam in aanmerking, en ouderen al helemaal niet. Ondanks deze maatregel trokken velen zonder toestemming toch met hun huisraad naar Den Helder. Door de terugtocht dreigde er chaos. Hulp van de politie werd ingeroepen. De toegangen langs de Zanddijk, de Kooybrug en de Schoolweg werden door troepen van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten bewaakt. Voor een groot deel van de evacués was de oorlogsellende dus nog lang niet voorbij. Op 9 mei 1945 vaardigde de burgemeester de verordening uit dat tot nader te bepalen datum als vergunning wordt aangemerkt een door de Ortskommandantur na september 1944 uitgereikte blauwe ausweis. Deze regeling gelde niet voor de geallieerde legers, Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, gemeente ambtenaren (met uitzondering van het onderwijzend personeel), artsen, vroedvrouwen, apothekers, geestelijken, polderbesturen, spoorwegpersoneel, waterstaatpersoneel, het reddingswezen, het loodswezen, personen met geldige papieren op doorreis naar Texel, scheepsbemanningen op doorvaart of bemanningen met vrachtschepen met bestemming Den Helder. De regeling duurde tenminste tot 1 januari 1946.

Het Evacuatiebureau Noord Holland werd opgericht met als taak de evacuatie te begeleiden. Het grootste probleem wat voor veel vertraging zorgde was dat het bureau niet beschikte over voldoende overzicht van de woon- en bedrijfsruimten. Veel huiseigenaren en beheerders van woningen waren onbereikbaar. Daarbij werd het gemeentebestuur door andere gemeenten waar zich Helderse evacués bevonden onder druk gezet om de Nieuwediepers weer in Den Helder op te nemen, want ook deze gemeenten

kampten met een woningtekort. De Commissie voor wederopbouw onderzocht welke percelen direct bewoonbaar konden worden gemaakt met herstelkosten tot tweehonderd vijftig gulden. Dit gelde alleen voor woningen waarvan geen moeilijkheden te verwachten waren, waar geen meubelen instonden en die niet dichtgetimmerd waren. Voor de noodzakelijke kleine reparaties aan deze beschadigde huizen was al een bedrag nodig van bijna driehonderdduizend gulden. De gemeente blokkeerde ook aanwezige bouwmaterialen, men vond dat het bouwen van noodwoningen tot een minimum moest worden beperkt. Daar kwam nog bij de stilstand in de woningbouw gedurende de oorlog en het materiaalgebrek na de oorlog. Wel werd er overgegaan tot de zogenaamde remplaçant woningen, de voor de gemeente onmisbare ambtenaren of beroepsgroepen kregen dan een leegstaande woning van een geëvacueerde Nieuwedieper aangeboden. Maar duizenden en duizenden gezinnen hadden geen woning. Tijdens de bevrijding bedroeg het aantal inwoners in onze stad ongeveer 9.000. Nog geen twee maanden daarna, op 30 juni, bedroeg het aantal 16.000 en op 31 december is het gegroeid tot 25.600. Daarmee was de grens nog niet bereikt. Wekelijks werden er nog woningen hersteld, soms 60 à 70 per week. Den Helder raakte vol en het is wonderlijk dat zo velen in de zwaar getroffen stad nog een plaatsje konden vinden. Maar niet iedereen had geluk. In de hele provincie Noord Holland, in Zuid Holland, in Friesland en in Groningen wachtten duizenden Nieuwediepers nog op hun bevrijding, de terugkeer naar Den Helder. Dat waren de opgejaagden die hun huizen moesten verlaten, de evacués die over het gehele land verspreid waren en in kippenboeten en koolschuren woonden, of op zolderkamertjes of "bij mensen in". En al die duizenden voelden zich niet eerder vrij dan dat zij het sein kregen dat ze hun bagage konden oppakken en weer naar hun eigen huis konden terugkeerden. Er is veel geleden in die jaren, veel ergernis verwerkt en veel verdriet verkropt. Het duurde allemaal te lang.

De stand per 27 mei 1945:
Bevolking burgers 7920 – boeren 540 – arbeiders 9540 (bevolkingsgetal 18.000).
Woningen 5750 – boerderijen 75 – schuren 70 – fabrieken 5 – scholen 22.
Naar elders geëvacueerde inwoners 12.000.

Rode Kruis

Tijdens de oorlog verliep de correspondentie met geëvacueerde Nieuwediepers in Nederland zeer moeizaam. Vanaf oktober 1944 bestond er in Den Helder gelegenheid om te proberen contact te krijgen met familieleden en bekenden door middel van het Rode Kruis, afdeling Den Helder. Het betrof dan informatie over familie en kennissen waarmee men door de oorlogsomstandigheden al heel lang geen contact meer had. Men moest dan een formulier invullen in het gebouw van de GG en GD aan de Middenweg. Daarbij was er gelegenheid om in een tweetal zinnen een mededeling te doen. De antwoorden verliepen ook via het Rode Kruis. Men mocht alleen van de mogelijkheid gebruik maken indien het werkelijk noodzakelijk was. Het Rode Kruis werkte onder moeilijke omstandigheden en was overstelpt met werk. Na de oorlog bevond het informatiebureau van het Rode Kruis zich aan de Molengracht 10. Sinds vijf mei 1945 bezochten honderden mensen het bureau om inlichtingen te vragen of te geven over personen die vermist zijn of waren. Voor de afdeling Den Helder was de heer F.N. Winter voorzitter. Aan hem zond het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis ook de berichten van overlijden of van vermissing waarna de Helderse afdeling de brief of mededeling op passende wijze aan de familie in Den Helder moest overbrengen. De afdeling behandelde ook vragen van families wiens verwanten in Kamp Erfprins waren geïnterneerd.

In mei 1945 lag het Zweedse Rode Kruisschip

Hallaren Sverige in de haven van Den Helder. Er was veel belangstelling van de pers om het schip te bezoeken. Het deed iedereen goed om de friswitte romp van het schip aan de Buitenhaven te zien blinken. Aan boord was het een en al bedrijvigheid. De kostbare last, bestemd voor de vele hongerige gezinnen in Amsterdam, Rotterdam en andere grote steden in ons land, werd uit de ruimen omhoog gehesen en in vijf rijnaken overgeladen. De binnenschepen brachten het voedsel op de plaatsen van bestemming. Na de bevrijding organiseerde het Rode Kruis van 18 tot 23 juni een landelijke "Feest van inzameling". Die week werd de vlag uitgestoken en versierde wagens haalden bruikbare goederen als kleren, schoenen en meublementen op ten behoeve van door oorlog getroffen landgenoten.

Op 4 december 1945 ontvingen de ouders en verzorgers van leerlingen van de Helderse scholen voor lager onderwijs en van het voorbereidend lager onderwijs van burgemeester Ritmeester een mededeling. Hij schreef: "Daartoe in staat gesteld door het Nederlandsche Rode Kruis, dat van het Deense Rode Kruis levensmiddelenpakketten ten behoeve van kinderen uit geteisterde gebieden heeft ontvangen ligt het, na overleg met de plaatselijke afdeling van het Nederlandsche Rode Kruis, in mijn voornemen over te gaan tot het uitreiken van een pakket aan leerlingen van bovengenoemde onderwijsinstellingen. De inhoud van elk pakket bestaat uit: boter, suiker, melkpoeder, smeerkaas (in sommige pakketten bevindt zich een zeer sterk riekende kaassoort, bederf behoeft niet te worden gevreesd). Het gewicht bedraagt ongeveer 3 kg. Om bepaalde redenen zal de uitreiking voorhands beperkt blijven tot één kind per gezin. Het onderwijzend

Goederen van het Rode Kruis liggen opgeslagen in een gemeentepand bij de gasfabriek aan de Spoorgracht en werden geïnspecteerd door vertegenwoordigers van het Amerikaanse Rode Kruis (1946).

personeel zal zijn medewerking bij de uitreiking verlenen. De uitreiking zal plaatsvinden na de middagschooltijd op vrijdag 7 december a.s. Een der ouders behoort zich voor het in ontvangst nemen van het pakket op dat tijdstip aan de school te vervoegen met de tweede distributiestamkaart van het hoofd van het gezin. Die te laat is, telt uiteraard niet mee", aldus de burgemeester.

De verdelingen van voedselpakketten van het Rode Kruis verliepen meestal via de buurtverenigingen. Op dinsdag 8 januari 1946 werd er in de bovenzaal van restaurant Formosa in de Koningstraat zo'n gecombineerde vergadering van buurtverenigingen gehouden. Om de voedselverdeling zo soepel mogelijk te laten verlopen moesten er zelfs nog buurtverenigingen worden opgericht, dat waren de buurten verplicht. In februari werden 42 kisten eieren onder de Helderse armlastigen verdeeld en in de maand april 1946 kwamen in Den Helder nagelaten kinderen van marine slachtoffers in aanmerking voor een zogenaamd Deensche peetschap. Vanuit Denemarken werd maandelijks naar 30 Helderse kinderen van getroffen gezinnen een pakket opgestuurd met voedsel of met kleding naar keuze. In die periode vervulde J. Adolfs, hoofdmeester op Huisduinen, een voorname rol voor de Helderse afdeling van het Rode Kruis.

De kranten

Een van de eerste maatregelen die de bezetter in 1940 nam was het breidelen van de pers en het overnemen van de informatievoorziening. Het Algemeen Nederlands Persbureau kwam in pro-Duitse handen en alle joodse medewerkers werden ontslagen. Het ANP werd ingezet voor de Duitse propaganda en berichten van de Engelse en Amerikaanse persbureaus werden niet doorgegeven. Hiervoor in de plaats kwam het Deutsche Nachrichtenbüro. Voortaan was het onder andere verboden te schrijven over de jodenvervolging en kritiek op Nazi-Duitsland mocht al helemaal niet. Het betekende het einde van de persvrijheid en in de loop van de oorlog hieven enkele bladen zichzelf op.

In de oorlog verscheen de Heldersche Courant op 30 september 1941 voor het laatst. Hoofdredacteur Bijlsma gaf na de oorlog als uitleg dat de redactie niet in het gareel wilde lopen dat de N.S.B.-ers in Den Haag de Nederlandse pers had voorgeschreven. Nadat de krant was opgeheven verscheen het Dagblad voor Noord Holland met een Helderse editie. Deze krant werd door de bezetter voornamelijk als propagandamiddel gebruikt met een onjuiste en onvolledige berichtgeving. Bovendien deed de krant mee aan Nazi-propaganda. Door papierschaarste werd dit dagblad in november 1944 opgeheven. Daarna kwam wekelijks op vrijdag als noodkrant het Dagblad voor Noord Holland uit, met distributienieuws, districtnieuws, met mededelingen van het gemeentebestuur en een overzicht van de politieberichten. Omdat het niet mogelijk was de krant te laten bezorgen kon men haar iedere vrijdag van het bureau in de Koningstraat afhalen. Vanaf november 1944 verscheen er naast de noodkrant weer het Dagblad voor Noord-Holland op dinsdags, donderdags en zaterdags. Er bestond geen gelegenheid plaatselijke berichten en stadsadvertenties te plaatsen, het blad kostte vijf cent per stuk.

"We zijn er weer!", schreef hoofdredacteur J. Bijlsma in het eerste nummer van de Heldersche Courant op 5 mei 1945. Het was een schuchter begin, maar het was een begin. De eerste nummers werden met handkracht gedraaid en verschenen eenmaal per week, drie weken later verscheen de krant al tweemaal per week en weer enige weken later kwam de krant weer dagelijks bij de abonnees in de bus: "We hebben geweten dat we terug zouden komen, maar het heeft wel lang geduurd, voordat de Heldersche Courant, onder eigen vlag, weer bij onze abonnees zou binnenvaren", schreef de

hoofdredacteur: "Maar nu zijn we er weer, en we zijn er trots op. De Heldersche Courant is het enige dagblad in Noord-Holland geweest, dat door de Duitsers om principiële reden verboden was, de Heldersche Courant is daardoor het enige blad, dat na de bevrijding weer onder eigen naam mag verschijnen. Van heden zal onze krant, zij het voorlopig nog in beperkte omvang, bij onze abonnees verschijnen. Wij hopen, dat de papierpositie spoedig toelaat dat de krant in groter formaat kan uitkomen. Onze dankbaarheid aan de geallieerden voor het offer dat zij brachten om ons van de last van het Duitse juk te bevrijden zal onvergankelijk zijn. Meer dan vier jaar lang hebben onze abonnees met een krant genoegen moeten nemen die hun door de Duitsers was opgedrongen. Vier jaar lang deze kost te verwerken was niet gemakkelijk. Wij willen nu de oude traditie voortzetten, dat de pers weer het spreekorgaan is van het volk. De krant zal weer open staan voor allen, die iets in het algemeen belang naar voren hebben te brengen", aldus Bijlsma.

Een enkele keer verscheen er zomaar geen krant door de papierschaarste. Maar dat werd op oudejaarsdag van 1945 goed gemaakt met de uitgave van het formaat zoals die voor de oorlog werd gedrukt: "Wij zetten het oudejaar met een grote krant uit. Voorlopig is er nog een sterke papierbeperking en zullen we het kleine formaat nog blijven draaien", aldus de directie van de Heldersche Courant. Een totaal andere activiteit dat de Heldersche Courant de burgers en militairen van Den Helder aanbood was vanaf woensdag 9 mei 1945 vijf achtereenvolgende avonden dansmuziek voor het kantoorgebouw van Drukkerij De Boer in de Koningstraat. Het

De Koningstraat met de voormalige vestiging van het kantoor van de Helderse Courant een aantal panden links van het hoge schoolgebouw, tegen de gevel hangen de bakken waarachter de laatste editie van de Helderse Courant werd opgehangen.

dansverbod, een straf voor vele jongeren, was opgeheven en de tijd van alleen maar Duitse muziek was voorbij, schreef de krant. Het leidde tot een waar festijn. Met vrolijke marsmuziek, Engelse walsen, Rumba's, Swing Foxtrots en Tango's al was het een vooroorlogs variété. En daar tussen door de stem van de ceremoniemeester in het Nederlands en in het Engels. Het hoogtepunt werd bereikt op zaterdagavond 12 mei, toen vanaf de Groen van Prinstererschool (nu t.h.v. de Vomar) tot aan Formosa de Koningstraat gevuld was met een grote groep dansenden. Met jong en oud en Canadezen en leden van de Binnenlandse strijdkrachten.

NSB-ers

De Nationaal Socialistische Beweging (NSB) was een Nederlandse politieke partij opgericht in 1931 door de politicus A. Mussert en door C. van Geelkerken, werkzaam bij de griffie van Utrecht. Beïnvloed door facisme en nationaal socialisme werkte de partij tijdens de bezetting samen met de Duitsers. Erkenning van de Duitsers is er nooit geweest, de partij werd door de bezetters gebruikt en werkelijke macht heeft de partij nooit gehad. Mussert werd na de oorlog ter dood veroordeeld, Van Geelkerken werd tot levenslang veroordeeld en kwam in 1959 vrij. Tijdens de bezetting gaf burgemeester Ritmeester in februari 1942 een bericht uit over de NSB aan de ambtenaren en het overig gemeente personeel: "Wij geven u kennis van de inhoud van de circulaire van de Secretaris generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken. Het ligt niet in de bedoeling, van de Nederlandsche ambtenaren en andere personen in overheidsdienst een verklaring te vorderen over hun verhouding tot de NSB. De Duitsche autoriteiten laten het, ongeacht hun houding tegenover de verschillende politieke partijen in den Lande, aan het overheidspersoneel over, of men zich bij een der toegelaten politieke partijen wil aansluiten". Tijdens de oorlog was er verzet vanuit een klein deel van de bevolking. Op 13 februari 1944 en op 7 maart 1944 werden de ruiten van NSB panden aan de Keizerstraat en aan de Westgracht stuk gegooid.

Toen na de oorlog iedere mogelijkheid werd onderzocht om de woningnood te verminderen schreef de commissaris van het Militair Gezag district Den Helder aan de burgemeester: "Het zal u niet bekend zijn, dat reeds in meerdere gevallen ter stede gezinnen van NSB-ers en collaborateurs, waarvan de man gevangen zit, door het Militair Gezag verplicht werden hun intrek bij elkander te nemen, ten einde op deze wijze woonruimte voor anderen vrij te krijgen. Ik zal aan de hand van uw opgave doen nagaan of er te dien opzichte nog meer gedaan kan worden. Hoewel ik met u instem, dat het redelijk zou zijn hen, thans Den Helder te doen verlaten om hunnen huizen vrij te krijgen en te doen bewonen door hen, die liever dan voor de mof te werken zich lieten evacueren en daarmede in vele gevallen een slechte en zelfs zeer slechte behuizing aanvaardden, zie ik niet in hoe dit in de praktijk bereikt zou kunnen worden i.v.m. de grote woningnood in het gehele land. Mogelijk zal ook te hunnen opzichte tot verplichte samenwoning moeten worden overgegaan, wanneer de nood dringt". Om de kinderen van de gevangen genomen NSB-ers op te vangen werden in Den Helder echtparen gezocht die zich als tijdelijke pleegouders wilden ontfermen over minderjarige kinderen vanaf 1 jaar van gearresteerde NSB-ers en of andere politiek verdachte personen. Advertenties in de krant meldden dat iedereen de plicht had om NSB-goederen welke men onder zijn beheer had, aan te geven aan het Bureau Roerende Goederen van vijanden en landverraders, op het adres Singel 3. Het achterhouden van goederen werd als een misdrijf gezien.

Fout in de oorlog

Er is correspondentie bewaard gebleven tussen burgemeester Ritmeester en de Militair Commissaris district Den Helder over Nieuwediepers die in de oorlog de zijde van de Duitsers hadden gekozen. In een dossier van net na de oorlog is te lezen dat: "In deze gemeente verblijven nog velen die zich gedurende de bezettingsjaren zodanig hebben gedragen, dat naar het mij voorkomt te hunnen opzichte maatregelen dienen te worden getroffen". De vergrijpen waren veelal dat men voor de Duitsers werkzaamheden had verricht, zoals voor de weermacht, of werkte als dienstbode, als keukenhulp, als chauffeur, naaister of werkster, of wegens vriendschap met Duitsers, of in het Duitse leger had dienst genomen, verder nog de NSB-ers en zij die huizen hadden helpen slopen, of vrijwillig in Duitsland werkten. De grote vergrijpen kwamen voor het bijzonder gerechtshof te Amsterdam, zoals in november 1946 de bouwbedrijven die voor de Duitse weermacht bunkers en andere militaire objecten hadden gebouwd en prikkeldraadversperringen en dergelijke in de gemeente hadden gelegd. Het personeel dat bij deze bedrijven in dienst was had het grote voordeel dat zij toen vrijstelling kregen en niet naar Duitsland werden gestuurd om daar te werken, verder waren hun lonen dikwijls goed. Tijdens de naoorlogse terechtstellingen traden er in dit soort rechtszaken altijd veel getuigen op. De grote schuldigen, de leiding van de bouwbedrijven, kregen gevangenisstraffen van 2 tot 5 jaar, daarbij mochten zij geen leidende functie meer uitoefenen in een bedrijf. De kleinere vergrijpen waaronder ook de zwarthandelaren werden gerekend kwamen in Alkmaar voor een tribunaal terecht.

Zuiveringen

Na de bevrijding was iedereen overtuigd van de noodzakelijkheid van de zuivering.
Over de aangehouden personen liepen de meningen nogal uiteen. Ieder had de overtuiging dat hij het beter zou doen dan de met de zuiveringen belaste ambtenaren. Toen direct na de capitulatie de Binnenlandse Strijdkrachten de zuiveringen uitvoerden en nogal radicaal waren in hun optreden was de grote de massa het daar mee eens. NSB-ers en "weermachtliefjes" moesten stevig worden aangepakt. Daar mocht geen twijfel over bestaan. Maar het liep uit op een klein volksgerecht dat zich over deze twee groepen voltrok. En een deel van de bevolking kwam daar tegen in opstand omdat het deed denken aan de oorlog en aan de werkwijze van de Duitsers. Toch is er geen bijltjesdag geweest. Maar de taak van de zuivering was niet gemakkelijk. Het moest het vertrouwen in overheidsinstanties teruggeven en het moest het onrecht herstellen dat Nieuwediepers de gemeenschap hadden aangedaan. De taak van de zuivering was in handen van het Militair Gezag dat tijdelijk het burgerlijk gezag waarnam. Zij werden bijgestaan door commissies uit de burgerij, en door mensen die door hun illegaal werk tijdens de bezetting recht hadden een oordeel te vormen over de houding van hun mede stadgenoten. De leden van deze commissies bestonden in hoofdzaak uit jonge mensen, uit lagere ambtenaren, uit mensen die door hun houding en hun werk moed hadden getoond, die vaak groot risico hadden genomen en anderen hebben geholpen om door de bezettingstijd heen te komen. Natuurlijk zijn er bij de zuiveringen fouten gemaakt, dat kan niet anders.

Verder werden er in Den Helder commissies van zuivering benoemd voor het personeel van bedrijven en beroepsbranches. In de krant verschenen dan mededelingen als: "Een ieder wordt opgeroepen in het belang van de wederopbouw van het vaderland, gerechtvaardigde klachten naar voren te brengen. De klachten

moeten behoorlijk gemotiveerd, schriftelijk worden ingediend". De Politieke Recherche had haar kantoor in het pand Keizerstraat 18. Met bekendmakingen in juli 1945 riep de dienst de inwoners van Den Helder op met: "Burgerij en zuivering. De zuivering wordt met kracht voortgezet waarvoor adviescommissies zijn benoemd en geïnstalleerd. Deze zuivering moet vlot verlopen. Er waren in de bezettingsjaren ook in Den Helder en omgeving een aantal mannen en vrouwen, die in hun ambt of beroep blijk gaven van een onvaderlandse houding. Er waren collaborateurs en zwarte handelaren. Er waren leden van de NSB en daarmee sympathiserend. Over deze dingen wordt heel veel onderling gepraat, maar worden niet aan de juiste instanties doorgegeven. Zegt u niet, dat weet iedereen, maar werk daadwerkelijk mede aan een juiste zuivering. Ieder wordt bij deze uitgenodigd om zo spoedig mogelijk op het klachten bureau, gevestigd in het gebouw voor Landelijk Herstel, te komen praten. Men bedenke wel, de zorg voor de zuivering is de plicht van de gehele burgerij", aldus het Hoofd van de Politieke Recherche. Bij aanhouding werd, bij zowel schuldig als onschuldig, bijna geen rekening gehouden met de privacy van de persoon of zijn gezin. De veroordelingen die de rechters van het Tribunaal uitspraken werden uitgebreid in de krant gepubliceerd met volledige voor en achternaam en het beroep van de veroordeelde.

Gevangenkamp Erfprins

Na de Duitse capitulatie werden in Nederland oorlogsmisdrijven berecht voor een Bijzonder Gerechtshof. Onvaderlandslievends gedrag en het blijk geven van nationaal socialistische sympathieën werden in Noord Holland behandeld voor een Tribunaal in Alkmaar. In de periode na de bevrijding bedroeg op 15 mei 1945 het aantal Nederlandse geïnterneerden bijna 25.000 personen. In oktober was dit aantal gestegen tot ruim 96.000 waaronder ongeveer 24.000 veelal jonge vrouwen. Het waren meest verraders, handlangers, profiteurs en meelopers die werden opgesloten in een van de vele kampen in Nederland. De berechting liet vele maanden of jaren op zich wachten, en onder hen bevonden zich ook onschuldige mannen of vrouwen, of personen wiens opsluiting niet in verhouding stond voor de fouten die zij hadden gemaakt. In Den Helder werden van mei tot juli 1945 als voorlopige gevangenkampen ingericht het Lyceum schoolgebouw aan de Hoofdgracht en de openbare lagere school aan de Hertzogstraat (nu buurthuis de Beuk). De geïnterneerden werden in en om de schoolgebouwen te werk gesteld en

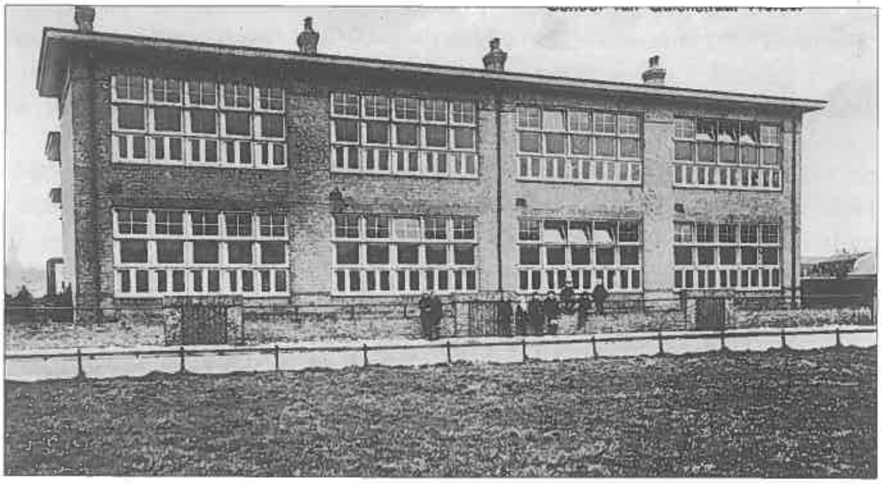

De lagere school aan de Hertzogstraat (ook Van Galenstraat) diende als voorlopig gevangenkamp.

Binnenlandse Strijdkrachten in de Hertzogstraat nabij het voorlopige gevangenkamp de lagere school, op de achtergrond woningen van de Krugerstraat.

herstelden veel van door de Duitsers veroorzaakte vernielingen. Daarna werd Fort Erfprins als interneringskamp ingericht en de beide scholen weer vrijgegeven.

In Nieuwediep had men er zeer veel moeite mee. Na vijf jaar diepe ellende werd nu de bevolking geconfronteerd met een tot gevangenkamp ingericht Fort Erfprins. Daarbij was er de ergernis dat de duizenden geïnterneerden van wie het landverraad vaststond, uit de failliete staatskas werden onderhouden. In oktober 1945 kwamen per trein 1300 man Nederlandse SS-ers in Den Helder aan. Deze gevangenen werden op Erfprins ondergebracht in de bunkers van Zeefront. Voor hun moest extra bewaking worden ingezet. Uiteindelijk waren er in november 1945 totaal vierduizend Nederlandse SS-ers in het kamp opgesloten. Een groep die enige maanden eerder nog met veel vertoon door de straten stapte en recht en wet vertrapte in dienst van de Führer. Er waren inwoners van Den Helder die grote angst voor de gevangenen hadden. Zij waren bang dat deze mensen, die van het leven niet veel meer te verwachten hadden, en waarvan verteld werd dat sommigen de doodstraf zouden krijgen, bij een ontsnapping tot alles in staat waren.

De binnenbewaking van het kamp was in handen van Justitie, de bewaking van het buitenterrein rond om het fort was voor de in Den Helder gelegerde gezagstroepen. Dit waren twee compagnieën met in hoofdzaak oorlogsvrijwilligers van 180 en 146 man sterk. Zij waren gelegerd in Oostbatterij en zwaar bewapend. Het terrein rondom het kamp stond in de schijnwerpers. Vanaf de Singel en de Huisduinerweg waren de hoge palen te zien die rondom het kamp liepen met van paal tot paal een dubbele prikkeldraadversperring. Om het fort stonden op de hoeken acht torens waarvan 's avonds het zoeklicht over het kampterrein scheen. Zij werden ieder bemand met vier manschappen en met twee mitrailleurs. Verder was

Nederlandse SS-ers werden in de bunkers van Zeefront op Erfprins ondergebracht.

Gedetineerden lopen na werkzaamheden via het Koningsplein terug naar gevangenkamp Erfprins.

er een versterkte wacht in de hoofdpoort en op het terrein werden patrouilles gelopen. Bovendien werd in Kazerne Langestraat (nu voormalige kazerne aan de Jacob van Heemskerckstraat) nog een compagnie gezagstroepen ondergebracht bestaande uit 108 man, zodat men op alles voorbereid was. Buiten het fort stonden borden met de waarschuwing dat het verboden was na het invallen van de duisternis de terreinen gelegen rondom het gevangenkamp te betreden binnen een straal van 500 meter. Bovendien was de toegang tot de Fortgracht verboden. De controle, het alarmsysteem, was zodanig dat de troepen direct klaar zouden staan om in te grijpen. De opgesloten Nederlandse SS-ers verbleven in de bunkers van Zeefront waaromheen nog een flinke afrastering van prikkeldraad lag. Zij mochten geen bezoek en geen post ontvangen en leefden geïsoleerd.

Toen politicus J.H. Feldmeijer (1910-1945) tijdens de oorlogsjaren zijn Nederlandse SS vormde waren er Hollandse jongens die vrijwillig dienst namen. Over het algemeen was er zelfs

animo voor. Zelfs in de laatste periode van de oorlog toen het met Duitsland slechter ging meldden zich toch nog duizenden Nederlanders aan. In mei 1944 dienden nog ruim 20.000 jongens bij de Nederlandse SS. En nu zat een groot aantal van hen opgesloten in Erfprins. De kampleiding trachtte door de gevangenen te laten werken dat zij weer vertrouwd raakten met de samenleving en weer zouden wennen aan een leven met verplichtingen. Daarom werd er van mei tot oktober van 6.30 tot 18.00 uur gewerkt. En van november tot april van 7.30 tot 18.00 uur. Om acht uur 's avonds ging het licht uit. Het eten was burgerrantsoen, zonder versnaperingen. De Helderse huisarts Schoorl was dokter van het kamp en voor de geestelijke verzorging waren er wekelijks kerkdiensten voor katholieken en protestanten. Een van de bekendste gevangenen in het fort was Pelleter, de gewezen Duitse werfdirecteur. Hij had in november 1945 nog eenzame opsluiting en hakte hout in een schemerig hok. De enige contacten die hij had was in gebroken Hollands met de bewakers, van alle glorie was niets meer over. Alleen de lichtste gevallen kwamen onder strenge bewaking buiten het kamp om te werken. Zij marcheerden dan door de straten naar hun werk, meestal het ruimen van puin. Anderen werkten op het land of werden te werk gesteld op bouwprojecten in de Wieringermeer

De kinderen van wie hun ouders in een interneringskamp waren opgesloten werden ondergebracht in een tehuis aan de Nieuweweg. Op eerste kerstdag 1945 reden de broeders en zusters van het Leger des Heils met paard en wagen naar het tehuis en vierden daar kerstfeest met de kinderen. De zorg voor de kinderen van gedetineerden, die onverzorgd achterbleven, werd vanaf 1 november 1945 uitgevoerd door het Bureau Bijzondere Jeugdzorg, van het Ministerie van justitie.

Het gevangenkamp Erfprins werd met ingang van 1 februari 1948 opgeheven

Oorlogsschade aan huizen en gebouwen

Van alle torens langs den dijk
en alle levens langs de grachten
van werf en stad en havenwijk.
Zij salueert een witte vlakte.

Geen stad heeft zo'n zware tol aan de Tweede Wereldoorlog betaald als Den Helder. Toen Nederland capituleerde, vocht de marine door. De oorlogsschepen met hun bemanning verlieten Den Helder met als eerste bestemming Engeland en in de stad bleven de gezinnen in bange afwachting achter. Wat zou de Duitse bezetting brengen. De oorlog bracht niets goed, wel veel ellende. Het leven in een stad met een werf en een haven was gevaarlijk; er vielen bommen op de woonhuizen, aldus een artikel in het Vrije Volk op 27 april 1960.

Als het luchtalarm loeide en de Nieuwediepers hun schuilplaatsen opzochten begon het bange wachten. Dan verschenen vliegtuigen boven de stad om hun 200 kg zware bommen op militaire doelen uit te gooien. Het leek na de eerste aanval bijna altijd even rustig te worden. Maar dat was schijn. Dan wierp de bemanning parachutekogels boven de stad uit, waardoor de hele omgeving in een hel licht werd gezet. In dit licht zag men de vliegtuigen opnieuw verschijnen, op grote hoogte of scheerlings over bomen en huizen gaan. Grote aantallen bommen werden uitgeworpen, vooral in de omgeving van de haven en de werf. De bommen die hun militaire doel misten, kwamen veelal op woonwijken terecht en bracht de bevolking in radeloze angst. Dan vielen er doden en gewonden, huizen werden verwoest of brandden uit, dan lag de omgeving bezaaid met glas. De schade was enorm, en om nog iets te beschermen werd er in 1943 door de

gemeente gratis zand voor het blussen van brand beschikbaar gesteld, per gezin zestig liter zand.

De eerste oorlogsmaand bedroeg de schade in Den Helder totaal *f* 101.350,-. De getaxeerde schade, toegebracht aan inboedels, inventarissen en goederen werd toen geschat op *f* 63.050,-. En de schade aan gebroken ruiten, dakpannen enz. aan gebouwen *f* 35.000,-. Maar dat was nog maar over de eerste maand. Bijvoorbeeld het opruimen van door luchtaanvallen verwoeste woningen als Schagenstraat 53 en 55 kostte in totaal *f* 351,18. Daarvoor waren dan gemiddeld 5 man met het slopen bezig, dat duurde ruim 8 dagen, met totaal 329 werkuren à 65 cent. Daarbij reed dan 6½ dag een paard en wagen om het puin af te storten.

De Spoorstraat heeft veel voltreffers gehad. Zoals het fraaie winkelpand van de Gruyter, de winkels van Troost en Kraan, de Rialto bioscoop en Buytendijk, en het Algemeen Militair Tehuis (MOOC), waar de distributiedienst in zat en waarvan de bovenverdieping geheel uitbrandde. Maar ook openbare gebouwen als het hoofdbureau van politie aan de Prins Hendriklaan en de politiepost aan het Molenplein. Ondanks de meters hoge zandzakken die als bescherming tegen de gevels waren opgestapeld gingen er veel gebouwen verloren of raakten beschadigd. Bestratingen, leidingen en beplantingen waren vernield, telegraaf- en telefoondraden afgebroken. De schade aan gemeente eigendommen over de vijf oorlogsjaren bedroeg *f* 627.000,-. Dat was niet alleen bomschade, ook de afbraak van gemeentepanden voor vrij schootsveld. Zoals de dienstgebouwen van de Gemeente ontvanger, de Centrale Boekhouding, het gebouw Sociale Zaken, scholen en gymnastieklokalen en de Centrale werkplaats voor jeugdige werklozen aan de Dijkweg.

Op een totaal overzicht van na de oorlog bedroegen de geraamde kosten van het opruimen van het puin etc. in het op last van de bezetter afgebroken gebied *f* 2.250.000,-. Daar was in opgenomen: puin sorteren, stenen schoonbikken en optassen, het puin afvoeren en het terrein egaliseren over een gebied van 235.000 vierkante meter en het uitnemen en vervoeren van rioleringen, putten en leidingen.
Dat was inclusief het bestraten met totaal zo'n 34.000 vierkante meter straatklinkers en het leggen van 21.000 vierkante meter trottoir in de gemeente.

Burgemeester Ritmeester

Op 11 maart 1936 maakt de Leeuwarder Courant bekend dat wethouder G. (Govert) Ritmeester: “Bij Koninklijk besluit is benoemd tot burgemeester van Den Helder. Ongetwijfeld zal dit bericht te Leeuwarden in brede kringen met gemengde gevoelens worden vernomen”, aldus de Friese krant. Govert Ritmeester (Zwolle 1883) was negen jaar wethouder van financiën en controleur der grondbelasting van de Friese hoofdstad. Onder zijn financieel beleid werden tal van grote werken uitgevoerd. Het Leeuwarder Nieuwsblad van 12 maart schreef: ”Hemzelf en Den Helder wenschen wij met zijn benoeming tot burgemeester geluk. Moge het hem in Den Helder wèl gaan en het burgemeesterschap van onze Noord-Hollandsche vlootbasis hem, de bevrediging geven, welke dat ambt in zoo ruime mate schenken kan”. Maar wie kon toen vermoeden wat voor moeilijke jaren Ritmeester tegemoet ging juist omdat hij burgemeester werd van de vlootbasis. Op 1 april 1936 vond in Den Helder de installatie van burgemeester Ritmeester plaats.

Volgens de vele verslagen in het Helders gemeente archief moet Den Helder burgemeester Ritmeester grote dank verschuldigd zijn voor de wijze waarop hij, in de moeilijke jaren van de bezetting, de gemeente bestuurd heeft. Zijn optimisme en krachtdadige hulp was veel Nieuwediepers tot steun. Hij was steeds op die plaatsen waar het grootste gevaar was en is Den Helder tot aan zijn

gevangenneming trouw gebleven. De Helderse bevolking was daarom ook diep getroffen toen Ritmeester door de Duitsers werd aangehouden. Burgemeester Ritmeester, voortdurend overhoop liggend met de Duitsers, werd op 1 april 1943 in het stadhuis gevangen genomen en geboeid weggevoerd. Hij werd naar het Binnenhof in Den Haag overgebracht en daarna naar het "Oranjehotel", de Scheveningse gevangenis. Drie weken lang werd hij verhoord, eerst op het Binnenhof, daarna in een villa even buiten de Scheveningse gevangenis. Ondanks de verhoren en de bedreigingen gaf hij geen inlichtingen en noemde hij geen namen. Hem werd de doodstraf in het vooruitzicht gesteld, het vonnis zou met de kogel voltrokken worden. Uiteindelijk werd de burgemeester op transport gesteld naar het concentratiekamp Sachsenhausen en later naar Buchenwald. De Helderse editie van het Dagblad voor Noord Holland schreef op 14 juli 1943 dat burgemeester Ritmeester ontslagen was: "Bij besluit van de Commissaris Generaal voor bestuur en justitie van 28 juni 1943 is G. Ritmeester onmiddellijk ingaand ontslagen als burgemeester van Den Helder". Nooit heeft Ritmeester de Duitsers verteld dat hij contacten had met illegale werkers, met de verzetsbeweging en met agenten uit Engeland, met wie hij geallieerde droppings besprak, aan wie hij tekeningen van havenversperringen verstrekte en aan wie hij gegevens overhandigde van de plaats van fabrieken van elektrische apparaten in Nederland, België, Oostenrijk en Duitsland. Deze gegevens, waarop te zien was hoe de fabrieken uit de lucht waren te herkennen, had hij gekregen van zijn vriend en medewerker Iman van den Bosch die in 1944 gevangen was genomen en gefusilleerd. (Een uitgebreid verslag is door Govert Ritmeester geschreven voor het "Gedenkboek van het Oranjehotel" van de res. Majoor der infanterie b.d. C.P.Weber).

De eerste naoorlogse kennismaking die de Helderse bevolking had met hun burgemeester was zijn foto op de voorpagina van de krant van 5 mei 1945. De krant schreef toen: "In het eerste nummer van de Heldersche Courant, dat na de bevrijding verschijnt, behoort het portret van onzen burger, den heer G. Ritmeester". Veertien dagen na de bevrijding keerde burgemeester Ritmeester uit Duitsland terug bij zijn gezin dat naar Amsterdam was geëvacueerd. Eenmaal terug nam hij direct maatregelen om terug te keren naar zijn oude gemeente en zijn werk weer op te nemen. Nog geen twee weken later kwam de familie Ritmeester in Den Helder aan en op 1 juni, 's morgens halfnegen, hervatte hij zijn werk, met stille trom. Hij voelde niets voor een groots ontvangst, daar was volgens hem geen reden voor, er moest gewerkt worden, hard gewerkt, om te redden wat er te redden was. Na zijn terugkomst in Den Helder vertelde hij aan de Heldersche Courant: "Den Helder gaat een

Burgemeester Ritmeester ontving Prinses Juliana en Prins Bernhard tijdens een officieel bezoek op 26 juni 1948. Nog geen drie maanden later werd Juliana in Amsterdam tot Koningin gekroond.

goede toekomst tegemoet, want natuurlijk wordt het de grootste marinehaven van ons land, daarvoor heeft het zijn gunstige ligging, zijn marinewerf die klaar is om het werk op te vangen, zijn uitbreidingsmogelijkheden. Den Helder moet worden opgebouwd en daarmee mogen geen jaren gemoeid zijn. Dat moet met spoed gebeuren en flink worden aangepakt. We moeten op het standpunt staan, nu of nooit. De plannen lagen klaar, die moeten uitgevoerd. Stel je voor, dat we het centrum eerst vol bouwen en daarna tot de ontdekking komen, dat het toch eigenlijk anders had moeten zijn. Het nieuwe lyceum zal er moeten komen en het nieuwe ziekenhuis is nodig. Den Helder heeft vele mogelijkheden".

Na de oorlog heeft burgemeester Ritmeester een zeer voorname rol gespeeld in de wederopbouw van de stad en de terugkomst van de marine naar Den Helder.
Govert Ritmeester was burgemeester van Den Helder van 1936 tot 1950. Hij was lid van de Tweede Kamer voor de VVD van 1948 – 1963. Op zondag 27 februari 1966 is Govert Ritmeester in Den Haag op 82 jarige leeftijd overleden. Bij raadsbesluit van 6 juni 1979 is de Burgemeester Ritmeesterweg, gelegen tussen halte N.S. Den Helder Zuid en de Pastoor Koopmanweg en gelegen achter het complex van de Rijksinrichting, vernoemd naar de oud burgemeester.

Buitenhaven Het Nieuwediep

Matrozen van een grijze vloot
hun lint met andere figuren
bemannen sloep en kademuren.
De haven ligt verzand en dood
Onder de walm van stakelvuren.

Na de Duitse bezetting werd omstreeks september 1940 het havengebied tot spergebied verklaard.

De haven was toen al totaal veranderd door de afwezigheid van de marineschepen en de aanwezigheid van een Duitse vloot. Alleen de vertrouwde reddingsboot Dorus Rijkers lag afgemeerd in het Nieuwediep. Gebouwen zoals het Zoölogisch Instituut waren gevorderd. Er werden luchtafweerbatterijen gebouwd en op het dak van de Zeevaartschool stond

Schepen van de Duitse marine liggen afgemeerd aan de houten steigers van de Buitenhaven.

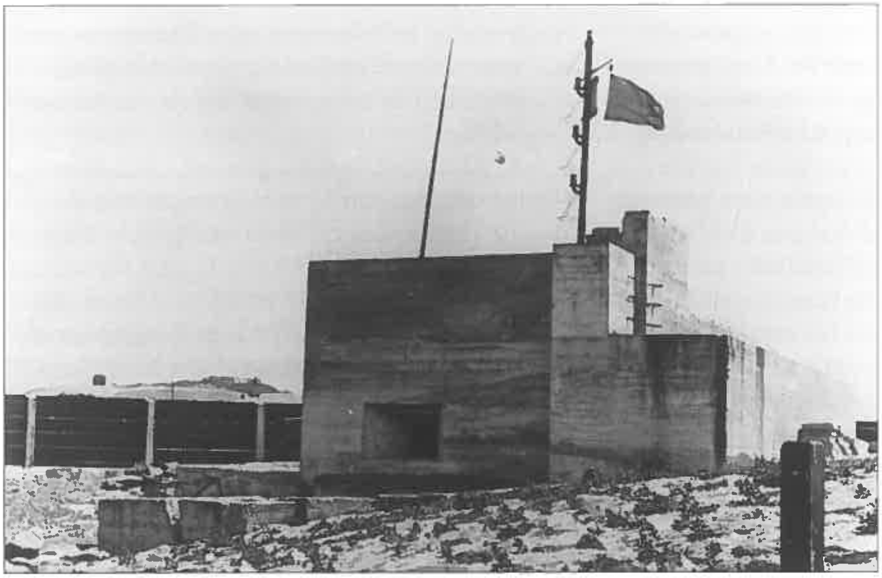

Duitse mitrailleurkazemat op het Wierhoofd aan de westpunt van de havenmond (1947).

Buitenhaven met de Zeedoksluis en Duitse schepen.

luchtafweer opgesteld. Achter de Vangdam (nu Nieuwe Haven) werkten Duitse technici, zij experimenteerden met explosieve en munitie. De Heldersche Courant schreef daar in juni 1945 over: "De oorlog die wij en de geallieerden gevoerd hebben, is in alle opzichten een technische oorlog geweest. Talrijk zijn de vindingen geweest om z'n medemens op de meest geraffineerde wijze uit de weg te ruimen. Ieder oorlogsvoerend land had zijn eigen technici, die dag en nacht bezig waren om de nieuwste "snufjes" toe te passen. Het was natuurlijk gewenst om zijn tegenstander in onwetendheid te laten omtrent deze vindingen. Op het fort achter de Vangdam aan de Buitenhaven werkten een 150-tal van deze Duitse technici".

Na de oorlog wilde iedere Nieuwedieper direct

weer een wandeling maken over de Buitenhaven. Dat was vijf jaar lang onmogelijk geweest. Maar eind juni 1945 was de haven nog gesloten. Volgens de krant lag er op verschillende plaatsen nog te veel munitie: “De wandeling is nog te gevaarlijk, temeer omdat men weet, dat Heldersen nu eenmaal moeilijk van de spullen af kunnen blijven, die ze op hun wandeling zien. Daarvoor zijn ze dan ook Jutters. Men zal dus even geduld moeten hebben. Er wordt met spoed gewerkt aan de opruiming van het oorlogsmateriaal”. In de zomer van dat jaar lagen er nog geen Nederlandse marineschepen, de haven was op enkele Britse marineschepen na bijna leeg. En daar waar vroeger het mastenbos van de vissersvaartuigen oprees, lagen nu nog Duitse “Vorpostenbooten”, de boten moesten nog naar Duitsland vertrekken. Bij het Kuitje was niets veranderd. Wel was het Fort Oostoever door camouflages onherkenbaar geworden. Verder was het beeld van de havenglooiing sterk veranderd, overal waren schuilkeldertjes gebouwd. De steigers lagen er door onvoldoende onderhoud verwaarloosd bij. De gebouwen aan de haven waren sterk vervallen en uitgewoond. Alleen de gemeentelijke visafslag was ontruimd en kon weer in gebruik genomen worden. In de grote Atjehloods stond, tegen bominslag beschermd door muren, nog een van de nieuwste Duitse wapens: de éénmans torpedo, dat was een sigaarvormig scheepje waaronder twee torpedo’s bevestigd waren. In het Zoölogisch Instituut, vroeger de trots van Den Helder, was nog de Staf van een Duits mijnenvegerflottielje gevestigd, maar ook dit gebouw zag er vervallen uit. Het huizenblok aan het ankerpark was verwaarloosd, het was waarschijnlijk als een soort kazerne gebruikt. Verder heeft de Zeevaartschool op het Ankerpark veel van bombardementen te lijden gehad en was het kleine postkantoortje verdwenen terwijl de woonhuizen onbewoonbaar waren geworden. Het havenkantoor zag er nog goed uit want de Duitsers hadden het niet gevorderd. De oude kolenloodsen waren tijdens één van de zwaarste bombardementen vernietigd, nu is de plaats door een muur omgeven. En van de provoost staat alleen nog maar een ruïne. De marinekazerne was onbewoonbaar geworden, het marinehospitaal werd tijdens een bombardement verwoest, het Koninklijk Instituut voor de Marine had beschadigingen opgelopen door een luchtaanval en het Paleis, waarin de Duitse havencommandant zetelde, was onbeschadigd. Verder bood het Havenplein een troosteloze aanblik door twee ontzaglijke bomkraters temidden van puin en brokstukken. Het monument Voor hen die vielen werd door het laatste bombardement dat Den Helder in april 1945 te verduren had, zwaar beschadigd. En hotel Den Burg werd tijdens deze luchtaanval verwoest evenals de zeven monumentale huizen er naast. Het Wierhoofd was onherkenbaar verminkt, er was een bunker dwars overheen gebouwd, de pier zelf was één prikkeldraadmassa.

De Dijk

Tijdens de oorlog was de dijk verboden gebied. Alleen de heer Dok, waarnemer van het weerstation de Windwijzer, kon nog genieten van het uitzicht over het Marsdiep. Hij was er bijna alle dagen om er zijn waarnemingen te doen. Maar de laatste oorlogsjaren was het daar eenzaam geworden. De vissers waren vertrokken en de jutters geëvacueerd. Alleen de zee was nog gebleven met de meeuwen en de witte brandinggolven achter de Haaksgronden. Maar de dijkmuur lag bijna verborgen onder het prikkeldraad en aan de voet van de dijk stonden schuine betonnen palen als versperring tegen een mogelijke geallieerde landing. In de zomer van 1945 werd de dijk weer opengesteld. De kuststrook langs de dijk was mijnenvrij gegeven. En van het Wierhoofd tot de vuurtoren waren alle gevaarlijke projectielen opgeruimd. Er kon weer gewandeld worden. Het gemeente zwembad aan de dijk, beter bekend als het Pierebadje, was ondanks de sloopwoede behouden gebleven. Het werd nog niet geopend, dat zou nog een jaar gaan duren.

Duitse versperringen op de dijk ter hoogte van Huisduinen, op de achtergrond op de kruin van de dijk het verdedigingswerk Kaaphoofd.

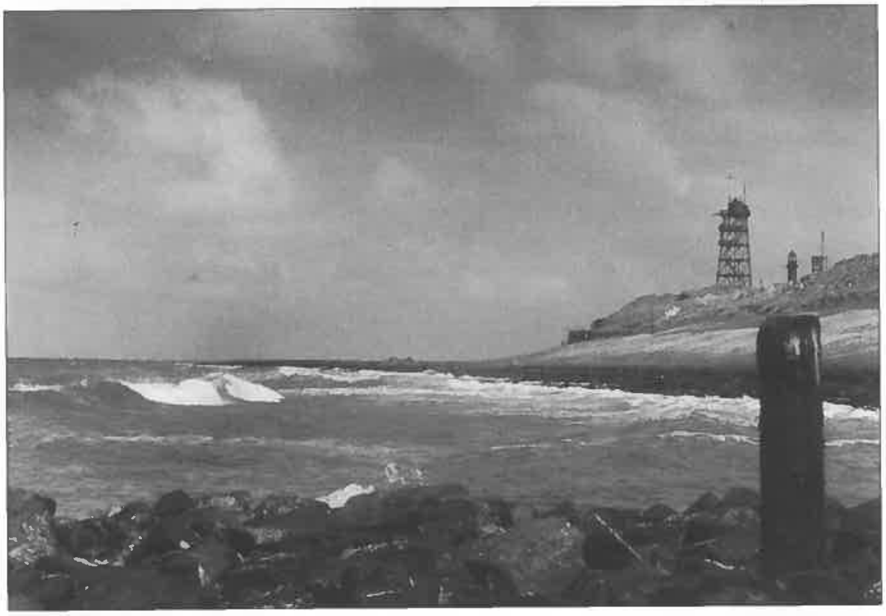

De dijk bij Huisduinen in 1946.

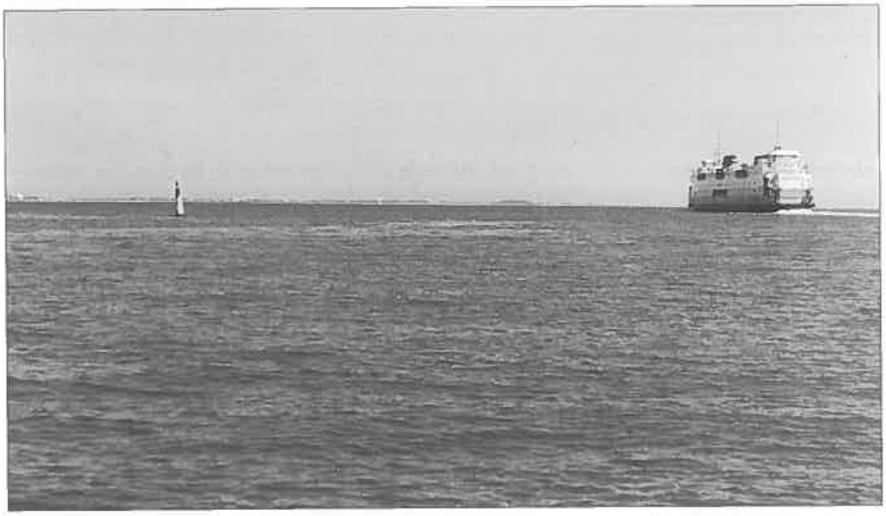

Onder de wrakboei voor de kust bij hotel restaurant Lands End liggen de resten van de Vorpostenboot V1417.

De dijk na de oorlog.

Van de gebombardeerde schepen in het Marsdiep ligt er één voor de kust ter hoogte van hotel restaurant Lands End. Het schepenregister van Stichting Wraksys vermeld dat het de resten zijn van de voormalige Loodsboot No 11. Het 42 meter lange schip was op de Rijkswerf in Amsterdam gebouwd, werd in 1913 in dienst gesteld en kreeg als standplaats Maassluis. De loodsboot was bestemd voor de Kanaaldienst. Tijdens de meidagen van 1940 werd het schip bij Breskens tot zinken gebracht. Nadat het gelicht was werd het door de Duitse weermacht gevorderd. Na verschillende standplaatsen in de havens van Amsterdam en IJmuiden te hebben gehad werd het schip als Vorpostenboot V1417 in de middag van 17 januari 1945 door vliegtuigen van de RAF in het Marsdiep tot zinken gebracht. Na de oorlog werd het wrak van de voormalige Loodsboot No 11 met dieptebommen vernietigd. Resten van het schip worden nu nog door een gele wrakboei dicht onder de kust van de dijk gemarkeerd.

Bos, duinen en strand

Wegens geheime werkzaamheden in de mobilisatietijd aan militaire werken was de Donkere Duinen in 1939 voor bezoekers alleen bereikbaar vanaf de Jan Verfailleweg. De overige ingangen waren gesloten en de duinen waren tot paal zes als verboden gebied

Een Duitse eenheid brengt versperringen aan op het strand.

Vanaf 1943 werd de boswachterwoning gevorderd.

Een Duits konvooi vaart langs de kust.

verklaard. Het strand was nog niet verboden. Dat gebeurde wel na de Duitse bezetting, met de bekendmaking: "Het betreden van het militair terrein tussen Huisduinen en Duinoord is zonder toegangsbewijs van de Duitsche weermacht voor alle Nederlandse burgers ten strengste verboden. Na zonsondergang wordt zonder nadere waarschuwing geschoten". De Duitsers bouwden betonnen verdedigingswerken met geschut langs de kust en legden daar ook mijnenvelden aan. In de duinen lagen onderaardse gangenstelsels met duinzand als camouflage overdekt. Ter hoogte van de oude vuilnisbelt bevond zich batterij Falga en boven op het duin bij strandgang de Zandloper lag batterij Zanddijk, beide met uitgebreide

bunkerdorpen. Op het strand werden enorme hoeveelheden versperringen aangelegd en er lag overal prikkeldraad. Er kwamen grote zestig meter hoge radarsystemen met radiozendstations in de duinen tussen Duinoord en Julianadorp voor het signaleren van de aanvliegende RAF toestellen. Tussen mei 1940 en mei 1945 is de Donkere Duinen afgesloten geweest. In september 1943 werd het bos tot spergebied verklaard en de boswachterwoning gevorderd. Tijdens de oorlog zijn er door de Duitsers dennen gekapt, afrasteringen verwijderd en is de vis uit de vijver gehaald. De kwekerij, werkplaats, de kantine, materiaalschuur, pluimveehokken, pauwenhuis, zitbanken, rijwielstalling, papierbakken, waarschuwingsborden en de rekken voor de bosbrandweer waren allemaal gesloopt. In de zomer van 1945 werden de Donkere Duinen weer opengesteld. De bosschage was door verwildering mooi geworden, het was geen park meer, de dennen waren hoog en fors. De boswachterwoning werd in september 1947 weer in gebruik genomen.

Na de oorlog moesten de Nieuwediepers die naar de duinen en het strand wilden geduld hebben. Dat viel moeilijk want vijf jaar lang werd de Jutters de haven ontzegd, en de dijk, en het strand, en de duinen, kortom, alles wat Den Helder zo uniek maakt. Het opruimen van de versperringen, mijnenvelden en munitie vergde maanden omdat men zo voorzichtig en precies te werk moest gaan. Het strand was een verlaten zandvlakte geworden, het zag er gehavend uit. Palen en versperringen om de geallieerden tegen te houden stonden langs de vloedlijn. Het was daar levensgevaarlijk. Nog herhaaldelijk werden nieuwe mijnenvelden ontdekt. In september 1945 was het betreden van de kuststreek tussen Zandvoort en Den Helder nog steeds verboden. In de kranten werd daar met nadruk opgewezen. Langs het betonpad naar het Huisduinerstrand stonden een paar enorme bunkers. Aan het einde van de dijk bevonden zich diepe gaten en op het strand lagen veel obstakels en een naar beneden gerolde bunker. Er was veel werk te doen om van dit strand weer het vertrouwde Huisduinerstrand te maken.

Bevrijdingsfeesten

Twee dagen lang vierden Den Helder en Julianadorp het grote feest van de bevrijding. Eerst werd op donderdagavond 30 augustus 1945 het officiële gedeelte gehouden met de herdenking van alle gevallenen met dankdiensten en feestelijke samenkomsten in bijna alle kerkgebouwen. Daarna volgde de plechtige onthulling van het Vliegermonument aan de Tweede Vroonstraat. Op vrijdag 31 augustus en zaterdag 1 september waren de straten door de buurtverenigingen versierd met erepoorten en sparrengroen. De vrijdag begon voor het KIM gebouw aan de Buitenhaven waar 's morgens om negen uur vlaggenparade werd gehouden met medewerking van de Helderse muziekkorpsen. Op indrukwekkende wijze werden de vlaggen gehesen en de volksliederen van Engeland en Nederland gespeeld. Het feest begon in de stad met herauten te paard die vanaf het Stationsplein naar alle stadswijken reden om op middeleeuwse wijze de burgers van de stad de feestelijkheden te proclameren. Daarna volgde een défilé en een allegorische optocht met muziekkorpsen.
Het opstellen van de optocht vond plaats op de Zuidstraat en de Binnenhaven. Na een lange route door de stad eindigde de optocht met een aubade voor het raadhuis aan de Kerkgracht. Daar sprak burgemeester Ritmeester de Heldersen toe waarin hij memoreerde naar het grote herevacuatie probleem, want wegens de woningnood konden nog steeds niet alle Jutters naar hun Nieuwediep terugkeren: "Wij zullen trachten, zo gauw mogelijk te komen tot de opbouw van Den Helder". Vervolgens sprak de burgemeester over de eenheid met de marine: "Zonder de marine kan Den Helder niet leven. Wij kunnen de marine niet missen omdat zij een onverbrekelijk geheel met Den Helder vormt". Daarna sprak hij zijn verwondering uit over het feest in Den Helder en eindigde met

Na de bevrijding ging op de watertoren de vlag in top.

te zeggen dat het gemeentebestuur de jarige vorstin een gelukstelegram zond: "Wij zullen feestvieren, viert het feest ter ere van de Koningin. Voor haar een driewerf hoera". De duizenden Nieuwediepers die voor het raadhuis stonden reageerden spontaan. Daarna lieten de vier plaatselijke duivenverenigingen duiven los. Op de vrijdagmiddag vonden er sportdemonstraties plaats op het terrein aan de Sportlaan met handbal, gymnastiek, boksen en atletiek. Grote ruiterdemonstraties waren er op het terrein aan de Meeuwenstraat. 's Avonds zong het Helders mannenkoor in de muziektent in het Julianapark. Daarna speelde het muziekkorps van het Leger des Heils met een gemengd korps en Winnubst. Zij speelden liederen die iedereen mee kon zingen zoals: Wij leven vrij, In naam van Oranje en Mijn Nederland. Om negen uur 's avonds marcheerden de korpsen naar het Timorpark (Churchillpark) waar een groot vreugdevuur door de padvinderij werd gehouden, dat werd opgeluisterd met samenzang.

Zaterdag, de tweede dag, waren er 's morgens kinderfeesten voor kinderen van alle scholen voorafgegaan door een route door de stad vanaf het Stationsplein naar het sportterrein aan de Sportlaan. Op het terrein werd gezongen, muziek gemaakt en spelen gehouden als vlaggeloop, blokjesrapen, zaklopen en stenen stapelen. 's Middags was er feest in de verschillende buurten met kinderspelen en volksfeesten. En natuurlijk moest er gedanst worden, voor het bureau van de

Den Helder bevrijd, met het versierde gemeentehuis aan de Kerkgracht.

Heldersche Courant in de Koningstraat op beide dagen 's middags en 's avonds, en in het Casino. En kermisliefhebbers konden naar het Rialtoplein in de Spoorstraat, daar stond een kleine kermis.

In Julianadorp hingen twee dagen lang de vlaggen en versieringen aan de huizen en gebouwen van het dorp. De feestdagen werden op vrijdagmorgen 31 augustus geopend met een allegorische optocht met voorstellingen als: Hulpactie Rode Kruis, Hoe de Amerikanen Holland zien, de Centrale Keuken en Verduistering. Overdag was er een kinderoptocht en kinderspelen voor de leerlingen van de lagere school op het terrein van J.V.C. In de namiddag werd een handbalwedstrijd gespeeld tussen twee dameselftallen van Julianadorp en om 19.00 uur begon de voetbalkraker J.V.C. I – B.K.C. I. Die avond speelde harmonie Kunstzin in de muziektent aan het Loopuijtpark en verder was een vreugdevuur buiten het dorp bij de Tankgracht en daarna bal bij Doorn (zaal Prins Hendrik). De zaterdag begon met een wijdingsfeest met zang in de kerk aan het Loopuijtpark, sprekers waren Ds. Enklaar, Ds. Tollenaar en pastoor Van Veen. Het christelijk zangkoor onder leiding van de heer Jongkees zong enkele liederen. Daarna volgde een optocht met versierde fietsen en autopeds en ringsteken op de fiets. 's Middags was er de intocht van burgemeester Ritmeester met ruiters. Deze begon vanaf de brug kruising Middenvliet – Langevliet. De middag werd besloten met ruiterdemonstraties op het J.V.C terrein en in de zaal van Doorn werd een herdenkingsbijeenkomst gehouden, waar de heer Hendrikx een historische beschouwing hield over de oorlogsjaren, ook de burgemeester hield een redevoering. 's Avonds was er een muziekuitvoering door de harmonie Kunstzin in de muziektent en daarna natuurlijk weer bal bij Doorn aan het Loopuijtpark. Het feest werd tot laat in de nacht voortgezet.

Amusement in 1945

Het uitgaans- en amusementsleven kwam na de bevrijding in Den Helder langzaam op gang. Ondanks het enthousiasme van zaaleigenaren was het moeilijk behoorlijke gezelschappen en goede artiesten naar Nieuwediep te halen. Dat lukte wel met het plaatselijke amusement. Mevrouw A. Graaff-Kamp nam het initiatief voor een serie van zes orgelconcerten in de Lutherse kerk aan de Wezenstraat, die gemiddeld door tweehonderd belangstellenden werd bijgewoond. De violist Prager, begeleid door pianist Ponse, gaf een concert in het Casino waarvoor grote belangstelling was. De militaire leiding verleende medewerking door beide artiesten met een auto uit Amsterdam te halen. Zo werd ook Charlotte Köhler naar Den Helder gehaald. De artiesten trokken volle zalen. Verder werd muziekschool Ons Genoegen opgericht en er werden concerten gehouden in de muziektent in het Julianapark. Dirigent Toon de Hoogh gaf een afscheidsconcert in de Lutherse kerk in verband met zijn vertrek naar Utrecht. De Hoogh had voor het muzikale leven in Den Helder veel gedaan. En er werd besloten tot de wederoprichting van het Stedelijk Muziekkorps, waaraan de heer D. Steinroth als dirigent verbonden werd. Het streekmuseum Den Helder werd geopend en Feike Asma gaf in de Nieuwe kerk aan de Weststraat een orgelconcert waarvoor grote belangstelling was. De Casino directie organiseerde toneelvoorstellingen met Cor Hermus en het gezelschap van Albert van Dalsum, beide keren was de zaal uitverkocht. In het Christelijk Militair tehuis aan de Kanaalweg hield ds. Enklaar interessante lezingen over Michel Angelo en in de Nieuwe kerk aan de Weststraat traden diverse koren en kamerorkesten op.

Het ANP over Den Helder

Zo'n half jaar na de oorlog verzocht het Algemeen Nederlands Fotopersbureau (ANP) medewerking aan de gemeente om in het kader van een reeks reportages over in de oorlog beschadigde gebieden een bezoek te mogen brengen aan Den Helder. De reportages werden georganiseerd door de afdeling voorlichting van het Ministerie voor openbare werken en wederopbouw.

Van de verslagen die het ANP na aanleiding van hun bezoek aan Nieuwediep maakten verscheen op 6 november 1945 in landelijke dagbladen het artikel: "De oorlog ging over Nederlands kustgebieden (2) Den Helder. -De vreemdeling die van de landzijde het oude marine-stadje Den Helder binnenkomt, vermoedt niet, dat hij in een der zwaarst getroffen gebieden van Nederland is gearriveerd. De eerste aanblik van de binnenstad bevestigt ook geenszins dit vermoeden. Wel zijn door bommen grote gaten in dit gedeelte van Den Helder geslagen, doch de grootste schade ligt buiten het eigenlijke centrum. Langs een brede strook achter de kust heeft de bezetter ruim 1800 woningen afgebroken. Ook de marinewerf, de ziel van Den Helder werd zwaar door het oorlogsgeweld getroffen, terwijl het bekende hotel Den Burg een maand voor de capitulatie door bommen werd verwoest. Gedurende de oorlog werd in Den Helder een gemeentelijke commissie voor de wederopbouw gesticht. Deze commissie stond onder leiding van de burgemeester van Den Helder, de heer G. Ritmeester die tijdens de oorlog het veld moest ruimen en zelfs kennismaakte met de concentratiekampen te Sachsenhausen en Buchenwald. Hier kwam hij in aanraking met minister Ringers, met wie hij uitgebreide plannen voor den wederopbouw en de toekomst van zijn gemeente maakte. Terstond na zijn terugkeer heeft hij de zaken dan ook op energieke wijze aangepakt en de gemeentelijke commissie wist met weinig middelen vele woningen bewoonbaar te maken. Een factor die het gemeente bestuur heel wat hoofdbrekens geeft is de herevacuatie. De Heldenaar is sterk aan zijn stadje verknocht en wil zo spoedig mogelijk terugkeren. Dat dit niet altijd gaat, gezien het grote aantal afgebroken en verwoeste huizen, valt gemakkelijk te begrijpen, deze moeilijkheid doet zich vooral voor bij de bewoners van het Oude Den Helder, dat echter praktisch geheel is gesloopt, desondanks weet burgemeester Ritmeester ook hieraan een mouw te passen.

Het gemeentebestuur van Den Helder heeft grootse plannen voor den wederopbouw van de stad, die uiteraard nauw verband houden met haar lot als oude marinestad. De toekomst wordt namelijk in hoofdzaak beheerst door de beslissing welke de regering ten aanzien van de marinebasis zal nemen. De vraag, waarop thans nog geen definitief antwoord gegeven kon worden is namelijk of Den Helder wederom 40.000 inwoners zal moeten omvatten of dat op meer gemeentenaren zal moeten worden gerekend. Desondanks dragen de plannen aan breed karakter. De spoorlijn, die als een wig in de stad is gedreven en een obstakel vormt voor het verkeer, wordt verkort, waardoor een brede strook vrijkomt, die gebruikt kan worden voor de aanleg van een brede met bomen omzoomde laan met goede verbindingen tussen de thans nog gescheiden delen van de stad. Een nieuw station zal verrijzen in de plaats van het thans bestaande dat door zijn plompen bouw een ontsiering voor de stad vormt. Menig Heldenaar heeft in stilte gehoopt, dat dit gebouw in den oorlog mocht sneuvelen, maar uitgerekend is het onbeschadigd uit den strijd gekomen. In de opbouwplannen is tevens een nieuw "Oud Den Helder" geprojecteerd, met moderner en gezonder woningen. In het zuiden en westen is een uitleg op papier gebracht, waardoor ook aan hen, die door de sanering niet meer op hun oude plaats zullen kunnen terugkeren, de gelegenheid geboden wordt, elders te herbouwen. Overal kloppen de hamers in Den Helder, met man en macht wordt er gewerkt om de stad weer een waardig aanzien te geven. Er wordt getimmerd, geverfd, puin geruimd, gelast, gezaagd en gebouwd. Kortom Den Helder werkt aan zijn herstel. Vele bewoners zijn teruggekeerd en vol goede moed hun bedrijven en nering weer op te

Het spooremplacement dat als een obstakel werd gezien moest verdwijnen.

Het spooremplacement is verdwenen, opbouwplannen konden gerealiseerd worden.

bouwen. Ook hier heeft men de moed nog niet verloren en geeft men zijn beste krachten om deze zwaar getroffen stad wederom tot bloei te brengen", aldus het ANP in november 1945.

Raadsvergadering 1940 en 1945

Op dinsdag 3 september 1946 kwam de gemeenteraad van Den Helder weer voor het eerst bijeen. Op de agenda stond de installatie van de raad, benoeming van wethouders en de benoeming van leden van de commissie van bijstand. De voorzitter van de gemeenteraad, burgemeester Ritmeester, sprak de leden van de raad toe nadat zij de voorgeschreven eed of belofte hadden afgelegd. Hij sprak onder andere: "Het is, mijne heren, een verplichting van zeer grote betekenis, die u daar op wordt gelegd. Niet voor niets is thans deze zaal met bloemen versierd en is de beeltenis van onze Landsvrouwe in bloemen gezet. Het is omdat het ons een grote vreugde is, dat thans aan het hoofd van deze gemeente weer een Raad staat. Verplaatsen wij ons in gedachten 5 jaar terug, dan zien wij hoe in augustus 1941 een bepaling van den rijkscommissaris, het hoofd van de overweldigers, afgekondigd werd, die met ingang van 1 september een verordening in het leven riep, waarbij bepaald werd, dat de Raad en het College van B. en W. in ruste gingen en aan het hoofd van de gemeente op deze wijze alleen kwam te staan een burgemeester, dragende de lasten en de verantwoordelijkheid voor alles, wat de bezetter zou eischen. Het was een eisch van grote zwaarte, het was een droeve plicht. Het behoeft geen verwondering te wekken, dat het niet alleen moeilijk is geweest, maar dat er fouten zijn gemaakt, dat er soms concessies moeten zijn gedaan, welke niet gewijzigd konden worden. Het was aan mij, als burgemeester, om die taak alleen op de schouders te nemen. Ik heb dit gedaan, mijne heren, steeds denkende aan hetgeen de Raad der gemeente Den Helder wel gedacht en gewild zou hebben. Ik heb week na week op dinsdag en vrijdagmorgen vergadering van B. en W. gehouden; ik zat in mijn eentje aan de tafel met de toenmalige secretaris en heb de belangen van de gemeente behartigd zoo goed als ik deze behartigen kon. Op 1 april 1943 werd ik door de bezetter weggehaald. Over mijzelf wil ik hier niet spreken, maar alleen nog het feit constateren, dat voordien reeds de secretaris Mr. Dr. van Bolhuis op 31 december 1942 door de bezetter was ontslagen. In zijn plaats is toen de heer J. Wessel opgetreden. Na mijn vertrek op 1 april 1943 werd de heer Wessel door de commissaris der Provincie aangewezen als weernemend burgemeester, welke functie hij heeft vervuld tot 22 januari 1944. Op dezen dag gaf de bezetter aan den burgemeester opdracht werklieden op te roepen, teneinde het nodige graafwerk voor den bezetter te verrichten. De heer Wessel, die hieraan niet wilde medewerken, is toen ondergedoken en den zelfden dag vervangen door E. Frinking, een NSB-er uit Utrecht, die op 1 september 1944 met het burgemeestersambt van Den Helder werd belast. Op den dag van de bevrijding is de heer Wessel teruggekeerd als waarnemend burgemeester van Den Helder, uit welk ambt hij met ingang van 19 mei 1945 ontheffing verzocht, waarna de heer J.E.H. Volkmaars tot 1 juni 1945, den dag van mijn terugkeer, als waarnemend burgemeester is afgetreden. Het is gewenscht mijne heeren, dit in de notulen vast te leggen, opdat men zich later, veel later nog zal kunnen herinneren, wat in den afgelopen tijd hier zoal heeft plaats gehad", aldus burgemeester Ritmeester tijdens de raadsvergadering van 3 september 1946.

Door de oorlogsomstandigheden, de evacuaties en de tewerkstellingen in Duitsland lag de Helderse sportwereld voor een groot deel stil. Zo werd er in het seizoen 1939-1940 alleen nog een noodcompetitie gevoetbald met vooral regio teams. Tijdens de oorlog moesten de verenigingen tot buiten de gemeente uitwijken omdat de sportvelden gevorderd waren. Het sportterrein aan de Meeuwenstraat werd de periode 1941-1944 door de Duitsers gebruikt als oefenterrein voor paardrijden en voor het weiden van paarden en schapen. Van de sportvelden aan de Sportlaan werden de gebouwtjes, de tribunes en de houtendoelen gesloopt, de bezetters gebruikte een deel van de velden voor het weiden van paarden en als parkeerplaats voor hun auto's.

Het seizoen 1941-1942 degradeerde de tweedeklasser HRC naar de derde klasse. Het volgende jaar riep de K.N.V.B. een maatregel af dat de clubs niet konden degraderen vanwege de evacuaties en andere oorlogsmoeilijkheden. HRC werd zwaar benadeeld want door de evacuaties in Den Helder had deze maatregel voor de Roodjakken al in mei 1940 afgeroepen moeten worden. Maar toen was dit probleem nog niet landelijk, clubs uit Vlissingen en Den Helder zijn daar toen de dupe van geworden. Ondanks de zware bombardementen die Nieuwediep regelmatig troffen vond er op 8 augustus 1943 in Den Helder de eerste ontmoeting plaats van de nationale atletiek kampioenschappen. Tijdens deze kampioenschappen ontmoette de sporters elkaar in meerdere plaatsen. Een van de atleten die op het affiche stond was Fanny Blankers-Koen. Door een blessure kwam zij niet op de loopnummers uit en deed alleen mee met kogelstoten en kwam daarmee tot een derde plaats. Vier weken later verbeterde zij tijdens wedstrijden in het land het nationale record vijfkamp dat al op haar naam stond.

Er kon nog lang gekorfbald worden op het terrein aan de Kemphaanstraat en aan de Sportlaan. Maar na de Duitse verordening om Den Helder met ingang van 1 november 1943 tot spergebied te verklaren moesten ook de laatste sportactiviteiten in Nieuwediep opgegeven worden. Pogingen van bondsvertegenwoordigers om deze verordening tegen te houden mislukten. Alle verenigingen moesten na 1 november hun thuiswedstrijden buiten Nieuwediep spelen. Die week vond er druk overleg plaats.
Elke vereniging probeerde in de omgeving een

Voetbalwedstrijd op de sportvelden aan de Sportlaan, op de achtergrond woningen van de wijk Tuindorp.

September 1942, een junioren team van hockey vereniging Hermes op het veld aan de Sportlaan.

Julianadorp kon feest vieren, het elftal van J.V.C. was kampioen geworden.

club met een geschikt terrein te vinden om daar te kunnen sporten. Zo werd Helder gastvrij ontvangen door B.K.C. uit Anna Paulowna. De sportpagina van het Dagblad voor Noord Holland meldde daarover op 27 oktober 1943: "Voorlopig dus de laatste thuiswedstrijd van Helder. Tot a.s. zondag lezers!". Over racing schreef de krant: "H.R.C. – Zaandijk. Wellicht voorlopig de laatste officiële wedstrijd in Nieuwediep. Maar u kent natuurlijk dat bekende internationale sein, dat op zee in gevaarlijke omstandigheden gehesen wordt: laten we bij elkander blijven tot wederzijdschen steun. Met die vlag in top zullen we het best redden", aldus de krant. Het was nog niet eerder in de voetbalgeschiedenis voorgekomen maar het seizoen 1944-1945 werd de gehele competitie overgeslagen.

Na de bevrijding begonnen de Helderse sportclubs weer met hun activiteiten. Het grootste probleem was het tekort aan velden en aan kleedkamers. Er moest veel hersteld en vernieuwd

worden. Op initiatief van de heer J. Dekker, leider van de Schager Gymnastiekvereniging Lygurcus, vond zondag 20 mei een sportmiddag in klein formaat plaats op het Helder terrein. Dat was heel wat want de Nieuwediepers waren weer bij elkaar en er kon weer gesport worden. Hockeyclub Hermes speelde een mixed wedstrijd. De spelers waren nog lang niet in conditie door de slechte voedselvoorzienig van de laatste maanden maar zij waren het spel nog niet verleerd. Daarna speelde de leden van H.A.V. een volleybalwedstrijd. Tussen de wedstrijden door werden er gymnastiekdemonstraties gegeven. Tot slot werd de voetbalwedstrijd Helder-Watervogels gespeeld. Ook hier was de conditie van de voetballers niet optimaal om een goede wedstrijd te kunnen spelen. Er werden toen ook voetbalwedstrijden gespeeld tussen geallieerde elftallen en Helderse elftallen. Zo won een sterke Heldercombinatie met 7-1 van een Canadees elftal. En zondag 27 mei speelde op het Helder B-veld aan de Sportlaan een geallieerd Canadees elftal tegen de Binnenlandse Strijdkrachten, de Hollanders speelden in het Oranje, zij wonnen met 4-0. Op het Alkmaarse sportpark speelde het Engels hockeyteam tegen Hermes, de wedstrijd werd in hoog tempo gespeeld, met een technisch overwicht wonnen de Engelsen met 3-0. In september 1945 startte een competitie om de Vrijheidsbeker. Die maand werden ook de sportvelden verdeeld in een vergadering van de Sportcommissie met de sportclubs. De vergadering verliep vrij rustig ondanks dat alle clubs ontevreden waren. Er waren slechts vier speelbare velden ter beschikking.

Waar dat mogelijk was steunden de sportbonden de verenigingen met materiaal, kleding en schoeisel. Alle sportclubs moesten weer van voor af aan beginnen. Dat viel niet mee. Er waren te weinig sportterreinen, gebrek aan ruimten en een tekort aan trainingszalen. Toch gingen zij met veel doorzettingsvermogen aan de slag. Een goed voorbeeld gaf de plaatselijke derdeklasser H.R.C. die opnieuw de Engelse trainer mr. Leavy naar Den Helder haalde. De club had het Casino afgehuurd zodat de leden kennis met de trainer konden maken. Boksclub de Ring contracteerde de Rotterdamse trainer Van der Reijden. De sport bloeide weer op. Aan het einde van het jaar 1945 had Nieuwediep een damclub, twee schaakverenigingen, vijf voetbalclubs, een tafeltennis en een tennisvereniging, een hockeyclub, een handbalvereniging, een boksclub, een zwemvereniging en drie gymnastiekverenigingen. Al deze verenigingen telden bij elkaar ruim duizend sport beoefenaars. Door de omstandigheden waren de verschillende competities laat begonnen. Maar de resultaten stemde hoopvol. In Julianadorp beschikte J.V.C. over een goed voetbalelftal. Het eerste elftal van voetbalvereniging Watervogels maakte ook indruk, net als H.R.C., de derdeklasser had uitzicht op het kampioenschap.

De gemeente financiën

Terwijl de financiële positie van de gemeente voor het uitbreken van de oorlog nog gunstig werd genoemd, werd de begroting van het jaar 1941 afgesloten met een tekort van *f* 459.402,-. Zo was bijvoorbeeld de huuropbrengst van de sportvelden en speelterreinen voor 1941 geraamd op *f* 3450,-. Maar zowel de voetbalclubs als de speeltuinverenigingen konden door gebrek aan leden en aan bezoekers de huur niet meer opbrengen. Verder waren door het herstellen van oorlogsschade de uitgaven voor het gemeentelijk waterbedrijf buitengewoon hoog. Daar kwam bij dat tijdens de vorstperiode in de winter 1940-1941 de leidingen en meters in verlaten percelen bevroren raakten en stuk sprongen. De meters in de straat moesten worden afgesloten en door werkzaamheden liep zelfs de watertoren een keer leeg. Maar toen oordeelde het Departement van Binnenlandse Zaken nog gunstig op de ingediende tekorten van *f* 459.402 en schreef zelfs dat er onvoldoende rekening was gehouden met de buitengewone omstandigheden. De schade

had volgens het departement als gevolg van het vertrek van inwoners op *f* 692.000 gesteld moeten worden. Met dat uitgangspunt besloot het Departement van Binnenlandse Zaken aan de gemeente een bijzondere tegemoetkoming uit de Rijkskas van *f* 500.000,- te geven, met als toezegging dat de gemeente over de financiële verliezen van het jaar 1940 nog een aanvraag mocht indienen. In 1942 kreeg Den Helder een tegemoetkoming van ruim *f* 444.000,-. Dat was ver onder de opgaaf van *f* 733.000,-. Maar naarmate de oorlogsjaren verstreken werden de bedragen lager. Zo werd in 1943 maar *f* 350.000 uitgekeerd als bijdrage uit Rijksschatkist, ondanks de torenhoge uitgaven aan evacuatiekosten dat jaar.

Als gevolg van de evacuatie van een groot deel van de bevolking en door de afbraak van een gedeelte van de stad ondervond de gemeente ook in 1944 in financieel opzicht veel nadeel. De afbraak van ongeveer 1600 percelen gaf een daling in de opbrengst van de grondbelasting en van de personele- en de wegenbelasting. De evacuatie heeft de opbrengst ook nog op een andere manier ongunstig beïnvloed. Omdat er huizen leeg kwamen en de inwoners naar elders vertrokken, waren er minder inkomsten van de burgerlijke stand, van de hondenbelasting, van de vermakelijkheidsbelasting, uitkering gemeentefonds en aan secretarieleges.

Het eerste halfjaar van 1944 liep de gemeente een geschat bedrag van *f* 396.500,- mis waaronder aan niet ontvangen:

Grondbelasting op de gebouwde eigendommen	*f* 34.800
Uitkering rijk diverse personele belasting	*f* 204.200
Hondenbelasting	*f* 5.700
Vermakelijkheidsbelasting	*f* 33.700
Wegenbelasting	*f* 20.700
Uitkering gemeentefonds	*f* 95.000
Secretarieleges en rechten burgerlijke stand	*f* 2.400

Verder waren er nog lagere opbrengsten aan marktgeld, keur en slachtlonen, en schoolgelden.

In november 1945 vond de regering de gezondmaking van de financiën van de gemeenten van groot belang. Dit werd ook in de troonrede gememoreerd. Er werd daarom een landelijke adviescommissie ingesteld. Gemeenten met grote tekorten die niet op de uitkomst van de commissie konden wachten kregen een financiële overbrugging. Op 31 december 1945 had de gemeente een tekort van 1¼ miljoen gulden. De ontvangsten voor 1945 bedroegen *f* 4.197.098, de uitgaven *f* 5.469.952 zodat er een tekort op de begroting was van *f* 1.272.854. Een van de voornaamste oorzaken was de lage inkomsten van de nutsbedrijven. In 1945 waren de bedrijven langer dan een half jaar voor een deel buiten werking. Er was geen gas, en er was geen elektriciteit. De lasten van de nutsbedrijven gingen echter normaal door zodat in plaats van een flinke winst, die de bedrijven steeds opleverden, nu een groot verlies werd geboekt. Een aantal weken na de bevrijding ontving de gemeente weer inkomsten van de gemeentelijke nutsbedrijven. En er werden voorbereidingen getroffen om één van de gasovens aan de Fabrieksgracht op temperatuur te brengen, zodat direct na aankomst van het eerste kolentransport gas gedistribueerd kon worden. Het duurde nog een aantal weken voor er weer op gas gekookt kon worden. Belangrijke bedrijven en instellingen zoals de Centrale Keuken, waren al wel van stroom voorzien. De Helderse bevolking kreeg inmiddels weer water, wel werd er op grote zuinigheid aangedrongen. In juli 1945 werd de gasfabriek in werking gesteld. Eigenaren en beheerders van leegstaande of onbewoonde percelen moesten de leidingen op gebreken controleren en de hoofdkraan afsluiten. De gaslevering ging eerst op rantsoen. Door het Rijkskolenbureau waren de rantsoenen voor een periode van 60 dagen als volgt vastgesteld: voor gezinnen van twee personen 34 m^3, voor elk gezinslid meer 6m^3, voor alleenstaande personen die zelf kookten 17 m^3. Overschrijding van de rantsoenen had afsluiting tot gevolg van zowel de gas- als van de elektriciteitstoevoer.

Uiteindelijk moest Den Helder, ondanks de grote schadepost die de stad in de oorlog leed, in 1947 *f* 1.400.000 lenen ter dekking van de begrotingstekorten. Het was een dekkingsplan over de jaren 1944-1947, de lening werd afgelost over een tijdvak van 30 jaar.

Oostenrijkse woningen

Den Helder kreeg door bemiddeling van het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting de beschikking over houten Oostenrijkse woningen. De gemeente kreeg honderd woningen aangeboden maar voorlopig vond men vijftig genoeg. Hiervan moesten er veertig op het terrein tussen de Badhuisstraat en de Duinweg te Huisduinen komen en tien op een strook grond ten zuidoosten van het Timorpark (Churchillpark). De kosten bedroegen *f* 17.200 per stuk, dat was een landelijk gemiddelde. De huurprijs van de woningen in Huisduinen zou *f* 9,55 gaan bedragen, de woningen nabij het Timorpark moesten *f* 12,54 opbrengen. Beheerder van de woningen werd Woningstichting. Omdat de Oostenrijkse woningen het karakter droegen van een middenstandswoning kon de financiering niet volgens de woningwet met rijkssteun plaatsvinden.

Bij raadsluit van 16 december 1947 werd voor de bouw van aanvankelijk vijftig Oostenrijkse woningen een bedrag van *f* 1.042.700 beschikbaar gesteld. Daarna werd het aantal woningen teruggebracht tot 48, waarvan 38 in Huisduinen en 10 nabij het Timorpark. De Helderse aannemer firma G. Groot en Zn. was de laagste inschrijver en kreeg het werk voor *f* 508.800. In april 1948 lagen de plattegronden met de aangegeven percelen veertien dagen lang voor buurtbewoners en geïnteresseerden ter inzage op het gemeentehuis. De gemeente meldde toen dat het plannen had om in Huisduinen tot onteigening over te gaan want de grond was daar nog grotendeels particulier bezit. In februari 1949 schreef de Heldersche Courant: "Oostenrijksdorp te Huisduinen nadert zijn voltooiing. Eerste huis over 2 maanden bewoond. Men heeft gezien dat de Oostenrijkse woningen te Huisduinen uit de kluiten beginnen te wassen. Het rijtje van negen aan de Badhuisstraat wacht voor het uiterlijk in hoofdzaak op de dakpannen. Op de rest van het terrein tussen Badhuisstraat en Duinweg kan de bouw van deze houten montage woningen in de verschillende stadia keurig netjes worden gevolgd". De aannemer had ongeveer 50 man aan het werk, waaronder zes herscholingsmetselaars. Nadat de funderingen van de Oostenrijkse woningen in Huisduinen waren gelegd werd begonnen met de bouw van de tien huizen bij het Timorpark. De woningen werden in 1949 opgeleverd en bewoond.

De Oostenrijkse woningen langs de Duinweg.

De totale oorlogsschade bedroeg in de gemeente Den Helder aan

gesloopte en verwoeste eigendommen circa	f 1.846.000
aan gebouwen, bestrating, leidingen en plantsoenen circa	f 475.000
huur aan hulpscholen circa	f 35.000
niet ontvangen geleverde diensten aan de weermacht circa	f 289.735
totaal	f 2.645.735
af ontvangen huurvergoeding voor gevorderde gebouwen	f 124.500 -
totaal	f 2.521.235

Als gevolg van de talrijke verwoestingen waren meerdere wederopbouwplannen voor de gemeente ontworpen. De kosten van de reeds ingediende wederopbouwplannen, met uitzondering van de te herbouwen openbare gebouwen, werden geraamd op:

Plan Oud Den Helder	f 1.761.657
Plan Centrum	f 7.167.648
Plan Sluisdijkstraat	f 8.000
Totaal	f 8.937.305

Voor het slopen van schuilgangen en kazematten en andere opruimwerkzaamheden betaalde de gemeente circa f 900.000
Van deze kosten, verminderd met de kosten van toezicht en algemene bedrijfskosten, werd van het Rijk 90% terug ontvangen.
De kosten van nog te slopen kazematten werden geraamd op f 150.000

Over het algemeen werd van de door de gemeente ingediende voorschotaanvragen ongeveer 90% van de bedragen terug ontvangen.

Het slopen van schuilgangen in het plantsoen aan de Van Galenstraat.

In oktober 1954 bracht Koningin Juliana een bezoek aan Den Helder, op het gemeentehuis bekijkt ze de maquette van het uitbreidingsplan van de marinestad samen met wethouder Van der Vaart.

Grootboekinschrijving

Na de oorlog gaf het rijk financiële steun aan de eigenaren van gesloopte huizen en gebouwen. Deze steun voor de herbouw van verwoeste panden was mogelijk via de Wet Materiele Oorlogsschaden. In Den Helder kwamen daar 2134 gesloopte of gebombardeerde percelen voor in aanmerking. Volgens de procedure werd na het opmaken van de taxatie een bedrag toegekend, dit werd Grootboekinschrijving genoemd. Ook gemaakte kosten van bijvoorbeeld tijdelijke huisvesting wegens de evacuatie van een bedrijf konden worden teruggevorderd. Deze procedures verliepen via de dienst Openbare Werken in Den Helder en de via Centrale directie van de wederopbouw en volkshuisvesting te Haarlem.

Op 31 december 1954 werd deze landelijke financiële regeling beëindigd. Met uitzondering voor Den Helder, Velsen en Zandvoort. De minister van wederopbouw schreef aan het Helders gemeentebestuur: "Deze maatregelen gelden niet voor uw gemeente, maar het lijkt mij goed uw aandacht te vestigen op deze gang van zaken. Het is wellicht van groot belang om thans reeds actie te ondernemen, waarbij er bij de ingeschrevenen in het Grootboek op wordt aangedrongen tot herbouw over te gaan". In Den Helder wilde de dienst Openbare Werken in verband met de woningnood niets liever dan bouwen om tot realisering van de nog beschikbare bestedingsplichten te komen. Maar bouwmateriaal was schaars en binnen de Linie was geen bouwterrein meer beschikbaar. Daarvoor moest uitgeweken worden naar het uitbreidingsplan Nieuw Den Helder. Het aantal nog niet gerealiseerde bouwplannen in het jaar 1955 bedroeg 639 panden, waarvan in voorbereiding waren 350 panden, er was nog bouwterrein nodig voor 289 stuks panden.

In 1958 hadden van de oorspronkelijke 2134 Grootboekinschrijvingen 145 eigenaren de gemeente verlaten en waren in totaal 594 inschrijvingen uitbetaald wegens de ontheffing van bestedingsplicht. Er stonden nog 345 inschrijvingen open waarvan 213 woningen, 37 woon en winkelhuizen en 41 bedrijfsruimten, daarbij waren er 54 inschrijvingen die door de gemeente waren overgenomen.

In die periode kwamen bouwmogelijkheden vrij in het centrum door de doorbraak van de Keizerstraat tot Beatrixstraat. Daarbij ontstond in 1960 het bouwplan voor 28 woningen

Woningen boven de politiepost aan de Waddenzeestraat.

met winkels aan de Marsdiepstraat, een winkelcomplex met bovenwoningen en een bioscoop aan het Julianaplein en een bankgebouw aan de Beatrixstraat. Van de 75 openstaande Grootboekinschrijvingen bleven er nog 34 over waarvoor toen nog geen plannen bekend waren. Er werden wel toezeggingen gedaan voor de bouw van twee winkelwoonhuizen in de Beatrixstraat. Verder werd de grootboekinschrijving van de brugwachterwoning aan de Kanaalweg en een gemeente woning aan de Breestraat in de Ouwe Helder gebruikt voor de financiering van de twee woningen in Nieuw Den Helder boven de politiepost aan de Waddenzeestraat op de hoek met de Lekstraat. De bouw van het politiebureau aan de Prins Hendriklaan en de brandweer kazerne en het gebouw sociale zaken aan de Polderweg kwamen uit de grootboekinschrijving van het verwoeste politiebureau aan de Prins Hendriklaan en de verwoeste politiepost met het gebouw van sociale zaken beiden aan de Kanaalweg. De financiële steun voor de herbouw van door oorlogsschade verwoeste panden liep af op 1 juli 1961.

Stedelijk Muziekkorps

Toen op 30 april 1940 het zomerconcert van het Stedelijk Muziekkorps in de muziektent van het Julianapark plaatsvond kon niemand vermoeden dat het voorlopig het laatste zou zijn. De viering van het vijftig jarig bestaan in de zomer van dat jaar werd in verband met de oorlog in stilte gevierd. Tijdens de oorlog bleef het korps zoveel mogelijk actief in combinatie met de Oranje Harmonie en het Helders Fanfarekorps. Deze samenwerking bleef tot na de bevrijdingsfeesten. Na de oorlog kwam dirigent Bos niet meer terug door zijn benoeming als baritonsaxofonist bij de Marine Stafmuziek te Rotterdam. Als opvolger koos het bestuur de heer Steinroth. De nieuwe dirigent had carrière gemaakt als soloklarinettist bij de Stafmuziek. In november 1945 leidde Steinroth zijn eerste repetities en het Stedelijk Muziekkorps had alweer plannen voor een uitvoering. Het korps zat echter met de moeilijkheid dat verschillende leden nog niet in de stad terug waren zodat het nog niet op volle sterkte was. Een jaar later gaf

Het Stedelijk Muziekkorps tijdens een concours in de Bilt (1959).

het korps op zaterdag 9 november 1946 het eerste winterconcert. In zijn openingswoord sprak de voorzitter: "Dat het in deze dure naoorlogse tijd vele offers vergt om alles in goede staat te houden. De reparaties van de instrumenten is schrikbarend duur, om van de aanschaf van nieuwe instrumenten niet te spreken". Daarna voorspelde de voorzitter de aanwezigen dat zij verstelt zouden staan over wat er toch nog met die "oude spulle" kan worden gepresteerd. Volgens het verslag in de krant was het muzikale gedeelte af: "Het met zorg uitgekozen programma werd vrijwel perfect uitgevoerd. Na ieder nummer klaterde het applaus en wij mogen wel zeggen, dat ieder der aanwezigen van de muziek genoten heeft". Het Stedelijk was weer terug.

Opdat wij niet vergeten

Na de oorlog werd in veel landen op 11 november 1945 de slachtoffers herdacht die hun leven hadden verloren. Op 11 november 1946 (Poppy Day – Klaproosdag) vond voor het eerst ook in ons land de herdenking plaats ter nagedachtenis aan de Engelsen die in Nederland hun leven hadden verloren. In de kerken werd voor de gevallenen gebeden en op militaire begraafplaatsen werden bloemen gelegd. De eerste 4 mei herdenking vond in 1946 plaats toen een minuut stilte werd gehouden.

Den Helder telt een aantal oorlogsmonumenten waar jaarlijks op vier mei en op 15 augustus de gevallenen uit de Tweede Wereldoorlog worden herdacht. Landelijk zijn er meer dan 1500 gedenktekens die herinneren aan de bezettingstijd. Op de Helderse Algemene Begraafplaats bevindt

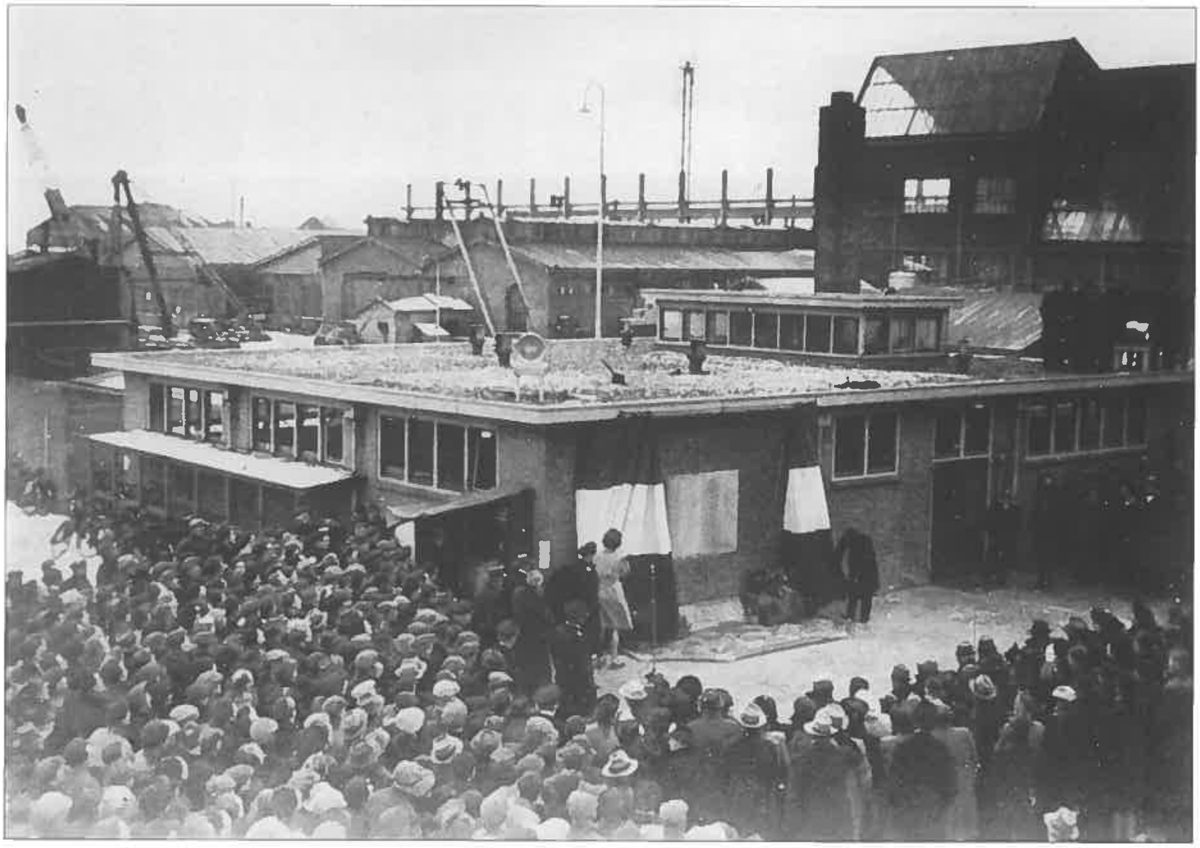

De onthulling van de gedenksteen op de Rijkswerf, gezien vanaf de hoofdpoort aan de Weststraat.

zich het monument voor de slachtoffers van de mijnenveger Hr. Ms. Willem van Ewijck. Het schip ging verloren nadat het op een eigen mijn was gelopen tijdens de mobilisatiedagen op 8 september 1939 bij Terschelling. Nabij het Marinemuseum aan de Hoofdgracht bevindt zich de plaquette van Hr. Ms. Johan Maurits Nassau. Hierop is het schip in het actiegebied rond de Afsluitdijk afgebeeld. Het scheepsgeschut heeft in de meidagen van 1940 de Duitse stellingen op de kop van de Afsluitdijk onder vuur genomen. De Duitsers werden door de beschietingen gedwongen hun artillerie terug te trekken.
Bij de Onderzeedienst op de Nieuwe Haven voor gebouw Waalhaven op steiger 18 bevindt zich het monument voor de gevallenen van de Onderzeedienst in de Tweede Wereldoorlog.
Dit monument werd op 20 juni 1947 door Koningin Wilhelmina in Rotterdam onthuld en bestaat uit een bakstenenmuur waarop tableaus met de namen van de gevallenen van de Hr. Ms. onderzeeboten O3, O6, O20, O22, KVII, KXVI en KXVII, hieronder staat de tekst: “Aan onze gevallenen”. Boven op de muur in metalen cijfers staan de jaartallen: 1940 - 1945. Aan de achterzijde is een reliëf aangebracht met de afbeelding van de boeg van een boven water komende onderzeeboot en een plaquette met de tekst: “Ja het moest”. Het monument is na de verhuizing van de onderzeedienst van Rotterdam naar Den Helder verplaatst. Daarbij zijn er twee staande natuurstenen met gedenkplaten met namen van gevallenen geplaatst. In het hoofdgebouw van het Koninklijk Instituut voor de Marine bevinden zich gedenkplaten en herdenkingsborden voor de in 1940-1945 gesneuvelde adelborsten en officieren. Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het Instituut onthulde burgemeester Mr. G.D. Rehorst op 14 oktober 1954 een borstbeeld van schout bij nacht K.W.F.M. Doorman in de tuin van het Instituut. De tekst op de stenen sokkel

De Rijkswerf gedenksteen werd herplaatst op de Nieuwe Rijkswerf op de Marinehaven.

De onthulling van het Vliegermonument aan de Tweede Vroonstraat.

luidt: “Ik val aan volg mij K.W.F.M. Doorman schout bij nacht gesneuveld a/b Hr. Ms. De Ruyter in de 2e Wereldoorlog als bevelhebber van een geallieerd Nederlands-Amerikaans-Brits-Australisch eskader in de Slag van de Javazee op 27 februari 1942. Aangeboden door de burgerij van Den Helder op 15 oktober. 1854-1954”.

14 november 1922 onthulde Koningin Wilhelmina op het Havenplein te Den Helder een monument voor de gevallenen tijdens de Eerste Wereldoorlog van de Koninklijke Marine. Het monument werd vervaardigd door de beeldhouwer A.G. van Lom en bestaat uit een erezuil waarop onder de wapens van Nederland en Nederlands-Indië de namen van de gevallenen zijn aangebracht. Aan de voorzijde van de zuil is een beeld van een vrouwenfiguur geplaatst, voorstellende het Nederlandse Volk die met haar linkerhand op een onklaar anker steunt. Aan haar voeten een gevallene bedekt door de nationale vlag waarboven zij de rechterhand uitstrekt. Aan haar rechterzijde een kinderfiguur dat een punt van de vlag vasthoudt. Links naast de vrouw

Het Vliegermonument na de herdenking op 4 mei 2004.

4 mei 1965, een plechtige dodenherdenking met burgemeester Rehorst bij het monument Voor hen die vielen op het Havenplein.

is een kanonsloop afgebeeld. Op het voetstuk het opschrift: "*Voor hen die vielen*". Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het beeld tijdens een luchtaanval zwaar beschadigd. Gelijk met de restauratie in 1951 is (nog steeds zichtbaar) de tekst: "Voor hen die vielen 1914 – 1919" aan de onderzijde weggekapt. Vanaf dat moment was het een monument geworden waar de gevallenen van beide Wereldoorlogen herdacht konden worden. In 1993 verhuisde het monument van zijn plek naast restaurant Lands End aan het Havenplein naar het plantsoen aan de Middenweg. Na de reconstructie van de Vijfsprong is het monument op de rotonde geplaatst.

Tijdens de vergadering in januari 1947 van de plaatselijke afdeling van de Vereniging van Oud Illegale Werkers werd de oprichting bekend gemaakt van een monument ter ere van de nagedachtenis van in de verzetstrijd gevallen stadgenoten. Een collecte moest het monument bekostigen. Ruim drie jaar later werd het monument op donderdagavond 4 mei 1950 als het Verzetsmonument aan de Prins Hendriklaan (toen nog Julianapark) onthuld. In het dossier oorlogsgedenktekens, aanwezig in het gemeentearchief, staat vermeld dat het monument werd opgericht ter nagedachtenis aan de burgers die in het verzet tegen de onderdrukker om het leven zijn gekomen: "Voor het eerst kon de herdenking geschieden bij een monument dat ter ere van deze mannen en vrouwen was opgericht. De onthulling had plaats na de herdenking van de gevallen strijders van de geallieerde landen bij het Vliegermonument in de Tweede Vroonstraat. Na de aankomst van de stille tocht waaraan

Een stille tocht loopt op 4 mei door de Spoorstraat, gezien vanaf de hoek met de Kerkstraat (circa 1970).

Het Verzetsmonument in het Julianapark, (nu Prins Hendriklaan).

vele stadgenoten deelnamen luisterde in het Julianapark de grote menigte zwijgend naar de plechtige muziek die Winnubst ter inleiding speelde. Door de voorzitter van de Vereniging van Oud-Illegale Werkers ds. F. Tollenaar werd een openingswoord gesproken. Hij bedankte onder andere het Legermuseum voor de bemiddeling van de vervaardiging van het bronzen afgietsel, de heer H.J. Mooy van de Dienst Openbare Werken die het voetstuk had ontworpen en de fa. Kersbergen die de plaatsing had verzorgd. Ds. Tollenaar vertelde dat de bronzen leeuw, die bovenop de gemetselde sokkel is geplaatst de strijd tegen de overweldiger symboliseert. Met opgeheven rechterklauw stelt de leeuw zich teweer tegen iedere aanval van de Nederlandse vlag die hij met de linkerklauw beschermt. De pijlenbundel symboliseert de elf provinciën. Op een zandstenen plaat aan de voorzijde van de sokkel zijn de woorden gebeiteld: Den Vaderlant Ghetrouwe, met de jaartallen 1940-1945", aldus het dossier. Oud burgemeester Ritmeester onthulde het monument door met het vlaggetouw de Nederlandse vlag van de bronzen leeuw te verwijderen. Het monument is een ontwerp van Mej. E. Van Beeck Calcoen. Wegens de bouw van het V.B.Z. gebouw aan de Prins Hendriklaan moest het monument in 1958 verplaatst worden. Het verhuisde naar een grasstrook voor het huis van de toenmalige tandarts Schreuder, in dit pand is nu de Helderse Courant gevestigd.

Zaterdag 4 mei 1946 werd in de hal van het raadhuis aan de Kerkgracht door burgemeester Ritmeester een gedenksteen onthuld naar een ontwerp van Openbare Werken ter herdenking aan de gevallen verzetsmensen uit de gemeente. De steen is uitgevoerd in zandsteen, daarboven is een gedenkplaat van marmer aangebracht met de tekst: "Den vaderlandt ghetrouwe blijf ick tot inden doet", waaronder de namen van de gevallenen zijn uitgehouwen, aan de voet bevond zich een bloembak. Na de verhuizing van het gemeentehuis naar de Drs. F. Bijlweg is de gedenkplaat in de hal (Plaza) van het Service Center op de begane grond geplaatst.

19 april 1947 onthulde de directeur van de Water en Lichtbedrijven J. Teune een gedenkplaat in de gasfabriek in de hal van het kantoor aan de Fabrieksgracht ter nagedachtenis aan het omgekomen personeel door het verwijderen van de vlag van de personeelsvereniging Elgawa. Na de verhuizing van het bedrijf in 1980 naar de Drs. F. Bijlweg werd de gedenkplaat in de hal van het nieuwe pand aangebracht.

Op donderdagavond 30 augustus 1945 vond de onthulling plaats van het Vliegermonument dat in de Tweede Vroonstraat werd opgericht ter nagedachtenis aan, toen nog, twee onbekende Engelse vliegers die daar op 18 juli 1943 waren neergestort. Een aantal dagen later wijdde de krant in een artikel aandacht aan de crash: "Rustig verwijlt de heiige avond over de stad; stilte heerst alom: in de straten, op de buitenwegen, in de stad. Een kalme zomeravond, zoals er zovele zijn. Plotseling. In de verte sputtert

een licht afweergeschut, sinister geronk van vliegtuigen klinkt, zwelt aan, totdat een grote groep Britse bommenwerpers over het blauwe Marsdiep scheert, bommen worden afgeworpen, torpedo's zeilen over de stad de statige schepen tegemoet, die op de rede liggen, zich van geen gevaren bewust. Daardoorheen donderen de kanonnen, witte kogels snellen de vliegtuigen achterna. De ene golf heeft zijn aanval voltooid, een volgende raast aan, en nog een en meer... Dan wankelt een der vliegtuigen in zijn vlucht, verliest snel hoogte en scheert rakelings over de buitenwijken. Een mens in doodsangst poogt zich uit het beschadigde vliegtuig los te maken, hij zit bekneld. Een doffe knal, een rookpluim, het toestel is neergestort. Beide vliegeniers, zij waren twee uit ontelbare vele, die vergeten werden, omdat het nu eenmaal oorlog was. Maar ... toch niet. Want de bewoners van de Tweede Vroonstraat hebben hen herdacht. Hebben een sober gedenkteken opgericht op de plaats, waar het vliegtuig neerviel". De burgemeester onthulde het monument in tegenwoordigheid van het gemeentebestuur, vertegenwoordigers van de Britse marine, een erewacht van padvinders en een aantal genodigden. De voorzitter van de buurtvereniging, de heer N. Zijp, sprak de aanwezigen toe en bracht de droeve gebeurtenis van 18 juli 1943 in herinnering. Vervolgens nam burgemeester Ritmeester het woord. Hij herdacht de oorlogstijd die Den Helder zovele offers kostte, herdacht de donkere nachten, waarin de burgers luisterden naar het geronk van de vliegtuigen. Maar sprak hij, de komst van de vliegtuigen was een vreugde, zij gaven ons het vertrouwen, dat de overwinning bevochten zou worden. Na de onthulling en de kranslegging sprak Ritmeester tot de Britse aanwezigen in hun landstaal en herhaalde zijn toespraak waarna een minuut stilte werd gehouden. Vervolgens speelde muziekvereniging Winnubst het "Beati Mortui", terwijl kinderen bloemen op het monument legden. De plechtigheid werd besloten met het spelen van beide volksliederen. Na de oorlog werden de twee vliegers in 1947 overgebracht van de Helderse begraafplaats naar de indrukwekkende geallieerde begraafplaats in Bergen op Zoom, het War Cemetery. Daar zijn beide vliegers naast elkaar herbegraven. Op 15 november 2001 is de plaquette van de RAF North Coates Strike Wing op de gedenksteen van het Vliegersmonument onthuld.

Donderdagmorgen 19 februari 1948 vond de onthulling plaats van de gedenksteen op de Rijkswerf. Er hing een stilte op de Rijkswerf nadat om kwart over elf de sirene loeide ter beëindiging van de werktijd waarna het gehele personeel samenstroomde op het plein achter de hoofdpoort om de onthullingplechtigheid bij te wonen. Vele nabestaanden van de 77 gevallenen, wiens naam in de gedenksteen staan gebeiteld stonden opgesteld tegenover de beide vlaggen die de steen bedekten. De directeur van de Rijkswerf S.G. Barendrecht sprak als voorzitter van het comité enkele woorden dat op initiatief van het werfpersoneel was opgericht. Hij sprak over de slachtoffers: "Zij die op de werf achterbleven, arbeidden voor hun gezinnen en voor het behoud van de werf. Wij gedenken thans degenen die daarbij hun leven hebben moeten geven. Wij gedenken hen die de dag der vrijheid niet hebben gehaald, die voor onze vrijheid hebben gestreden, maar die de dag der bevrijding niet mochten beleven". Kolonel Barendrecht nodigde hierop zijn dochter uit om de steen te onthullen waarna een minuut diepe stilte volgde. De plechtigheid op het ijskoude plein voor de westmuur van het waslokaal maakte diepe indruk. Tweeduizend mensen herdachten samen hun collega's. Het mannenkoor samengesteld uit personeel van de werf zong Mendelssohn's "Beati Mortui". Indrukwekkend gingen de klanken over het werfterrein, weerkaatst door de zware muren. Daarna volgden een kranslegging waarna het koor zong "Ecce quomodo moritur" van J. Händl. Na afloop beloofde de directeur dat het personeel van de Rijkswerf dit gedenkteken tot in lengte van dagen zal onderhouden. Tijdens de verhuizing in 1992 van de Rijkswerf naar de Nieuwe Haven is de gedenksteen meeverhuisd en geplaatst in de kantoortuin achter het Centraal Kantoorgebouw Phoenix.

Urn in monument op de Dam

Op 13 december 1947 vond ter herinnering aan de Nederlandse oorlogsslachtoffers een plechtige urnenbijzetting plaats in het Monument op de Dam. Na de bijeenkomst in de Nieuwe Kerk brachten de elf Commissarissen der Koningin in tegenwoordigheid van de Koninklijke familie aarde uit hun provincie in roodbruine urnen naar het monument. Stuk voor stuk werden de urnen onder de elf arcaden geplaatst. Aarde uit Vught, van Westkapelle, uit de duinen bij Overveen, van Kornwerderzand, het Weteringschansplantsoen en uit Den Helder. Vanuit onze woonplaats is aarde van de Oostbatterij (voormalig marinefort op de dijk achter de Kanaalweg), van de Rijkswerf en van het terrein achter de Wilhelminastraat in een urn bijgezet. Na deze onthulling stelde de Nationale Monument Commissie als doel een gedenksteen op de Dam van Amsterdam te plaatsen voor

De urnen met aarde werden vanuit de Nieuwe Kerk naar het Monument gedragen.

Op 4 mei 1956 werd het Nationaal Monument op de Dam onthuld, de urnen werden bijgezet in de achterzijde van het nieuwe Monument.

de gevallenen in Nederland. Zij stelden iedere Nederlander in de gelegenheid om hieraan mee te werken door het terrein op de Dam symbolisch te verkopen voor 50 cent per cm^2. In de week van 2 tot 7 februari 1948 vond een huis-aan-huis collecte plaats, kopers kregen een certificaat. De onthulling van het Nationaal Monument op de Dam vond plaats op 4 mei 1956. Achter de 22 meter hoge witte natuursteen zuil (Italiaans travertin) werd een halfronde gedenkmuur van witte natuursteen geplaatst. In de nissen van de muur zijn de urnen met aarde bijgezet.

Oorlogsgraven

In de jaren zestig is een aantal erehoven op gemeentelijke en particuliere begraafplaatsen aangelegd. Er werd op deze wijze een centraal punt gecreëerd waar jaarlijks herdenking plechtigheden gehouden kunnen worden. Zo is in die jaren ook het Erehof op de Algemene Begraafplaats van Den Helder aangelegd. In november 1961 heeft de oorlogsgravenstichting de stoffelijke resten van twintig zowel burger als militaire oorlogsslachtoffers die verspreid begraven lagen op de begraafplaats overgebracht naar het door de gemeente aangelegde Erehof, naar een ontwerp van de toenmalige directeur gemeentewerken S. Laman Trip. In de loop van dat jaar zijn door de zorg van de stichting oorlogsgraven zogenaamde stichtingsstenen op de graven van de slachtoffers geplaatst. Op deze uniforme Portland stenen, waarop de personalia van de slachtoffers vermeld staan, staat ook de Nassause Leeuw en de woorden "Koninkrijk der Nederlanden" vermeld. De oorlogsgravenstichting werd in 1946 opgericht met als doel de aanleg, het inrichten en het instandhouden van de Nederlandse oorlogsgraven te verzorgen, waar ter wereld ook gelegen. Ook het onderhoud van de in Nederland verspreid liggende graven van leden der geallieerde strijdkrachten, voor zover daarvoor niet door het betrokken land wordt zorggedragen, behoort tot hun taak.
De twintig slachtoffers die tijdens de bezettingsjaren door oorlogshandelingen zijn omgekomen en op het Erehof van Den Helder liggen begraven zijn: C.G. Dekker - J. Bakker - H. Baars - J.B. Heideveld - J.C. Los - L. ten Kate - K. Bijl - J.G.H. Lubse – W. Vels - J. IJska - J. Ruitenschild - R.H. van Doorn - A.R.E. Pian - J.E. de Klein - J. Ludema - K. Vreugdenhil - F.W. Mallee - C. Hollander - B.G.F. Vos - W.H. Aberson.
Opdat zij met ere mogen rusten.

Het Erehof op de Algemene Begraafplaats van Den Helder, mei 2004.

Bronnen

Voor de inhoud van dit boek zijn veelvuldig de gegevens geraadpleegd uit het gemeente archief Den Helder, archief 1919-1995, de periode 1940-1945.

Diverse jaargangen couranten, archief Noord Hollands dagblad, Alkmaar.
Als de Noordwester woedt, door Coen Bot (1952).
Jaarboeken van de Koninklijke Marine, de jaargangen 1937-1938 en1964.
Het noodgeld van Nederland in de Tweede Wereldoorlog 1940-1945, door A. Toele en H. Jacobi (1996).
O, die Ouwe Helder, door C.J. Schellinger (1981).
Overzicht gedenktekens en monumenten met betrekking tot de Nederlandse krijgsmacht 1815 – heden, uitgave van Mars et Historia, door J.A. Bom en J. Albarda (1991).
Actuele Onderwerpen, De illegale pers in Nederland tijdens WO II, (1992).
Schrik, angst en vrees, door M.G. Vroom (1942).
Opstellen betreffende de Rijkswerf Willemsoord, A. Abbenes.
En nooit was het stil, kroniek van een luchtoorlog deel I en II, door G.J. Zwanenburg, (1990-1993).
Traditiekamer Rijkswerf Willemsoord, diverse jaargangen Werfcourant.
Van dromen is geen sprake, brieven uit de 2e wereldoorlog van Jan Noot.
De stoottroep Anna Paulowna; korte geschiedenis van de Binnenlandsche -Strijdkrachten in de sector Den Helder – Anna Paulowna van augustus 1944 tot juni 1945. Uitgave 1-2 B.S. S.G. gewest 11
Bericht van de Tweede Wereldoorlog, Redding voor Holland nr. 93.

De gedichten zijn geschreven door Christiaan Terpstra, pseudoniem voor J.C.M. Kruisinga en afkomstig uit de dichtbundel 53° N. B. (1944) en afkomstig uit de Blauwe Wimpel (1946).

In de tekst zijn de genoemde geldbedragen in guldens uitgedrukt, het was de munteenheid in de beschreven periode.